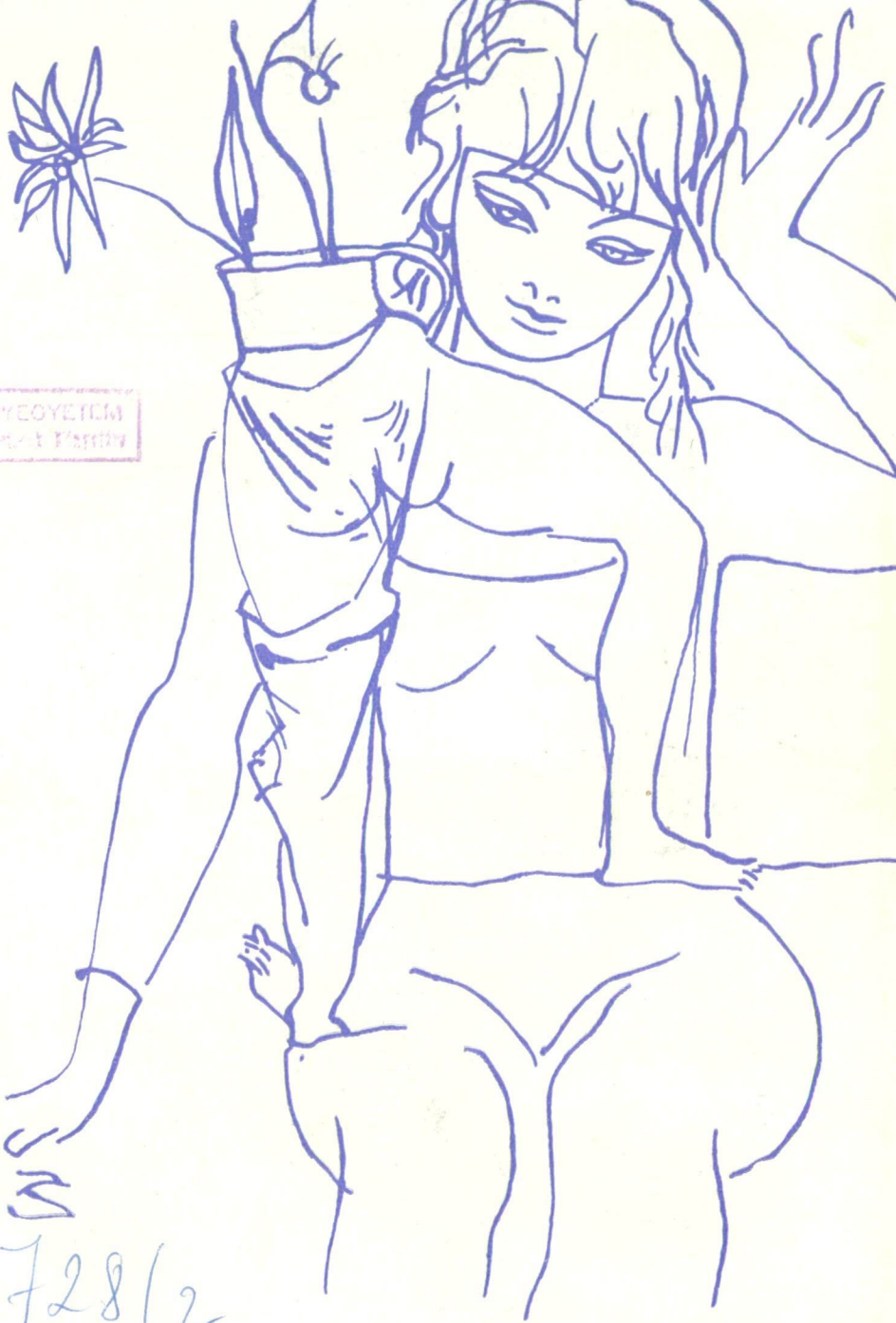

1969.
JÚLIUS

ZEGERI TUDGMÁNYÉNYETEM
nyar Iródalom- és Képzőművészeti Intézetében

irodalmi és kulturális folyóirat

Tisza
táj

XXIII.
ÉVFOLYAM

7

MUNKATÁRSAINK

Az irodalom történetével foglalkozom már közel két évtizede. Apró, első pillanatra talán jelentéktelennek tűnő adatok és bonyolult összefüggések egyaránt vonzanak és izgalomba hoznak, mert nagyon érdekel az alkotó ember és műve. Ezért szeretem tanítani is az irodalomtörténetet, és lényegében ezért írok néha kritikát is. Elsősorban a XIX. századi magyar irodalom nagy alakjainak (Jókai, Kemény, Arany, Petőfi, Mikszáth) világa és művészete köt le. Amit eddig sikerült megírnom, többnyire róluk szól, rájuk vonatkozik. Sokat foglalkoztatott a múlt század irodalmi népiességének kérdése: írtam is, elő is adtam róla az egyetemen.

Nem születtem szegedinek, de úgy érzem, azzá lettem, és természetesnek tartom, hogy a város irodalmi hagyományaival is foglalkozzam.

Minden munkámban jó kollégákkal dolgozom együtt, és szeretem azt, amit csinállok. Ugy látom, ez a két dolog nagyon fontos ahhoz, hogy valamelyes eredménye és értelme legyen az ember munkájának.

NACSAĐY JÓZSEF

Tiszatáj

SZEGERI TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR
Füzet 428/2

428/2

XXIII. évfolyam, 7. szám, 1969. július

TARTALOM

OSGYÁNI CSABA: Egész napos hajsza (elbeszélés)	577
KENDI MÁRIA: Ház a telepen (elbeszélés)	579
NASZVADY JÓZSEF: Inni és énekelni (elbeszélés)	584
PÁL JÓZSEF: Bizony, bizony (elbeszélés)	587

Fiatall magyar költők

(i): Bevezető	594
BAKA ISTVÁN: Versek	595
BÖRCSÖK MÁRIA: Verstelenül (vers)	595
CSIKI LÁSZLÓ: Versek	595
FARKAS ÁRPAD: Versek	595
GRÓF JÓZSEF: Egy pillanat vázlata (vers)	596
HARASZTI MIKLÓS: Barátom lakása (vers)	597
JUNG KÁROLY: Eső a téren (vers)	597
KENEZ FERENC: Kivánság (vers)	597
KESZELI FERENC: Düh — mollban (vers)	598
KISS BENEDEK: Cavatina (vers)	599
KOVÁCS ISTVÁN: Ágyúöntök földje (vers)	599
MAGYARI LAJOS: Kapuállító (vers)	600
MIKOLA ANIKÓ: A huszadik századi költő fohásza (vers)	600
NÉMETH ISTVÁN: Hó, hús, irgalom (vers)	600
ORAVECZ IMRE: Versek	601
PETRI FERENC: Versek	601
PODOLSZKI JÓZSEF: Sárkányölő (vers)	602
RÓZSA ENDRE: Versek	602
SZENTMIHÁLYI SZABÓ PÉTER: Versek	603
SZEPESI ATTILA: Versek	604
TÖLGYESSY MIKLÓS: Versek	604
VARGA IMRE: Hipnagóg vízió (vers)	606
VÁRKONYI ANIKÓ: Versek	606
VERESS MIKLÓS: Versek	607
VICKEI KÁROLY: Peremvárosi prolóógus (vers)	608
ZELEI MIKLÓS: Versek	608

HAZAI TÜKÖR

CSÁPENSZKI ISTVÁN: A „Szeged bolygói” elé	609
SZEGEDI LUKÁCS IMRE: Szeged bolygói	610
TÓTH BÉLA: Tisza (XXII. rész)	617

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

RUSZOLY JÓZSEF: Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság	624
ESZES BALÁZS: Jubileumi krónika (VII. rész)	626

MŰVÉSZET

Színházi esték

NIKOLÉNYI ISTVÁN: Ismét operabemutató Szegeden	Műmelléklet III.
SZELESI ZOLTÁN: Szabó Vladimír kiállítása Szegeden	Műmelléklet V.
VINKLER LÁSZLÓ: Egy oeuvre belső felépítésének rejtelméből	Műmelléklet I.

FÓRUM

KASSAI KELEMEN JÁNOS: Mi a strukturalizmus? 631
 BIKÁCSY GERGELY: Rejtő Jenő és sorsa 636

KILÁTÓ

Finn költők versei

VILJO KAJAVA: Versek 639
 PENTTI SAARIKOSKI: Versek 640
 EEVA-LIISA MANNER: Bach (vers) 642
 ARVO TURTIAINEN: Este (vers) 643

KOVÁCS KÁLMÁN: Jegyzetek egy klasszikus észt regényről ... 643

ÖRÖKSÉG

Kilencven éve született Móra Ferenc és Mórincz Zsigmond

PÉTER LÁSZLÓ: Antisematikus arcképvázlat Móra Ferencről 646
 BUSTYA ENDRE—PÉTER LÁSZLÓ: Móra Ferenc Marosvásárhelyt 652
 VÖRÖS LÁSZLÓ: Czine Mihály: Mórincz Zsigmond 656
 ILIA MIHÁLY: Kántor Lajos: Vallomások Mórincz Zsigmond 657
 BALINT SÁNDOR: A „Rózsa Sándor” műhelyéből 658
 IMRE LAJOS Petőfi: közügy 660

KRITIKA

Próza

PAPP ZOLTÁN: Irodalmi körutazás 664
 GREZSA FERENC: Illés Endre: Szigorlat 667
 KARDOS JÓZSEF: Kodolányi János: Boldog békeidők 668
 NACSÁDY JÓZSEF: Ottlik Géza: Hajnali háztetők 670
 MAJOROS JÓZSEF: Maróti Lajos: A kolostor 671

Vers

BENKŐ ÁKOS: Györe Imre: Orfeo szerelme 672

Olvásónapló

ILIA MIHÁLY: Páskándi Géza elbeszélései 674
 RIGÓ BELA: Aranytoll 674

Könyvespolc

MAJOROS JÓZSEF: Gulyás János: Séta az időben 676
 NEMES GÁBOR: Egy marék parázs 677
 BARÁNY LÁSZLÓ: Kende Sándor: Felmentő ítélet 678

Mi van a fiókban? Két flekk Péter Lászlóval 679

KRÓNIKA 680

ILLUSZTRÁCIÓK

CSIKÓS ANDRÁS (műmelléklet VIII); KOPASZ MÁRTA (műmelléklet IV); SINKÓ JÁNOS (műmelléklet X); STÉLIK JÁNOS (műmelléklet X); SZABÓ VLADIMIR (műmelléklet V., VII); TANDI LAJOS (műmelléklet VIII); VINKLER LÁSZLÓ (műmelléklet I, első címlap, 592, 630)

T I S Z A T A J

Irodalmi és kulturális folyóirat

Megjelenik havonként

A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja

Szerkesztő a szerkesztő bizottság

Főszerkesztő: ANDRÁSSY LAJOS

Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: KOVÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Táviratcím: Tiszataj
 Szeged, Sajtóház. Telefon: 12-330. Postafiók 153. Kiadóhivatal: Szeged, Magyar
 Tanácsköztársaság útja 10. Telefon 13-116, 13-500, Postafiók 153. Terjesztő a:
 Magyar Posta. Egyes szám ára 6 forint. Előfizetési díja: negyedévre 18, fél évre
 36, egy évre 72 forint. Előfizethető a Posta Központi Hírlapirodában (Budapest,
 V., József nádor tér 1.) és bármely kézbesítő postahivatalnál. Egyéni előfize-
 tések a 61 260, közületi előfizetések a 61 066 csekkbefizetési lapra (átutalások az
 MNB 8. egyszámlára) küldhetők be. Kéziratot nem örvünk meg és nem adunk
 vissza. Indexszám 25 916. — Szegedi Nyomda

EGÉSZ NAPOS HAJLSZA

Keserves nyikkanásokkal ingott alattuk az állvány, bármelyik pillanatban összedőlhetett volna; várták is. De nem, a nyikorgás erősödött, idegtépően, elnyújtottan vinnyogott a korongecset surrogásába, az állvány kitarzott.

— Összedől, mielőtt készen lennénk — kiáltotta át a válla fölött a segéd.

— Sose bocsátanám meg neki.

Kihúzódtak az udvar széléig, keskeny csíkban maradt hosszában a bemázolatlan felület a szélen, éles határvonalat képezve, mint valami felkiáltójel.

— Csak eddig tartson.

A mester megtapogatta az ingét egy pillanatra, vizesen, nyálkásan tapadt a pocakjára. Letette a szerszámot, egyetlen mozdulattal lerántotta az inget a feje fölött.

— Dobjátok le ti is — nézett félre. — Dobjátok le, mert rosszabb, ha vizesen rátok tapad. Ti is izzadtok, akárcsak én. Le vele, az iskoláját, még tüdőgyulladást kaptok.

Nem követték a példáját. Minek? Öt perc múlva készen lesznek.

— Majd, mingyárt — vetette oda lustán a cigányképű Kerekes, nyomatékos „gy”-t mondva. — Mingyárt.

Egész nap izzadtak, délben tízperces megállással, tűzött a nap, aztán beborult, de nem vették le az inget, inkább belesültek. Eszükbe se jutott, hogy levegyék, a mester is most kaphatott csak észbe, nagyon fáradt lehetett.

Bedecs megállt a szélen, vékony karját az állványnak támasztotta.

— No, ennek vége.

Kényelmesen, nyugodtan állt, mint aki befejezte a dolgát. Kész. Pedig mögötte húzódtott még a csík, a vaskos felkiáltójel.

— Dehogyan van vége — mondta a mester, s fojtott düh bujkált a hangjában. — Csináld csak.

— Nem lehet. Nem férek oda. Ilyen hülyén hogy lehetett felállítani az állványt?

— Jól van az. Bal kézzel megkapaszkodsz, kihajolsz, úgy eléred a végét.

— Hogy leessek...

— A fenét esel!

A mester Bedecs elé lépett, megrezdült a palló a súlya alatt. A pocakját kissé kidüllesztve toltta maga előtt, úgy ment, mint az állapotos asszonyok.

— Idefigyelj — kezdte; Bedecs szemében konokság tükröződött. A vékonyka férfi előredőlt, a mester pocakja fölé, inas karja mereven megfeszült.

— Menj és csináld.

— Én ugyan nem. Törje ki más a nyakát.

A mester elkapta a tekintetét, aztán félrenézett. Megsimította borostás állát, az izzadság miatt most jobban szakállasodott, mint máskor.

— Mikor reggel mondtam, hogy ma estig hajtunk, míg el nem készülünk ezzel a résszel, azt mondtátok, jól van. Jól mondom?

Már állt a munka, köréjük sereglettek. Örültek is a rövidke kényszerpihenőnek, meg nem is. Így később végeznek.

— Dupla hajtás, dupla pénz. A hét végéig el kell készülnünk. Mondtam. Most, a végén mit ugrálsz? Menj, csináld.

A mester krárogott, hosszan, utálatosan, aztán kiköpött.

— No...

Bedecs már mozdult volna, hogy megy, azonnal megy, csak hogy vége legyen az aznapi hajlszának. A krárogásra felkapta a fejét, utálatlaltal intett:

— Nem!

Fél szemmel a mester arcát méregette, a mélyen ülő szemet, a hajtúka-nyarban ívelő ornyerget, a karakter nélküli, durvának tetsző arcvonásokat. Nem állhatta azt a krákogást, megborzongott, valahányszor hallotta, elég gyakran hallotta. Két éve, mióta végérvényesen megalakult ez a brigád, naponta többször.

— Nem.

Tavaly, egy fogadáson, amikor kitüntették őket a jó munkáért, a közös vacsoránál is krákognia kellett. Nem köphette ki, lenyelte. A paraszt istenit! Micsoda megrökönnyödött arcok meredtek valamennyiükre!...

— Nem.

Két hete meg, mikor egy lányt vitt a munkásszállásra, bemutatni a brigádnak, megint. Azóta se találkoztak. Micsoda paraszt!

— Nem!

— Jó, az istenedet, jó. Az apád lehetnék, te kölyök, hiába vagy ekkora lakli. Hát tanítlak. Így csináld, az anyád keservit, majd én megmutatom.

— Megcsinálom én — indult volna Kerekes, ő kapott leghamarabb észbe. A mester durván visszalökte.

— Majd én. Lépjetek itt a deszkára, ne billenjen félre.

Bedecs gondolatok nélkül nézte, amint kikúszott, megmarkolta a fanyelet, bal kezével az állványt, és kihajolt. Rálépett a pallóra, néhány kilója majdnemhogy megemelkedett.

— Sose volt jó vezető — hallatszott hátulról Kerekes suttogása; kis csoportba verődve figyelték a mutatványt. — Kulizni, azt tud. De irányítani, szervezni, azt nem.

— Kapd el! — hallatszott, a mester keze csusszant meg, elvesztette az egyensúlyát. Nehézkes mozdulattal hajolt hirtelen a pocakjára, az ujjá hegyével érte el a kapaszkodót. Bedecs segíteni akart, felé ugrott, hogy elkapja a kezét. A deszka kibillent, nem bírta el a nagy súlyt, a mester a levegőben buk-fencezve leesett.

Leugráltak az állványról, Kerekes megragadta a mester alélt karját.

— Hol fáj?

— Sehol — tápáskodott fel a mester. — Sehol, fejezzük be a munkát. Aludni kell, így is alig marad nyolc óra, holnap egész nap hajtás. Mozgás.

Látszott a járásán, hogy húzza a lábát, ha nem néztek oda, óvatosan meg-simította az oldalát, sebes-e?

— Orvost kéne hívni — szaladt ki Szekeres száján, de hirtelen elhallgatott, a mester ráförmedt:

— Mondtam, hogy szó sincs ilyesmiről. Munka van, nem érünk rá orvos-sal vacakolni.

— Mindig ilyen volt — fakadt ki most Bedecs. — Ez a rögeszméje. Folyton csak dolgozni. Mintha felesége lenne, meg porontyai. Pedig épp olyan magá-nyos, mint mi, nem véletlenül egy szobában lakunk a munkásszálláson.

— Te befejezheted már, túl sokat járatod a szád — mordult vissza a mes-ter. — Ne báméskodj, hanem szedd a holmidat! Rajta!

— Orvost kéne hívni, akármit mond — hajtogatta Szekeres —, sápad-tabb, mint egy májbajos.

— Adok egy orvosságot...

— Adsz ám! Halottnak beöntést. Annyit ér! Munkára, a kutya úristenit, mikor aludhatunk majd? Nekem is az kell, holnapra kutya bajom. Ne jártas-sátok annyit a szátokat!

Egy óra múlva hazamentek, belökték az üvegajtót. A mester szótlánul az ágyhoz ment, ledobta a csomagját, és lefeküdt, percek múlva elaludt.

— Mégis kéne orvost hívni. Beteg. A szívével beteg, tudom. Nem szabadna ilyen sokat dolgoznia, ő viszont megerőlteti magát, beleszakad, de csinálja. A fene se tudja, hogy minek.

— Úgy nyúvi magát meg minket, mint valami vadparaszt. Pedig művelt ember volt, magasabban, vezető állásban. De sose tudta magát tartani. A felesége irányította, vigyázott rá, de amikor az meghalt... Csak dolgozni tud, más istene nincs.

— Minket is hajt, mint a barmokat.

— Hajt. Én is fáradt vagyok. Feküdjünk is le, mert mindjárt belerúgok az asztalba. Hüh, egyre dühösebb vagyok.

— A hajtás, az kihozza az emberből az állatot.

Kerekes visszafordult:

— De a szíve. Valami altatót kéne adni neki.

Elhatározták, felébresztik. A mester morogva nyitotta fel a szemét.

— Mi van?

— Orvosság. Ha ezt beveszi, mély álomban alszik, mint a bunda, ha nyolc órát alszik, tizenhatal felér...

— Vigyétek a fenébe! — Fálnak fordult. — A feleségem is. Orvosságot adtak neki, hogy jól kialudja magát. Még most is alszik.

Bedecs sóztalanul ült az ágyán, az emlékezetébe véste jól a görcsösen megfeszült arcot, nem lehetett tudni, hogy mosoly volt, vagy a kín barázdája. A mester egyik foga sárgásan villant elő, a másnapos szakáll is, olyan ijesztő az arca. Nehézkesen szuszogott.

Leoltották a villanyt. Bedecs rövidesen kiosont, egy pohár vizet hozott, lerakta a mester ágya melletti kis asztalra. Ő is lefeküdt.

Érdekes ember ez a mester, gondolta, Vadparaszt, csak dolgozik. Őket is agyonhajtja. Más is csinálhatnának. Igaz, nemrég is mondta, így összegyűjtik a pénzt, azt csinálnak majd vele, amit akarnak. De mégis. Ő úgyse biztos, hogy megnősül. Vagy akkor is, ha igen, mi más tehet, dolgozik. Vagy ő is itt fog pocakot eresztetni, az izzadságszagú munkások között? Lehet, úgy érezte, nagyon közel áll ehhez.

Elaludt. Néhány óra múlva hirtelen felriadt. Sötét volt, vérfagyasztó csend. Az öreg, a mester. Megütötte magát, könnyen baj lehet a szívével. Nem szuszog. Sokszor hallotta, hogy a szív kisebb sebesülésekkor felmondta a szolgálatot. Miért is nem ő kúszott ki a szélre, miért, miféle daczból?

Semmi zaj. Meghalt? Olyan nehezen ziháló a lélegzete, hogy többször is fölébrednek rá. A hasa nyomja, horkol is.

Most semmi.

Hirtelen krákogás, hosszan, elnyújtottan. Erőltetebben, mint máskor, cuppanós nyelés.

— Jól van — sóhajtott Bedecs; megmarkolta a párna szélét, oldalra fordult és lecsukta a szemét. — Jól van, él.

KENDI MÁRIA

HÁZ A TELEPEN

— Azt mondja, doktor úr, meghallgat? Már miért? Egy ilyen öregasszony, mint én... Írja fel csak a receptet, aztán ezzel az álmatlansággal majd elbajlódok magam is. Hogy ráér? Meg érdekli... Én nem bánom... Mostanában már két Tardilal sem alszom. Vagy ha igen, mindjárt felriadok, mert ráül a mellemre az a szorongás... Azt hiszem, megint házat építünk.

Jó! Én elmondom. Talán megkönnyebbedek. Mert valahogy nagyon belémfuladt a szó. A hallgatás.

Tudja, doktor úr, a házeladás. Az volt az én legnagyobb problémám. Se éjjelem, se nappalom nem volt. El kellett adni azt a házat, azt az átkozottat. Róza, a barátóm, ha meg nem teszi, nem tudom, mi lett volna.

Engem gyűlölnék ott. Azt hiszik, én okoztam szegény uram halálát. Istenem, micsoda tortúrától kímélt meg. Látni sem bírnám. A házat. A környéket. A várost. Az embereket.

Még most is betege vagyok a dolognak. Éjjelente, akárcsak azelőtt, gyakran felriadok.

Próbálok gondolkozni, s míg az álom ki nem tisztul az agyamból, nem tudom, tart-e még a gyötrelmem, vagy már a múlté valamennyi.

Nem lehet ám mindenkől kigyógyulni. Javítgatni, gyógyíttatni tudja az ember magamagát, mint valami öreg ruhadarabot. Az idő is megteszi a magáét. De az ember lelkét nem lehet felújítani, mint amikor egy házat tataroznak, vagy egy szobát újra festenek.

Az utóbbi időben már nagyon beteg volt. Ütem éjjel az ágyban, pislogtam, de nem láttam semmit. Aztán felkeltem, lassan, óvatosan, hogy meg ne zavarjam. Figyeltem, hallom-e a lélegzetvételét. Szerettem, féltettem, soha olyan áldott embert nem ismertem, s olyan átkozottat sem.

Az uram volt.

Lassan, nagyon lassan, kis puha léptekkel mertem csak megközelíteni. Ott állt az ágya az ablak fölötti falnál. Valami kis fény beesett, láttam az ősz haját, amely a homlokába hullott, s félelemmel néztem az arcát. Milyen szigorú, kemény öregember lett. Olyan volt, mintha még álmában is haragudna.

Nem akarom bántani. De szegény, akárhogy is szeretett, tönkretette az életünket. Nem ismertem az utóbbi két évtizedben mást, csak szomorúságot. De az utolsó évben volt a legnehezebb.

Nem sokkal előbb telepedtünk meg abban a vidéki kisvárosban. Technikus volt az uram. Technikus volt szegény Géza. Szikár, nem erős növésű, de szívós, és nagy volt benne az akarat. Azt kérde, miért féltettem mégis annyira? Nem volt a fejében más, csak az a mánia. Képzelve — örökké házat épített. S az egyik ház még fel sem épült. Már eladta. Azt mondta, nem jó, nem felel meg. Szebbet akart a fiunknak.

Egy darabig bírtam. Aztán lassan, egyre jobban, végül halálosan belefáradtam. Mondtam neki szépen: ember, mit akarsz? Szép ez a ház! Nyugodj meg most már, elvégre tető alá hoztuk, az anyagiakat is elrendeztük, kibőjtöltük tisztességgel. Olyan szép ház, olyan jó, nem kell ennél különb senkinek. Nem hallgatott rám. Olyan volt, mint a megszállott. Mindig kitalált valamit.

Így költöztünk mindig más városba. S ott előlről kezdődött a keresés, kutatás. Hova építsünk? Megfelelő-e a környezet? Jók-e a talajviszonyok? Az építőanyagot felhajtani. A mesterembereket elutasítani. Nem engedett a ház közelébe senkit. Csak ő meg én építhettünk. Egy deszkát sem rakhatott keresztbe más. Már fáradt voltam. Halálos fáradt.

Nem voltam már fiatal, amikor véget ért a háború. Negyven is elmúltam. Azóta eltelt csaknem húsz év, s mi mindig, mindegyre építkezünk.

Legalább örülni tudtam volna! Élvezni, mint más asszonyok, hogy felépült a ház, s berendezhettem az otthonomat. De az én örömöm csak hónapokig tarthatott, s azok is tele voltak rettegéssel, hogy melyik reggel hatalmasodik el újra ez az esztelen mánia, ez a kísértő szenvedély. Melyik reggel lép ki úgy az ágyból: elég volt. Nem jó ez a ház. Eladjuk, elmegyünk innen.

Istenem, milyen szerencsétlen voltam. Egy asszony se épített annyi házat magának az elmúlt húsz év alatt. Mindig építkeztem. Mindig. De nekem soha sem volt otthonom. Most, most igen. Bűnömül ne vegye az isten, mióta szegény uram meghalt. Ugye, nem érti? Én sem értem. Szegény Róza, a barátóm se értette sokáig.

Most jó. Megcsendesedett az életem. Magányos vagyok, s jaj, maga megért engem, a sok fáradtság után végre megpihenhetek. Nem tudnék munka nélkül élni, pedig túl vagyok a hatvan éven. Dolgozni se kellene, de nem nekem való a semmittevés. Arra születni kell. A házat Róza adta el. A pénzhez hozzá sem nyúltam.

Annyit se vettem ki a takarékból, amennyi a kis hónapos szobám berendezéséhez kellett.

Szeretem ezt a kis hónapos szobát. Mindent megtalálok benne, amire az utóbbi húsz évben hiába vágytam. Ha nem tartanám fenn, elmondanám, milyen.

Boldogan meg is mutatnám. De nem ér rá maga arra, doktor úr! Tudja, mit sütnék? Foszlós mazsolás kalácsot. Amolyan igazi vidéki módit. Nem rossz az! S kapna hozzá tejszínes kávé. Ha szereti, sötétbarnán, ha másképpen, világosan. A mazsolás kalácsot kívülről csokoládéval vonom be, s magába a tésztába is teszek egy kis fahajas cukrot. Amikor beteszem a sütőbe, a fahajas kakaós cukor megolvad, és amikor felvágja az ember, mintha csokoládé lenne belülről. Ha eljön... Lehet, hogy talál majd időt magának? Ó, de boldoggá tesz. Remélni sem merem volna. Szegény Róza is ígérte, akart is jönni, mert tudta, milyen boldogság nekem a vendéglátás.

Ez csak egy hónapos szoba. Az első otthonom húsz év óta.

Furcsákat beszélek. Mintha nem szerettem volna a férjemet.

Higgye el, nála drágább, nála jobb embert nem ismertem. Számára más nem létezett. Csak ez a ház! Mindig ez a ház.

Csak ez ne lett volna. Nekünk nem volt hétköznapunk és nem volt vasárnapunk. Nem volt rádió, se mozi, se színház. Mi építkeztünk. Mindig, örökkön-örökké.

De egy pillanat! Nem felelt nekem. Már nem is kell. Látom a szemén, hogy eljön hozzám. Megmagyarázom, merre kell jönnie.

Óbuda. Barátságos öreg ház. Az ablakokban sok virág. Az enyémben kétsorososan. Csupa muskátli. Szeretem azt a környéket. Kissé olyan, mintha vidék lenne. Talán mert olyan csendes, csak az autóbusz jár arra, de az sem a mi utcánkban. De azért nincs messze semmitől.

A sarkon van a tejszarnok és a fűszeres, a másik oldalon szemközt a hentes. Mi kell még egy ilyen magamfajta öregasszonynak?

A szobám is olyan barátságos, nemcsak a környék. Majd meglátja. Az egyik sarokban csupa évelő zöld növény. Filadendron, fikusz, kardvirág. Nagyon hálás, igénytelen növény. És vízipálma. Nincs ezekkel semmi baj. Víz kell nekik, s néha egy kis napsugár. Ha esik az eső tavasszal vagy nyáron, kihordom őket az udvarra. Mert egy kis udvarunk is van. Oda szoktunk ilyen magamfajta öregeskék kiülni, ha szép időnk van esténként. Annyi mindenről beszélgetünk. Sok minden történt a mi életünkben, csak mást ne vegyünk, két háborút megélni. Istenem, nem volt könnyű a mi nemzedékünknek.

S van még valami. Mert tudja, doktor úr, mégiscsak társas lény az ember. Kell, hogy érezzen, halljon maga körül valakit. Még ha egy buta, oktalan kis állat is az. Nekem egy papagájom van. Ha valakinek nincs, nem is tudhatja, milyen kedves tud lenni egy ilyen oktondi kis állat.

Szóval nem butaság ez kérem... Megöregszünk és idejutunk. Mert a szeretetvágy nem hal ki az ember szívéből, akármennyi ránc legyen is az arcán... Akármilyen töporodott... s akármennyire megközelítette is a sír szélét.

Hetenként egyszer kerülővel jövök haza az üzemből. Rendszerint pénteken — amikor eleséget vásárolok a mandinak. Voltaképpen a kanárikat hívják mandinak. Egyszer volt nekem is egy. Gyönyörű sárga, csodálatosan tudott fityülni. Ez még akkoriban volt, amikor a fiam kisfiú volt. Órákig elálldogált a kalitka előtt. Félrehajtotta fejét, nézte, aztán csücsörített a szájával. Utánozni próbálta a fitytét. Nem sikerült neki. Akkor sírva fakadt. Alig győztem megvigasztalni. Egyszer télen — nem tudom hogy történhetett — megfázott, ott feküdt mereven, ég felé fordult lábaival. Ha eszembe jut, sírni tudnék.

A fiamnak sem mondtam meg. Nem akartam, hogy fájdalma legyen. Azt mondtam, elrepült. Még csak nem is sírt. Megmagyaráztam neki, hogy a madár szabad életre született. Hogy azért adott az Isten szárnyat, hogy magasan repülhessen a nap felé, s ott repül valahol a mi kis mandink is, talán énekel is repülés közben, és boldog. Ugye jól neveltem? Nem akartam, hogy az az érzékeny kis lelke megsérüljön. Boldog is volt. Ha sétálgattunk, s hallottuk pityegni, fityörészni, kopácsolni a madarakat, felmosolygó szemmel mondta: — Anyu, ugye köztük van a mi kis mandink is? — Köztük van, kisfiacskám, hogyne lenne köztük. — De akkor szo-

morú lettem. Láttam magam előtt a kanárit, ahogy felfelé hajló vékony kis lábával ott feküdt a kalitka fenekén.

Néha olyan furcsán éreztem magam. A mandi látványa elkísért egy életen át. Aztán elmúlt a fiatalság. Megkaptuk az urammal az értesítést, hogy a fiam hősi halált halt a fronton. Tél volt, január. Nem tudom, hogyan halt meg. De mindig az jut eszembe, hogy meglőtték. És egy nagy fehér havas mezőt látok, valahol egy idegen országban, ott ahol én még soha sem jártam, s a fiam ott feküdt temetetlenül a havon.

Nem babona ez. Sokféle történet van, hogy anyák megérzik, mi történt a fiaikkal.

Én nem éreztem semmit. Éppen nagymosás volt. Ki is ment a fejből, hogy a fiam a fronton van. Jó beosztása volt, valahol hátul volt tartalékban. Aztán egyszerre történt a nagy változás. Én, a politikához nem értő buta asszony, nem tudtam semmiről. Nagymosás volt. Akkor egyszerre bejön az emberem, kezében a levéllel. Megáll a küszöbön. Tudtam mindent. Meghalt az arca. Tisztára meghalt.

A fiam az élete volt.

Belém is odafagyott minden. Furcsa emberek is voltunk. Nehéz volt néha szegény Gézám mellett. Talán, ha akkor nem fagy belé a könny. De hiába beszéltem neki. Mondtam napok múlva, egyél. Nem akart. Mondtam, sírjon. Nem lehet azt a gyereket könnyek nélkül elsiratni. Egy hosszú életen át láttam én már férfi-könnyet, de az övét nem.

Nem tudott sírni.

Ott kezdődött minden baj. Lehet, hogy butaság, de megfagyott benne a fájdalom, valahol mélyen, bent a lelke mélyén úgy megfagyott, hogy soha többé nem tudott elolvadni.

Nem tudtam ezekről a dolgokról beszélni az emberekkel, amíg élt szegény. Ma már tudok. Rossz, ha a fájdalom beléfagy az emberbe. Én ránéztem s éreztem, hogy én is megfagyok. Nem voltam olyan kemény fából faragva. Három napig bírtam, aztán sírni kezdtem. Kint dolgozott az udvaron, én bent vasaltam a konyhában. S akkor, abban a percben én nem is gondoltam semmire, folytak a szememből a könnyek. Belépett és rámnézett. Nem szólt. De ha pillantással ölni lehetne, talán ott maradtam volna. Egy darabig úgy éreztem, meggyűlöl. Nem tudom, miért. Így van, egész biztosan így. Komisszá tették az el nem sírt könnyek. Kínzott, de maga is kínlódott. Azt hittem, már sohasem lesz másképpen, s akkor, akkor kezdődött el ez a mánia.

Az építés.

Építeni akart. Kitette a fiú képét az asztalra, s azt mondta:

— Haza fog jönni.

Én sírtam.

— De hiszen meghalt.

Ordított, mint egy állat. Azt ordította:

— Él. Él és hazajön.

Később, amíg a sorsunkon töprengtem, rájöttem, nem is olyan buta ő.

Miért is ne élhetne az a fiú? Más is eltűnt a háborúban, mégis előkerült. Mit lehet tudni?

Ebben az időben beszédesebb volt. Történeteket mesélgetett a fiamról, hogy s mint volt még kis gyerek korában. Meg amikor diák volt. S mielőtt katona. Csak egyért haragudott. Ember ki nem ejthette előtte, hogy nem él a fiú.

Látja, hova el nem tértem. Ugrálnak a gondolataim. Megkeveredett ma minden. Ez is olyan furcsa, hogy így beszélni kezdtem magának. Sokáig hallgatnom kellett.

A mandi. A kis kék törpepapagájomról volt szó. Már emlékszem. Arról, hogy minden pénteken kerülővel megyek haza, hogy megvegyem a magot. Találtam egy madárkereskedést, ahol speciálisan jó magot kevernek. Nem veszek többet, mint egy negyed kilót. Ha marad, kiszórom a verebeknek. Hadd legyen egy jó napjuk. Látja, az én régi kis mandimról beszéltem. Arról jutott eszembe a fiam. Az a kép ott a kalitkában. Lehet, hogy én már azon a délelőttön megéreztem, hogy egyszer, egyszer valami nagyon szomorú dologra fog ez emlékeztetni.

Megfájdult a fejem. Engem, doktor úr, életem végére mindenki elhagyott.

A gyárban szeretnek. Miért is ne? Úgy beleveszek az öreg csévék közé, amelyek közül kiválogatom az épet, mintha magam is csak egy öreg tárgy lennék. A csévék is kiöregedtek... S én kidobálom, amelyik már nem használható. Ember legyen, vagy tárgy — nincs kegyelem, amikor az idő továbbszáll...

A csévéválogatás egyszerű. Két nagy láda van előttem. A jók kerülnek az egyikbe, az öregek a másikba. A munkahelyem ott van egyenesen a bálarakatár bejáratánál. Elöttem az udvar, ahol egész nap nyüzsgő és zajlik a gyár élete, nem vagyok egyedül. A kezem teszi a magáét, a gondolataimmal meg úgysem kell elszámolnom senkinek.

Mondom, doktor úr, ott az új telepen mindenki engem hibáztatott. Mintha én tehettem volna valamiről. Én is csak ember vagyok. Meg lehet érteni. A végén nem bírtam már. Ha esténként lefeküdtem, lihegtem, azt hittem, megfulladok. A vállaim, karjaim teljesen tönkrementek, nem is nagyon tudtam dolgozni. Én életem utolsó húsz évében csakis építkeztem. Építettem szegény fiamnak, aki elesett, s aki ott fekszik azon a téli nagy havas mezőn. Én mindig így képzelem. Nem tudom, miért. Az apjának sohase mertem volna mondani, de magamban csak így láttam. Ott a havas mezőn, egyedül. A golyó, nem tudom, hol érthette. Ezen nem gondolkoztam. De biztos, golyó érthette. Hát miféle dolog, hogy az anyának egy árva sírhant sem maradhat meg a fiú után. Nekem az sem, hogy a temetőbe kimehettem volna, neki meg csak ez az örökös házépítés.

Nemigen beszélt munka közben, de én jól ismertem az arcát. Néha ott lappangott a homlokán, a szemében valami nyugodt derű. Érzem, bár sohasem mondta, hogy a fiával beszélgetett közben. Én ki voltam zárva ebből a kettősből. De ő olyan nyugodt volt az ilyen építésben elmúlt napok után. Ez tartotta benne a lelket. Azért szerettél úgy házat építeni.

S egyszer, te jóságos istenem, hogy sírtam, egy régi kép akadt a kezembe. Még karon ülő volt a fiam, s az apja tartja a régi diófa előtt, a házunk kertjében. Nézem ezt a régi képet. — Géza — mondom neki — most már egészen biztos, hogy a fiaddal beszélgetsz. Látni kellene azt a régi arcát ott a képen. A fiát tartotta a karján. Ott van ugyanaz a mosoly a szája szögletiben, s még a szeme is nevet. A homlokán elsimul az a ránc, ami már akkor is ott volt, amikor leánykoromban megismertem. Ugyanaz az arc volt. A képről elárulta magát. Ugyanaz az arc.

Aztán egyszer már nem bírtam.

Fellázaadtam. Hatvanéves voltam. Nem akartam már naphosszat maltert hordani. Nem akartam téglákat adogatni, meszesvödöröket hurcolni. Megmondtam neki: megváltozott. Mintha a szívét is beleépítette volna a téglák közé. Szépen mondtam: — Nézz rám! Hatvanéves elmúltam, és húsz esztendeje csupa értelmetlenség az életem. Mit lehet még asszonytól kívánni? Őt házat felépítettünk. Egyik szebb volt mint a másik. S most még egy, a hatodik? Kértem: Géza, hagyd, jó lesz nekünk, ha bérlünk, vagy veszünk házat. Olyan szép házak voltak a környéken. Nekem ugrott és fojtogatni kezdett. Napokig viseltem az ujjnyomait.

Bennem akkor eltörött valami. Mintha megroppantam volna — nem volt már tartásom. Attól a naptól fellázaadtam. Másnap már nem segítettem. Géza nézett rám. Kért, ne haragudjak. Sürgetett, hogy folytassuk a munkát, mert nemsokára alkonyodik, már rövidülnek a napok. A tél beállta előtt tető alá akarta hozni a házat.

Nem sírok én, kérem. Csak olyan öreges szipogás.

De ugye, különös történet?

Egy asszony, akinek nem volt szabad sírni.

De nem tudtam többé megbocsátani. Veszekedtem és ellenkeztem. Elhatároztam, ha eddig nem, most kigyógyítom. Talán a haraggal sikerül észre térítenem. Soha sem ellenkeztem vele. Azt gondoltam, talán megnyugszik. Eszébe jut, hogy nemcsak a fia, én is itt vagyok. Elvégre megöregedtem. Úgy képzeltem, nyugdíjba vonul. Ő is elmúlt már hatvankét éves. Az utóbbi évben összeaszott kis öregember lett. S akkor jöttek azok az éjszakák, amikor mindig felébredtem.

Tudtam, hogy meghal. Nem lehetett ez másképpen. De én megkeményedtem belülről. Már olyan reszketegen járt, hogy amikor a házunk kéményét rakta, egyre attól félt, hogy nem bír fent maradni. Kértem, jöjjön le, de csak állította a kémény építéséhez a faállványokat.

Engem utáltak az új telepen. Arra jártak hajnalban és este, s látták, hogy csak az öreg dolgozik. Néha megkérdezték:

— Miért nem segít a felesége is?

Mit tudták azok, hogy én egész életemben csak házakat építettem.

Be is fejezte. Ősz volt. Nem lehetett több 50 kilónál, az arca sárga volt, mint a pergament. Én féltem végigmenni a telepen. Ott éltem a kis faházban, ami ott állt a nagy kőház mellett. Micsoda ház volt! Csodájára jártak.

A középső szobában, a zongorára volt kitéve a fiam fényképe. Ha hazajön, mondta Géza, mindjárt megláthatja.

Mit mondjak még? Nem történhetett másképpen.

Az utolsó rakomány csempét hozták. Csak a fürdőszobafalat és a konyhát akarta még becsempézni. Halványzöld csempék voltak, még széttörve is olyanok, mint valami kristály. Nem tudom, honnan szerezhetette. A kocsi megállt, s éppen az első ládát emelte le a kocsiról... Ott halt meg szegény az új ház küszöbén.

A szoba ajtaja nyitva volt, a fiú látta a képen, ahogy az apja meghalt a ház küszöbén, amit neki épített. Csak valami nagy-nagy robajra emlékszem. Szétszóródtak a csempék, én ott álltam, és néztem Gézát. Sápadtan feküdt ott, körülötte ezer meg ezer darab csempetöredék, mintha az égből hullott volna.

Ilyen különös sírja volt.

Kicsi halott volt. Olyan színtelen, sápadt. Azóta is kérdem magamtól: honnan volt ebben a kicsi, összetört öregemberben annyi erő.

Hát így volt.

Nem tudtam szegény Gézát elsiratni. De éjszakánként, amikor felébredek, gondolkodom az életünkről. Néha valami nagyon összeszorítja a torkomat. Nem röstellem bevallani, hogy egy ilyen magamfajta öregasszony, aki annyi mindent megélt, különösekét gondol egy hosszú éjszakán át.

Arra gondolok, milyen különös is a sors.

Lehet, hogy csak egy eltévedt golyó volt. Aki kilőtte, soha nem tudta meg, hogy milyen távolba talált. Ugye, bolond gondolat kérem? De mindent, mindent az az eltévedt puskagolyó okozott. Néha éjszaka, télen vagy úgy ősztájt, ha füttyül a szél, mintha puskagolyók sivítanának.

Most magam édegelek. S közben Gézámon gondolkodom. Áldott jó ember volt. Mindig mondogatom magamban, semmi, semmi sem volt az én anyai szeretetem az övéhez képest...

NASZVADY JÓZSEF

INNI ÉS ÉNEKELNI

Megmutatta táskáját a portások, aztán továbbment egy kicsit, és nekitámaszkodott a vaskorlátnak. Sanyi még csak akkor bélyegzett, de igyekezett, látszott rajta, aztán együtt léptek ki a kapun. Megálltak egy pillanatra. Megvárta, míg bekapcsolja a táskáját, és azt mondta neki:

— Gyere, bekapunk valamit a Kishordóban.

— Mondtam, hogy sietek. Ilyenkor soha nem szoktam. Tudod milyen csúnya ez.

— Gyere csak. Ami neked olyan sürgős most, az várhat. Úgyis meg kell azt még gondolni.

Sanyi egy pillanatig elnézett messze az út felett, amerre menni kellene, morgván maga elé meredt, aztán elindultak. Tudták, hogy sokat fognak ők még beszélni ma, de azért most hallgattak. Kicsit arrébb, ahol a járda szegélye fel volt túrva a járdára, valami nehéz jármű forgathatta ki helyükből a hatalmas gránitkockákat, átmentek az úttesten. Már a felüljáró lépcsőin mentek, amikor Sanyi hirtelen megállt:

— Csak egy pohárral, érted?

— Mi a fene! Talán nem szereted?

— És ha szeretem? Akkor is; minék.
— Meglátod, nem leszel olyan mérges.
— Nem az öregisten. Ezt most nem ússza meg, az biztos. Vége a miatyánknak.
— Sanyi, Sanyi, de megbánod.
— Nem érted te ezt. Neked nincs feleséged, asszonyod sincs, és azt hiszed, mindent el lehet intézni rábeszéléssel, mert Te olyan szivacslelkű vagy. Fát lehetne vágni a hátadon. Hát az enyémen nem, az biztos. Lassan megöregszel, így asszony nélkül, nem értesz te már ehhez.

— Nem vagyok én még olyan öreg, amilyennek hiszel. Csak ahonnan én jöttem, nem voltak asszonyok és fülbevalók se voltak, de ha leettek volna, bizony, én mind odaadtam volna annak az egynek, ha lett volna. De nem volt. Se ez, se az.
Végigérték a felüljárón. Sanyi lefelelémenet nem került ki senkit, neki kellett mindenkit elengedni, mert egyszerre csak ketten értek el a lépcsőn. Meghúzta a lépéseket, hogy utolérje.

— Mennyit kaptál? — kérdezte tőle.
— Rendesen. Az előleg az mindig egyforma. Kereken ezret szoktam kapni.
— Akkor azt ne bántsuk. Kár lenne felváltani. Nekem van apróm, majd azt használjuk.

— Szóval te inni akarsz.
— Ugyan. Csak pár pohárral. Nem iszákosságból, de most kell inni. Neked is: kell. Mikor igyon az ember, ha nem ilyenkor.

A Kishordóba lefelé kell menni, néhány lépcsővel a földszint alatt. Kicsi pinceablakai vannak, de azért elég világosságot adnak, és a plafonról is lóg egy száz villanykörte. Csak a pultnak világít, a sarkok így félhomályban maradnak. Bor-kimérés, szóda nincs, a bort is csak poharazva adják, de abból annyit, amennyit kérnek. Két-két poharat fogtak, és behúzódtak az egyik asztal mellé a sarokba. Hátuk mögött egy nagy falfestményen szüretelnek, az egyik szőlőhordó kocsii függőlegesen megy a képen, mint a légy a falon, és a sok, dinnyeszemű szőlő ki akar esni belőle.

Sanyi azt mondja, hogy: „No?”, és az egyik poharat kiisszák.

Utána nézik egy ideig az ablakokat, és szó nélkül kiisszák a másikat is. Sanyi leteszi a táskáját, és indul a pulthoz.

— Nem kellett volna — morogja neki, de tudja, hogy hiába. Vissza is jön. másik négy pohárral, de azt egyelőre leteszi, nem nyúlnak hozzá.

— Hidd el, nem azért a vacak néhány száz forintért, de ez már nem az első eset. — Sanyi forgatja a poharát, úgy beszél. — Megmondtam már neki nemegyszer, hogy csak akkor vehet valamit, ha nekem is szól róla. Csak úgy vásárolgatni összevissza mindent, hát ilyen nincs. Így vette a pongyoláját is, meg nyáron azokat a se cipő, se papucs formájú vacakokat. Mondd meg nekem: mi az istennek kell az a fülbevaló? Anélkül már nem is asszony az asszony? Én dolgozom mint a hülye, azt sem tudom, hogyan osszak, szorozzak, csak hogy mindenre teljen, a fene esz meg már egy liter borért, napokig nincs megállásom, csak hajrá, hajrá, ide hat-száz forint cementre, oda kétezer forint gerendára, mire megkapom a pénzt, már nem is az enyém — és akkor ő, a nagyságos asszony, fülbevalót vesz magának. Meg az atyaúristent.

— Te olyan könnyen mondd nekem, hogy öreg vagy már, nincs asszonyod, nem értesz hozzá. De könnyen mondd. Az asszony drága mulatság. Ha van, akkor is, ha nincs, akkor is. Az én asszonyom nem kérdezte tőlem soha, szabad-e ezt vagy azt. Nem ám, mert tőlem nem kellett. Ami az enyém volt, az az övé is, nagyon sokszor meg csakis az övé. Nem bántam semmit, nagyon szerettem. A ház, amit építettem, az enyém volt, de ő nézett ki az ablakán. Látod, ezt meg te nem érted. Egy asszonyt szeretni úgy kell, hogy mindenünk az övé legyen. Szeretni csak úgy érdemes, ha nem nézzük folyton azt, hogy mennyit ér. Hát én nem néztem. Akkoriban egyszer mentem haza egy héten, de az a két nap, míg otthon voltam, az igen. Bor, sült hús, tiszta ágy, és az asszony mellettem. A házam már kész volt akkorra, én meg nyugodtan belenyújtózhattam a vasárnapba. Egyszer, egy hétköznapon eszembe jutott, ha én most hazamehetnék, az olyan lenne, mint a vasárnap. Miért ne? Hát nem mindegy? Otthon a hétköznapnak is vasárnap színe van. Mi-

lyen az, mikor kiközkent magát a rendből az ember? Hát ilyen. Elkéredzkedtem és hazamentem. Meglepődött nagyon, de mintha örült volna. És este ölelt, mint máskor, vasárnap. Nem kérdezte, hogy miért is mentem haza. Ez csak visszafelé jutott az eszembe. Miért nem kérdezte? Olyan természetes az, ha hétköznap, amikor dolgoznom kellene, egyszer csak otthon vagyok? De örült neki, az biztos. Tán nem is nekem örült. Valami másnak. Ugyan minek? Nem gondoltam tovább, csak lógott bennem a bizonytalanság, és kondult nagyokat, mint a harang. Szombaton hazamentem, mint rendesen, de nem nyúltam az asszonyhoz még vasárnap sem. Nem kérdezett semmit tőlem, de tudtam, hogy figyel az arca mögül, csak a szemei nem engem néztek. Soha eszembe nem jutott volna arra gondolni, hogy megcsal, ha megkérdezi, miért jöttem haza akkor. De nem kérdezte. Csak örült annak, hogy milyen szerencséje volt. Felhúztam az órát rendesen, ahogy szoktam, és hétfőn hajnalban, mikor ébresztett a csörgő, odaszóltam neki, aludjon nyugodtan tovább, ma szabadságon vagyok, nem megyek a vonathoz.

Amíg beleivott a poharába, Sanyi kezdett beszélni, de gyorsan, mint aki fél, hogy nem beszélhet sokáig.

— Én bizony nem kapatom így el az asszonyt. Azt mondom neki: idefigyelj, te is éppen olyan ember vagy, mint én. Ameddig én dolgozom, addig neked is ugyanúgy kell dolgoznod. Ameddig én ilyen bakancsban járok, ebbe a ruhába, addig bizony te se vegyél magadnak selyemhacukákat meg fülbevalót. Még mi az istennyilát nem. Nekem így is tetszel, másnak meg ne akarjál tetszeni. Vagy ha így nem jó, akkor menj, amerre látsz. De nem megy az, ne félj. Eddig még megúsztá, mert nem szeretem a gorombaságot. Utolsó dolog bántani egy nőt. De most vége. Megkapja a magáét. Majd elsüllyedtem szégyenemben, mikor számolom a pénzt. — a nagykaput akartam kifizetni —, és nincs meg. Négy száz forint hija van. Arra számított ő, hogy mire fizetni kell, majd visszateszi. De az öreg megkért, fizessem ki előre, mert nincs anyaga. Én meg fizettem volna. Siettem nagyon, nem keltettem föl, majd ha hazamegyek, gondoltam.

Sanyi kiitta a poharát, ment volna megint a pulthoz, de ő nem engedte.

— Állj már meg, ne csinálj ilyet. Most majd én. Fogd meg a táskámat, vagy inkább tegyük ide le.

Letették mind a ketten a táskájukat. Akkor már elég sokan voltak az asztalok mellett, és az ablakokat is nehezebben lehetett megtalálni a félhomályban. Inkább csak a pultot és a kijáratot nézték. Mikor visszajött a négy új pohárral, az első kettőt megint rögtön megitták, ilyenkor már elég szomjas az ember ahhoz, hogy inni tudjon.

— De bizony nem aludt tovább az én feleségem. Felkelt, mintha halaszthatatlan dolga lenne, matatni kezdett, kiment a konyhába, és attól kezdve nagyon nagy csend lett körülöttünk. Vártam, mert éreztem, hogy most valaminek lenni kell. Pedig nem tudtam én semmit, csak az a harang kongott bennem rettenetes hangon, mint amikor félreverik. Egyszerre csak mégis vége lett a csendnek. Egy motor ordított már messziről, de mikor odaért a ház elé, rögtön elhallgatott.

Sanyi, amikor megszólal, mindig félrenéz a bejárat felé, és úgy beszél, mintha a belépők lépéseit számolná:

— Így van ez, öregem, mindig. Ha az asszony azt érzi, hogy kicsivel többet ér a többinél, már azt sem tudja, mit csináljon a jódolgától, és előbb-utóbb belelép a békanyálba. Ha még gyerek sincs, akkor meg nem is jó beszélni róla. Nagyon meg kell azt gondolni, mit szabad ráhagyni egy asszonyra, mit nem. Azzal meg mit ér az ember, ha durvasághoz szoktatja? Meg is ette azt a fene, ha csak így lehet jó úton tartani.

— Kimegyek a konyhába utána. Legyen meg minden, aminek meg kell lennie. Azt mondom az asszonynak, menj ki hozzá, mondd meg neki, menjen el, de úgy menjen el, soha meg ne tudjam, ki volt az, mert akkor csak addig él. De az asszony nem mozdul. Megint szólok neki. Hát milyen asszony vagy te, hogy engem se nézel semmibe se, meg a szeretődöt se kíméled? Csak leborul az asztalra, és sír. Az úristen se tudta, hogy kiért. Mire megsűrűsödött a fejemben a vér, akkorra éppen kinyílt az ajtó. Meg kellett ütnöm, mikor megláttam, de úgy igazán, teljes erőmből, azt hiszem ordítottam is, de ha nem ütök és nem ordítok, megszakadt

volna bennem valami. Nem is én voltam az, hanem valami állat, vagy valaki más bennem. Engem ítéltek el, persze hogy engem. Az ő igazságát keresték, nem az enyémet. Én lettem a gyilkos, én hagytam ki magamból nyolc évet, és amikor visszajöttem, a kutyát engedte rám az én asszonyom. Nekem kellett volna megbocsátani, meg is bocsátottam volna, de nem kellettem én már senkinek. Neki meg aztán egyáltalán. Pedig asszony nélkül nem férfi a férfi. De nem tudtam más asszonyt szerezni magamnak. Aki utamba akadt, az mind olyan volt, hogy ki kellett kerülnöm.

— Azt mondtad, úgy kell szeretni, ne nézzük, mibe kerül. Neked aztán sokba került. Ennyit azért mégse ér egy asszony se. Nem kellett volna semmit se csinálni, csak kivágni a házadból, de úgy, hogy addig emlékezzen rá, amíg csak él. Az asszonyt meg jól elagyabugyalni, aztán kész.

— Te mondd ezt? Hiszen a tiéd csak ellenedre tett valamit, nem is olyan nagyot, és már verni akarod. Nem jó ez se így, se úgy. Nyolc évig gondolkoztam azon, amit gondolkozás nélkül megtettem. És még mindig nem tudom, hogy jobb? Azt hiszem, én már soha nem is fogom megtudni. De te vigyázz. Nagyon vigyázz.

Már nem számolták, mennyit ittak és mennyit fognak még, de melegük lett. Ki kellett gombolni a kabátot, az ing nyakát, hogy könnyebben lélegezzenek, mert a levegő nehéz és fojtó folt.

De akkor még nem énekeltek.

PÁL JÓZSEF

BIZONY, BIZONY

Pokol volt a műhelyünk.

A vulkanizálóformák ontották a hőséget, s az az átkozott szellőztető nem tudta kiszívni a benzingázt és a sülő gumik kénzagát. A hátsó mandzsettasütőknél három hollander is fűjt, sistergett a gőz, s úgy kellett ott mozogni, mintha hímes tojásokkal dolgozna az ember.

Különben kint is remegtek a falak a napfényben, és tátott szájjal pihegtek a verebek.

Nem hűtött le a védőital sem, csak kotyogott a gyomromban, ha lehajoltam. Ráadásul az a hülye Stiglic újra rákezdte, a kórus meg aláfestett:

— A szeme...

— Bizony, bizony...

— A szeme...

— A szeme... Bizony, bizony...

Dühömben úgy nekinyomtam azt a szerencsétlen hatszárszortizenhatost a kraccernek, hogy füstölni kezdett.

Ezen meg röhögtek.

Pedig már sokszor elhatároztam, hogy nem törődöm velük. Most is másra akartam gondolni. Előbb a kraccer szegeit kezdtem figyelni, s lassan, óvatosan tartottam oda a köpenyt, a sérült résznél kivágtam a vászonig, majd bársonybolyhosra marattam jó négycentis körzetben.

Mire végeztem, már nem voltam a műhelyben: a Feketehajút vittem ölemben a réten, s a kórus aláfestését is csak úgy hallottam, mint a békák nászi kummogását.

Dé később megint ideges lettem.

S 1 óra egy perckor már rohantam a fürdő folyosóján. Négy tusolófülkénk volt, nem akartam zárt ajtókra találni. Az elsőben locsogott a víz, valakinek még sürgősebb volt a dolga. A másodikat kihagytam, rossz volt a hidegvizes csapja. Kívülről feldobtam az ingemet a következő ajtóra, és beugrottam. A nadrág is felkerült az ing fölé, s már zuhogott a víz. Felesen. Meleg, hideg. Épp, ahogy kívántam. Szappanoztam magamat, amikor a többiek becsoszogtak dűnnyögve:

— A szeme...

— Bizony, bizony...

— A szeme... Bizony, bizony...

Csak látnátok, nyavalyások! Kirágna benneteket a sárga irigység. S arra gondoltam, hogy fog majd ragyogni az a két fekete bogár, ha találkozunk, hiszen három hónapja nem láttuk egymást.

Másodszor le se mosdottam. Amikor a nyakamat törültem, törülközőm szürke lett a púrosokba rakódott gumiportól. Vihetek magammal két fehér inget is, mert amelyikben utazom, fekete lesz a gallérja estig.

A tükörbe belemosolyogtam fésülködés közben. Orrom mellett két kis anyajegy volt, s azokat szokta becézgetni szájával a Feketehajú. Ezen csak mosolyogni lehetett.

Kiléptem a fürkéből.

Ott ácsorogtak, fálnak dőlve, a többiek. Szemükben gyanakvás volt, azt hitték, kifőztem ellenük valamit. Stiglic szemembe fújta a füstöt, én azonban csak köszöntem:

— Na, szevasztok.

Volt, aki köszönt, volt, aki újra dűnnyögni kezdett.

De ki törődött most ezzel.

Lakásomon gyorsan végeztem a csomagolással. Csak az aktatáskát vittem magammal. Vasárnap az estivel vissza kell jönnöm. Pedig de szívesen maradnék. Kimmennék a Feketehajúval mindennap az Ér partjára, messze a várostól, oda, ahol kora tavasszal jártunk. Még hófoltok voltak, de pelyhezett a barka. Méheket is láttunk. Az egyik jóállású fűzbokorról vesszőket vagdostam, és a déli oldalán földbe szúrtam valamennyit. Megerednek s micsoda lakásunk lesz: zsenge vadlóheréből, vagy kaszálás után illatos szénából a padló, fűz zöldjéből a fal s az ég kékjéből a mennyezet. Egyszer jártunk arra, júniusban. Holnap biztosan oda megyünk.

Aprópénz csörgött a zsebemben jegyváltás után. Befurakodtam a pavilon előtt topogó átizzadt tömegbe. Újságot vettem meg cigarettát. Rágyújtottam, és kíséltam a váltók közé. Tudtam, hol áll szombatonként a vonat. Beszálltam. Volt még üres hely az ablakok mellett is. Kiválasztottam, ahol nem ér majd a huzat. Olvasni szerettem volna. Csak a nagybetűs címekeket futottam át, és összehajtogattam az újságot legyezőnek. Átizzadt a kocsi a napon, s mintha kemencében lennénk, amelyikből most szedték ki a kenyeret. Hiába húztuk le mind a két oldalon az ablakot, az augusztus végi nyár levegője nem akart megmozdulni. Végre betoltak bennünket az állomás elé, s bár ülőhely nem volt, nagyon sokan szálltak fel. Kihajoltam az ablakon, figyeltem az indító tisztet. Amikor felemelte tárcsáját, kékebb lett a motor alatt kiáramló gáz, és a kerekek mozdulását megéreztem arcomon is. Az átjárónál már száraz volt mellemen az ing.

A városszéli építkezés fölé négy daru tartotta az eget, mozdulatlanok voltak, hétfőig befejezték a munkát. Találgattam, hogy novemberben a Feketehajú melyik ablakból integet utánam, ha munkába megyek, mert vállalatunk itt kap öt lakást, és az egyik a miénk lesz. Régóta tervezgettünk, és csak erre vártunk. Kovács Dénesné lesz a Feketehajúból. Egyszer le is írta próbaképpen náluk, januárban, az ablak párájára. Igaz, gyorsan letörölte, de az anyja is látta.

Szomszédaim ultizni nógattak, beszálltam harmadiknak. Rövidesen belebuktam két betlibe, s elfogtak egy piros ultimát. Untatott a játék, nem is tudom, miért kezdtem el, de nem akartam abbahagyni. Ne mondják, hogy sajnálom a pénzemet. Mert vesztettem. Néha-néha visszajött valami, aztán öt-hat körben egy partit sem nyertem.

— Szerencsés a szerelemben — vigasztalt a bányász.

— Inkább mind a kettőben az legyen az ember, igaz? — nevetett a betonszerelő.

Később sört ittunk. Hamar a fejembe szállt.

Emiatt-e, vagy annyira belemelegedtünk a játékba, hogy nem vettem észre az ismerős vidéket, majdnem tovább vitt a vonat. Mozgó kocsiról ugrottam le.

Hazamentem előbb. Meg akartam mosdani és tiszta inget váltani. Éreztem, hogy a nyakamhoz tapad az ing gallérja.

Anyám nagyon örült. Kérnem se kellett, készítette a mosdóvizet, és törülközővel a kezében mellettem állt, míg nem végeztem. Gyereknek tartott még, egy kicsit annak is éreztem magamat közelében. Most is, ahelyett, hogy átadta volna a kendőt, törülgetni kezdte nyakamat.

— Elmégy?

— El, el — vettem ki a kendőt kezéből.

Nem beszélünk arról, hogy hova. Tudtuk mindketten.

— Egyél előbb, biztosan éhes vagy.

— Majd náluk — néztem rá mosolyogva.

— Legalább egy kis befőttlevet igyál szódával, jól hűti az embert ilyenkor —, s már hozta is, mintha csak előkészítette volna.

Valóban jólesett.

— Megsütök három tojást — nyitotta ki a kredencajtót, s leguggolt, nekem hátat fordítva. — Vacsorázz meg — szöszmötölt tovább. Valahogy nehezére esett, de mégiscsak ki kellett mondani: — Elutazott tegnap, s azt üzeni, holnap dél-előttre vár.

Felállt, s mintha megkönnyebbült volna. Odament a tűzhelyhez, de nem nézett rám. Sohasem tudott a szemembe nézni ilyenkor, ha másik ember miatt szégyellte magát.

Leültem az asztal mellé. Koccant a tojáshéj a tányér szélén, sercegett a zsír, kavart a villa. Hogy kész lett, odatette elé. Volt kovászos uborkája, abból hozott. Kenyeret maga szelt. Csak amikor enni kezdtem, akkor ült le.

— Hogy utaztál? Tíz óra tájt felér a hűvös a rétről, alatsz nyitott ablaknál.

— Az jó lesz.

Ilyesméről beszélgettünk, míg meg nem ettem a vacsorát. Utána kimentem az udvarra, kihoztam a faházból egy tuskót, és letelepedtem. Konyhánk ablaka világos maradt, anyám mosogatott. Sötét volt a ház, mikor tizenegy felé berentem. Zajtalanul fölnyitottam a szoba ajtaját, azt hittem, alszik. Ült az ágyában felpolcolt párnákra dőlve. Ruhástul feküdtem le a megvetett díványra.

— Biztosan rokonokhoz utazott.

Anyám nem szólt, pedig nagyon jólesett volna, ha megerősíti.

— Kisséhez utazhatott, nem volt ideje már megírni, azért jött megmondani magának —, s beszéltem, mert ha hallgatók, szememből kiszökött volna a könny.

Anyám csak ül. Vád volt a hallgatása.

Később levetkőztem. Öreg falióránk lassan mérte az időt, s kongatott néha. A fél hármat még hallottam, s mikor felébredtem, fél nyolcat mutatott. Anyámra gondoltam. Nekem adott igazat, szeretetből. Micsoda lány lehet az, aki nem várja meg a fiát, s itthagya egyedül egy estére.

Kint a konyhában várt a mosdóvíz és az asztalon a reggeli.

— Siess csak — fogadott —, azt is izente, hogy korán menj — és hirtelen elhallgatott, a tűzhelyhez fordult, megérezte, hogy nem hiszek szavának. Bement takarítani, és nem jött ki, a nyitott ablakból szólt utánam.

— Hazajössz még?

— Igen —, és lehajtottam a fejemet.

Régi barátommal találkoztam a főutcán. Keresetemről érdeklődött előbb, meg új helyemről, de később már nem tudtam, mit beszél. Ránéztem és mögötte egy elsuhanó buszt láttam, embereket, akik a túlsó oldalon sétáltak. Amikor rájöttem erre, elvörösödtem. Nem tudom, hogy váltunk el.

Feketehajúék kapujában megbolondult a szívem. Felkúszott a torkomba, és ott dobogott. Lassan mentem keresztül az udvaron, megálltam az egyik rózsatónél, két vadhajtást letörtem róla, de végül mégis odaértem ajtajukhoz.

Kopogtam.

— Tessék.

Benyitottam, és ott állt előttem rövid, egészen rövid hajjal a Feketehajú.

Motyoghattam valamit.

— Na, nem tetszik? — villant rám a szeme, és megfordult, hogy láthassam hátul is a haját.

— De tetszik. Szép vagy.

— Hogy mondtad? — perdült vissza.

— De tetszik. Szép vagy — ismétellem meg ugyanazzal a hangsúllyal.

— Te, undok — biggyesztette el a száját —, tudom, hogy szép vagyok.

Duzzogott, én meg leültem a kisszékre. Olyan hangulatban voltam, amire azt szokta mondani, hogy gógós vagyok. Pedig csak fáj, hogy levágatta szép, hosszú haját.

— Gyere — enyhült meg —, menjünk ki a rétre.

— Most?

— Igen. Legalább előbb túl leszünk rajta.

Igaza volt. Mielőbb túl kell esni ezen az ideges hangulaton. Ha maradunk, tán az egész délelőttöt elrontjuk.

Kint az udvaron megmutattam a rózsát. Megnéztünk egy másik tövet, azon is volt vadhajítás. Elmagaráztam, hogy vágja majd vissza, ha elnyílott.

Pár centivel csak, de hátrább igazítottam a lépéseimet az utcán. Vállára omló haja helyett — amelynek sátrában elégszer megbújt arcom, ha fölém hajolt a réten — kis csutak volt csak, vagy még az se. Észrevettem, hogy a szeme sarkából figyel. Igyekeztem közömbös maradni. Mentünk csak, és nem volt szavunk.

— Ismered ezt? — téptem le egy boglárkát, amint a vasúti töltésről gyalogúton betértünk a fű közé.

— Nem.

— Pedig már mutattam régebben.

— Akkor se ismerem.

— Hát ezt? — kérdeztem, letépve a térdig érő zsályát.

— Azt se. De leszakíthatod szálanként az egész rétet, semmit se ismerek. S mert másról nem tudtam beszélni, inkább hallgattam.

— Ne menjünk tovább — állt meg hirtelen.

— Nem megyünk ki az Ér mellé? — néztem a szemébe.

— Nem.

Leült a fűbe, én meg álltam kis ideig, majd hanyatt feküdtem. Pacsirta csatogott felettünk, azt kerestem szememmel.

— Nem szeretlek — mondta minden bevezetés nélkül, miközben két százszorszép kelyhét tépdeste.

— Hallod? Nem szeretlek — ismételte meg türelmetlenül, mert nem választam.

— Nézd — könyököltem fel —, miért bántasz újra? S most tudatosan. Azért mondod, mert fájdalmat akarsz okozni.

— Dehogy akarlak kínozni. Komolyan beszélek. Tudod, hol voltam tegnap este? Nem Kisséknél, ahogy gondolod. Bár te azt is szentségfőrésnek vetted volna. Táncoztam az este.

— Mondd már, nem Kisséknél voltál, hanem táncoltál — tértem vissza közömbös hangra, s vártam, hogy minden pillanatban sírásba omlik ellenállása.

— Bizony, táncoltam és jól éreztem magam.

— Biztosan jó volt a zene is.

— Nagyszerűen játszottak, és egyetlenegyszer sem gondoltam arra, hogy te az ágyadban fekszel fáradtan, és rám gondolsz.

— A partnereddel beszélgettél.

— Hozzá bújtam.

— Hozzá bújtál.

— Most már elhiszed, hogy nem szeretlek?

— Nem.

— Akkor se — s közben felállt —, ha most itt hagylak?

Én is felálltam.

— Nem tudsz elmenni.

Farkasszemet néztünk, és megindult hátrálva.

— Látod? Elmegyek.

— Visszajössz magadtól.

— Csak hidd. Akkor se, ha könyörögnél.

— Én? Könyörögni?

Megláthatott valamit a szememben, mert megfordult és futásnak eredt.

Hús méterert is futhatott, amikor utána loholt a hangom.

— Feketehajú, állj meg, hallođ, ne menj, gyere vissza, Feketehajú...

Megállt, és még egyszer szembefordult velem:

— Ne idegesíts, hidd el, nem szeretlek.

Megindult. Most már lépésben.

Elfordultam, s félhangosan, esztelenül dűnnyögtem: — Menj csak, menj, te kis... — nem mondtam ki, amit gondoltam.

Majd lefekűdtem újra a fűbe. Karommal eltakartam a szememet. Nem akartam látni az eget. Megértettem, hogy min akart mielőbb túl lenni.

Anyám szemét még sohasem tudtam bekötni. Második mondatával már faggatott, amikor hazaértem.

— Összevesztetek?

— Igen — sóhajtottam.

— Talán nem Kisséknél volt?

— Táncolt.

— Kivel? — jött közelebb hozzám.

— Nem tudom. Valakivel, és kész. Ne faggasson!

— Jó, nem faggatlak. Hoztam egy kis üveg sört, be is hűtöttem. Sonkát sütök, mindig kívántad utána a sört.

Asztalhoz ültem, és néztem a cigarettám fűstjét.

— Mikor utazol vissza? — kérdezte, míg szelte a sonkát.

— Most — álltam fel.

— Igyál legalább egy pohárral.

— Majd kint az állomáson — csókoltam meg kétoldalt az arcát.

Nem marasztalt, A kapuban még egyszer megkérdezte: — Végleg összevesztetek?

— Végleg. Nekem nem kell az olyan lány, aki táncolni jár, amíg én érte is dolgozom.

Nem tudom, miért mondtam így, hiszen kiabáltam utána, hogy jöjjön vissza.

— Nagyon vigyázz magadra, fiam — búcsúzott —, és írj gyakrabban.

— Írok, anyám, írok —, és gyorsan elléptem, mert megláttam, hogy a szemem sarka csillog.

A sarokról visszaneéztem. Ott állt, és intett kezével. Én is intettem.

Másnap, alig kezdtük meg a munkát, a kraccer elkapta a kezemet. Csúnyán végigmarta a jobb csuklómától a hüvelykujjam felső izéig. A műhelyvezető szentséget zett, én meg leültem az egyik hokedlira, és folyattam a véretem a padlóra. Hegedűs Satya behozta a nagy mentőládát. Úgy-ahogy bekötöztek.

— Gyere, beviszlek a motorommal a klinikára — tette rá a kezét vállamra Stiglic.

— Jó, de siess, mert nagyon fáj.

Amikor a műhely elé pöfögött, felálltam. Az ajtóban azonban megszédültem. Stiglic észre is vette.

— Ne hívjuk inkább a mentőket?

— Hagyd csak. Ne félj, nem esem le.

— Jól kapaszkodj belém — szólt hátra, amikor mögém cihelődtem.

— Indíts és húzd a csíkot.

— Ölelj át a bal kezeddél.

— Tedd már be az elsőbe, mert bemegyek gyalog.

Végre indított. Foki bácsi, a kapus, előjött a zajra, de Stiglic nem várta meg, amíg kinyitja a nagykaput. Kihajtott a gyalogjárón.

— Kiadta az utadat, mi? — kiáltott hátra fél szájjal.

— Bámult bennünket az egész társaság — tértem ki.

— Láttam, hogy valami bajod van — harsogta ismét.

— Ott álltak valamennyien a műhelyajtóban.

— Hej-jajj! — csóválta meg a fejét.

A klinikáig csak egyszer fordult még hátra. Azt kérdezte, mit szólok a motorjához. Majd megállt, zsebre vágta a slusszkulcsot, és felkísért.

Azonnal bemehettem a kezelőbe, ahol leszedték kezemről a kötést. Három

injekciót kaptam. Bebugyolálták vattával a sebet, és kiküldtek a folyosóra, hogy majd kiszólnak értem. Stiglic ott ült a padon. Mellé telepedtem. Cigarettaát dugott a számba, és meggyújtotta.

— Fáj?

— Már nem.

— Jól megjártad.

— Meg.

— Mert kiadta az utadat, mi?

— Nekem? — nyomtam meg a szót.

— Na ná, tán nekem.

— Idefigyelj, nekem még nem adta ki lány az utat.

— Hát akkor miért lógott az orrod reggel?

— Nem lógott. Másnapos vagyok. A vonaton megismerkedtem valakivel. Roknlátogatóba ment. Megbeszéltük, elmegyünk táncolni. Anyám otthon megemlítette, hogy a Feketehajú kiment busszal a nagynénjéhez, és csak vasárnap jön haza. Kapóra jött. Visszafelé is együtt utaztunk, és nyitva volt a Pálmaház. Reggel zsongott még a fejem, figyelmetlen voltam.

— S mi van a Feketehajúval?

— Mi lenne? Te mit szoktál ilyenkor csinálni, ha új nő van a láthatáron?

Nyílt a kezelő ajtaja. Beszélgettünk. Felálltam, de visszanéztem még Stiglicre. Cinkosan mosolygott.

Ez rendben van — gondoltam, míg az orvos leszedte a vattát. Nyugodtan tartottam a kezemet, nem éreztem fájdalmat. Pedig vésték is.

Stiglic megvárta és hazavitt.

— Szevasz, föl a fej! — búcsúzott.

— Köszönöm, hogy elhoztál.

— Klassz gyerek vagy. Én is dobom a nőt, ha jön egy jobb — s kacsintott. Nevetett, amikor elviharzott.

Hát igen, klassz gyerek vagyok.

A lépcsőn dúdolni kezdtem az aláfestést. Ahogy ők szokták. Két hangra.

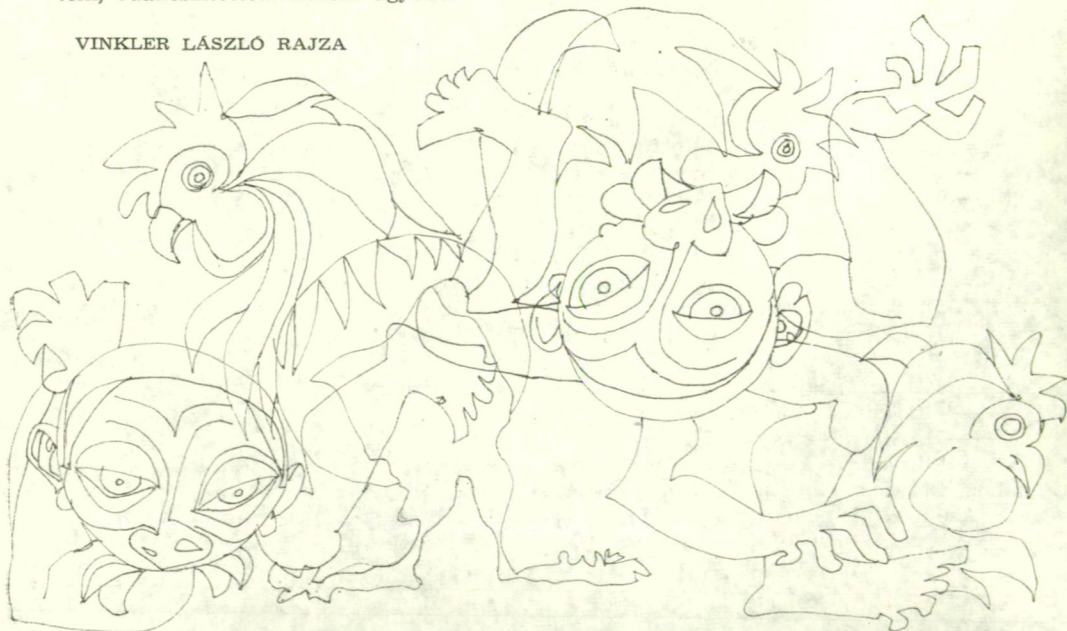
— A szeme...

— Bizony, bizony...

— A szeme... Bizony, bizony...

Szobámban ledőltem a díványra. Kimerült lehettem, mert elaludtam. Arra ébredtem, hogy cudarul fáj a kezem. Háziasszonyom adott valami fájdalomcsillapítót, de nem használt. Lementem a sarki fűszerboltba, vettem fél liter rumot. A dugót benyomtam fogkefém nyelével, és jól húztam belőle. Mielőtt visszafeküdtem, odakészítettem kezem ügyébe.

VINKLER LÁSZLÓ RAJZA

EGY OEUVRE BELSŐ FELÉPÍTÉSÉNEK REJTELMEIRŐL

A Tiszatáj rajzokat közül tőlem, s hozzájuk ars poeticá-t kér. Hadd képzeljem magam a külső szemlélő helyzetébe, s rögtön azt kell kérdezniem önmagamtól: hogyan készülnek ezek a rajzok és miért? Mit ábrázolhat az egyik és mit jelenthet — ha már nem ábrázol — a másik?

A legegyszerűbb válasz, s egyben a legigazabb ez volna: én sem tudom. Maguktól lettek, pedig én rajzoltam őket. Magam is csak születésük óta tudok róluk, úgy amint keletkezésük közben fokról fokra felfedték magukat előttem. Távol állott tőlem mindenfajta publikálási szándék, engem lepett meg legjobban, hogy kellene. Pedig ma nagy divat a művészt kérdezgetni, mennyiben tudatos, amit csinál, mintha attól lenne eleven, hogy terv szerint jött létre a szülemény. Hogy egészen őszinte legyek, tudatosan nem is lehet ilyen rajzokat csinálni: illusztratívva szüklülnének, elromolnának a megfigyelés kontrolljának hatására. A szimbólum akkor igazán az, ami, azaz kimeríthetetlen élő forrása az eszmeiségnek, ha végső fokon a tudat ellenőrizetlen mélységeiből fakad. Ebből a forrásból a valódi művészek mindig is merítettek, mindig is ez volt a művészet „lelke”. Mégis, a szürrealisták tették általános alkotó elvvé. Kikapcsolni az ellenőrzést, és engedni, fakadjon fel, ami odalenn forr, feszít. Innen a kaotikus jelleg, innen az ösvilágosság, a mitikus, erotikus termékenység. A vonal elindul a papíron, mintegy az idegek játékaként dob fel egy „dallamot”, ez a motívum mozgásba hozza az asszociációs gépezetet, csaknem úgy, mintha álmodnánk. Nem is lehet az ilyen rajzot abbahagyni, keletkezésének története egy folytonos, megfordíthatatlan, időjellegű folytonosság, amelyet a ritmus vezet és amely proteuszi metamorfozisosokra készen variálja önmagát. Hérakleitosz egy fennmaradt töredéke így szól: „Az éber levőknek egy és közös a világuk, az alvóknak pedig mindegyike külön világba lép.” Ma ezzel szemben azt is el lehetne mondani, hogy az éber tudat világa, az exakt tudásé válik a specializálódás miatt mindinkább „külön világgá”, s inkább az érzelmi, az ösztönös szféra lesz közös. Nagyon valószínű, hogy a modern sex-hullámnak legalábbis az egyik oka ebben keresendő. Emberségről álmodunk, s azt ma inkább a szabadságban keressük, mint a kötöttségben. A szabadság egyik pólusa pedig az ösztönöké. A szürrealizmus módszerét a szorongásoktól való szabadulás szükséglete hozta létre, azért éppen az első világháború után, a dadaizmus folyományaképpen, mert akkor társadalmi méreteket öltött a szorongás. Persze szorongásra azért adódik ok azóta is,

egyéni sorsokban és társadalmi méretekben, ha nem is lehet a negatív hatalmakat ma éppen olyan ismeretleneknek mondani. A társadalmi indítékek közös és egyéni sorskérdései mellett művészi vetületben nagy szerepet játszanak az életkoriak is, így különösen az ötven esztendő élezi ki az élet teljességének akarása és az idő kiszorító hatalma közötti ellentétet. Ilyenkor kell a művésznek újra „pokolra menni”.

A szétdarabolt életmód következtében beállott elfojtások rendszere az a másik tényező, amely az ilyen rajzokat létrehozza. Gyógyító, az emberi személyiség sérrelmeit kiheverni akaró tudat csodálatos írját jelenti ez a tevékenység. Ezek a rajzok „írással” vonalvezetésű vallomások, s mint ilyenek öngyógyító pszichoterápiái a személyiségnek. Én azt hiszem, a népdalnak, a népművészetnek is van egy ilyen eleme. A lélektant mitológiái formában előlegező görögök Apollont nemcsak a jövődömondás, hanem a gyógyítás elvekként is értették, nem is szólván arról, hogy ő volt a múzsák vezetője (most harci erényeit nem elemezném). Rajzaimon a tükörrírással feliratok, a megfordított név az elrejtőzések, a mitológia jelképrendszerében a túlvilágon-létnek szimbóluma. László Gyula mutatta ki, hogy az ősi magyar sírokban a jobb és bal oldalt felcserélik: megfordítják az evilági rendet. (A kard jobbról fekszik, az asszony balról.) A tükörkép, az árnykép ugyancsak alvilági szimbólumok. A tócsában a maga képét meglátó vogul azt hiszi: ördögöt lát; az alvilágban árnyak élnek, s szóra Odisszeusz is csak vérrel táplálva bírja őket.

És mégis, van ezeknek a rajzoknak az emberi dokumentum jellegen túl alkotásmódszertani szerepük is. Éppen szürrealista módszerük, a pszichés automatizmus megfordíthatatlansága, történeti természete biztosítja ezt. Ma, amikor a technikai automatizálás hódít, az alkotó folyamatok természetének megismerése alapvető jelentőséggel bír. Meg kell ismernünk mind az anyagi folyamatok, mind a pszichikai folyamatok lefolyásának elvét, még akkor is, ha nem dolgozunk gépekkel. Ha szintézisig akarunk jutni, vállalnunk kell az analízist is. Ezért nem kerülhető meg sem a szürrealizmus, sem a tásizmus, ha nem akarunk provinciális fokon maradni. Akkor nyúlhatok hagyományos eszközökhöz, ha mai szemmel látom azokat. Például automatizálhat számomra egy ősi eszköz, amelyet már Babilonban is használtak, mint pecséthengert, a grafikai henger is, ha új értelemben tudom használni. Számomra a henger például a rendteremtés eszköze, a tásizma káoszából való kiútnak mind mechanikai, mind optikai eszköze volt — ennek ellenére elvi tisztaságban való alkalmazása helyenként értelenséget, sőt retorziót eredményezett. Végre pedig meg kellene érteni, hogy a „kísérlet” komoly és szent dolog a művészetben is, és éppúgy a valódi szellemi munka kritériuma, mint a tudományban. A kísérlet az igazságért folytatott szenvedélyes harc fegyvere. A valóság többoldalú megközelítésének eszköze.

A többoldalúság több megoldást tesz lehetővé, együttesen többet mondanak, mint akár külön-külön, akár mint a hagyományos nyelvezethez való ragaszkodás rögeszméje önmagában. Természetesen vannak a művészetnek „örök emberi” elemei, alapjai, de ezek is megromlanak, akadémiakussá válnak, ha nem korlátozza érvényüket támogatón az új.

Ha valaki szereti a klasszikusokat, én szeretem őket, sőt minduntalan visszatérő problémám értékeik fenntartásának lehetséges területe és formája.

A modern művész a specializálódás társadalmi valóságára nem azzal válaszol, hogy rezervátumba vonul, hanem azzal, hogy komplementer kérdéssel feltevésekkel ostromolja a totalitást. Itt tartunk, akár sóhajtozunk az oeuvre hagyományos, márkázható, vagy cégjelezhető egységéért, akár nem. A ma gondolkodása akár akarjuk, akár nem, dialektikus, ellentmondásokban mozog. Az a döntő, hogy az ellentmondások kifejtése a fejlődés irányába vezessen, akkor is, ha ez nem mindig mindjárt nyilvánvaló. Meggyőződésem, hogy az itt közölt rajzoknak az én munkásságomban lényeges szerepe van. Olyan megnyilvánulásai ezek a primér művészi indulatoknak, amelyekben érdemes rendet tenni, amelyekből azután nagyobb lélegzetű művek fakadnak tudatos tartalmi kifejtéssel, formai megoldással. A nagyméretű Oidipus-om pl. ilyen. Az a lényeges, hogy az oeuvre belső felépítése szerves legyen és élő, legyen mintegy szimfonikus karaktere. A részproblémák mint motívumok dolgozódnak fel külön-külön is, de fonódnak össze egy-egy nagyobb egészet hozva létre.

Az én munkásságomban a szürrealisztikus tendenciák a klasszicizálóknak felelgetnek, szintézisre nálam ott kerül sor, ahol a kettő egyetlen tartalmi-formai egységbe ömlik. És van ilyen. Több évtizeden át lappangó tendenciák végül is létrehozták azt az optikai architektúrát, amelyet a magam munkásságának mintegy szimfonikus formájaként jelölhetnék meg. Ebben a formában egy újszerű térstruktúra kidolgozásával sikerült elérnem a klasszikus motívum objektív, optikai metamorfózisait, amelyek felpezsekednek arra, hogy felváltsák a pszichés metamorfózisok álmovilágát egy tudatosan építkező költőiséggel.

Korai lenne, ha azt mondanám, ez a megoldás az utolsó szavam. Mindenesetre annyit azonban biztosan tudok, hogy útjaim nem értelmetlenek. Tervezi őket a kor és építem magam, akkor is, ha bozótokon át kell utat vágnom, akkor is, ha ősi köveket rakhatok újra egymás után. Azt mondják, minden út Rómába vezet. Számomra ez a kép azt jelenti, hogy az oeuvre végül mint izmos bordázatu kupola áll majd egybe.

Vinkler László

FIATAL

MAGYAR

KÖLTŐK

Egy kis antológiát kap itt az olvasó a legutóbbi években föltűnt fiatal magyar költők verseiből. Az együttes megjelenésre az ad alkalmat, hogy 1969 augusztusának végén a Magyar Írók Szövetsége megrendezi a fiatal magyar írók találkozóját. Ezen a találkozón talán hangosan és érthetőn hangot kap az az eddig lappangón megnyilatkozó gondolat, hogy az elmúlt néhány év legfiatalabb írógenerációjának ügye egy kicsit ebek harmincadjára van hagyva, a folyóiratoknál, kiadóknál nehézkes, bátortalan a velük való foglalkozás, szerkesztők és kiadók bizalmatlanok irántuk, nincs önálló fórumuk, mire a Magvető Új Termés sorozatában megjelenik első kötetük, már jobbára harmincévesek, nincs folyóiratuk, ahol ennek a gárdának különböző irányzatai és csoportosulásai szembesülhetnének. Mert vannak jól kirajzolható csoportok — nem személyes ügyekben csoportosulók, hanem írói föladatukat másként és másként értelmezők, a hagyományhoz másképpen ragaszkodók vagy attól elrugaszkodók, színességük és eredetiségük már aligha vitatható, csak sajnós a gondozó, támogató kéz legtöbb esetben hiányzik mellőlük. Vitáik az írószövetségben nyomtalanul pangottak el, még az irodalom iránt érdeklődők sem igen tudtak róluk.

Mi úgy látjuk, hogy ebben a legfiatalabb írógenerációban a tehetségek ígéretei vannak, s mint eddig, ezután is kötelességünknek tartjuk a T i s z a t á j lehetőségeihez mérten támogatni őket a megjelenésben. Közülük néhány éppen itt szerepel leginkább, néhányukat ez a folyóirat mutatta be az olvasóknak: Szepesi Attila, Utassy József, Gutai Magda, Veress Miklós, Petri Ferenc, Harasztli Miklós nevére utalhatunk, vagy Apáti Miklósera, aki előző számunkban jelent meg négy verssel.

Összeállításunkban néhány vers alatt Pozsony, Kolozsvár és Újvidék olvasható. A csehszlovákiai, romániai és jugoszláviai magyar irodalom legfiatalabb költői írták ezeket a verseket. Különbözőségüket vagy rokonságukat megállapítani a hazai magyar fiatalokkal még nagyon korai lenne, de azt szeretném jelezni, hogy ezeknek az irodalmaknak fiatal nemzedéke is sok új magyar tehetséggel jeleskedik, s bennük az adott állam irodalmával, népének kultúrájával való természetes összekötőre találhat a mi fiataljaink költészete; bennük s velük a magyar irodalom és nyelv színesedik, gazdagodik, kitágul. Ha mégis tennénk valami összevetést köztük s a mi fiataljaink között, akkor az a jelentkezés körülményeire, lehetőségeire vonatkozik csak: a romániai, a jugoszláviai fiatal magyar költők a hazai kortársaiknál sokkal jobb körülmények között publikálnak. A hasonló korú romániaiaknak már kötetük van, a jugoszláviaiaknak folyóiratuk. Ellenvetés lehet, hogy nem régen egy összefoglaló antológia jelent meg a mi fiataljainktól, s újabb antológiák készülnek még ebben az évben, de úgy véljük, hogy minden antológia kényszermegoldás, az önálló kötetek megjelenésének elhalasztódása.

Nagyon reméljük, hogy az augusztusi találkozó nemcsak kellemes kirándulás lesz Miskolc környékére, hanem kedvező pillanat is arra, hogy az írószövetség meg a folyóiratok szerkesztői, a kiadók igazgatói és lektorai tényleges segítséget adjanak ennek a legfiatalabb írógenerációnak.

(Összeállításunkban a szerzők neve melletti szám születésük éve, a helynév azt jelzi, hol élnek most.)

(i)

BAKA ISTVÁN (1948.)

ELMENT A GYERMEK

Mozdulataimból, szememből
elment a gyermek, aki voltam,
ránccokba gyűr a fodrozó víz,
árnyam sötétlik rajta holtan.

Elment, mint rongyaikban ázva
a hómunkások márciusban,
kerek cipője messzi csillog
a szőke, süppedő homokban.

A kirakatnál meg nem állít
kilesni, mit kapok jövőre,
megkapta már a szebb jövőt
s amit nem loptak el belőle.

A kis gyámoltalan, kisírta,
hogy férfiként legyen szabad,
hát könny nélkül maradj magadra
te rozsdát síró vasdarab!

MÁR EGYRE TÖBB EGET

Már egyre több eget szorongat
a vékony lomb s a szürkület
nyálazta törzsre ült a görcsős
árnyakká testesült hideg.

Majd szél mozdul s gödrök vizében
kegyetlen arcát megmutatja,
s az elsimult tükörré szépen
részáll a csillagok nyugalma.

Az út két oldalán felálltak
gyökereik szántotta parton
a fák. Kifent ágak, vigyáznak,
hogy minden ugyanígy maradjon.

E tájban nem vagyok, csak értem,
a fásult égen lóg kabátom,
megóv az is, mint hasztalan,
de eladható szabadságom.

Szeged

BÖRCSÖK MÁRIA (1943.)

VERSTELENÜL

mikor csigahéj koponyádba
a dal beleszárad
s kocsonyás vízbe hullnak
tenyeredből a tárgyak
mikor a parton vaksötét van
ropogós tulipánok
elfolynak mint a gyertya
kővé változik a kő
mikor a csipkebokrok mélyén
az istenből puffadt gomba nő

mikor tüfögü féreg
a húsodat szivaccsá rágja
kipárolgott szemgödöröd alján
zörög a ráncos szaruhártya
mikor kettényílt állkapoccsal
fekszel a földön csontkeményen
mikor már semmi nincs
mikor megjelöl a szégyen

Budapest

CSIKI LÁSZLÓ (1944.)

ALKONY

Csak fekszem itt — talán végleg
holtan —
a folyóparti szálás fű tövében.
Temetni viszi fényeit a víz is,
s a fekete fény világol fehéren.

Arcomnak minden vonása a másé,
nincs különleges ismertető-jele,
s ha volt mögötte mégis valami,
már tegnap óta az is meghalt vele.

Rubrikák s vetések négyszögébe rótt,
megfejtetlen, tört-szelű jel marad
az ember, ki nem értheti már a szót,
s akit nem értenek meg már a szavak.

A túlsó partra riadt fütty ugrik át...
Megtalálnak. A népek körülállnak.
Hogy mondhatnám meg nekik, hogy ez
csak
főpróbája egy sosem-lesz halálnak — ?

MAJDNEM FÉRFIKOR

Világod nem tudom kikacagni,
mert már az agyamig benne élek,
piacon alkuszom én is — ritkán
virágra — egy félig feleségnek.

Tudom már, mi a divat ruhában,
arcban és a lelkiismeretben...
(Egyensapkám, ha földhöz is vágtam,
visszaadták — és én visszatettem.)

Állapotos nő támolyoghat így:
néha a legszebb teher is hánytat...
Most már mégis fia leszek inkább,
mint szülője ennek a világnak.

Sepsiszentgyörgy

FARKAS ÁRPÁD (1944.)

A KÁLYHÁK LÁZADÁSA

Föllázadnak egyszer a kályhák.
Eljön Celsius herceg, el!
Túlfűtött álmok ravatalánál
majd csöndes pásztortűz énekel.

S kihull az üreges szájból másfél
millió egyenes szálfenyő.
Hatalmas zölddel lobban az égig
és másfajta álmok is buknak elő.

Néhány hántott gerenda, ékfa
pattan ki, s nyerít egy hintaló!
Kálcium csattog a sercegő csontban
és fölsír a szappannakvaló.

Kiürülnek a vad tüzek lassan,
hamvuk az égre pereg.
Túlfűtött álmok ravatalánál
kezdhetünk új éneket.

ÜRÜGYEK FOGYTÁN

Ürügycsók fogytán aki jajgat,
adj néki olyan hatalmat,
hogy bűneivel felhúrozva álljon
cimbalomként e mennyeországbálon,
s ugasson fel belőle a kín
gyomorsav-marta csöndünk
artézikutjain.

S nyirokba hulló térdei alatt
kövér giliszták, szabóbogarak
zsibongják, aj, hogy micsoda világ,

micsoda oltár, micsoda út,
ami előtt most térdre hullt!

A nyálkás csönd is ő legyen,
ha töpreng új ürügycsók,
s omoljon rá nyersen e vad
havasi emberfogatag,
mely becsapottan is zúgni mer,
villogni kék fényeivel,
átvágva tűzön és havon —
ürügycsók folytán —: szabadon!

Sepsiszentgyörgy

GRÓF JÓZSEF (1946.)

EGY PILLANAT VÁZLATA

madár repült az iszonyat
félelmetes hatalom
sikamlósan mint a vér
földrészállt az iszonyat

behálózott már a csönd
iszonyatos hatalom
olvadt minden mint a vér
rádrepült az iszonyat

láttad most már itt a vég
csodálatos kegyelem
virágozik most mint a vér
a rejtélyes torz iszonyat

sugárzik a fájdalom
megtisztít az iszonyat
magad állsz a félelem
burkolt köde közepén

Szeged

HARASZTI MIKLÓS (1945.)

BARÁTOM LAKÁSA

Egészen romos a lakás,
szétbombázta a béke.
Itt sem a rend vágya kevés.
Túl nagy az ára.

Ki úgy erős, hogy lankad,
ha felejtí gyöngeségét,
az nem ott plántálgat rendet,
ahol kihordja álmát.

Mégsem hiszem, hogy gyenge,
megtanult egyedül enni.
Mámora csak a hangja,
ha szólhat. Minek is inna?

Lepedékes a tejesüveg,
száraz a vodkás.
Az asztalon hegyes szavak,
sok csukott zsebkés.

Mindenképp tűrhetetlen,
hogy éppen ő szorult ide —
meg is bosszulja majdan
Geyer Flórián hada.

S épp ezért tűrhető. A tört kilincs,
a penész, bármily parány,
a kirágott zörgő narancs:
maga a jó remény.

Sejt a testet, e rom megőrzi
azt, mibe belerendült,
ahogy a gyommal teli váza
őrzi a messzi dzsungelt.

Így. S őt addig emészti öröm,
tűzeli bánat,
amíg a falon a korom
felizzik, mint az ének.

Budapest

JUNG KÁROLY (1944.)

ESŐ A TÉREN

Ilyen csak a végtelen lehet.
De tán az sem,
mert az szavakkal körül nem írható.
De parázsló csendje,
mely illatos festedhez hasonló,
öröklét talán,
vagy annak egy döbbszent pillanata.

Mert minden mérhető idő
darabja csak, percnyi mozdulása
egy csillag hullámverésének,
mely elhúz az ember felett;
lehet, egyszeri véletlen,
amit az órák nem jeleznek.

De ott a téren, a katedrális mögött,
ahol a formák síkjai
lassan átrendeződnek
nyugtató emberi rendbe,
a lámpák gyújtását figyelem
— parányi pontok az utcák ormain —,
és rád gondolk. Kint esik.

Tudom, késő innen elmennem.
Egyszer úgys megmérretünk.
S bár a vér féktelen vashordái
dübörögnek fülemben, dolgozom,
és ez ad súlyt tetteimnek.

Újvidék

KENÉZ FERENC (1944.)

KÍVÁNSÁG

Ha megkédeznék tőlem
mi az a legnagyobb vágyam,
amiért odaadnék
kettő, négy vagy esetleg hat évet is
az életemből,

azt hiszem,
nem tudnék válaszolni reá;
mert az én örökre teljesített
és teljesíthetetlen vágyam:
maga az élni akarás.

Tudom, halálomon
nem léphetek át,

mint nappali szobám verőfényes küszöbén
naponta annyiszor.
De nem is kívánom az örökkévalóságot.

Azt akarom csak,
hogy amíg élek
benne éljek az emberekben,
nem baj, ha nem is a köztudatban,
ha csak úgy is mint
ki nem mondott szó
szélhozta mosoly
vagy mint az ősi remény

— nem baj, ha nem a köztudatban:
— nem baj, ha a tudat alatt is,
de amíg élek,
benne éljek az emberekben

együtt az érzékelt,
felfogott
és elfogadott dolgok halmazával.

Kolozsvár

KESZELI FERENC

DÜH — MOLLBAN

üsd
húzd
pengesd
úgy sem értik

!
paráználkodni feljártak hozzám a csillagok minden este
s hogy a mennybéli házmester meg ne lássa
a pinceablakon távoztak hajnalonként
kétszáz éjszakát itthagytak foglalónak

milyen kibírhatatlan hosszú ez a nap
milyen kibírhatatlan rövid ez az élet
ha elpusztulok talán elfelejtlek

ordítsd
hisz' mindez egy más történelembe tartozik

hiába bámulod hogy vége a zenének
véletlenül lett érthetetlen
ékezet nélkül a H betű

a mínusz nyolcadik emelet
a virágüzlet tornya a kéményben
esetleg az alagsori erkély
de okvetlenül a szájpadrásra tapadt csokoládé

hová lett nyakamról a szárítókötél
szájszélemeden mit keresnek a fehér cserepek
virágágyak számlapján árva fagyalt rothad és szétfolyik
hártyapapíron lyukak bagzanak
s nincsenek tisztában tulajdon nemükkel
halak kártyáznak repülő szőnyegen
esküszöm ha kell a fehér cserepekre
halak kártyáznak repülő szőnyegen
ennyi a lényeges
s kilenc konyakkal több a lényegtelen

zenét!

díszkaput emeltek nekem a zsákutcában

akár a szappant — elmosakodtam álmaim
ó ábécé
ó iksz ipszilon

milyen kibírhatatlan hosszú ez a nap
milyen kibírhatatlan rövid ez az élet
ha elpusztulok talán elfelejtlek

nesztek
huszonkét évem itt van foglalónak
és üsd és húzd és pengesd
lehet hogy megértik

Pozsony

KISS BENEDEK (1943.)

CAVATINA

Csontos égtáj ez, rimája télnek,
ködkontyot tűző, vénhedt, pogány,
hogy mint magamba, égre nézek:
valaha, több ezer éve talán
latinnak szült szép, barbár anyám!

És jaj, hol a víg latinok élnek,
hol arany narancs-idő terem,
de messze innen! De messze élek
népemtől én, ki velük-egy-lélek,
de arcom kun s e föld — a mindenem,

hol ha tavasz hát április az
kegyetlen ünnep
bukó panasz csak dehogy vigasz
büntetés büntett

virágkonfettis szél ha jó pestis
nyomul vele
még alig zöldül az ág beleöszül
pár levele!

Latinmód mégis szebbet remélek.
Itt a tavaszra lohasztó ős jön.
Bort iszom egyre, nyarat idézek,
nem vagyok részeg,
bírnom kell, győznöm.

De nem latin már bennem az ének
— itt a nép sírva fogan s mulat:
SEJ VALAHO NNAN MINDIG ELKÉSEK
KOCSISOM TŰZES LOVAT
KOCSIBA ELŐL-HÁTUL FOGAT!

Budapest

KOVÁCS ISTVÁN (1946.)

ÁGYÚÖNTŐK FÖLDJE

Körülállják, nézik, nézik,
ezer éve, ezer évig,
mesemondók, ágyúöntők,
világjárók és fadöntők.

(Farkas Árpád: Szikvizekkel, fenyvesekkel)

Hegyek gőzölögnek,
kisült kenyerei a földnek,
hájukra fenyőket
hintett a szél,
s legelőket.

Hold parázslik
a lármafától forró
hegytetőn.
Riadt patakok
vetik magukat
a völgybe.
Az ember meghal,
ha elmenekül,
szemébe
égő gyanta csöppen,
arcát
a vízre hajtja,
öklét
borvíz-rozsdás kövekbe csapja,
s eltűnik
egy forrásnak kivájt
fatörzsben.

Hajnalban
fölszáll a hamu
az esztendők előtti tűzhelyekről.

Bálványfaragó ősök járnak a mezőt...
ÓVJA ÉLETED A FÖLD!
ÓVJA ÉLETED A VÍZ!
ÓVJA ÉLETED A NAP!

izzó szemünk
az égre-dőlt kapuk
léc-szempillái alatt.

Itt születnek
a balladák,
hősök,

akik országrontó seregek elé
döfik kardjukat,
a hitet megőrzők,
ha ágyúba öntik is
harangjukat.
Mert szent ez a föld,
a folyó,
hegyek ölébe ejtett glóriában:
a tó,
templom falán a király,
s a nép,

az örökzöld-nyelvű,
életadó.

Budapest

KAPUÁLLÍTÓ

Vaskos zsábénak, írásos keretnek
karjaim feszítem, lábam vetem meg
— úgy karolok, ahogy bírok,
A homlokomat fészeknek adtam:
lakjanak galambok abban,
erős két vállamról röptetem.

Orcáimra tulipánt írnak,
jó-míves vésővel alakítanak
— búban is huncut szemekkel.

Én fa voltam, Nagyerdő fája,
zöld csendben nesztelen várva
— kapu-sorsom rég sajdítom.
És egyszerre ős-nehéz ütemre

fűrész ölelt meg, sirt a penge
— így tanultam meg beszélni...
Aki kiszemelt és kidöntött,
szívvel faragja meg a rönköt
— százezer fésze csókol engem,
előjük fekszem és hallgatok:
Nap gyúl ki rajtam, csillagok,
tündökölni, hunyni, szólni —
mert én marasztom az elmenőt,
vigyázom nagyon a megjövőt.
Nyárra ősz, tél hull az őszre...

„Áldás a bejövőre, béke a kimenőre.”

Kolozsvár

MIKOLA ANIKÓ

A HUSZADIK SZÁZADI KÖLTŐ FOHÁSA

Uram
Válts meg
a kései haláltól

A mozdulatlan
csendes korhadástól

Oldódó szavak
enyhületétől

A megszállottak
jelszavaitól

Ünnepek eszmörétől

Zárt ajtók előtti
várakozástól

A gátlástalanoktól

Pozsony

NÉMETH ISTVÁN

HÓ, HÚS, IRGALOM...

Hó, hús, irgalom!
Ne fogj ollót, ne nézz a szemembe!
Vigyázz a kezedre — ne érjen testemhez!
Vigyázz a hajadra — ne érjen hozzá
a kezem!

Tűz, vér, só, irgalom:
Vak lárma a falon.
Szűzmária elment,
gyereke sír a jászolon.

Hó, hús, irgalom. Cipőt végy,
kabátot, kalapot, kalapot
a gömbölyű fejedre.

Hó, hús, irgalom!
itt a tenyerem,
eladom.

Hó, hús, irgalom!
Vér, só, hatalom!
Egy lapáttal.
Egy lapáttal.

Pozsony

ORAVECZ IMRE (1940.)

NAGYAPÁMNAK

(a Dominion and Stamping cég volt alkalmazottjának sírja Kanadában, a windsori temetőben.)

zöld nyárfalevelek,
vízszintes rézlapon gravírozott betűk:
Steve O.

itt nyugszol,
sók és ásványok közé dugtad nagy kezed

Szajla, Budapest, Toledo, Windsor
kifosztott helyek, értelmetlen nevek

faludban magyarul beszélnek,
friss szénaitlat,
alvadt-kék ég,
a kamrákban reszkető öregek

(senki sem emlékszik rád)

idegen föld a szádban,
idegen gyökér nyakszirteden

B. I.-NEK

hullám tódul a partra, átnedvesednek
a rétegek

aztán a lyukakból
visszaszivárog
a fehérség, a robaj, a nyálka

súrlódva
egy szemese mozog előre

megmaradt
emlékeztetőül
az érzékek számára

néha elmégy innen a halál előtt

elmúlnak az esték,
a tintába aranyat csöppentesz
reménytelen,
hideg érkezik

márvány

a homályban az ember
egy percet elidőz

minden nehéz, törékeny

már nem lehet messzire jutni véle,
[folyton]

visszahull

Budapest

PETRI FERENC (1948.)

SOHASEM ZÁROD KULCSRA

sohasem zárod kulcsra az ajtót
ládd most szél támadt és
szobádban rebeg a gyertya lángja
sohasem zárod kulcsra az ajtót
s most bordáid mögött is fúj a szél
túljut ereid országútján
átkel rajtad
mint a madarak a határokon
de a madárnál gyorsabb
de a madarat csak kitaláltad
sohasem zárod kulcsra az ajtót
félni csak másokért lehet

akiben búcsúzol az ifjúságtól
most azt a lányt is
karjaiba veszi a szél
csatáros lesz a szempillája
csontig égeti a szomorúság
de beszél s hadonászik
zarándokútra indul érted

nem kell belehalni
nem szabad belehalni

majd eladod madarad röpülését
kékmadarat búvös tulipánt árulsz
szíromszájú szeretőd emlékét
mosolyod hamujából
varázslásra rejtegetsz
cilinderedben ámuló nyulat
búcsúztatásra siratásra
kendőket bújtatsz trükkös közelődben
iszol virradatig kortyolsz
savanyú kövidinkát
amíg ökrendezel

nem kell belehalni
nem szabad belehalni
el kell felejteni
a romfalban ketyegő órát
amit megőriztél
emlékeztetőnek

A NEGYVENEGYEDIK NAPON

ÁGNESNEK

virrasztalak virradatig
magas ég alatt éjszakázom

aztán a madarak megébrednek
lebegnek napraforgók
sárga tükreiben

búfelejtő borom elfogy
nincs ellened más orvosságom

a negyvenegyedik napon
eláll az eső
a negyvenkettediken mégsem
érkezem meg
a szemhéjad mögötti tájra

Szeged

PODOLSZKI JÓZSEF (1946.)

SÁRKÁNYÖLŐ

A sárkányok belülről nőnek

hét-hat nagy fejjel
és nincs egy legkisebb királyfi
ki lecsapná nyakunk
csak tömörülnek nehéz csendjeink
álomkór billeg az agyon
hogy hosszú ujjakkal már el se érhetünk
néhány mosolyig meg a biztosító
keményült combok sugárzása alá
nincs már nemiség csak üzekvő haszon
buggyan előre nyugalom után

melyig azért el mégse juthatunk
hát top-top topogunk
nyerünk a hévben olykor szédülést
hova kirakodunk szerszámos tenyészet
asztalkáira

A sárkányok meg belülről nőnek
hét-hat nagy fejjel
és nincs egy legkisebb fi
ki lecsapná nyakunk

Újvidék

RÓZSA ENDRE (1941.)

ANYÁM ÉS ÉN

I.

Anyám a kútra ment előttem,
két tenyeréből poharat
formált. Nem sok vizet zavart:
ivott-e? Csak eltűnt az őszben.
A gyomok utána loholtak,
repedt fülekkel, szomjasan
lapultak lányomán —
mosolyaiból kilakoltat,
a szomszéd bánathoz oson,
rólam pletykáz anyám.
Míg árva csalánt gyűjt a völgyben,
erdején egy fa nem marad:
az ágas távolságokat
tűz irtja közte és közötttem.

II.

Nem értem, milyen kapukat
csaptál reám. Én kinyitottam.
Tekintetem a kulcslyukak
mélyén forog; mi zárja jobban?
Más kulcsait már rég eldobtam;
kapjam ki sírből ujjadat?

Lepattog kezed nyoma rólam,
por kápráz; viszi a huzat!
Nap süt. Egyetlen árnyék éle
császármetszés a levegőn,
ím, az idő holt anyaméhe,
hajam kitépem — belenőt.
A könnyeimnek ki ás vermet?
Üres cellában menetelnek.

III.

Ki ácsol küszöböt a könnyeknek?
Megfelezzük az egy nyomort,
a falak csendben elköszönnek.
Koromra, téglaporos óra
háborús pincék nyílanak.
Gyökér forog padlónk alatt,
örökös órák mutatója.
Egyszer majd jut idő a jóra,
ki mindkettőnkél szabadabb,
csak ez múlna, e mai nap:
megráng a világűr korogva.
A Nap — kövel tömött torok.
Eresszettek gyomrunkba lámpát:
nincs éhség, amit ki ne hánynánk!

MÁJUS 1946

Első viharom táborá,
tündért hajhászó út pora!

Fateknőm tenger-távola,
gúnár-matrózos pocsolya!

Körte zuhant rá — bomba volt.
Legszebb korom süllyedt el ott.

Hanem ti mélyből felkapott
szoknyás körhinták, májusok!

Akácörvényből kibukott
harmonikákon fű buzog.

A kék mezőn, a gyár felett
bodor vígasság, füst legel.

Kalapács, illő zengenek:
megszületett! megszületett!

Báránfelhőket, holnapot
vattacukorból harapok.

Lelakatolt arc, múltbeli —
örömkönnel ki nyitja ki?

A gyöngyvirágok gyöngyvel
kisírt láng viaszcsöppjei.

Hová fut éjjel a kölyök?
Lábnyma fillér, elpönög.

Országos utcabál körött
bokrokból kisurran a zöld.

Körhintám fagyba-forgó ég,
düh csikorgatja tengelyét.

Vadszedercsillag, vérsötét,
izzítsd át éheim delét!

Átlőtt sisakból nőtt katáng,
dörömbölj éveink falán,

orgonagyertya, szél fuvatán
kigyúlj most: élünk még talán!

Jöjj el, május!
Vérünket átmosd!

Aki fürtjeid leszaggatta,
rügyeid elhallgattatta,
ne jöhessen zászlód lobogtatva:

a teljes gyógyulást hozd!

Budapest

SZENTMIHÁLYI SZABÓ PÉTER

ÓLOMSÚLYOS VÉRTBEN

Oh, apám, anyám, itt állunk ólomsúlyos vértben,
vaseszimában, vassisakban, vasbuzogánnyal,
rozsdás vasaink csörögnek, szívem csörömpöl,
de a harcra szólító parancs még nem érkezett meg,
nagy Achilléusz sátrából meztelen, néma drótok
és rejtelmes susogások szálltanak föl az éjjel.

Oh, valahol csatazaj van, valahol üvöltenek is,
valahol ti is nyögtök s meghaltok ebben az időben,
de én csak állok, de oh, mi csak állunk, mert
nem jön a parancs és nem szabad nekiindulni.
Mi vagyunk a tartalék, mi vagyunk a páncélos jövő,
a mi magyunk még nem vetették asszonyi ölbe,
egyre nehezebb ez a vért, ez már nem véd ki csapást.

Ez a vért súlyos pókháló, bizalmatlanságból szöve,
ezt a csatát helyettünk, de nélkülünk veszítik el,
pedig dadogni és tévedni és visszafelé futni tudnánk
mi is. Zászlónk selyme ránk tekeredve megfojt, és
mégsem adják a kezünkbe, kardjaink súlyosak és
legjobb műhelyeinkben tompították őket, oh, apám,

anyám, mintha az ellenség a ti hangotokon szólna!

SIRATÓ

Felöltöztettük apámat,
parádésan menjen az Öreg elébe,
ne azt, hanem a fekete nyakkendőt,
ne azt, hanem a fekete cipőt,
s kendővel állat a helyére.

Diszszebkendőt a szivarzsebbe,
fésüljük meg ősz apámat,
csonttá aszalt kezeit törjük imára,
állítsák ki a halotti levelet,
s közben rengjen, fúldokoljon a bánat.

Ládába vele, mint a kutyát,
aztán majd temetés, pap, mise, béke —
oh, isten verje az istent,
halál döglessze a halált meg, zokogjunk.
Parádésan menjen az Öreg elébe.

Budapest

SZEPESI ATTILA (1942.)

FÖLIRAT

hazám, vészek valaha-földje
májusi esőben ázz,
nagyok közt bámész donkihóte,
holnap, meteor-parázs,

kívül barna dombok, erdők, hegyek,
szittyók és nádasok,
május, mégis kiáltozom veled
e mezőben, ahol

kölyök, ki fogad közt pipaccsal
kinézel a lomb alól,
fölötted istentelen angyal
lebeg, szélfújt dalom.

látomásom vért-szivárgó levél,
sehova-úton roppanó avar,
mégis remény,
virág az évezres palánk alatt

A MARS-VEENDÉGHEZ

Gyere ötlábú nézd szemem
Én csak befele látok
Nekünk megadatott a szó
faggatjuk hát a némaságot

Mi tudtunk sárkányt eregetni
Hitünk valaha láng volt
Most virraszt velünk éjszakánk
s az asztalon pohár bor

Jövönknél kisebbek vagyunk
önjelölt megváltók
Fejünk fölött a füstmadár
károგ jaj de károг!

Hernád

TÖLGYESSY MIKLÓS (1944.)

ÉHSÉG AZ ISTEN ASZTALÁN

Hívó harangok jajszava
éhség az isten asztalán
nyírség szegénység temploma
világ az óperencián

a kutak mélyén felragyog
a víz legendák rajzanak
a kis cselédlány élni kezd
kinyitja mind a titkokat

hisz nem hiányzik semmi sem
az isten mindent úgy hagyott
sokáig várhat míg az ég
ledob egy döglött csillagot

**

Mondóka hátamon a zsákom
zsákomban a lányom
átviszem mezétláb
a homok-világon

bírom én bírom én
hogyan is fáradnék
lépésem követi
tíz fekete árnyék

* *

a városban sohase jártak
fojtogatják a kiscicát
lapulva élnek házaikban
zabálnak sót és paprikát

hasuk felpuffed a kenyértől
vizenyős szemük feldagad
lábuk kezük vékony egészen
s vérükből is csak víz marad

meghajol a hegedű fája
négykézláb áll a cimbalom
mielőtt kezük megtalálja
metsárgul minden lilium

két arc öreg a néni — csontfehér
szóvik ébenfa-ráncok
— kerüljön beljebb! — megterít
kerül szalonna kés kenyér

meséli csöppnyi életét
elég az, amit látott
mázás cserépbe ülteti
a megbolydult világot

* *

a portásfülke asztalán
híreket mond a rádió
százéves ember sírdogál
keserűn kérdi: — mire jó

rakétát küldenek az égbe
százával — és nem veszik észre
talpuk alatt süllyed a föld

* *

hogy ez a föld mind kihordja
az életet — kell a munka

és nem kérdezi senki sem
hogy mi marad és mi terem
a statisztikák elbeszélnek:
árvíz — jövőre — lassan érik

de őket, kik a dolguk végzik,
nem menti semmi pusztulás

* *

eljön a vigalom napja
az ünnepé s az éneké
a kis cselédlány most szokik
mintha a múltat mentené

temeti mind a titkokat
és derű járja át
szappan-virágba cicomáz
egy szeplős máriát

FEKETE BETŰS ÜNNEPEN

fekete betűs ünnepen
fehér virág és fű terem

tűrnöm miért is kell nekem
elbitangoló ménesem

legszebb lovamat szöktetem
szállj a nyeregbe szökj velem

lapulj a falhoz félclem
motosz egy kéz a szívemen
ordítanék de nem teszem
felszalagoz a türelem

kitűzöm zászlóm csöndesen
fekete betűs ünnepen

Budapest

VARGA IMRE

HIPNAGÓG VÍZIÓ

gyere noé
rajzoljunk bajuszt a királynőnek
tervezzünk meg egy ingajaratot
az emberek között
nézd noé
én egy kifeslett borsóhüvelyben
evezttem át az óceánon
magamba zárva a világ állatait
és növényeit
hidd el noé
nincs szerencsésebb boldogtalan nálam
gyere öreg beatnik
elvisitom majd neked

hogyan életünk a legpéldásabb tautológia
vedd fel ezt a virágos inget
elme gyünk autóstoppal az ararátra
és elénekelünk egy songot
arról hogy a sebességváltó és az ég
testvérek
gyere noé
hajózzunk rohanjunk amíg bírjuk
mert a halállal játszani
a legnagyobb ízléstelenség

Pozsony

VÁRKONYI ANIKÓ

Z E N E

Cigányok sírnak
halat falnak
Szarva nőtt a falnak
Rikoltó virágok verik
sírokon mellüket
Kövek nevetnek
s hullnak hullnak
Minek jöttél csak háborúnak
te éj te éj
roppant hatalmas
Fortissimója
kínnak vágnak jajnak
Mégpattannak a zengő szomorú

megfeszített húrok
Griffszárnya nő a szerelemnek
s elröpül
Mágiákba menekül
szelíd tornyából az élet
Te éj te éj
magányunk éje
fölszabadult félelmek zenéje
Látlak és hallak
Nem remélek
Tárgyilagosan elbeszéllek

Budapest

HÉTPÁNYVÁS

Hétpányvás csikók vicсорítva
állnak a világ házatáján
Palánkos harmat nyerges álom
dolgok dorongos logikája
vezeti őket kantárszáron

Csikócskám csillagszakadásom
sebes folyónak mély a partja
Hogy így törjön nem engedem
akármiféle gazda marka

Boszorkányoznak sokfelé
ember-zsálya kígyó porával
Lámpásom ne egyél kezükből
ne társalogj a kapufával

Patával írj áradt inakkal
jelet a házuk homlokára
csikófogaddal tépd a földjük
igazságnak légy szemverése

fellegen röpülj el ne késsél
jókor érkezz a számvetésre

(Te látomás a sűrű kerten át
végtelenbe iramlott csapás
képzelt pányvákat szaggató
szertelen szabad csikókorom
de messze vagy
már a nagy karám túlsó oldalán
a lehetetlen boldog semmi

fűvén topog táncos bokád
Szívem e föld
A föld dobog
Százazer gyökér-rost-izom
köfözte gond az életem
Mint az idő lassan terem
És türelmesen újrahajt
akár a szívós gyom-világ
ha letiporja a lázadás)

Budapest

VERESS MIKLÓS (1942.)

DIADALMAS BAROKK

Roham a semmi ellen nyári por kavarog
rekkenő délutánban gázolok
roham a semmi ellen vágatnak a fűvek
hajnalka-trombiták vérző rózsatövek
nincs aki meneteljen papír- s hangcafatok
roham a semmi ellen haláltalan barokk

szólalnak szólalnak vakító harsonák
csodakék csodazöld a rákmarta torok
gitár-hangszál szakad megőrülnek a dobok
világébresztő fáklya égő embervirág
roham a semmi ellen gőzbe fulladt csigák
csendélet vak halakkal könyörtelen barokk

ribanc-part szajha-fák öklendeztető ének
hazányi folyó rohan sosemvolt tengerének
örvénye piszkos tornyán döglött költő forog
a sín a golyó a rák az öklendeztető ének
roham a semmi ellen a boncoló szikének
dobbanó békaszív iszonytató barokk

dadog a szem csak a szín csak a szín a semmi ellen
kell valami kell ami meneteljen
páncélos nemiszerv és párzó angyalok
rekkenő délutánban gázolok
s mosolytalan vagyok hogy megalkudnom ne kelljen
jaj óarany ragyogások borostyánkő barokk

roppan az ég pereg csillag-cifrájú máza
hull a vörös a zöld az ibolya hull a kézre a fűre a házra
tűzindák elszenesednek szeretőkről lefonnyadnak a vergődő karok
csak a tüdő ég a spirituszban szétködlő létemnek láza
vörös kerék a nap májusfa tántorog
elvesztett csodáimért roham a semmi ellen győzedelmes barokk

SZABADSÁG

Kondor Bélának

Igazsága van arcnak és szónak
igazság a kavargó moosok
melybe sárcsillagot fröccsentve lépnek
a füst-tarisznyás városok
és igazsága van a gépnék
s a kéznek is mely beletört
Elhamvad a nyár mire zöld
mágyáján a színek beérnek

De a gyümölcs meghajtja fejét
mert már a magvában hordja sorsát
s a búza meghajtja fejét
kaszákat vár hogy learassák
csak az ember nehezül meg
a szárnytól
mit úgy hívnak
szabadság

Ó szárnyas emberek
szavak tárgyak lovak
repülő éjjelek
nyughatatlan tavak
vergődik a föld
üvölt

és sebe fölszakad
Ó szárnyas emberek
hát meddig juthat el
s hová nem érhet el
az ember
ha szabad?

Szeged

VICEI KÁROLY (1944.)

PEREMVÁROSI PROLÓGUS

bús unalom köde
füstölög a háztetők felett
kék-piros várakozásban
csont-halál-fagyból
sercegeve-ébredő ereszet

kékcipke-függönyű alig-este
rám gondolva rezdül-sz-e már
indulsz és

arcodon marad
a folyosó színesüveg-ablak-fénye-vetülete
hegedűsírású léckerítés-sor
vezet el eddig

azt hiszem éveket késtél

Újvidék

ZELEI MIKLÓS (1948.)

ÖRDÖGHÁLÓ

Mosolyogsz — elhamvad
markodban a lányság,
mert én annyira
hitetlen vagyok.

Elragadtatásra
voltam — csillagaim
széjjelszaladtak,
nem az én bűnöm.

Aki közeledni
hozzám lenne bátor,
a körmei is
lepotyognának.

Körülöttem hétfők
lerágódott csontjai,
atlaszok, zászlók,
bibliák, vasak.

Szájról szájra terjedj —
úgy mint a népmesék,
előlem úgyis
elszáll a világ.

VIDÉKI TANKRÉDSÁG

A falba mélyesztem
az utcán arcomat.

Minden léptem a
járdához lapul.

Megsárgult mosolyom,
s azt sem veszik észre,

sísakrostélyom
én leeresztem.

A tisztaságra
rábukik szemem.

Mint csigabigaacsáp
rántódik is vissza.

Szerelmet őrző
páncélos vitéz —

Ieraknám páncélom,
de harcul rámkenik.

Szeged

ISMÉT OPERABEMUTATÓ SZEGEDEN

WERNER EGK: PEER GYNT

Aki nem hallott még Peer Gynt históriája felől (a május 10-i szegedi premier részesei közt kevés ilyen lehetett), azt tévesen informálta Werner Egk operája, aki viszont ismerte Ibsen „drámai költeményét”, s akit lebilincsel a *Hajdu* Henrik vagy *Aprily* Lajos fordításából gyönyörű magyar nyelven megszólaló története, az hiányérzettel távozott a bemutatóról. Tény: a német komponista 1938-ban szerzett operája pusztán ihletforrásért nyúlt Ibsen hét évtizeddel korábban színpadra álmódott drámahőiséhez, nem is annyira librettójában, szövegi anyagában (amelyen a szabad átköltés és értelemszerű rövidítés, némi módosítás ellenére nagyjából-fel-színesen letapintható az ibseni mű menete) — inkább *szellemében*. Az opera más hangulatot teremt, más levegőt áraszt, mint Ibsen havasokra hágó, elbitangoló, naiv hatalmi vágyakat kergető, konvekciókat lemosolygó Peer-je. A „gynti” eszme, a „gynti én egy raj kemény akarat, harc, izzás, remény — a gynti én tengernyi lágy ötlet, kívánság, példa, vágy — más szóval: ami benne(m) lélek” — hiányzik a színpadról. Pontosabban más köntösbe öltözött. Oka lehet ennek az operai tradíciók szempontja, miként az anya darabbeli funkcióját szinte teljesen elhagyja; szerepét átutalja a szerző a Szerelem, a Nő látványosabb, hasznosabb operai jelenlétének. Am még e látszólagosan indokolható szerepcsere sem menti a darab kivonatos-fel-színes attitűdjét. (Talán a véletlen hozta úgy, vagy maga a rendező *Bozóky* István érzett rá elmosolygó kritikával a kezdő — tehát hangsúlyt, döntő benyomásokat, első impulzusokat nyújtó — jelenet beállítására: Peer a földön elnyújtózva nézi a „papírfelhők” lassú vonulását. Ilyen felhőmeszelésre kárhoztatja hát operai sziluettje!?) Filozofikus vonala teljesen eltűnik, a néző szinte semmit sem kap a mű ősi értékeiből, nem értheti belőle, hogyan lehetett a Peer-nek közös nevezője Madách Tragédiájával, hogyan válhatott a Peer Gynt Ibsen tollából szatirikus társadalombírálattá. Az egyéni szabadság korlátainak felmutatása, az egyén cselekvésképességének indirekt kritikája (aki tesz valamit, csak torz ábrándkergetést csinál) — a librettóban szelíd, utópisztikus vándorlásá satnyul, Peer-ből olykor-olykor magamutogató vásári figura lesz, aki pillanatokra képes visszatalálni eredeti önmagához. A néző pedig téves asszociációkra bukkan a színpad láttán: kicsit Till Eulenspiegel, kicsit Ero, a mennyet járt vőlegény, vagy Svanda, a pokolra szállt dudás és így tovább. Pedig Peer valahol Ádámmal, Az ember tragédiája hőisével rokon!

Tudom, igaztalan ez a számonkérés, de eltekinteni csak úgy hajlamos tőle a hallgató, ha az eredetivel legalábbis ekvivalens, hasonló értékű művet kapott.

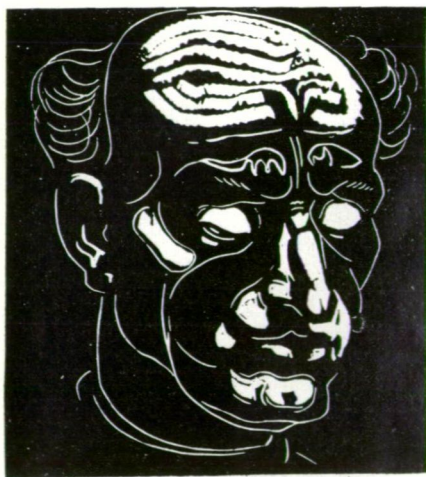
Hogy Egk Peer Gyntjének hazai ősbemutatóját mégis örömmel vettük, annak nyomos érvei vannak. Részint, mert a század elején válságba jutott, majd belőle ma is bizonytalan léptekkel, kiköveztelen utakon bontakozó „tetszalott” műfajnak, az operának repertoárján világszerte számon tartják szerzője operai munkásságát (*A varázshagedű* ment a budapesti Operában, de külföldön sikerrel játszották az 1958-ban írt *A revizort* is). A Peer Gynt akkor keletkezett, mikor az opera legjelentősebb mai mesterei közül *Britten* még nem léptette színpadra *Peter Grimes*-t, *Albert Herringet*, még nem látta a közönség *Orrf* *A hold*-ját és remek színpadi játékeit. Egk operai látásmója hozzájuk kapcsolódik: szemléletesen tanúskodik erről a Peer Gynt tonális zenei anyanyelve, zenekarának különlegesen gazdag színhatásokra alkalmas *összetétele*, illusztrációkra erősen hajló hangszerelése (kiváltképp a dél-amerikai képet élénkíti fel), a színpadi énekszerepeknek előnyös lehetőséget biztosító tendenciája. Ugyanakkor a mű zenekari anyaga hasonlóképpen tehetségesebb, invenciózusabb, bár összetételében vegyes hatásokat vált ki: helyel-közzeli könnyed, operettes hangvétele olcsóbb eszközökkel fürkészi a közönség bizalmát. A zene így erősen eklektikus jellegű — azaz bizonyos értelemben jellegtelen: összetétele a kánkánbetét offenbach-i reminiscenciáitól a dzsessz külsődlegesen értelmezett popularitásáig meg-

lehetősen heterogén, amiben még hely szorul wagneri momentumoknak is (a megváltás motívuma, vagy a hajó elsüllyedésének szimbolikus töltése különösen szembeötlő). Rádásul a hallgató hajlamos Grieg kicsit érzelgős-szentimentális muzsikájára emlékezni, jöllehet az színpadi kísérőzene, s mivel levegőjében nem pótolni, hanem hozzáadni akar a drámai költeményhez, így célját inkább eléri, mint Egk operája.

Mégis komoly tett, rokonszenves, művészileg értékes vállalkozás volt *Vaszy* Viktortól a bemutató. A szegedi operatársulat egy erejét, képességét ugyancsak próbára tevő sorozat látványos állomásához érkezett, a kitűnő karmester azokkal az erényekkel fogta össze az együtttest, melyet már annyiszor megcsodáltunk: a zenét csalhatatlan pontossággal érzékelő, biztos kezű, dinamikus vezetése nem elsősorban a szereplők külön-különi eligazításával bibelődik, hanem a zenekart és a színpadot fogja össze, a *hangzás* egységében szemlélhető ideális hatását keresi. Az ibseni és az egki vonal ellentmondásaiból fakadt a rendezés legfőbb dilemmája: *Bozóky* Istvánnak minden különösebb támpont, előzetes tapasztalat híján kellett valami eredetit konstruálni a színen. *Székely* László diszletei mindenesetre direkt szemléletességgel biztosították a két „színpadi dimenziót”, a realitások és az ábrándok színhelyének térbeli elválasztásával, megkülönböztetésével. A rendezés naturalista színfoltjai ellenére jobbára jelzészzerű, a szereplők mozgatása mindig harmóniát talál a zene szempontjaival — ennyivel feltétlenül jó szolgálatot tesz az egyébként színvonalas előadás egységének, bár az egész színpadkép kiállításuk dekoratívabb, fantáziagyújtóbb is lehetne. A hiányérzetet csak részben feledtetik *Takács* Katalin színes jelmezei és a vendég *Fodor* Antal koreográfiáját életre keltő, a trollok egzaltált-buja mesefiguráit megidéző *balettkar*.

A népes szereplőgárda élére a címszereplő *Gyimesi* Kálmán neve kívánczik. Korábbi buffoszerepeiből rugalmasságot, masszívabb alakításából letisztult értelmezést hozott magával, s ötvözőtt szerencsésen: zeneileg-színészileg szinte hibátlan, kerek, egészséges produkcióvá. Hasonló erényekkel hívta fel magára a figyelmet a kitűnően diszponált *Szabó* Miklós öreg *Dovre*-ja, akinek gazdag képzelőereje és intelligenciájára vall ennek az operaszínpadon ritka figurának megkomponálása. Solvejg finom vonalakkal rajzolt alakját *Berdál* Valéria bensőségesen avatta hitelessé. Aase szerényre transzponált szerepét *Lengyel* Ildikó markáns színekkel tölthette meg, a vörös hajú nő összetett figurájában *Harmath* Évának maradt ereje megvillantani az anya és a kurtizán metamorfózisait. *Karikó* Teréz Ingridje, *Vargha* Róbert Mads-a, valamint a három kereskedő (*Réti* Csaba, *Szabady* István, *Halmi* László) és a három fekete madár (*Sztanics* Ibolya, *Bálint* Ilona, *Szabadits* Judit) az előadásból nekik szánt helyen és időben találó karaktereket elevenítettek meg. *Sinkó* György az elnök, *Juhász* József az udvari troll maszkjában keltett figyelmet, *Gregor* József (az ismeretlen) kellemetlen rekedtségét technikailag ügyesen próbálta észrevétlenül hagyni. *Börcsök* Istvánt, *Teleki* Vilmát és *ifj. Rác*z Imrét villanásnyi szerepekben hallottuk. A biztosan intonáló, egyenletesen éneklő kórus *Szalay* Miklós előkészítő munkáját dicséri.

NIKOLÉNYI ISTVÁN

KOPASZ MÁRTA: MUTATVÁNY A KÉSZÜLŐ JELLEMÉK C. SOROZATBÓL

SZABÓ VLADIMIR KIÁLLÍTÁSA SZEGEDEN

Szeged tárlatlátogató közönsége bizonyára örömmel tapasztalja helyi képzőművészeti életünknek azt a szépen ívelő fejlődését, melyet az utóbbi időben az egyre sűrűsödő kiállítások híven tükröznek. Egyszer reményteljesen induló fiatal tehetségek biztató eredményeinek lehetünk tanúi, máskor pedig olyan beérett életművel rendelkező mester alkotásaiban gyönyörködhetünk, mint Szabó Vladimir Munkácsy-díjas festőművész tárlata, melynek megrendezéséért a Képcsarnok Vállalatot elismerés illeti. Annál is inkább méltatást érdemel a Képcsarnok, mert a szóban forgó és az ehhez hasonló magas színvonalú művészeti bemutatóival híven igazolja annak megértését, hogy ma már lejárt a könnyed, kommersz festmények árusításának ideje, hisz a közönség soraiban egyre többen vannak az olyan képvásárlók, akik a tetszés múltó impresszióján túl a maradandó tartalmi, eszmei értékek mélyen kifejezett művészi megjelenítését követelik. Az ilyen igényű műélvezés kielégítését szolgálta Szabó Vladimir szegedi kiállítása is.

Úgy gondoljuk, legfeltűnőbb jegye volt e tárlatnak, hogy aki oda betért, annak számára megszűnt a napi élet prózai megszokottsága, a jelenidejűség tűnő állapota, s habár az utca zaját nem is lehetett kirekeszteni, mindent elterelő figyelemmel lehattunk részesei egy a festő által dús fantáziával felidézett költői világnak, ahol a historizmus és a korszerűség, az ódon régiesség és a feltáratlan új kaleidoszkópszerűen keveredtek egymással (*Mátyás király vadászaton, Magányos festő*). Szabó Vladimir különös, áradóan mesélőkedvű festészetéből a romantika szele csap felénk, melynek révén alkotásaiban ábrázolásbelileg összefonódik a gond és öröm, a szépség és rútság, a szerzetesi meditáció a víg népi mulatozással, s finom átmenetekkel jutnak tudatunkba az emberi életnek e nagy sorshordozói (*Szüreti felvonulás, Emlékek között*). Egyszerűsége törekvő képei mentesek minden kiszámítottságtól, s a hatáskeresés meghökkenítő fogásait mellőzve, áhítatosan festi meg tiszta csengésű műveit. Puha színekbe mártott ecsetjét legtöbbször nem az indulatos szenvedély, hanem a megbékélt derű vezeti, hogy tartózkodóan, de félreérthetetlenül kifejezze vele az ember és a táj elszakíthatatlan kapcsolatát (*Falusi reggel*).

A művész életrajzi adatait summázottan összefoglalta a tárlat meghívójának kísérőszövege. Ebből megtudhattuk, hogy Szabó Vladimir mesterei a Képzőművészeti Főiskolán Rudnay Gyula, Csók István és Benkhardt Ágost voltak. A harmincas évek elején ösztöndíjasként két évet töltött Olaszországban. Hazatérése után főleg folyóiratok illusztrálásával foglalkozott. 1934-ben, 1941- és 42-ben kollektív kiállításokon szerepelt Budapesten. A felszabadulástól kezdve rendszeresen részt vesz a nemzeti kiállításokon. Munkáiból a fővárosi múzeumok, több minisztérium és nagyobb közületek vásároltak. 1959—61 között Párizsban járt tanulmányúton. Művészi munkássága elismerésül megkapta a Szinyei Társaság grafikai díját, tankönyv-illusztrá-

cióiért szintén kitüntették. A Munkácsy-díj I. és II. fokozatát 1953—54-ben nyerte el. Művei közül talán legismertebb a Dózsa-képe, amelynek reprodukcióját nagy példányszámban terjesztik.

*

Szabó Vladimir, kiállításának megnyitására, Szegedre látogatott. Így alkalmunk adódott, hogy a mesterhez néhány kérdést intézzünk.

— *Valóban ez lenne az első önálló kiállítása a kétszeres Munkácsy-díjas Szabó Vladimirnak, amelyet most rendezett Szegeden?*

— Tulajdonképpen igen. Bár az országos kiállításokon és más kollektív tárlatokon rendszerint több nagyobb méretű képpel szerepeltem, melyek bizonyos fokig betekintést nyújtottak munkásságomba. Párizsba indulásom előtt, 1958-ban szó volt ugyan egy önálló bemutatkozásról, de elmaradt.

— *Mi volt az oka, hogy gyűjteményes kiállításai elmaradtak?*

— Az, hogy nem törődöm a kiállításokkal. Elvi meggyőződésem, hogy a képek maguk csupán „melléktermékei” egy belső fejlődésnek, és ez nálam az elsődleges. A világ kérdéseinek megemésztése a fontos és szerintem a képek ennek csak melléktermékei. Ez az oka annak, hogy nem állítottam ki.

— *Hogy szánta rá magát erre a szegedi tárlatra?*

— A Képcsarnok felszólítása adta az impulzust, és sok festményem heverőben volt. Felhívás nélkül nem állítottam volna ki. Úgy terveztük, hogy ezt az anyagot márciusban a Galériában mutatják be, de nem lettem volna ekkorra kész, és lemondtam. Ugyanis erre a kiállításra át kellett hangolnom a régi képeimet, főleg színekben a mostani felfogásom szerint. Ezzel önmagam akartam megnyugtatni.

— *Ezek szerint az első önálló kiállítása, amelyet Szegeden rendezett meg, egyben változásokat is fog jelenteni további munkásságában?*

— Igen, ezzel a kiállítással lezárom kissé a múltat. Úgy alakul az életem, hogy most kevésbé vagyok kötött, mint régen. Ezért például a mintegy húsz éve készült *Molière a tanyán* c. képemet jelenleg másképp csinálnám, vagy hozzá sem fognék. Festésetileg ezután felszabadultabban akarok dolgozni.

*

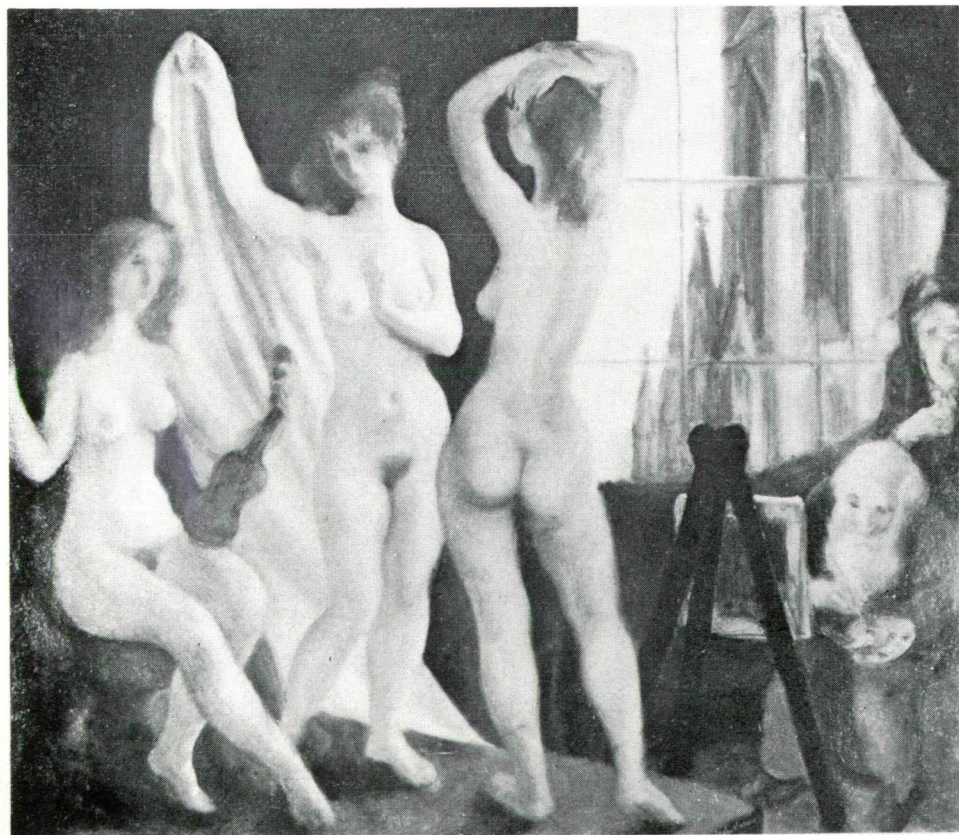
Szabó Vladimir szegedi tárlatát nézegetve, úgy találtuk, hogy képein egyként sorakoznak fel királyok és komédiások, festők és modellek, öreg régiséggyűjtők és fiatal szüretelők, tengerparti városok és magányos műtermek — szélesre tárt tablót mutatott általuk a művész az egyén és a közösség, az otthon és a természet egymásra ható és egymást feltételező viszonylatairól. Történelmi súlyú kérdéseket (*Dózsa feje Szegeden*) éppúgy felvet, mint amilyen kedvvel fordul sokféle figuráinak kissé misztikus, mesés jeleneteihez (*Hoffman meséiből*). E változatos témák karakterének megfelelően, hol szelíd iróniával gúnyolja ki az emberi hiúságot, groteszk kettősséggel állítja a szépség és vénség örök ellentétét (*Festő és modell*), hol pedig Gulácsy érzelmes nosztalgiaja kap nála hangot, mellyel a soha meg nem valósulható, harmonikus lét utáni vágyakozást kelti fel (*Zenélő a műteremben*). Vénuszi mozdulatú aktjait, vagy regényesen szomorkás bohém alakjait művein olykor a paraszti élet vaskos vidámsága váltja fel. Az evő, ivó, szórakozó falusi emberek tömege (*Konyha*) a flamand mesterek hatását éreztetve került ecsetje nyomán vászonra.

Munkássága azt mutatja, hogy Szabó Vladimir nem tartozik a lázasan keresők közé. Fejlődésébe a művészi átélések hosszú sora hozta bele a fokozatos tartalmi gazdagodást és egyéni stílusának egyre határozottabbá válását. Műveit általában az erőteljes rajzkultúra és a megmunkálás felelősségteljes pontossága jellemzi (*Önarckép*). Lendületes vonalvezetés és biztos tömegelrendezés: ez a komponálásmódja. Képeit rendkívül érzékeny festőiséggel alakítja ki. Alkotásainak a téma megkívánta sajátos mondanivalóját, hangulatát nemcsak az élesen konkretizált alakokkal, hanem sejtelmes tónusú, választékos kolorittal és a fény-árnyék mesteri alkalmazásával biztosítja (*Tenger mélyén*). E tárlat műveit megtekintve tapasztalhattuk, hogy a valóság és képzelet, a természeti világ és emberi érzelem, e szélsőséges és mégis egybetartozó komponensek miképpen jutottak kifejezésre Szabó Vladimir kiállításán. Művészetének jól értő méltatójával, Zolnay Lászlóval egyetértve: „... Szabó Vladimir alkotásaiban nem csupán egy mindenre kiterjedő festői figyelemről van szó, hanem az emberi szeretetnek egy pantheista ízű áradásáról, mely egy-egy jelenséget, jelenetet megragadva, azon át magát az életet ünnepli.”

SZELESI ZOLTÁN

FENT — SZABÓ VLADIMIR: PULYKAPÁSZTOR
LENT — SZABÓ VLADIMIR: HÁROM MODELL

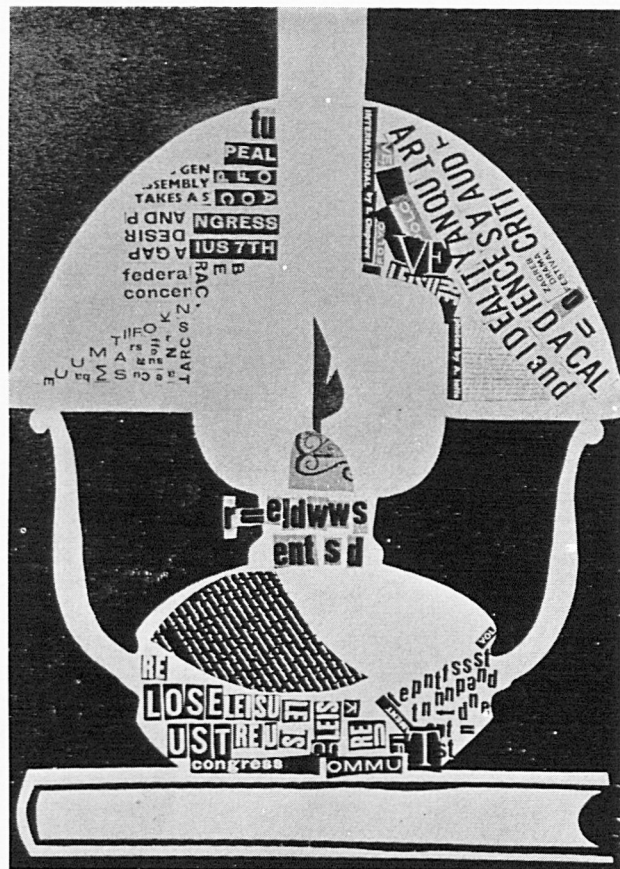

EGYÉVES AZ „OLVASÓ NÉPÉRT” MOZGALOM

TANDI LAJOS PLAKÁTJA
(III. DÍJ)

Krónika rovatunk élén hírt adunk a Szegeden rendezett „Olvasóvá nevelés” c. ankétról, amelynek egyik példaadó eseménye a Szegedi Tanárképző Főiskola rajzszakos hallgatóinak plakátterv-kiállítása volt.

CSIKÓS ANRDÁS PLAKÁTJA
(I. DÍJ)

A plakátkiállítás díjait Fischer Ernő, a rajztanszék vezetője adta át a nyertes hallgatóknak — Csikós Andrásnak, Stélik Jánosnak, Sinkó Jánosnak és Tandi Lajosnak — e szavak kíséretében:

— E könyv- és plakátkiállítás szerény formái, és azok a jelszavak — „Olvasó népért” — „Olvasóvá nevelés” —, melynek égisze alatt az egész létrejött, s melyeket mi a szocialista társadalom keretén belül szinte természetesnek is találunk — mégis a lényegét illetően úgy tűnik, hogy a dolgok mögött sokkal mélyebb társadalmi okok húzódnak meg, mint például a közművelődés, népművelés.

— A kérdés sokkal komolyabb és bonyolultabb. Társadalmi érdek. És ami ma az „olvasás” szükségességét sürgeti, az osztársadalmi életünk alapfunkcióját is érinti.

— Egyre világosabbá válik előttünk, hogy századunk, a XX. század — s ezt gondolom, majd az ankét is igazolni fogja — átmeneti század. Telve ellentmondásokkal, nagyszerű eredményekkel, társadalmi és tudományos területen egyaránt, és nagy negatívumokkal, dilemmákkal, melyek például a civilizáció és kultúra viszonylatában foglalkoztatják. A civilizáció s főként a technikai civilizáció vagy technicizmus sok-sok áldásos hatása mellett egyre inkább tanúi vagyunk és szenvedő alanyai is romboló erőinek, melyek az ember szellemi-lelki integrálását, totalitását veszélyeztetik. Úgy tűnik, hogy a század emberének a rendszeres, aktív „olvasás” már jócskán nem csupán művelődést, pláne szórakozást jelent, hanem spontán vagy tudatos önvédelme a totális „én”, az egyén testi, lelki, szellemi széthullása, szétesése ellen.

— A civilizáció és kultúra dialektikájában a technikai civilizáció ilyen gyors és nagyarányú előugrása teremtette meg azokat a szociológiából is jól ismert embertípusokat, melyeket elgépiesedett, elmechanizálódott, elsematizálódott, elembertelenedett, dehumanizálódott típusoknak ismerünk. Ez a technicizmus, vagy technikai bűvölet hozta létre „a kifelé” élő ember típusát, elszegényítve vagy teljesen elsorvasztva az ember önmaga felé irányuló kommunikációs készségeit, belső világunk higiéniáját.

De lassan eltűnőben van, mint anakronizmus és az élet dinamizmusával ellentétesnek ható dolog, a koncepció (nemcsak a külső, de a belső is) és a meditációra való készség csaknem fajtája. Pedig a pszichológia tanulsága szerint is mindkettőnél az alapmotiváció a vertikális jellegű gondolkodás, melyen keresztül képes vagyok visszakanyarodni önmagamhoz is, szembesíteni magam világgal, kijelölni helyemet

közösségemben és megpróbálni kilépni abból a diszkurzív gondolkodási folyamatból, melyet a hétköznapi-ság, a konvencionális rám kényszerít. Csak így kényszerülök jobban odafigyelni a lét és emberi viszonyunk folyamatosságára, jobban odafigyelni egyedi és társadalmi létünk viszonyára.

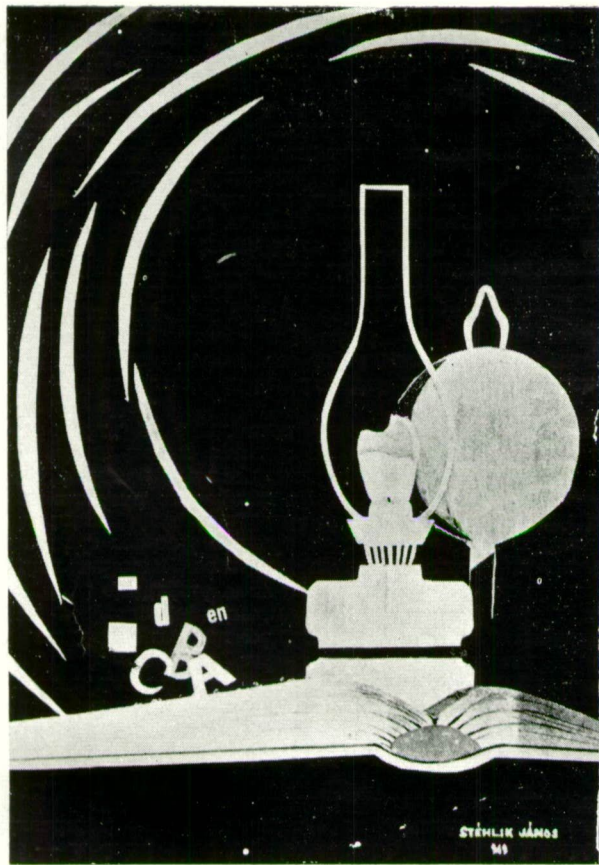
— És itt kap jelentőséget, ennél a pontnál — úgy érzem — a sok egyéb szempont mellett a mai ankét is. Ebben a vetületében kaphat csak nagyobb hangsúlyt a könyv fogalma, a könyv, mely egyet jelent a gondolattal magával, és a gondolkodással.

— A Rajz Tanszék a maga szerény lehetőségeivel és hallgatóinak lelkes és gazdag fantáziavilágával kívánt esztétikus keretet és nem utolsósorban szellemi támogatást nyújtani a kiállítás nagyszerű gondolatához.

— E plakátok más nyelvezettel, de éppoly elszánt hittel akarnak a gondolat nagyságáról, szépségéről, nélkülözhetetlenségéről beszélni. Ezért indult harcba minden plakát és alkotója, hogy lelkesítsen, mozgósítson, propagáljon és szervezzen, felsorakoztatva az egyéni ötleteknek, megoldásoknak gazdag tárházát.

— A klasszikus plakát alapján az a jó plakát, amelyik a legegyszerűbb eszközökkel maximális hatás elérésére képes. Ebben bennerejlik, hogy a legrövidebb csatornákon keresztül jut tudatunkba az a logikai és esztétikai információmennyiség, mely egyszerre képes „informatív” és „informatív” lenni, utat nyitva a fantáziának, végtelenné tágítva logikai és emocionális világunk határait. A zsüri-bizottság tartotta magát a klasszikus normák rendszeréhez, és a Művelődésügyi Minisztérium három díját azoknak a főiskolai hallgatóknak ítélte oda, akik ennek a követelménynek vagy megfeleltek, vagy megítélésünk szerint legjobban megközelítették azt.

— S amikor még egyszer körütekintek a kiállító helyiség könyv- és plakátanyagán, jóleső érzéssel nyugtázhatjuk, hogy a plakátanyag jól együtt él a hivatásos művészek által készített illusztrációkkal és könyvborítókkal, tanulságot szolgáltatva arról, hogy hallgatóink ezt a szintet elérni csak úgy voltak képesek, ha a legmértőbb rendelkezésükre álló eszközöket használták föl, így bőven termő fantáziájukat, tehát eszüket, lelkesedésüket, tehát szívüket, koncentrált munkájukat és alkotó kedvüket — emberségüket. Köszönet ezért minden hallgatónak, akik e kiállítás könyvanyagának alkotásaikkal méltó keretet tudtak adni.

STÉLIK JÁNOS PLAKÁTJA
(II. DÍJ)

SINKÓ JÁNOS PLAKÁTJA
(II. DÍJ)

HAZAI TÜKÖR

A „SZEDED BOLYGÓI” ELÉ

Jövõre ünnepeljük hazánk felszabadulásának negyedszázados évfordulóját. A mi vidékünkön ez egybeesik a tanácsok megalakulásának, új homoki községek születésének a húszéves jubileumával. Ugyanakkor most ünnepeljük a húszesztendő szövetezeti mozgalmat is.

A magyar írók felfedezik az országot, tanulmányokat, monográfiákat írnak egy-egy városról, vidékrõl. A szegedi táj, a járás adottságai is lehetővé teszik ezt, sõt megkövetelik. A falvakban is felmerült már ez az igény. Néhány helyen egy-két munka elkészült, de a legtöbb községben nem bírközhatnak meg ezzel a feladattal, részben anyagi fedezet hiányában, másrészt pedig nem áll rendelkezésükre megfelelő szerzõi, írói gárda.

A Délmagyarország-ban tavaly közzétett Szeged bolygói cikksorozat nagy érdeklõdést és visszhangot váltott ki. Már akkor felmerült az igény, hogy ezt szélesebb alapokon, kibõvitve, falutörténeti kutatásokkal, szociográfiai vizsgálódással folytatni kellene. Júliustól a Tiszatáj helyt ad ennek a kívánságnak, s már nagyobb terjedelemben, alaposabb munkálkodással a szerzõ, Szegedi Lukács Imre közlétes egy ilyen összeállítást.

Nagyon célszerûnek tartjuk ezt, mivel belátható idõn belül arra remény sincs, hogy 30 faluról monográfiát, falutörténetet megjelenessenek. Azonkívül egy irodalmi folyóiratban megjelenõ publikáció méltóképpen képviseli a szegedi tájat, a járást.

Az összeállításban több nagyobb vonulatot lehet megkülönböztetni, de mindenképpen realitásra való törekvéssel vall a történelmi, gazdasági fejlõdésrõl, a régi idõkrõl, hagyományról, folkrõrõl. Bemutatja azt a nagy, évszázados lemaradást, amit a természetlen homokság pótolni igyekszik. Az itt élõ emberek szívóssága, kitarása, áldozatvállalása, az elmúlt években kibontakozott konjunktúra, mind-mind hozzátartozik napjainkhoz. Országnyi ország ez. Mindenképpen vitathatatlan, hazánk legutóbbi történetét híven képviseli, hiszen az elmúlt 20—25 esztendõ alatt a semmibõl született itt minden.

A munkásmozgalomról, a pártharcokról, emberi utakról, sorsokról, a hajdani szegénységrõl, aki végre valahára eljut odáig, hogy valóban otthon érezze magát ebben az országban, ebben a mi kisebb pátriánkban.

Mindig örõm, ha önmagáról vall a táj, kitérülkozik; ilyen vagyok. Igaz, lesznek, akik vitatkoznak, perlekednek egy-egy történelmi adattal, egy-egy község bemutatásával, talán még jó szívvel se veszik, mert többnek tudják, gazdagabbnak magukat, falujukat. Am az egész, ez a járásnyi ország nagyjából ilyen. A mienk. Szeressük jobban. Javítsunk rajta, szépítgessük, és építsük tovább lankadatlanul.

Történelmi korban élünk. Az ember megváltoztatja a tájat, a világot, s változik vele maga is. Nem mülhat el nyomtalanul, szépen szóló, igazságra törekvõ írások nélkül ez a küzdelmes negyedszázad, ami mögöttünk van. S ami igazából a mienk.

Két honfoglalás emléket õrzi ez a járás, itt verték le az elsõ földosztó karót. Meg kellett tanulni élni, gazdálkodni, emberré lenni ezen a sivány homokságon. Változatos, szép ez a táj, sokan írtak róla, Tömörkény, Móra, Juhász Gyula, híven visszaadva az itt élõ embereket. Intenzív, izgató világ, sok embert, politikust, mûvészt adott az országnak.

Mi így is köszöntjük a történelmi ünnepet, hazánk felszabadulásának negyedszázados jubileumát. A járási párt-, állami s tömegszervezeti mozgalmi szervek felkarolják ezt a nagyszerû kezdeményezést.

„Homokország” most így vall magáról. Szívõbõl örülünk neki, s ezzel is hozzájárulunk a legszebb évfordulónkhoz, legnagyobb nemzeti ünnepünk méltó ünnepeléséhez.

CSÁPENSZKI ISTVÁN

a szegedi járási pártbizottság
elsõ titkára

ŐSZUTO

Legdrágább föld a homok. Pedig lehajolhatsz érte, markodba meríthetsz belőle, vagy talán szekérral is elfuvarozhatol egynémely táblából, föl se tűnik senkinek. Mégis a legdrágább.

Ha szél támad, fújja, viszi, pörgeti maga előtt kíméletlenül az apró szemcséket, egyik határból a másikba. Úgy mondják erre a gazdák, kereke lett a földnek, vándorol. S ilyenkor mereven nézik a füstölgő határt, elálldogálnak az ablakoknál órákig is, vagy a tornácról figyelnek szomorú szívvel a síró, nyöszörgő táblákra. Őszutón gyakran megesik ez. S ha elvonul a vihar, számba veszik a megtépett szőlőtökéket, a megfogyatkozott táblákat, s elgondolják, hová is telepítsenek majd tavasszal, hová ültessenek néhány gyümölcsfát, hadd fogná a homokot, hadd kötné örökre magához.

Aztán nem is fizet mindig. Olykor elveri a jég, betegség pusztítja a termést. Néha meg felvidítja a gazdát, annyit terem, megtelik minden hordó, ott megy kárba a sok gyümölcs a fehérre meszelt tanyák mögött. Szóval a homok a legdrágább föld. Baj, vesződség vele az élet, de megéri.

Ahogy láttam peregni a leveleket, tudtam, hazamegyek a faluba.

— Téged is lehet látni itthon? — veregetett vállamra a boltos, miközben cigarettát vásároltam. — Igyekeztem. S akkor az ajtóban föltűnt az öregasszony.

Gyámoltalannak, kopottnak láttam. Sót, petróleumot, cukrot vásárolt. Zsebkendőjére csomót kötött már korábban, abból szedegette ki az arát.

— Mennyi is, Kecskési úr?

Reszketett a keze, amint a pénzdarabokat a pultra rakosgatta. Minden forintot jól megnézett, megforgatta, úgy helyezte el azokat sorban egymás mellé, hogy az irás essen felülre. Aztán még egyszer végigmatatott a pénzdarabokon, hangosan számolva.

— Egy... kettő... három... négy...

Aszott kis öregasszony. Megvékonyult már a keze, arca, s a bőre alól szinte át-sütött a csontja. Nyakán barna ráncok sorakoztak, s kivillantak a fejkendő alól.

Elment. A padló — olajjal eresztették be alighanem pár órája — megőrizte nyomát. Önkéntelenül is megszámláltam, hányat lépett az ajtóig. Az öregasszony mezítláb volt.

— Botlik néni — mondta a boltos. — Kint lakik az átokházi részen.

Otthon anyám körülrepetett. Le nem ült volna egy pillanatra sem, megtörölte a széket, amelyre leültem, végigsimított az asztalterítón, kiszaladt a konyhába.

— Mit csináljak, kisfiam? Sütök rántottát — szólta be a szobába.

A következő pillanatban már ott termett előttem az étel. Ő meg szegénykém csak állt ott, kezét összekulcsolta, s nézett sokáig. Majd hirtelen ismét dolga akadt, megigazította az ágyat, egy észrevétlen mozdulattal a faliképet is letörölhette.

Később megkerestem a szövetkezet elnökét.

— Ismered Botlik nénit?

— Ismerem. Menjünk ki hozzá.

A harmadik dülönél elült a gépkocsi.

— Küldünk lovakat — szolt Lajos, az elnök, a káromkodó gépkocsivezetőnek. S lépegettünk a legközelebbi tanya irányába.

A szokásos szüreti kép fogadott. Tanya, hordók, must és emberek. Még akadt tennivaló. Birkapörkölt illata terjengett és a szüretelés édes íze. Brigádtanyába juttunk.

Ha valaki erre járt szüret idején, rögtön kezébe nyomtak egy poharat. Kóstolnia kellett az új termésből.

— Még egy pohárral, Imre bátyám — kínálta Bacsa Pista. — Csak nem vagy beteg?

Az öregedő Bacsa Pista, akinek én mindig Imre bátyám maradok, bár fia lehetnék, váltig szorgoskodott. Mire sorra vettük a borokat, jó délutánra járt.

— Cseles vagy — említettem Lajosnak —, de mégis megkeresem Botlik nénit.

Nekivágtunk gyalog, dülökön, szőlőtáblákon át a határnak. Megritkultak a tanyák. A homok is szegényebb volt errefelé, de a szőlő megélt.

— Nem a mi földünk. Ez már másik világ.

A tanyákat itt is fehérre meszelték minden tavasszal. Napraforgószárból húztak kerítést, és ősszel piros paprikafüzereket akasztottak az ereszek alá. Mégis más világ.

— Megérkeztünk.

Ilyennek képzeltem a tanyát. Megroppant nádtető, megvényült, zsugorodó falak. Pattogott, hámlott a mész is, barna foltokban elő-előtűnt a tapasz. Parányi ablakok néztek innen a világba, ha egyáltalán néztek. Elárvult minden. Egyidős volt az öreg-asszonnyal.

A konyhából került elő. Ugyanaz a fekete ruha, fekete kendő volt rajta. Hunyorgva nézett ránk.

— Gyertek be, Lajos.

Minden az ő korából való. A stelázsi, köcsögök, csuprok. A falhoz berakott kályhát toldtak. Leültünk. Nekem az ágy széle jutott. Botlik néni nem pihent. Az asztalról levette a lámpát, és törölgette a kormos üveget.

— Ritkán jön erre valaki a faluból.

— Néha azért én megkerülök — védekezett az elnök.

— Pedig jólesik a beszéd. Hetekig nem váltok sokszor egy szót sem. Csendesesen élek, észrevétlenül.

— Talán, ha beköltözne — vetettem észre magam.

A világosság felé tartotta a lámpaüveget. Belelehelt és újra törölte. Rátette a sárgaréz foglalatra, majd a falba vert szögre akasztotta a lámpát.

— Én már csak itt maradok. Amit éltem, amit szenvedtem, ideköt.

Venyigét rakott a tűzre. Megkavarta a lábasban fővő levest. Aztán kukorica-csőveket vett elő, s morzsolt.

— Emberek között élne.

Rázta a fejét.

— Így jobb?

— Élek.

A morzsolt csutkákat a kályha elé rakta. Lesimította a ruhájáról a kukorica-szemeket egy kosárba. Később félrehúzta az ételt. Tétlenkedett pár pillanatig. Ide-oda pillantott, mit is keil még megcsinálnia.

— El ne felejtem, a levelek — motyogta.

Gyufát vett elő, s indult a tőkék közé. Ott két kis halomba összekotorta már korábban a barna leveleket. Meggyújtotta. A füstöt lenyomta a szél.

— Nem vágyott el innen?

— Minek? A férjem odamaradt a háborúba, a gyerek akkor pusztult el. Azóta mindig ugyanazt csinálom. Kinyitom a szőlőt, ápolom, ősszel meg betakarom.

Öreg tőkék már. Virágot még csak hoztak, de a fürtökkel fukarkodtak. Egy-két termékenyebb nyár jöhet még, aztán csak a homok megkötésére szolgálnak. Olyan tőkék, mint az öregasszonyok. Megráncosodtak, megvényültek.

Kapát kerített, takart. Csendesen fordult az őszi homok a tőkékre. Felemelte a szerszámot, belevágott a földbe, odahúzta a töke mellé, majd ráborította a kiélt csonkokra. Hűvösödött. Egy-egy ittfelejtett levél megindult csörömpölve a homokon, bukdácsoltatta a feltámadó szél. Az öregasszony emelgette a kapát.

— Üljön le egy percre. Miért nem pihen?

— Pihenni? — csodálkozott, s értetlenül nézett rám. — Minek?

Lajos megfogta a kapát. — Átveszem — mondta.

— Ugyan fiam. Ezt már nem lehet.

Hajlongott tovább. Sokszor úgy véltem, a szerszám magasabb, mint az öregasszony.

Tanácsztalanul néztem az elnökre.

— Jöjjön el az öregek napjára holnap, Botlik néni. Küldök kocsit is magáért, csak jöjjön el — tett ki magáért.

Az öregasszony fölegyenesedett.

— Öregek napjára? — csillant meg a szeme.

— Jól érezné magát. Egy kis sütemény, sör mindenkinek kerül.

— Nem mehetek.

Az elnök meglepetésében széttárta a kezét. Vállát rándította.

— Megbántam azt is, hogy harmadéve elmentem az anyák napjára.

Hallgattunk. Az öregasszony később szólt.

— Még csokoládét is adtatok. Mindenki jókedvűen nevetgélt. Hozzám alig-alig szólt valaki. Mégis boldog voltam.

S az öregasszony eldobta a szerszámot. Szembefordult velünk, kezével mutogatott, miközben folytatta.

— Örülni nem tudtam. Egyre azon járt az eszem, jaj, nyitva hagytam a konyhaajtót, mi lesz, ha rossz emberek járnak arra? Lehet, hogy nem oltottam el a parazsat, mi lesz, ha kipattan egy szikra? Futottam, mint aki esztét veszti. Alig vonszoltam már magam, de a küszöbig eljutottam.

Miközben beszélt, arca kiszínesedett. Fején hátracsúszott a kendő.

Hangja megbicsaklott. Elfordult. Majd indult a konyhába. Mi csak álltunk ott tétlenül. De már jött is. Kezében tartotta a csokoládét.

— Itt van — mutatta, és fölnevetett. Aztán hirtelen haraggal belevágta a homokba. Megragadta a kapát, és húzta, húzta rá a földet.

— Már késő. Mindenre késő.

Újra felemelte a szerszámot. Gyorsan, sebesen járt kezében a kapa. Ereje utolsó megfeszítésével dolgozott.

Köszöntünk. Nem hallotta. Csak vágta, vágta a földet rendületlenül. Arra se ügyelt, hogy néha-néha kíméletlenül belevágott a tőkébe.

— Erre közelebb a falu.

Lépkedtünk a homokban. Előttünk még meglátszott az öregasszony lábnyoma. Erre jött hazafelé a boltból. Apró nyomok voltak, alig-alig süllyedtek bele a homokba. És minél messzebb értünk a tanyától, annál nehezebben vehettük ki, hogy járt erre valaki.

— Befújja a szél — szól az elnök.

— Be.

A dűlőúton egy tőkét vettem észre. Valamikor a táblához tartozott, de azóta új, szélesebb utat tapostak, s ez a tőke elszakadt a többitől. De azért kár lenne, ha valamelyik ügyetlen kocsis ráhajtana.

— A bor megzavarta az eszemet. Butaságot beszéltem — vélekedtem.

— Igyekezzünk, mindjárt esteledik.

A homok pedig futott, egyre futott, porzott előttünk, s tudtuk, onnan a tanyából fut, az öregasszony birtokáról vándorol.

ALGYÓ

Két város csábította magához. A 12 kilométerre fekvő Hódmezővásárhely és a 8 kilométer távolságra levő Szeged. Az utóbbi győzött. Segítette az öreg Tisza, hiszen a Szeged felőli partján épült meg évszázadokkal ezelőtt Algyő. Terjeszkedett a falu. A szélső házak ma már a város küszöbéhez értek. Ide hívta, ide vonzotta őket az ipar, a megélhetés és az olaj.

Régi település. Pusztított itt tűzvész, a megvadult Tisza, járvány tizedelte az ősi foglalkozást űző jámbor falusiakat. Éhínség, urak világa, a tatár és török idők nem múltak el nyomtalanul. Kevés az írásos emlék. Tápéval említik már az 1138-as esztendőben, amikor is a dömösi prépostságnak adományozták. Régi nevén Villa Geu, s közel ezeréves település.

A falut széppé teszi a Tisza, s mindig is reménnyel töltötte el a keserves sorsú párokat, ingyen zsákmányt, anyagi gondjaikon való könnyítést adott. Nehéz esztendőkből nem volt hiány. Szűkös esztendőkből sem. Főleg az uraság idejében. Az olasz disznókupecből gróffá ügyeskedő Pallavicinik néhány zacskó kemény aranyért szereztek meg a birtokot, természetesen ugyanúgy, mint a grófi titulust is. Akkor már 1803-at írtak.

Az öregek beszélnek, rossz ember volt a gróf, egyszer meg is haragudott a falura meg a városra is. Ez a nagy árvíz után történt, amikor lebontotta a kastélyát, hónapokig szállították az ökrös fogatokat az építőanyagot Sövényházára. Kastély nélkül maradt a falu. Ma sem hiányzik. Igaz, az uradalom romjai még fellelhetők az Irma-majorban, oda települt az egyik közös gazdaság.

A szóbeszéd vélekedik még a jó kasznár úrra is, aki itt szolgált az uradalomban, később pedig házat vett Szögédében. Ez a jó Steingassner kasznár pedig — Ceglédről származtak erre a tájra — Tömörkény István író bátyja volt.

A híres betyárvezér, Rózsa Sándor alakját övezik a régi legendák. Meg-meglátogatta az uradalmat, elkötötte a legszebb csikókat. Könnyen megtehetette, ura volt, parancsolója a pusztai világnak. Egyszer éppen a hajdani tisztartó házából a kerítésen át ugatta a lovakat. A valamikori kőkerítés maradványai még őrzik ennek a nyomát.

Állítólag igazságos Mátyás is megfordult a faluban. Kétszer. Nemhiába szeretett titokzatosan ellátogatni a magyar falvakba, az algyői kiruccanásáról is csak mende-monda terjeng.

Az ősi mesterségek megmaradtak. Halászás, földművelés, vesszőfonás. Korábban a bölcsöket, ágyakat, bútorokat, garabolyokat, kosarakat mind, mind vesszőből fonták. Talán még a koporsókat is. Ahogy a célszerű szegényembőr élete megkívánta, ki-parancsolta. A vesszős múltról, a hajdani szegénység alázatos napjairól a Tisza tanúskodik, az egyik partszakaszát ma is Vesszősnek hívják. Lassan elhalt ez a mesterség. Ki venne már ilyen áron?

A földek a Tisza két oldalán terülnek el. Erős kötött, agyagos földek. Jó termő, gazdag földek. Összesen 12 ezer 500 hold. Két szövetkezet, két állami birtok gazdálkodik rajta. A lakosok száma 5652. Futotta volna tehát a megélhetésre. Jutott volna föld minden szegény embernek. De erről nem lehetett szó. Csak 1914 után.

Sokan eljárnak a faluból. Vasúton ezer ember is, autóbusszal és a különböző vállalatok teherautóin ugyancsak ezer ember. Jó a közlekedés Szegedre. Naponta 13 buszjárat és hat vonat indul.

Fognak a földek. A volt algyői Petőfi Tsz csatlakozott a szegedi Felszabaduláshoz, a Napsugár Tsz is, szanalása után. Aztán megjöttek az olajosok. Az olajfúrások. Az algyői medencében 1964-ben még csak másfél milliós beruházásról tárgyaltak. Ma már milliárdokról van szó. Az olajkutak a város és a falu közé kerültek. Visszavonhatatlanul magához fűzte Szeged e területet. Lassan beépül. Hatalmas ezüst-tartályok sűtkéreznek a napon, munkásszállások emelkedtek. Több ezer személy számára készült munkásszállók. A faluban családi házak is épültek, sok telket jelöltek ki az olajosoknak.

Búza, kukorica helyett olajkutak magasodnak. Meghaladja a 750 holdat, amit az új ipar bekebelezett. Az algyőiek nem sajnálják. Több munkalehetőséghez jutnak, csinosodik, szépül a falu, amiben az olaj a legfontosabb szerepet játszza.

A mai falu nem sokban különbözik a többiektől. Templom, mozi, művelődési otthon, bel- és külterületi iskolák, gyógyszerár, óvoda, orvosi rendelő és a földművesszövetkezeti és kereskedelmi hálózat majdhogy húsz boltjával, kocsmáival. A főtéren található egy felszabadulási emlékmű, a templom falán márványtábla azok névsorával, akik az első világháborúban valahol a távoli csatamezőkön odamaradtak.

Évente 30—40 ház épül. Az utóbbi tíz esztendőben 371 család talált otthonra. Algyő új rendezési tervének elkészítését az olajosok fedezték. A falu és az olaj elválaszthatatlan. A közelmúltban elkészült a 22 kilométeres vízhálózat, 4,9 millió forintért, ezzel aztán 881 ház udvarára vezették be a vizet.

Így csinosodik, szépül, kulturálódik a falu. Kevesen vágyódnak el innen. A fiatalok óránként érik Szegedet. Szokásaikban, öltözködésükben már városiak. A holnap még többet ígér. Gázfűtést a lakásokba, nagyobb, korszerűbb vasúti állomást, 12—14 pár vágánnyal s kétirányú forgalmú közúti hidat, emeletes házakat.

Eleven, mozgalmas kis falu. Lakói eltemették a régi mesterségeket, foglalkozásokat, s egyre inkább a városba, iparba kíváncsoznak, s egyre inkább ott érzik otthon magukat. Lassan-lassan feladják, elfelejtik régi önmagukat. Talán a mesterséget is. Egy öreg halász mondta:

— A vizről éltem én, apám is, nagyapám is. De megszakadt az örökségünk. Megváltozott a világ. Szébb, jobb, mozgalmasabb, még ha egy kicsit idegenül is érzem benne magamat.

Igaza van az öregnek.

BRIGÁDOK ÉS FŰRÓTORNYOK

Márciusban már minden reggel turbékolnak a vadgalambok. Rossz ízű szájjal ébrednek az emberek, sebtiben magukra húzzák a munkaruhát, s indulnak ki a határba. Szeged mellett fűrótornyok állnak a mezőn. Álmosan várják a reggelt. Ahogy az olajosok megjönnek, topognak egy keveset, cigarettára gyújtanak, csak aztán kezdenek munkához. Hűvösek még a reggelek.

Szabó János, az Alföldi Kőolajfűrészi Üzem főfűrómestere megérkezik a fűrótornyhoz.

— Nincs megállás. Az olaj, a föld sürgeti az embert. Nem számít nálunk reggel, este, még egy kis hideget is elviselünk.

Negyedszázada múlt, hogy olajos. Hosszú idő. Megkezdeni valahol a fűrást, reggeltől dolgozni estéig nap nap után. Az idő meg repül. Hét-nyolc hónap múltán szedelőzködhetnek, új helyet keresnek, s kezdik megint előlről. Vándorélet. Fárasztó.

— Amíg fiatal az ember, oda se néz. Nyáron meg gyönyörűség. Ilyen korban nehezebb. A családom messze él, Hajdúszoboszlón, kéthetenként dőcög velem haza a vonat.

A nyírségi homok annak idején nem kötötte meg Szabó Jánost. Uradalmakban dolgoztak szülei, próbálta ő is. Aztán kubikos lett. Eljárt a Dunántúlra. Az akkori Nyírség számúzta fiait.

— Nem kellett nekem az se. Felvettek alkalmi munkásnak egy fűróberendezéshez. Ez 1941-ben történt. Azóta nem kezdtem újat. Aki egyszer a fűráshoz

kerül, nem mehet el, itt fogja az olaj, a munka, a vándorélet — sorolja a főfűrő-mester. — Engem is. Pedig sok helyet megjártam. Berekbőszörmény, Biharnagybajom, Nyíregyháza, Nádudvar, Berettyóújfalú, Hajdúszoboszló. Most meg Szeged vidékét. Fárasztó. Azelőtt jött velem a család is. Az asszony meg a három gyerek. De az egyik kezdett tanulni, a második osztályt már másik faluban fejezte be.

A család most nem jött már Szabó János után. Hajdúszoboszlón rendezkedtek be. Így nehezebb.

— Az ember feje itt is a munkán, meg otthon is a családnál. Találgatom, mi van velük? Betegek? Az érti igazán, aki benne él. De az olajtól nem tudnék megválni. Az olaj olyan, mint az arany. Mint a kincs. Örül az ember, ha megtalálja. A vállalat nevelt minket, s mi neveltük a vállalatot.

1964. május 23-án történt. Hajdúszoboszlón dolgozott a brigád. Háromszázhusz méternél kitért a gáz. A lecementezett toronyalapot felszakította, a fűrés nyomán gáz, iszap tört ki. Az egész berendezést elvitte. Mire ő odaért és mások, akik segíteni szaladtak, már a torony se volt meg. Mentették, amit lehetett. Bódékat, szivattyúkat. A brigádból senki se hiányzott.

Szomorú dolog az ilyen.

Kötéllal húzták a felszerelésmaradványokat. Fentről kövek hullottak. Egyik Szabó János karjára esett. Eltört, a jobb keze.

— Fájt, de dolgoztam. Elmentem az orvoshoz. Eltört a kődarabtól. Begipszelték, bekötötték, dolgoztam tovább. Nem szeretem én a betegséget.

A munkásszállás. Itt osztják meg az estéket. Ülnek, fekszenek az ágyakon, vacsorát készítenek, varrnak, mosnak, kinek mi parancsolódik.

— Legtöbbször pikkereset főzünk, krumplit tésztaival. Jut idő televízió nézésre, tanulásra is. Mert elgondoltam én, kijárom a hivatásos gépkocsivezető tanfolyámot. Kell a szakmához.

Legszebb nap a szombat. Amikor hazatart. Olykor viszi a fizetést, gazdálkodik vele az asszony.

— Így lesz ez már a nyugdíjig. Ha közbe nem jön valami. A gyerekek felnőnek, kirepülnek, a maguk lábára állnak. Akkor majd újra jön velem az asszony. Ide Szegedre, Szeged környékére, vagy ahová szólít a munka, az olaj.

OLAJVÁROS

A munkásszállások mindenütt egyformák. Bekerítik, az embert magára hagyják. Elzárva innen a külvilág, leginkább az otthoni ízek, az idáig poroszkáló gondolatok törnek át az estéken, virrasztanak. Sok színnel tud üzenni az elárvult föld, a hűtlenül elhagyott vidék, a fehér falú ház, a messzi-messzi Körös menti táj. A táj, ami talán már soha nem is lesz az övéké. Ideszakadtak a Tisza-partra. A másik folyó olyan, mint a mese, volt — nincs. Legfelsőbb szombatoként, vasárnapoként, ha hazaszorítja őket a szükség, a megszokás.

Az eke még megvan. Annak idején a padlásra hordta fel az öreg, hátha egyszer még használni tudná. A többit, a más szerszámokat elkérte a közös, a jó zsíros öcsödi föld. Nagy ideje.

Ülünk a csendben. A barakkfalú, az olajváros, a felszerelt munkásszállás technikájával segít nekünk, elfelejtkezük rólunk. Jó így. Magunk elé hívjuk a tegnapiakat.

— A föld volt az én életem. Dolgoztam, éltünk. Mondjam azt, hogy szerettem? Nem divat már, maholnap meg se értik a fiatalok. Úgy volt, ahogy volt. Egyszer jóra fordult, másszor keservesre. A föld, az meg tudja, ki szereti. Azzal bánik a legszigorúbban. Engem százszor megpróbált, ezerszer megfeleltem.

Minek most már a bizonyosság? Különb is, ha járkál, felkel a szürke kis öreg, lesír róla: eldeformálódott kéz, apró kis görbület a háton, a sokat megpróbált, megfáradt mozdulatok.

— Hosszú sorát keríthetnék, de ne bántuk. Meg úgy van azzal mindenki, inkább eltakarja, nem dicsekszik vele. Más földjét én el nem szántottam soha, a magaméból vittem valamire. Sok esztendő jóra jött, amelyik meg nem igazodott hozzám, azt megpótoltam az erőmből. Felneveltem a családot. Ennél nem kívántam többet. Később a szövetséget se bántott. Abban is megéltem. Ilyen korban a kisebb kenyérrel is könnyebben barátkozik az ember. Aztán sikeres lett az is. Nem a kenyérgond, a megélhetés hajtott el engem ide, dehogysis. A család. A fiam után jöttem. Megsegítem az életben, még ilyen áron is.

Melegítenek az öreg szavai. Kitérülkötik, mint tavasszal a fák. Merthogy a gyerekek elszegődött az olajosokhoz. Fialat még, messze is innen a falu, eljött hát utána. Aztán ittragadt. Föld ez is, a szegedi, az algyői is. Ott, ahol az olaj buzog, fekete,

majdhogy olyan, mint az öcsödi határban. Nincs gond a megélhetéssel sem. Most ketten keresnek a fiúval, rakosgatják élire a pénzt. Kéthetenként, hetenként hazadöcögnek, megnézik a régi házat, s aztán vissza. Alighanem így lesz ez már.

A fiú lassan-lassan viszi valamire. Fűrőmester lett. Nem tud szabadulni a fekete aranytól.

— Jobb helyre nem jöhettünk volna. Tetszik a város, a munkámat meg szeretem. Mindent megtudhatunk erről a nagy kincsről. Írták az újságok.

Az öreg újságokat vesz elő a kisszekrényből. Megőrizte, amit az itteni földekről, az olajfaluról írtak a lapok.

A számok pedig beszédesek. Jövőre a magyar olajtermelésnek csaknem a felét, 1975-ben már 50 százalékát ez a mező adja. Az itteni vidék. S olcsón fizet a föld. A kis-Baktó. A világgiazi ár egynegyedéért termelik itt ki a gázt, az olajat pedig a világgiazi ár feléért. Tornyok, tartályok, emberek, gépek, barakkok mindenféle. Ez az új város.

Néhány évvel ezelőtt még csak pár millió forintos beruházással beszéltek. Ma már kialakul lassan a végösszeg, 11 milliárdra. Szép summa. S ezért 50 milliárd forint értékű termékkel fizet a szegedi táj. Várhatóan 600 kút termel majd.

A mezőn, nem messze a barakkoktól, tanyák állnak. Siváran, elhagyatottan. A gazda még mindig kitart.

— Amikor a tűz volt, akkor megijedtünk. A faluban mondták is a „másvallásúak”, itt a világ vége. Tűz által vész el az ember. Hát itt van. Megtalálták az olajat, vége a falunak. Azért még csak maradtunk. Ideköt a megélhetés. Meg úgy vagyunk vele, kivárjuk a végét. Hiszen mintha tegnap lett volna, amikor az első kutat fúrták. Most meg rá se ismerünk a tájra. Hajnalban jönnek a buszok Szegedről, meg a sok munkás, a rengeteg gép. Megérjük azt is, hogy maholnap emeltes házak lesznek a régi falu helyén.

Nem volt szerencsés a december. Kitört a gáz. Messzire világolt a téli estéken a kút, rémisztgette a falusiakat. Emberek jöttek mindenfelől, elfojtani a kutat, legyőzni a tüzet. Mert a tűz mindig is ellensége volt az embernek, aztán a barátja, forradalma. Igazán sohasem tudott legyőzni bennünket. Most is megrémített az égő, füstölgő, olajat, gázt okádó algyői mező, az olajkút, fellázadt az ember ellen. Aggodalom, remény, hősiesség, álmatlan éjszakák nap nap után, hetek után. Végül is mi marad meg legszebben az emberekből? Egy mozdulat, egy eltörődött, fáradt arc, a remény villanása, a hit önmagunkban, a legyőzhetetlen akarásunk. És a hősök legtöbbször névteleneknek születnek, olajbányászruhát húznak magukra, katona-, tűzoltóruhát, s eljönnek a távoli olajmezőkről, a testvéri országból, hogy segítsenek. Így győzött az ember, összefogással. Kezessé tette, elfújta a tüzet, hóban-fagyban, mínusz 16—18 fokos hidegben. Megszelídült az algyői mező.

A nagy tűzkor gyakran találkoztam az öreggel. Éjjel-nappal ott volt. Ment a térdig érő olajtengerben, hóban, fagyban, tűzben. Nemigen szólt. Amikor legyőzték a tüzet, akkor is csak annyit mondott:

— Szomorú az, ha fucsba megy a termék. Jég veri el, vagy aszály apasztja a magot. Ez is ilyen. A pusztításnál nincs szomorúbb dolog.

Tavaszkor odaszokott a tanyabeliekhez. Munka után esténként ellátogatott hozzájuk, megültek a jó tavaszi mezőben, szívták a cigarettát. Legtöbbször a földről beszélgettek, a jó fekete talajról. Az otthoni földről meg az itteniről. Mennyi búza termett is azon, s milyen kukoricacsöveket törtek őszi időben. Jól megértették egymást. Odavilágított a hold a tanyaudvarra, a használt, kopott szerszámokra. Siralmas volt nagyon a tanya meg a környéke. Egyedül a kutak mentén, az olajváros szívében. A falát is megfestette az olaj

— Olyan, mint az életünk — mondta a gazda. — Abba is beivódott már. Mehetnénk, hogyne mehetnénk máshová. Összegyűlt egy kis pénz, csak hát nehezen válik meg az ember ettől a világtól.

Az öreg meg bólogatott. Csak akkor szomorodott el, amikor arra jött a beszéd, hogy ősszel talán mégis megválnak a gazda a tanyától.

— Nehezebb így az élet. Sokszor már úgy hiszem, kinéznek a saját tanyámból. Meglehet, hogy őszre el is bontom.

AZ ALGYŐI GÜGYÜK

Kevesen tudják ma már megmondani Gyevíben, hol állott, merre is volt a Koplaló. Pedig akkortájt igen-igen idejártak a szegényemberek, jöttek jó hajnalban, várták, majd csak szerencsés lesz hozzájuk a nap, az uradalomból bejön a csősz felfogadni őket napszámosnak. Sokat adták ott a szót — a mai Szegedi út végén, a

falú szélén —, s akinek két-három krajcárja akadt, az ócska kis boltban felhörpintett egy féldecit.

Későbből szól az a mondás is: olyan búzám van, a kordély kerekét hozzá lehetne támasztani. Mert akadtak nagyszájúak, hencsegők, de biz'a, amikor a termést kellett aratni, betakarítani, lecsüngött fejfel járták a jó fekete földeket, mintha jég söpörte volna végig az utat előttük. Nem használják ma már a szolást sem, „becsaptam Baktót”, mert amikor a trágyát kérte a föld, pörnyét hordott ki rá a gazda, meg egy kis semmi szalmát. Összel aztán visszaadta a föld, nem híreskedett a kukoricával. Ha kérdezték a tulajdonost, csak annyit mondott: odaadtam a szomszédnak, hogy nyüjje fő.

A hajdani népszokásokról Belovai Sándor gyűjtése, publikálása alapján is napokig beszélhetnénk. Mindjárt a lakodalmaszról, az ehhez kapcsolódó ceremóniákról, készülődésekről. Gyevíben a nagylányos anyák ugyancsak vigyáztak a család jó hírnevére, s iparkodtak azon, nehogy az eladó lány a nyakukon maradjon. Általában 16—17 esztendő korukban mentek férjhez, és szokás szerint a legények sohasem kerestek maguknak asszonynakvalót, az a szülők gondja, tiszte volt. Nősülés előtt nem nagyon udvarolgotott a legény, különben is a szülők döntötték el, hogy kit vegyen feleségül. Leginkább az határozta meg az egybekelést, hogy a lányos háznál se legyenek szűkiben a jónak. Később, főleg a két világháború között „nagykorúsodtak” a fiatalok.

A hetykébb, jobb tartású, módosabb legény maga ment el a szülei által kiválasztott családhoz lánykérőbe. A bátortalanabb meg gügyüt küldött maga helyett. Később együtt mentek. A gügyü a rokonságból való szájasabb asszony, de férfi is lehetett. A munkához szokott férfinétség eldarabosodott, beszéde nehezebb, akadózóbb lett, a nyelves, ügyesen pörlő gügyür meg jól fonta a beszéd fonálát. Este mentek leánykérőbe. Valamikor az egyedül menő gügyü vállával becsukta az ajtót belépéskor, hogy az utána ólálkodó gonosz szellem ne mehessen be, meg ne rontsa a fiatalok életét. Ez egyben jeladás is volt, hogy a házbeliek egyből megértsék, leánykérőbe jött hozzájuk a látogató.

Így kezdték a beszélgetést.

— Hát hogy vannak kendtők?

— Mögvagyunk. Lassan, ha a bajokat nem számíttjuk.

— Szógálólányféléit keresünk a Nagyékho. Úgy hallottuk, hogy kendtőknek van egy ilyen korban lévő lányuk.

— Van, van, de nem eladó.

Valahogy így alkudoztak, igen-igen próbára tették a nősülendő legény türelmét, esetenként asztalhoz is invitálták a kéréket, jóféle enivalóval kínálták. Az élelmesebb gügyü kifakadt.

— Nem önni gyüttünk, hanem vönni. Ha aggyák a lányukat, akko visszük, ha nem aggyák, akko tartásák mög kendtők maguknak.

A régi világban is az volt a sorsuk a fiataloknak, hogy egybekerüljenek, előbb-utóbb beleegyeztek a szülők. Ezután a menyasszony kendőt adott a legénynek. Az lehetett selyemből vagy olcsó kartonból, ahogy éppen a tehetőség kiharancsolta. Ezt a vőlegény az esküvő alkalmából díszes helyen hordta, bal felől a belső kabátzsebében, mindjárt a szíve fölé tette, s a lakodalomban is állandóan ott tartotta. Nem közönséges kendő volt az. A lagzi után, az első évben az újasszony ünnepnapokon, vasárnaponként hordta, de jobban vigyázott rá, mint a szeme fényére, nehogy elszakadjon, kár essen benne, elkoszolódjon. Ugyanis ezt tették az újszülött gyerek hasára, ha az betegeskedett.

Egyik kedvenc szokásuk volt a gyeviéknak, de másfelé is, a járás községeiben is — többek között Kisteleken — az ágyvitel. Ez a hívogatás után következett. Mindjárt az esküvő előtt, hogy a gondos gyülekezet, vőfély, jó barátok, szomszédok hozzásegítsék a fiatalokat a boldogsághoz. Este mentek ezért. Leginkább csütörtökön, hogy közel essen a lakodalomhoz, de sohasem kedden és pénteken, mert akkor a fiatalok nem lettek volna boldogok. Ekkor derült ki, hogy mennyi stafirungja van a menyasszonynak, mert ez a ceremónia nem állt másból, mint a kelengyének az elszállításából.

A vőfély ment el három-négy jóhangú nyelves asszony társaságában a menyasszony ágyáért. Stráfkocsival. Pénzt is vittek magukkal többfélélt, mert ingyen sehohsem adták oda a kelengyét. Íme, egy kikérő:

*Szerencsés jó estét adjon az ég ura,
Szálljon szent áldása e ház lakóira.
E házból egy galamb párjához költözik.
S hosszú boldog életet adjon az isten nekik.*

*A galamb párjának jutott az eszébe,
Hogy bizony öneki nincsen pelyhes fészke,
Mit volt mit tennem, szépen fölkiért engem,
Szereztek egy fészket nekik, ha tehetem.
Adják ki énnéköm menyasszonyunk ágát,
Teljesítsék völegényünk kívánságát.
Mert nekik enélkül nem lesz nyugodalmuk,
A családi fészkek, az ő birodalmuk.*

Aztán megalkudtak a menyasszony ágyára. Felrakták a kelengyét a kocsira, nagy hangoskodással, rossz edények csörömpölésével, dobálásával, hangos nótaszóval vonultak végig a faluban.

Rég volt. Lassan-lassan elfelejtődik ez a világ. Sokat fejlődik a falu, sokat változtak az emberek. Összenőtt itt minden a várossal, az olajjal. Fekete aranyat találtak a földben. Szerencsés, jó fogás volt. Beragyogja, formálgatja a falut. Olajat ad a „világnak”. S új várost, olajvárost a Tisza-partnak.

TÓTH BÉLA

TISZA

(XXII. rész)

VÍZRE

Csongrád, bár nem a rendőrsége által, kilökött magából. Ugyan senki sem mondta, hogy menjek, de azt sem, hogy maradjak. Így aztán zsebemben a MAHART Hajózási Szakosztályának, valamint a KPM. Hajózási Főosztályának engedélyével lementem a kikötőbe, hogy valamilyen vízi készsége lessek, mivel papírjaim lehetőséget adtak uszályra, vontatóra, attól függően, hogy mi kerül a kezem ügyébe.

Fakó, őszi délelőttön üldögélek a stég kötélbalkján, úgy tűnik, rajtam kívül nincs is más a közelben. A víz nesztelen ballag a partok között, s mélyen, a gátaktól nem is látni ki. A hídon szakadatlan folyik át az élet, szárral, szalmával rakott vontatók, autók, kerékpárok, lovas kocsik dandára előbb Nagyrét felől zúdul a csongrádi oldalra, majd amikor elfogy arról az átigyekvők csapata, a hídörök fordítanak irányjelző tábláikon, s Csongrád felől törtet át a nagyréti utakra a kifelé törekvő élet.

A város tornyaiban jól elkongatták már a delet, mikor a lejáró palincson lába dobbant egy koros embernek. Sietős Jónapotjában a kérdés is benne — mit vagy kit várok én itt a MAHART területén. Magánforgalom rég nincs a Tiszán, se személyre, se teherre, illetéktelenül pedig...

Mutatom igazolványaimat, s azok által úgy látszik, a hivatalos ember előtt jussom van itt időzni, hiszen hajóra várok.

— Edény van-e idebe? — kérdem, s az öreg komoly, szürke szemében látom, ítélkezik, vajon igazán jártas lehetek-e én ebben a szakmában, mivel a hajót edénynek csak a tiszai emberek nevezik, vagy csupán egy-két szót vettem kölcsön valahonnét a bizodalom fölkelésére.

— Arra alulról szeparáttal jön a Rábca fölfelé, még napvilágon átmén rajtunk — mondja az öreg, s nyíltan végignézeget rajtam.

— Megáll Csongrádon?

— Ha megállítjuk. Amúgy csak megy fölfelé Szolnoknak.

— Rá szeretnék menni.

— Akkor megállítjuk.

— Köszönöm.

— Tán közéjük áll dologra?

— Arra öreg vagyok, hogy kenyérkeresetet változtassak. Csak az életüket akar-nám kitudni.

— Akkor maga olyan hogy mondjam ember? — ahogy a papírjában van.

— Olyan, olyan.

— Értem. Bizonyosan kell az affajta is.

A lakatra tett szertárajtót kitarja, dobókört és kötelet, miegyebet szed elő, hajósi mozdulattal puffantja vödkrét szájával lefelé a vízre, két rántással fölkapja,

szétlottyantja a stég fapadozatán. Őt vödörrel is felvesz, legényes, fúrge fogásokkal, inkább játszva, jártasságát szerényen mutogatva. Azután söpör. Pedig csak némi por, szélfútt falevél, őszi pókfonalak, madárnyomok tarkítják a padlót. Hanem úgy vélem, ennek a műveletnek is meg kell lenni, mint parasztoknál a reggeli lóvakarásnak. Ez a rend. Ahogy söprés közben közelembre ér, magához támasztja a vasaltnyelű nyírfa söprűt, cigarettát vesz elő, kínál, rágyújtunk, pőfékelünk. Ő már tudja rólam, hogy én olyan ember vagyok, én meg, hogy hajós lehetett. Így hát ezt nem is kérдем.

— Hanem mit csinál a nyugalmazott hajós?

— Leginkább a víz körül van, ha teheti, a stég gondozásáért adnak ötszáz forintot.

— S mikor téli kikötőben tartózkodik a stég?

— Hát akkor is van munka. Az alvó hajókat őrizzük, tatarozzuk, fűrészeljük körülöttük a jeget, festjük, tömítjük. És közben is mindig van tedd ide, tedd oda munka. Őszönte az ártér vadjait gondozzuk, hurcolásszuk. Két éve hogy, mikor a mentett rébte is fölfakadt a Tisza és sokáig ott tartózkodott, hát beszorultak oda a vadak. Jött a vadásztársaság, gyerünk menteni. Akkor egy hétig is hordtuk ki-felé az állatokat ladikkal. Ugye a nyúl nem szereti a vizet, meg a legelője is elfogy, hát ott puztul. Olyan hálóval, zsákkal, borogatókkal elfogdossuk őket, s kihordjuk a szárazra.

— Hagyják magukat?

— Az oroszánt is éheztetéssel szelídítik. Ha két-három napig nem eszik a nyúl, hideg is van rá, gémberedett az árva, jobban fél az a víztől, mint az embertől. Sokan közülük már fenn ülnek a fákon, mert a földön egy tenyérnyi hely sincs, pedig a nyúl nem macska, hogy fára másszon, de a muszáj felküldi őket, mi meg onnan is összeszedjük őket. Mindenféle gyümölcsfákról nyulakat szedünk. Be a zsákba. Sivalkodnak, prűszkölnek, sírnak, rugdalóznak szegények, de azért csak hagyják magukat. Volt aztán egy olyan fárol szedett nyúl, hogy amikor kiértünk vele a vízből, idegsokkot kaphatott, egyből fölmászott a bodzabokor ágára, pedig akkor már szaladhatott volna világnak, ahogy a többiek futottak. A törpealmafás kertből annyi nyúl összejött, hogy nem volt már elég zsákunk, amibe betegyük őket. Hát csak megszinegettük a hátsó lábukat, s úgy szabadon a ladikfenébe letettük őket. El is voltak seggen ülve, a szélén levők első lábaikkal a ladik oldalának támaszkodva lestek kifelé. Féltek embertől, víztől, de nem ugrottak ki, úgy eregettük őket szét a szárazon.

Rókák is szorultak benn az árban, vagy talán szándékosan beúsztak a róka-paradicsomba, hiszen nem tudott a kis vad előlük elfutni. Zabált a rókacsalád, amennyi belefért, azután az is üldögélt fönn a fákon. Le is lőhettük volna őket, de féltünk, hogy a lövésekkel a nyulakat ugrasztjuk neki a víznek. A róka jól úszik, ha muszáj, s nem is vártak meg bennünket soha.

Nem véletlen, nem is tegnaptól mondják rájuk, hogy ravaszak. Tudja, sokszor elmeditálgatok az ártérben, csöndben üldögélve, hát látom őket vadásztatni. A róka soha nem megy portyára, csak szél alá. A szél elhozza neki a nyúl szagát, a ravasz ilyenkor megbújik egy tuskó mögé, fél szemmel lesi, hogy jön a nyúl, nekirugaszkodik, jó közelre bevárja a prédát, három-négy méterre, akkor felugrik, rá az áldozatra. Öregebb nyúl, ha ügyes, még levegőben a róka, hátrafordul, eltrappol. A róka nem megy utána. Tudja, hogy soha nem éri utol. De ilyenkor mérges ám kegyetlenül, rúgja ám úgy a földet mind a négy lábával, csakúgy porzik, visszabújik előbbi helyére, s bár nem lát nyulát, hiszen nem jön az percenként a leshely felé, de dühében újra odavágja magát arra a helyre, ahol elvétette a fogást, talán azt hiszi, hogy elfogja, vagy elfogná, ha volna mi, talán mérgeben káromkodik, hogy ej, kutya, selejtet csináltál, tanuld ki a szakmát, vagy éhendöglesz! Aztán vakarózik egy sort, mosakszik kicsit, bolhászkodik, eloldalog. Szél alá jár örökké.

Nagyobb hidegekben, havakban csordára verődnek, akár a farkasok, nagyvadakat körbefogják, akár idősebb őzet is, megtámadják, leteperik, lakmároznak. Pedig a róka nem kollektív állat, addig bandázik jókedvében csak, míg a kölykeit megtanítja a mesterségre. Hanem, hallja-e, dudál a Rábca, kéredezkedik.

— Minek a dűda?

— Hogy nyissanak neki kaput a hídon. Hozom a lobogókat, leadom nekik a parancsot.

— Két piros-sárga zászlót kap elő, szétveti a lábát, s várakozik. Ahogy a kanyarból előbukkan egy félszáz hajó, számomra érthetetlen jeleket integet a hajó felé. Közben szüneteket tart, úgy tűnik, többször is elismétli a parancsot. Mire a hajó orrán is megjelenik valaki, az is lobogózik. Mikor közelünkbe ér a hajó, kicsit odahúz a stég felé.

A kerékállás ablaka kinyílik, szócsövön kiált rajta valaki.

— Ugorjanak ladikba, s jöjjenek a hágcsőra, nem állhatok meg!

Egy percig sem tart ladikon az út, hálás kézfogás a stégessel, egy kézfogás az első hajóssal, aki egy erővel föl is segít a fedélzetre. Sietve mondom, mit akarok, mutatnám papírjaimat, de ez a ragyás arcú egyenruhás rá se néz azokra.

— Menjünk a parancsnokhoz — mondja, és szűk kis lépcsőkön több ajtón át vezet föl a kormányállásba, de a kormánykerékkel foglalatoskodó férfi hátra sem fordul, mivel épp most haladunk át a csongrádi híd szétnyitott kapuján. Mikor átcsozogunk olyan százméternyit, megfordul, kezét ad, kísérőmnek szól:

— Kerekezzél kicsit —, elveszi igazolványaimat, beír a hajónaplóba. Leültet. Végre szétnézhetek ebben a pilótafülkének is beillő, körül üveges, műszeres, rádiós, műanyag burkolású parancsnoki állásban.

Irigylem, csodálom, s úgy tűnik repülőgépre kerültem, alattunk tompa zajjal dörömböl a gép, s mi lebegünk. Hogy úton vagyunk, azt a mellettünk elsuhanó partok őszizöld bokorpamacsai mutatják. Nem szólok, míg kilátok a fákra, habzsolom a szépséget, az újdonságot, úgy vélem, ha beszédbe kezdenék, nem is tudom mire figyeljek inkább. De a hajósok sem sietnek a beszéddel. Teszik a dolgukat. Villogó szemű jelzőkart húzgál a kormányos, megnézem, hová: „Középgáz!”-jelre teszi a kart, s néhány másodpercen belül csillapul is a motor dörömbölése. Most pedálra lép, elbődül fellettünk a nagyöblű, mélabús duda. A hang talán azt jelzi, igyekszem kitalálni, hogy a be nem látható kanyaron túl megtudják, nagy erejű jármű jön, térjenek előle. A kanyart elhagytuk, nincs előttünk semmi. Messzire ellátnak az üvegsima vízen. A jelzőkar visszakúszik előbbi helyére: „Teljes erő!” A motor feldübörög.

— Estefelég nyelem a parti fák szépségét, és nyeletem fényképezőgéppel. Szebbnél szebb lombsátrak, búvóhelyes, titokzatos ligetek, gátsörények, tört ágú öreg nyárligetek, és magas törzsű fekete tölgyek koronái. Néhol szomorúfüzek, szemükbe hulló hajlékony vesszőhajukkal, másutt megcsonkolt partvédő fűzek, földagadt fekete fejüket égre meredő aranyárga új hajtásokkal koronázzák.

Időnként gátórházak bukkannak elő, magányos kisfiúval a parton, aki láncát cövekeli át a fejestehénnek. Itt-ott seregszám bukkannak ki a vízből a halasabb helyeken sodrástól rezgő nyelű varsák. Van partszakasz, ahol paplanozzák a víz jege által örökké szakadásnak kitett gátat. A kövek alá vastag rözsekötegek kerültek. Hanem úgy látszik, épp most fájront lehet már, a munkások egy része füstölgő tűzű bográcsok körül tesz-vesz, vacsora rotyog, s közülük valaki üdvözlésképpen a hajó felé int, de innét nem köszönti senki a kedveskedést. Nem haragból, bágyadtságából.

Ahogy esteledik az idő, a nap már a fák mögött oson el éjszakázni, itt a mederben hamar szürkülni kezd. De még mindig ellátni kilométereket. Előttünk rendőrmotoros tűnik föl, afféle kigyómozgásokkal valami jelet adhat, mert a kormányos ezt látva, alapgázra húzza a villogó kart, megcsillapodnak a dugattyúk, alig ballagunk a vízen. A motoros a hajó oldalához húz, kisvártatva szürke rendőr szakaszvezető tiszteleg a kerékállás ajtójában.

— Elnézést — mondja. Üvegszondát vesz elő, előzékevényen kínálja a kormányos szájába. — Lesz szíves belehuhogni.

Országúton láttam már ilyet. A szonda kristályai annyi alkoholt se mutatnak, amennyi a Tiszában lehet.

— Köszönöm, jó utazást! — mondja a szaki, tiszteleg, lelép. Percek múlnak, valahonnet csengőjelzés jön be a kerékállásba, valószínű azt jelenti, mehetünk. „Teljes erőre!” lökődik a kar. A rendőr elment a hajóról.

A partok fái lilás páraendőbe kezdtek burkolózni éjszakára, mikor az ablak előtt egyenruhás hajós kúszik föl egy vasrácsra. Eddig még nem láttam. Igaz, csak két embert ismerek a hajón. Leveszi sapkáját, s az árbocról leengedi a nemzeti lobogót. Most török csöndet először.

— Miért veszi le?

— Este van, felgyújtjuk a pozíciólámpákat. Ilyenkor levesszük a lobogót.

— És a sapkát?

— Az a tisztelgés. Sapkában se fel, se le nem közlekedhet a nemzeti lobogó. Több emberes hajón két ember végzi ezt a műveletet. Egy a zászlóval dolgozik, egy tiszteleg. Minálunk ez a tisztelgés. Le a sapkát.

— S ha nem venné le, mondjuk elfelejtené?

— Belerúgnám a vízbe a piszkos patkányát. Örök szabály, de amúgy is magyarok vagyunk.

— Igen, igen.
A kerékállás sötét, a víz ezüstje mint ázott beton, derengve mutatja az utat.
— Egész éjjel megyünk?
— Szolnokig. Ott ivóvizet, nyersolajat veszünk fel, s megkapjuk az új vezénylést, ha sürgős az út, s feljönne a Liza, akkor úgy lehet, megyünk tovább.
— A Lizát nem értem.
— A hajósok örökmécsese, a holdvilág.
— Mikor érünk Szolnokra?
— Tíz után odaérünk. Nem éhes? Vacsorálhat velünk. Ma éppen vacsorát is főzött a szakács.
— Ilyen is van?
— Igen. Heten vagyunk, akár a gonoszok. Majd bemutatom őket, ha evésre csöngetnek. Két gépész, két kormányos, egy szakács, egy bocman, azaz fődélzetmester, egy matróz a hajó legénysége.
Nemsokára szól a csengő, a másodkormányos, bizonyos szolnoki illetőségű, vékony, széke fiatalember feljön, elveszi a kormánykereket.
— Eredj, tartsd jól a kutyát — mondja pajtáskodva az első kormányosnak, de siess, mert fene éhes vagyok.
— Majd eszel otthon — válaszol az első kerekes incselkedve.
— Hát mégis leeresztesz?
— Ha nincs sietős parancs.
— Na és, ha van. Rajtad múlik. Mondd azt, hogy baja van a motornak, javítani kell, s akkor ott éjszakázunk.
— Én nem hazudok. Azok se bolondok.
— Na, jó, vén irigy, csináld, ahogy akarod.
Míg lépegetünk az ebédlőbe, mert ilyenje is van a hajónak, emberem megjegyzi: — leengedem a komát, új házast, hát siet a menyecskehez. Mi is így voltunk, meg lennénk vele. Amúgy takaros menyecske, igaz, vaságyastul se több 35 kilónál, de hát nem azon múlik a szerelem, hiszen az újember se díjbirkózó.
Közben leülünk, bemutatkozom az eddig ismeretlen négy embernek, mert egy gépész lennmaradt a motor mellett, azok is csak váltásban lehetnek. Már kanalizuk a kolbászos krumplis tarhonyát, mikor kormányosom fölneszel.
— Ej, hát kezet se mostam, de majd megmossa, aki meg akarja enni — vigasztalja magát. Eszik tovább. A többiek is nyelnek, hanem két falat között a bocman a himlőhelyes arcú, régi vizipatkány lehet, nyilván ő a legidősebb a gardából, sandán pislog föl tányérjáról a főnökre. — Alszunk Szolnokon, vagy hajtnak?
— Nem tudom. Délután rádiózni kellett volna nekik, kiment az agyamból, most már csak ott tudjuk meg, mi a parancs. Tán ki akarsz szállni te is?
— Fene, strázsa vagyok, le se mehetnék.
— Örülj neki. Addig lesz pénzed, míg haza nem mész. Biztos fejre állítgat téged is az asszony így fizetés utáni napon, hogy az apró is kihulljon a zsebeidből.
— Nem tokaji menyecske az, hogy küházat akarjon építtetni velem kettőt is, mint felétek.
— Te csak ne add a valakit, hiszen szüleid sincsenek, a mindszeinti templom küszöbjén találtak zsírpapírba csomagolva.
— Na, téged se tengerész admirális csinált, pajtás, hiszen mikor vagy tizenöt éve Cigándnál felkőnyörögted magad a hajómra, úgy néztél ki, mint valami karpaszományos libapásztor. Azóta, persze kivakarodtál.
— A szád jár. Egy feleséged van, annak se tudsz parancsolni. Ha lemehetnél is a hajóról, nem mozdulsz, inkább strázsaságot vállalasz, mert félsz az egyszem aszszonytól.
— És gyerekeim is csak egy volt, s az is csak azért, ha megöregszem, legalább az legyen, aki a hajamat meghúzza, ha megharagszik.
A vacsorát befejeztük, ballagtunk föl a kerékhez. Kicsit tapogatóznom kellett a kormányos kapitánynál, jópajtáságból aranyoskodnak így egymással, vagy homok csikorog az emberek között?
— Fenét. Örök csipődések között vagyunk, hogy el ne aludjunk. Mi úgy dolgozunk, mint régen a kőművesek. Idényben húzunk, vonunk, mert ha bebőrödzik télen a Tisza, csak vegetálunk. Nekünk ilyenkor lehet keresni. Menni kell a kilométerekért a teherért. Hát sokszor olyan dögfáradt az ember, mintha baltával verték volna össze a csontjait. Kicsit évelődünk egymással, de manapság szinte már a rend érdekében is csak viccesen lehet odamondani az igazat. El van már eresztve a gyöplű a hajósoknál is. Még az én apám idejében, az is hajós volt, az eligazítást vigyázzban hallgatta meg a legénység, és a kapitány, bár kikötés már abban az időben nem járta, hanyagságért, lazításért csúnya büntetéseket kiszabhatott. Le is küldhette a hajóról, akivel baja volt, súlyosabb esetben bíróság, börtön is járt.

Az öregem vontató gőzösön szolgált, mint fűtő. Az százszor kutyább volt a mi sorsunknál, mert ott az a rettenő forróság senyvesztette az embert. Apámnak szégyének soha nem volt egy szál szőr a lábaszárán, a mellén, de a hóna alatt se, mert lepörkölődött, s később még a hagymája is kiégett a földjéből.

Hát egy váltótársa elaludt, indulásra nem volt gőz a kazánban, bezárták őket. Ma nem ilyen kutya a hajóssors, de még ezen is lazítani akarna az ember. S ha én mint parancsnok régies pedantériával akarnám fújni a trombitát, szóval szögletesen rendezni a dolgot, hát hamar a számba ütnék a mustikot. De nem is kell az. Így humorizálva, de húsbavágóan mondogatom az igazat, meg a követelést. Megtartják. Jó órában legyen mondva, tizenöt éve hajós vagyok, öt éve a Rábca vontató kapitánya, de nekünk havariánk, szóval karambolunk, de a legkisebb bajunk sem volt. Se munka közben, se egymás között. Pedig vannak kényes ügyek, azt úgy viccesen feloldva mondom nekik, de ők tudják, hogy igazat beszélek, néha kicsit visszanyelvelnek, de mindig az elintézés útjára kerül a dolog.

Ez a bocman is nagy szeszkradenc, a lúgot is megissza, vagy akár a kátrányt, egy kívánsága van, hogy forró ne legyen. De a dolgát tudja. Csak nem szabad nagykötélre eresztetni. Akkor a pénze is megmarad, becsülete is. Énrám pipás, mert kézben tartom, jóval fiatalabb létemre, ha berúg, mondogatja is, mert piros könyves vagyok, azért beszélek könnyen, kapitányi rangban velem, az idősebbel, holott csak azért beszélek könnyen, mert nem dadogok. Különböznék több felelősségem van nekem, mint bármelyiknek, egészen csekély pénztöbbletért, milliós vagyonért adok számot, de felelek én az ő kérésükért is. Hajtom magam, a hajót s őket. Hát lopni nem mehetünk, ebből kell élni, s amiből él az ember, azt valahogy komolyan kell venni.

— Hogy lesz hajós az ember?

— Mármint énbőlöm?

— Igen.

— Említettem, hogy jóapám, aki szintén tokaji ember volt, hát világjáró lett, mert az ő apja is az volt, s minden ősunk, talán azóta, hogy a magyarok idetették a hazájukat. Apám ugyan kijárt a Dunára is, azt végigarszolta egy néhányszor, ameddig hajózható volt, tán százszor is. Hát én mint gyerek, jártam vele többször, rettenetesen megkívántam a vizet. De velem se lehettem kolonc örökké, hogy kimaradtam az iskolából, zsongárkodtam.

— Mit csinált?

— Zsongárkodtam. Szóval vízhordó gyerek voltam, ivóvizet hordtam csobolyóban a parti munkásoknak. Már az én koromban senki nem itta meg a Tiszát. Na aztán, hogy mohodzani kezdett a bajuszom, letelt rólam a számai szakma, beálltam uszályokra kórákodó munkásnak. Ott már néha manőverezett is az ember, a hajó kikötésénél, mozdulatainál való ismereteket megszereztem, felkerültem egy uszályra matrónak, aztán úgy haladtam a hajósi lajtorján fölfelé, egészen a Rábca kerékállásáig. Ha megérem, ha ki nem pusztul alólam, vagy erőszakkal le nem löknek róla, megleszek rajta nyugdíjaimig. Minden zörrenését, rezdülését, mozdulatát ismerem. Gondolom, ő is. A hajó is az én szokásaimat. Télen, mikor szabadságon vagyok, s pihentem alszom, tán mindennap azt álmodom, hogy rajta vagyok. Még beszélgetni is szoktunk. Pedig én tárgyakra szerelmes nem voltam soha. Arra van a nő, a feleségem. De hát abból is kikopik lassan az ember. Vénységére kiszégyelli magát a hajós is. Pedig e téren kutya rossz hírűek a hajósok. A nótában is benne van: „minden kikötőben a babáját öleli”. Valahogy ez a közhiedelem, tényleg. A nők azt hiszik, könnyű a hajóst megfogni, mert az mindig ki van kodulva. Ez igaz is. Megfogni könnyű, csak megtartani nehéz. Némelyik nő aztán, talán a szép egyenruhánk tetszik neki, az eleganciánk, volt, hogy mondogatta is, vegyem el, vegyem el. De hát vegye el a jó Isten, az még úgyis legényember, én nős vagyok, megyek, indul a hajó, dudálnak, s odéballunk. Persze ezen a téren is több nap, mint kolbász. Szóval szentek nem vagyunk, de olyan nótabeli szerelmes csélcsapok se. Csak emberek, mint bármely más szakmabeliek.

— A Dunát hajózta-e?

— Muszájból voltam néhányszor ráparancsolva a Dunára, de nem szerettem soha. Nagyon csalfa a Duna vize, nemhiába Németországból való. És nem ismerem jól. Úgy szenvedtem benne, mint a kutya. Nappal bójáról bójára tudtam csak menni benne, éjszaka lámpáról lámpára. A Tiszát, ha a szemem világát elveszíteném, tudnám uralni, persze, ha valaki mondaná, hogy milyen fákat lát, a fákról, bokrokról, kanyarokról, limányokról, és sok apró megfigyelt tárgyról pár száz méternyi tűréshatárok között megmondom, hol járunk. Ha engem végleg beparancsolnának a Dunába, inkább lemennék a hajóról, de a Tiszából nem szállnék ki. Már nem azért, de ahhoz évek kellenek, hogy az embernek tenyerébe íródjon a Duna vagy bármelyik nagyobb folyó. Anélkül kormányos nem lehet senki, sehol. A Tisza is szeszélyes me-

nyecske ám. Hű, sokszor jövünk völgyemenetben lefelé, dagadt az öreg, mint a teli zsák, elszöszmötölünk ideleenn három-négy napot, fordulunk visszafelé, s nincs alattunk víz. A vízállást azért mondja naponta többször is a rádió, mert anélkül mi meg nem tudnánk lenni. Ha egy méter különbség van plusz, minusz, az a kormányosnak nem mindegy. Ilyen vízingadozásnál egész másfelé kerülnek rajta az utak. Bár az én lovam, a Rábca kilenc decin jár, azaz kilencven centi a merülése, átmegy a gázlón is, csak éppen az a kérdés, mi van ránterhelve az uszályokban. Hanem mindjárt otthon vagyunk Szolnokon. Szólítom már a legényeket csülökre.

Csöngetésre a bocman és a matróz köteleket kapnak, s megy le a jel a gépésznek: „Félerő!”, majd közvetlenül utána: „Állj!”, s végül: „Fék!” Ilyenkor már visszafelé forog a hajólapát. A Rábca odakocódik a szolnoki kikötő oldalához, a fedélzeti két ember sietve tekeri bakra a köteleket, kitaszítják a járódeszkat, s ezzel összekötődünk újra az anyafölddel. A matróz sóhajt jó éjszakát, s hazatrappol. Éjfélíg tart a rakodás.

— Bemegyünk a városba?

— Korán indulunk. Szolnokon ilyenkor már nincs élet. A jóra valóbb emberek nyugodtan alszanak, már akinek tiszta a lelkiismerete.

— Feküdjünk, fáradt vagyok.

— Feküdjünk. Nem biztos, hogy tudok a hajón aludni, még nem próbáltam. Hova megyünk reggel?

— Őcsödre. Kunszentmártonból üres uszályokat viszünk nekik, ott felvesszük a megrakodtatkat, hozzuk ide a cukorgyárnak. Azt mondom, feküdjünk, hamar lesz az auf.

Ásít, bakancsával piszmog, engem maga mellé vett a kabinjába, pedig a hajón tizenegy fekvőhely van, időnként családtagok is utazhatnak a személyzettel.

— Ajhahahahaj — ásít önfeledten a kormányos, mellét vakarássza, eldül az ágyon, fejénél levő kislámpát eloltja. A vasvázás hajón ilyenkor minden zaj hallatszik. Az akkumulátorral működő szivattyú megindul, sivikolva dolgozik, valamely más kabinban vízvezeték susterog, egy harmadikban a rádió szól.

— Mikor én a hajósi szakmát tanultam, még divat volt a bandakosztolás. Vagy mondták kompániakosztolásnak is. Ez egy régi közös konyha volt a hajósnál. De éppen tizenöt évvel ezelőtt szünetelt. Mindenki a maga abrakos tarisznyájából evett. Hanem nagyon sokszor csak eprésztünk, szedreztünk, csicsókáztunk a parton. Meg ha lehetett, halászgattunk lopva. De sokszor éltünk úgy, hogy reggelire napfölkelte járta, délre nadrágszizjhúzás, vacsorára vetközz, feküdj. Aztán...

Elaludt. Hanyatt feketett, mindjárt elkezdett horkolni. Reggel elfelejtettem megkérdezni, mit akart mondani.

Arra ébredtem, perog a motor. A parancsnok már fönt járt a fedélzeten, a matrózt igazította, hogy menjen előre csónakkal a szolnokiért.

— Dudálok neki, mire leszaladsz, ő is kiér a partra, a fene a gyetráját, elaludt. Már itt kellene lennie.

Megbőgötte a nagyszavú tölcseért, csak úgy kalimpált a hangja a szolnoki házak között. Mire a strand közepe tájára értünk, Szabkos beugrott a csónakba. S nemsokára fönt volt a hajón. Leült, kicsit megrokkánva hallgatott, mivel késett is. Fáradt volt. Azt mondja a parancsnok:

— Az egyszeri fiatalembernek is eljött az ideje. Nősítették, olyan lányt találtak neki, akinek magának is megvolt a saját tartománya, meg aztán jó száz birka nézett rá, hát a fiú apja egy őszön, hogy megforrtak a borok, megházásította. Éltek is szépecskén a fiatalok, ahogy hozzájuk illt, fejük se fájt, eszem, iszom. Hanem mire így a tavaszi napocska előbújt, hát az új ember a szerelembe úgy legyöngült, hogy a fülén átsütött a nap, az inát összefente, ha járt, de leginkább csak üldögélt az istenadta a ház előtti kispadon, s melegedett. De keze, lába, de a feje is kókadozott, arra is alig volt ereje, hogy lépjen, így a felesége vezette ki, ültette le. Hát a tyúk a kakással ott tibláboltak körülötte, mivel ilyen elanyátlanodott volt az új ember, hát a kakas szedte kifelé az új ember orrából a taknyot. Az új ember csak a keze fejével integetett a kakasnak, hess innét, hess innét, a fene vágja ki a szárnyad tollát. De a kakas csak csinálta tovább, mire az új ember megharagudott, azt mondta: megállj, megállj lacibetyár, majd téged is megházásít az apád!

— Hát főnök, ronda száz van, ha nem tudnám, hogy az irigység bugyog belőled, talán meg is haragudnék rád.

— Na, haragudj. De előbb eredj, feküdj le, aludj délig, addig én kerekkezek, aztán majd ideállsz te.

Még jóformán el se ment, belépett a szakács. Fiatal, kicsit bandzsi, búsképű koma.

— Mit főztek délre?

— Fővetlent.

— Jól van, főnök, akkor lefekszem én is, fővetlenül ott van minden a konyhában. Krumppli, káposzta, hús.

— Miféle hús?
 — Birka. Azt kaptam Csongrádon.
 — Jó. Na, azt hogy készíti el?
 — Hát párolva, kis mártásban, petrezselymes krumplit mellé.
 — Áh — vágja el a szavát a főnök —, nem úgy kell azt. A birka elejét bog-
 rácsba, a hátulját üsd be!
 — Fölötteseimmal szolgálati időben nem vitatkozom.
 — Azt jól is teszi. Maga katona se volt még.
 — Nem is leszek.
 — De legalább főzni tudna. A tegnapi töltött káposztát mivel rontotta el?
 — A kezemmel.
 — Beszélni tud.
 — A főnöktől tanultam.
 — Tőlem mást is tanulhatna. Az én szakmám, hej, ha elrontasz valamit, ha
 elalszol, odaég a rántás, kiöntöd a vízre, csinálsz másikat. De ha én elalszom itt a
 keréknél, teszem azt éjszakai menetnél, akkor ti mindannyian felébredtek. Amit én
 elrontok, azt nem lehet kiönteni. Se megetetni mással.
 — Ki minek mestere, ugye...
 — Tud a szakács úr kabátot varrni? Kifeslett a hónom alja, hogy néz ki a
 maga főnöke?

— Jelentem, nem tudok.
 — Pedig a jó szakácsnak érteni kell a hentesszakmához is, nem? Na, hozzon egy
 baltát, én összevagdalom a magáét, már a kabátját, de úgy, hogy magát is benne
 felejtsem. Menjen, főzzön. A birka hátulját pedig üsd be! És ne felejtsem el begyűj-
 tani. Tudja, minden rendes szakácskönyvben a receptek végére odaírták, a tüzet ne
 felejtse el meggyújtani.

Szolnoktól lefelé egy órányi járásra leadtuk a három kövesuszályt. Könnyedén,
 néhány dudajelre, s pár gépészt irányító karmozdulattal megszabadultunk tőlük.
 A motor, mintha kényeskedne, könnyedén sietett lefelé. Nincs megforgalom a Tiszán,
 százszor annyit elbírna az öreg, de ifjú riválisa, a vasút elhódította tőle a teher-
 hordást. Így árval, néptelenedik, egyre szegényedik a Tisza. Nincsenek állandó ki-
 kötői, stabil rakpartjai, darukkal, emelőkkel, markolókkal. Ha tudna, szólna az öreg,
 ej, némely náció mit nem adna értem, hogy használná, hogy élné mivoltomat.

De azért jön szembe, talán épp juszt is egy vontató, a kormányos hunyorgó szem-
 mel már messziről felismeri: a Tiszavirág, három sóderes uszály rajta. Dudál neki.

— Talán köszönéskeppen?
 — Dehogy. Menjen ki az utamból!
 — De terhes.
 — Akkor is menjen ki lécre, a saját oldalára azokkal a szar hétdecis teknőkkel.
 — Haragszik rájuk?
 — A hajós nemcsak a hajóssal nem haragszik, de mással se. Jók vagyunk min-
 denkivel, mert a vízi embert sok baj érheti, meg amúgy is. Az embernek jónak kell
 lenni. Csak a szabály, az szabály. Hát nézze meg, úgy jön ez a vonta, mintha ők
 hoznák az aranyvonatot. Pedig csak három rossz vasaló van rákötve, a fene
 egye meg.

De amint elhalad egymás mellett a két hajó, a kapitány odatiszteleg nekik, s a
 szócsövön rájuk kiált.

— A rugót tartsa meg benne az isten!
 — Miben? — kérdem én.
 — Amiben nem lehet cserélni, sajnos.
 — Értem.

A Rábcásoknak a Körös csak smafu, amikor Csongrádnál befordulunk a me-
 derbe, azt mondja a kapitány, na, beledülünk ebbe a gödörbe! Hát valóban, fele ak-
 kora sincs mint a Tisza, de szép, alig merem kimondani, romantikusak a partjai.
 Szentandrásnál, hogy átevickélünk a duzzasztott részbe, olyan magas a víz, hogy
 arasz híja, éppen ki nem csap. És szép ligetek, szépen nevelődött kőrísfa galéria
 erdők őrzik. A Rábca különben is magas építésű hajó, kerékállásából jól szétlátunk
 a vidékre. Dél körül járunk erre, a part mellett éppen lócsorda pihen, közel a vízhez,
 talán fűrésztés, itatás után vannak. A csikósok nyerges lovaik mellett hagyatt fekvé
 vizsgálják az eget, vagy talán éppen alszanak.

— Na, ezeknek ébresztőt csinálók — mondja a kormányos, s belebőget dudájával
 a déli álomosságba. A lovak felkapják fejüket, hátuljukkal felrúgnak, örült iramban
 futnak el a parttól, csak egy porgomolyag marad utánuk. Persze a csikósok is lóra,
 ökölrel fenyegetnek a hajó felé, vágatnak elfogni a ménest.

(Folytatjuk.)

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

HAJDU TIBOR: A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

A Magyarországi Tanácsköztársaság mind ez ideig nélkülözötte a széles körű kutatómunkára épülő s a korábbi részeredményeket összefoglaló monografikus feldolgozást. E hiányokat csak most, az ötvenesztendő jubileum alkalmával pótolta Hajdu Tibor, az 1918—1919-es forradalmak avatott tollú történetírója. A *Magyarországi Tanácsköztársaság* ikerpárja, mondhatni második kötete *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom* c. munkának, amelyet alig több mint fél évvel ezelőtt ismertettünk e folyóirat hasábjain.

Hajdu az előző kötetben megismert, *igen objektív* történetírói módszert alkalmazza ez esetben is. A Tanácsköztársaság idején s a későbbiekben a politikai vezetés különböző árnyalatú csoportjai között az események megítélésében mutatkozó eltéréseket minden esetben alapaiban tárja fel, s csak azután mond — akkor sem megfellebbezhetetlen — ítéletet. E rokonszenves s egyedül célravezető módszer alkalmazására vonatkozóan csak példaképpen említjük meg a ludovikás ellenforradalmárok megmentése érdekében indult sikeres mentőakció értékelését. „Nyilvánvaló — írja a szerző —, hogy a Kormányzótanácsot nem Romanelli nyilvánosan visszautasított jegyzéke, mégcsak nem is Stromfeld kérése befolyásolta döntésében, hanem a napról napra nehezebbre forduló politikai helyzet. Nem szükséges utólag és papíron elszántabbnak lennünk azoknál, akik életükben elég elszántak voltak, de mindenestre idekívánczik a kérdés...: azonos váddal vádolva miért ér még mindig többet a vezérkari tiszt, a ludovikás kadét élete a solti paraszt vagy a lacházi csendőr életénél?”

A munka kilenc fejezetre tagolódik. A szerző a szerkezet kialakításánál is a korábbi könyvből ismeretes megoldási módokat alkalmazza: a nagyobbbrészt eseménytörténeti fejezeteket az inkább tematikus jellegűek közé helyezi el.

A *Tanácsköztársaság kikiáltása* c. fejezet a mű bevezetője. Előbb rövid — az előző kötet ismerőinek talán kissé felesleges — összefoglalást kapunk itt a polgári demokratikus forradalom előzményeiről, lezajlásáról s az 1919. március 21-éhez vezető útról, majd e márciusi nap közvetlen előzményeiről és szerteágazó eseményeiről nyerünk képet. A *Magyar forradalom — világforradalom* c. (2.) fejezet a magyarországi tanács hatalom helyét igyekszik meghatározni a világban, különös figyelmet szentelve a forradalmi külpolitikának s a párizsi békekonferencia megbízottjával, Smuts-szal való április eleji tárgyalásoknak. A harmadik fejezet — *A proletárforradalom békés napjai (március 22—április 15)* azt a hallatlan gyors intézkedéssorozatot mutatja be, amely egyik hétről a másikra minden politikai, gazdasági és társadalmi pozíciójuktól megfosztotta a volt uralkodó osztályokat. Sietni kellett, állapítja meg a szerző, mert a külföldi támadás szinte teljesen bizonyos volt. E fejezetben esik szó a gyors államépítésről, amelynek legfontosabb eleme a tanácsválasztások sikeres lezajlása volt. Az ezt követő fejezetek inkább eseménytörténeti jellegűek, bár a hadműveletek zajlásával, illetve a bel- és külpolitikai helyzet alakulásával összefüggésben kellő súlyt kap bennük a társadalmi viszonyok értékelése is. A negyedik fejezet (*Az intervenció kezdete*) pedig a Vörös Hadsereg kiépítésének bemutatása révén éppenséggel intézménytörténeti részt is magában foglal. A Tiszántúl elvesztését tárgyaló rész után elsősorban a katonai helyzet változásai szabják meg az időszakokat is jelző fejezetek beosztását: 5. *A májusi válság és a forradalmi honvédelem megszervezése (május 1—19)*, 6. *Az északi hadjárat (május 20—június 10)*, 7. *Pártkongresszus, tanácskongresszus, visszavonulás (június 11—június 30)*, 8. *A tiszai offenzíva és a Tanácsköztársaság megdöntése (július 1—augusztus 1)*. Talán különös, de e részek olvastán döbbenünk rá azon közismert tény igazi jelentőségére, hogy Tanácsköztársaságunk története mennyire az európai viszonyok alakulásának függ-

vénye volt. A világ-, illetve közép-európai forradalom elmaradása, Szovjet-Oroszország meg Szovjet-Ukrajna katonai viszonyainak kedvezőtlen alakulása, ami lehetlenné tette a mindkét részről óhajtott hadi együttműködést, s a győztes imperialista hatalmak békeértekezletének a német békeszerződés gondjától való megszabadulása megpecsételte az első magyar szocialista forradalom sorsát.

Az utolsó, tematikus fejezet (*Kísérlet a szocializmus megvalósítására*) a gazdaságpolitikával, a megoldatlan agrárkérdéssel, a szociális viszonyok lényeges javításával foglalkozik, s egy igen szűkre szabott képet ad a forradalom kulturális életéről.

A mű szerkezetének vázlatos bemutatása nyomán néhány olyan alapvető problémát érintünk, amelynek feltárását fontosnak és újszerűnek tartjuk. A Tanácsköztársaság kikiáltását illetően szinte megkövesedett nézet történeti köztudatunkban a *Vir-jegyzék* jelentőségének eltűzése, már-már a proletárdiktatúra egyetlen kirobantó okaként való feltüntetése. Szerzőnk — nem is először — cáfolja ezt, s a budapesti osztrák követ szavait idézve — „az említett ultimátum meggyorsította a rég várt kormányválság kitörését” — a kellő értékelést is megadja. Hogy nem egyszerű kormányválságról volt csupán szó, mint azt maga Károlyi és a polgári miniszterek is elképzelték, arra persze egy nap alatt rácáfolt a történelem. Különösen érzékenyen érintette a változás Károlyi Mihályt, aki nem írta alá a nevével megjelent ismert nyilatkozatot. Szerzőnk egyébként a későbbiekben is foglalkozik a Tanácsköztársaságtól megbízásokat vállaló haladó politikus tevékenységével, nem hallgatva el természetesen azt sem, hogy az intervenció bekövetkeztével a centrista szociáldemokraták törekvéseit támogatva a tanácskormány félreállítását tartotta szükségesnek.

Az eseményekkel együtt változó *társadalmi bázis* bemutatása, ami egyébként lehetne kissé részletesebb is, igen szemléletes és meggyőző. Ez a külső támadás megindulásáig volt a „legszelebbebb és legszilárdabb”. Hajdu rámutat, hogy a békés időszakban nemcsak a proletariátus és a szegényparasztság, hanem a polgári demokráciában csalódott kispolgárok, tisztviselők, kiscgazdák és radikális értelmiségiek is szívvel-lélekkel támogatták az új rendszert, a középrétegek pedig nem ellenséges, várakozó álláspontra helyezkedtek. A társadalmi bázis a honvédő háború idején, nem kis részben a szocializálás túlzásai következtében, összébbhúzódtott, a Tanácsköztársaság osztályjellege egyébértelműbbé vált. A szerző, aki kellően figyelembe veszi a vidék eseményeit a Tanácsköztársaság helyzetének alakulásában, e tekintetben is nagy veszteségnek tartja a Tiszántúl megszállását, mert e terület többségében paraszti lakossága egyértelműen támogatta a tanácsrendszert, nem úgy mint a nyugati részek jóval polgárosultabb parasztsága.

A világforradalomra építő, a területi integritásról kifejezetten lemondó magyarországi tanácsrendszer mindennemű nemzeti elnyomásnak véget vetett, *nemzetiségi politikája lenini volt*. Hajdu Tibor cáfolja azt a történeti beállítást, amely szerint a buharinizmus, illetve az ausztromarxizmus jellemezte volna a magyar kommunista-szocialista vezetőknek, így elsősorban is Kun Bélának e kérdésben kialakított álláspontját. A könyv szerzőjével egyetértünk. Annak ellenére ugyanis, hogy Kun Béla szavakban csupán a proletárok, illetve a dolgozók önrendelkezési jogát hangoztatta, ténylegesen sem ő, sem a tanácsállam vezető szervei semmit sem tettek a nemzetek különválása ellen, sőt azt — mint a Szlovák Tanácsköztársaság példája beszédesen bizonyítja — elő is segítették. Az ún. ausztromarxizmus hatása kétségtelenül megmutatkozik, bár korántsem elítélendő formában. Végso soron az ausztriai szociáldemokrácia 1899-es nemzeti programjág vezethető vissza pl. a Tanácsköztársaság alkotmányában szabályozott nemzeti kerületek rendszere, amelyek helyzete egyébként lényegileg megegyezik a polgári demokratikus forradalom idején létrehozott autonóm jogi területek szabályozásával.

Folyóiratunk jellege arra indít bennünket, hogy külön is szóljunk a *sajátos szegedi viszonyok* folyamatos figyelemmel kíséréséről. A Dettre János nevével jellemezhető átmeneti időszak sok vitára adott okot a szegedi kutatók körében. Hajdu pozitívan ítéli meg a város polgári radikális vezetőinek tevékenységét. Különösen figyelemre méltó e vonatkozásban az ország társadalmi viszonyaira utaló azon megjegyzése, hogy „március végén—április elején még a radikális értelmiség balszárnya is bízott a Tanácsköztársaság sikerében”.

Végül a szerző kisebb tévedéseit szeretnénk helyreigazítani. A „*régi választójog*” (1874 :XXXIII. tc.) megítélése helyes. Nem helytálló azonban az az állítás, hogy a csendőr- és rendőrlégyektől annak idején vagyontalanságuk címén vonták volna meg az aktív választójogot, ez ugyanis inkább a szolgálati függésükkel magyarázható. Hibás az az állítás is, hogy a régi választójog valamennyi formájának feltétele lett volna a magyar nyelvismeret, mert az csak a passzív választójog (választható-

ság) esetében volt releváns. Egy másik helyütt (384. l.) a tömör fogalmazás tévedésre adhat okot, abból ugyanis, hogy „Nagyszénáson és másutt is sérelmeztek az idény-munkások, nyáron főleg az aratók magasabb bérét”, az következhetnék, hogy a megnevezett Békés megyei község az aratás idején nem állott volna az intervenció román csapatok megszállása alatt.

A mű nyelvről, stílusról az előbbi kötetről mondottakat tudnánk megismételni. Most inkább a szerző szemléletes megjelenítőkészségét emelnénk ki. Hajdu közbevetett megjegyzései rendkívül alkalmasak a szereplők és az események életszerű megismertetésére. Abban a fél mondatban például, hogy a szabolcsi deputáció tagjai 1919. június végén úgy mentek a nagyszebeni román kormányhoz, „mintha csak a váradi basához mentek volna”, benne van az uralkodó osztályok egész szervilizmusának jellemzése.

A *Magyarországi Tanácsköztársaság* c. munka tudományos könyvkiadásunk maradandó értékű, reprezentatív alkotása. Kívánatos lenne, hogy tényanyaga s a vitás kérdésekről adott értékelése minél szélesebb körben elterjedne. Ehhez az első kiadás 6000 példánya kevésnek mutatkozik. (*Kossuth Könyvkiadó 1969.*)

RUSZOLY JÓZSEF

JUBILEUMI KRÓNIKA

VII.

Borongósan szomorkás, hideg május tanyázott a szegediek nyakán. Elsejével ünnepélyesen fölavatták a Munkásotthont, de hogy túlságosan ne reménykedjen idebent a proletár, Tabódy Zsolt vörös érzelmű helyőrség-parancsnokot Betrix leváltja, az Antibolsevista Comité örökös vádaskodásának engedve, és Szombathelyi alezredest rendeli a magyar csapatok fölé, aki azonnal parancsba adja: elvtárs megszólítás nincs, a bizalmi rendszert az alakulatoknál föloszlatom, a politizálást megtiltom!

Az ABC ilyen nagy győzelme további siető lépésekre készíti a gyűlölettel teli jobboldaliakat. „A hadsereget meg kell tisztítani a kommunista elemektől, és az ABC akarata alá kell rendelni.” A régi hadsereg egykori aktív tisztjei százával lézengenek Szeged utcáin, mint menekültek, s mire nem vállalkoztak volna egy kis karrierért, hiszen ők „hazát jöttek menteni”. Szabályszerű haditervet dolgoznak ki a Mars téri laktanyában levő ezrednyi erejű helyőrség leszerelésére. A franciák parancsnokát, Betrixset is megnyerik ügyük támogatásához, hiszen annak sincs más törekvése, mint a gondjaira bízott város csendjének, békéjének biztosítása. Különbösen büszke köztársasági katona ő, akinek se a magyar proletariátus ügye, se a régi, most a franciákban bizakodó polgárság ügye különösebben nem fontos. Csak az, hogy fölöttesei részéről vád, bírálat ne érhesse. Rend legyen. Hogy milyen, az más lapra tartozik. Beleegyeznek a magyar helyőrség fehértisztek által való leszerelésébe, s ehhez egy századnyi színes katonát is ígér. Am az akció kitűzött idejében, 6-án, ingadozik. A francia gyalogságot nem adja segítségül. Szíve szerint a polgársághoz húz, a kommunizmust gyűlöli, de fél is, ha az akció nem sikerül, ha a vörös érzelmű ezred fölneszel és fegyveresen ellenáll, ott csata lesz, aminek hangja Párizsig is elhallatszik. Akkor őt felelősségre vonják, a karrierjét is veszélyezteti. Végül hallgatólagosan tudomásul veszi, engedélyezi a magyar ezred puccsal való lefegyverzését.

De az ABC is fél. Mi lesz, ha nem sikerül. A fejükkel játszanak. De a fel-tüzelt tiszték s a beindított akció már nem tűrnek halasztást. Indulni kell.

Május 7-én reggel 150 rendőr, 120 csendőr, 250 részben civilben levő extiszt körülfogja a laktanyát, miközben az ezredben szolgáló áruoló parancsnokok fegyver nélkül sorakoztatják az udvaron a gyanútlan legénységet. A célból (így hirdették a parancsot), hogy az új helyzetnek megfelelően új eskütevésre kerüljön sor. Ez alatt bemaszíroztak a civil tiszték a laktanyába, hogy ők is esküt tegyenek, a kapu-őrség támlájáról a fegyvereket kézbe kaparintották, az őrséget falhoz parancsolták, előzónlötték a folyosókat, ahol a századok fegyverei voltak. Az udvaron dermedten álló legénység csak sejti, hogy valami szörnyű dolog történik.

A laktanya udvari ablakaiban civilek jelennek meg, s puskákkal, géppuskákkal az alakulatokra célozva feszülten állnak, integetnek.

Eközben odalenn fölolvassnak kétszázötven nevet. Azok álljanak félre, majd

csőre töltött fegyverrel fogják körül a kétszázötvenet, ők a kommunisták, a vörös bitangok, minden bajnak, a háború elvesztésének, a régi rend bukásának okozói! Lakoljanak! Átkísérik őket, a kétszázötveneket, kik közül száznak, tán a bajsza se érett még borotva alá, a Csillagbörtönbe. Itt már a franciák veszik át fölöttük az impériumot.

Az ABC-be tömörült, vagyonát, rangját veszített nagypolgárság föllélegzett. Most már kezében Szegeden a katonai erő. Amely hatalmi csoport mögött fegyveres erő áll, övé az élet, a jövő. Tervük van bőven. Most a civil társadalom vörös rémeit kell kiemelni. Tirts csendőr őrnagy, a város karhatalmi parancsnoka tudja a dolgát, másnap már letartóztat huszonöt kommunista agitátort, hogy a rend szilárduljon. Ám Betrixszet ez idegesíti. Ez a nagy sietség. Figyelmezteti is az urakat, Magyarországon sem szabad gyorsabban táncolni, mint ahogy a zene szól. Minek ekkora zajt csapni? Ez órá bajt hozhat, hiszen a francia szocialista front erős, ha hírt szerez ekkora bebörtönzésről, az akár kormányválságot is előidézhet, s akkor ő is bukik. Így az ABC által sietve elfogott civil kommunistákat egyik napról a másikra kiengedtetni, keserű szemrehányást tesz Kelemen Béla fő antibolsevistának.

MINISZTERIUM

Az ABC semmiféle hatalommal nem rendelkezett. Az üres padlás kulcsa volt rábízva, s csak mint a gyűlölködők gyűjtomedencéje szerepelt. Mindenféle főispánok, bankárok, tőkésék, katonatisztek, fészkeikből szökött arisztokraták jártak össze eszüket beleadni a vörös hatalom megdöntésének tervébe. Miután a helyőrséget akarattuk alá gyűrték, készülődni kezdtek olyan szervezet létrehozására, amely legalább a város közigazgatását kezébe veheti. Ám a látszatot kétfelé is kénytelenek voltak megtartani. A jobboldal felé az ABC arcukat, a munkástömegeknek megtevesztésül azt mondták magukról, ők a kormányzótanács.

A franciák parancsnokának is így kínálták föl magukat a város polgári kormányzására. Betrix nem ellenkezett velük, de egyelőre hatalmat sem adott a kezükbe. Pedig másra sem vágyakozott ez az alakulás, mint hatalomra. Charpy francia tábornok, a keleti antant seregek parancsnoka Újszegeden székelt, az ABC-sek őt is megkeresték terveikkel, abban reménykedve, hogy a magasabb rangú több lehetőséget biztosít nekik. Nem csalatkoztak, a tábornok azt tanácsolta, ha már kormányzótanácsot csinálnak, miért nem csinálnak egyenesen kormányt?

De hát kormány már van Aradon, Károlyi Gyula elnöklete alatt, sőt úgy hírlik, Bécsben is készen áll. Nem, ők kormányt nem csinálnak, hiszen maguk fölött valónak ismerték el a bécsi ABC-t, márpedig az az aradi ellenforradalmi kormányt hivatalosan is támogatja.

Napokon át gyötörték magukat. Ők így csak szolgák, pedig a franciák jóvoltából lehetnének kormány, benne miniszterek is. Május 21-én délelőtt egy ülésen, még kormányzótanácsnak nevezik magukat szerényen, figyelembe véve a főbb arisztokratákból álló hivatalosabb bécsi és aradi alakulások létét, de már ugyanazon a napon este minisztertanácsot tartanak Kelemen Béla lakásán. Majd elájulnak a gyönyörűségtől. Azonnal listákat ütnek össze, ki miféle ágazat minisztere, kik miféle államtitkárok, ilyen-olyan rangokra jók.

Ugyanakkor örületes kémség verbuválódott már, természetesen önkéntes alapon, főleg azon elemekből, akik a listáról lemaradtak. Azok rohantak az aradi kormányhoz befűjni, hogy a szegedi kormány kabinetjében hogyan osztoztak meg a miniszteri székeken. Nem is nézte tétlenül ezt az aradi kormány sem. Fölkerekedett, elindult Szegedre osztozni a koncon, amit nem így fogalmaztak meg, hanem a diplomácia nyelvén: egyeztetni a nézeteket, terveket, elképzeléseket. De útközben a román hadsereg, amely a Tisza—Maros szögig ellenőrizte a területet, letartóztatta az aradi kormányt és Mezőhegyesre internálta. Csodálatos dolog, de a szegedi kormány, amely eddig tiszteletben tartotta a bécsiek által tiszteletben tartott Károlyi Gyula-kormányt, kicsit örült az aradiak sorsán, bár szidta a románokat. Most mégis hálás volt nekik. Egyelőre nem kell osztozkodnia a szegedi kormánynak az aradiakkal a pozíciókon. Nem mondták, nem írták, hogy örülnek. Szavakban kéztördelve sajnálkoztak. Kelemen Béla ex főispán, az ABC elnöke, ismert naplójában a többi között e tényről így ír: Május 23. „Délután feljött hozzám Bartha Ábel, az aradi kormány belügyminisztere asszonyruhában, lóháton szökött. Elbeszélte, hogy tegnap még Mezőhegyesen részt vett a minisztertanácson. Kifejtette, hogy szívvel, lélekkel és teljes odaadással József főherceg embere, s azt állította, hogy a franciák nem fognak semmi más alakulatot támogatni, csupán azt, amely József főherceget akarja magyar királynak megkoronázni. Bartha beszédes és eleven ember. Miután engem

már előre, még mielőtt láttam volna Barthát, nagyon ellene hangoltak, az udvariatlansággal határos ridegséggel beszéltem és bántam vele. Bartha úrnak szólítottam, ő pedig mint belügyminiszter tudta, hogy én a szegediek akaratából vagyok belügyminiszter, szándékosan főispán úrnak aposztrofált engem.

Teljesen elzárkóztam a vele való tárgyalástól, csak annyit közöltem vele, hogy a szegedi antibolsevista alakulat már megegyezett a kabinet ügyében, s míg nem lesz alkalom az aradi urakkal, magával Károlyi Gyulával találkozni, addig kabinetjének egyetlen tagjával sem veszem fel az érintkezés fonalát, hogy a mostani helyzetről, eltérő módokról és lehetőségekről eszmét cseréljek.

Bartha szerint Mezőhegyesen olyan laza az ellenőrzés, hogyha negyven-ötven ember az éjjel átmenne innen, mert a kormány tekintélyéhez tartozna, hogy ne magától szökjék meg, hanem szabadítsák ki, akkor az egész internált társaságot Szegedre lehetne hozni."

A szegedieknek eszükben sem volt az ügyben akárcsak egy lépés is tenni. Saját létük még bizonyítottabb jogosultságát látták ebben a helyzetben, s erősödött bennük fontosságuk hite azzal is, hogy Huczik Elemér futár, akit pénzért küldtek a szegediek Bécsbe, nem valami hízelgő híreket hozott az ott működő grófi ABC-ről és kormányalakulásról, mivel a bankgassei rablásnál szerzett milliókból iszik, dőzsöl a magyar emigráció, az ország sorsával mit sem törődve. Csak itt a szegedi alakulás áll a helyzet magaslatán, örli magát a nemzet sorsa fölött.

Egyébként a szegedi alakulás csak annyiban volt szegedi, hogy Szegeden teremtődött meg az antant hadsereg ittléte folytán annak a lehetősége, hogy többé-kevésbé nyugodtan szervezkedjen az ellenforradalom. Igazán szegedi illetőségű főnök egyedül Kelemen Béla volt benne, akinek idézünk naplójából: „A bécsi comitéről hozott hírek végtelenül depresszíválnak. Hát ezért a comitéért exponáltuk mi magunkat, erre a comitéra hivatkoztunk az aradi urakkal szemben, és ezt a comitét vallottuk a franciák előtt egyedül hivatottnak az ország kormányzó hatalmának átvételére? Ezek mulatnak, dőzsölnek, pezsgőznek, költik a pénzt, mi meg az akcióinkhoz a legminimálisabb összegeket is utált helyi zsidó tőkésektől tudjuk fenyegetőzések, hízelgések, ígéretések árán kicsalogatni."

Mivel Bécsben Teleki Pál, Bethlen István, Gratz Gusztáv kivételével züllöttek a magyar urak, alkalmatlanok az aktív ellenforradalom szervezésére, az aradiak a románok felügyelete alatt állnak, külsőre szilárd a szegedi kormány helyzete.

De csak külsőre. A kabinetlistákról lemaradt személyek nyugtalankodnak, állandóan furkálják a rákerülteket. A franciák előtt germanofilnek állítják be őket, akik végig kiszolgálták az osztrák uralkodóházat, a magyar keresztény tábor szemében azt vetik ellen, hogy zsidó pénzen akarnak hatalmat teremteni. Így naponta születnek új javaslatok, listák, alakulatok, s bár se hatalma, se pénze, tekintélye nincs az úgynevezett kormánynak, nagy nyüzsgéssel játszzák játékaikat. Mindennap minisztertanácsot tartanak, mindennap proklamációkat írnak, hirdetményeket a népnek, amit a franciák nem engednek kiragasztani, mert a francia vezetés is valóban reakciónak tekinti a szegediek hatalmi alakulását.

De Lobit tábornok azt javasolja a szegedi hatalmasoknak: „balra kell orientálódnunk". Így majd jobban tetszik az antantnak. Kelemen Béla belügyminisztert ezért teszik át kultuszminiszternek, Gömböst hadügyi államtitkárnak. Ez volt a balratolódás. A franciák tovább diktálnak. Még inkább balra! S megmondják, hogy a szegedi liberálisok nélkül nem ismerik el a kormányt. Márpedig effajta legalizálás nélkül üresjárat az egész kormányzásdi.

Még április elején elküldik Mórát a Szegedi Napló főszerkesztői posztjáról, Juhász Gyulát kipofozzák a tanácsházán tartott tanári gyűlésről. A szegedi munkás-ság, köztük 7500 munkanélküli — tiltakozásul a történetekre — vörös kokárdákkal, s hangos szavakkal tüntet az úriosztály ellen, azok nagy félelmére és dühére, sőt sztrájkokkal fenyegetőzik. Ellenük fegyveres tisztí és francia járőrök kerülnek az utcákra, letörnek mindenféle gyűlést, csoportosulást, véleménynyilvánítást. A franciák a látszatra sokat adnak, sokallják ezt a módozatot is. Azt kívánják a kormánytól: még inkább balra. Ennek a realizálása véget fut az ellenforradalmi kormány a történetek után is Móra miniszternek való befogására.

MÓRA: MINISZTERSÉGEM TÖRTÉNETE

„...Benne vagyok a helyi történelemben, amit igen tisztelt barátom, uram, Kelemen Béla, a szegedi nemzeti kormány minisztere írt a szegedi forradalomról és ellenforradalomról. Ebből az írásból kiderül, hogy milyen nagylegény voltam én, mikor az ég zengett. Az mégcsak hagyján, hogy megbuktattam a Habsburgokat, de

a mezőgazdaságot is forradalmasítani akartam, így hát még a dédunokám is szégyellheti, milyen veszett országpusztító őse volt őneki.

... Szép tavaszi délelőtt volt, mikor a szegedi kormány meglátogatott. Nem engem, a műzeumot. Én csak kalauz voltam és képmutató, igyekeztem tisztemet becsülettel betölteni. Jó három órát időztünk együtt, mikor elbúcsúztunk:

— Vizontlátásra, kegyelmes uraim — mondtam meggyőződés nélkül. Mert olyan szelek fújtak akkoriban, az ember abban sem volt biztos reggel, vizontlátja-e a családját délben.

Délután megszólalt a telefonom. Úgy hívtak oda, mondták valami miniszter kéret a készülékhez, vagy kicsoda. Az volt, csakugyan. A közélelmezési miniszter, ezt hozzátette a nevéhez, hogy félre ne lehessen érteni.

— Parancsoljon, kegyelmes uram!

— Te vagy az, kedves Feri? — kérdezte jókedvűen.

— Szolgálatodra — édesedtem én is hozzá.

— Hát kedves Feri, azt akarom veled közölni, ebéd alatt eszmét cseréltünk rólad. Megállapodtunk abban, hogy te lennél a legalkalmasabb kultuszminiszter.

— Itt valami tévedés lesz. Én gonosz mordályégető destruktív vagyok, az én nemvemmel nem szabad semmiféle szép eszmét kompromittálni.

A kegyelmes úr megnyugtatót, hogy tudnak rólam minden rosszat, mégis ragaszkodnak hozzám. Mondjam meg, meddig vagyok itthon. Azt feleltem, ez ügyben semmeddig. Amúgy nagy tisztességnek veszem a látogatást, de ezt már miniszteri hangsúllyal mondhattam, mert jövőbeli kollégám nem kapacitált tovább, letette a kagylót, pá, szervusz.

Másnap reggel személyesen jöttek hivatalomba. Vállaljam!

— Ha Somogyi Szilveszter lesz a belügyminiszter, akkor igen.

Somogyi nem akart az lenni, hanem a kormány sem akarta Somogyit. Azért orrolt rá, amiért énám, az őszirózsás forradalomért. Tudtam én, mit mondok. Így aztán lemondtak rólam.

Délben az engem kapacitáló miniszterekkel az utcán találkoztam.

— Szervusztok, kegyelmes uraimék — köszöntöttem őket.

Egyik miniszter szó nélkül emelte meg kalapját, a másik csak megbiccentette a fejét, és méltóságosan vetette oda:

— Jó napot, igazgató úr.

Megszűnt a miniszterségem, visszavonta a tegezést."

Június elsején este megérkeztek az elhivatottak, az igaziak Bécsből. Gróf Teleki Pál, gróf Zichy Aladár, gróf Wenkheim László, gróf Ráday Gedeon, őrgrof Pallavicini Alfonz.

Nem sietnek a kormánylistával előre kijelölt, de a franciák által nem szentesített kabinetben helyet foglalni.

Bár a szegedi munkásság tényleges ereje ott van a Tanácsmagyarország vörös hadseregében, kétszázötven legjobb katonája a Csillagbörtönben, további hetvenöt civil kommunisztája francia őrizet alatt a hadosztály bíróság börtöneiben, és az áprilisban életfogytiglanra ítélt kommunisták már valahol francia Guineában, a dolgok ilyenén alakulását látva a munkások kimondták az általános sztrájkot, ami július végéig tartott. Kapadozott is a kormány tiszti különítményeseihez, hogy a közműveket működésben tartsa, s dörgölődzve tárgyalt a munkásság megmaradt vezetőivel, hogy támogassák a kormányt, annak szervezeteiben való részvétellel, s mondjanak le a sztrájkokról. Hanem a szegedi munkásság nem támogatta a grófok alakulását.

Július elején megbukott Károlyi Gyula alakulata. Ábrahám Dezső miniszterelnök jobban megfelelt a franciáknak.

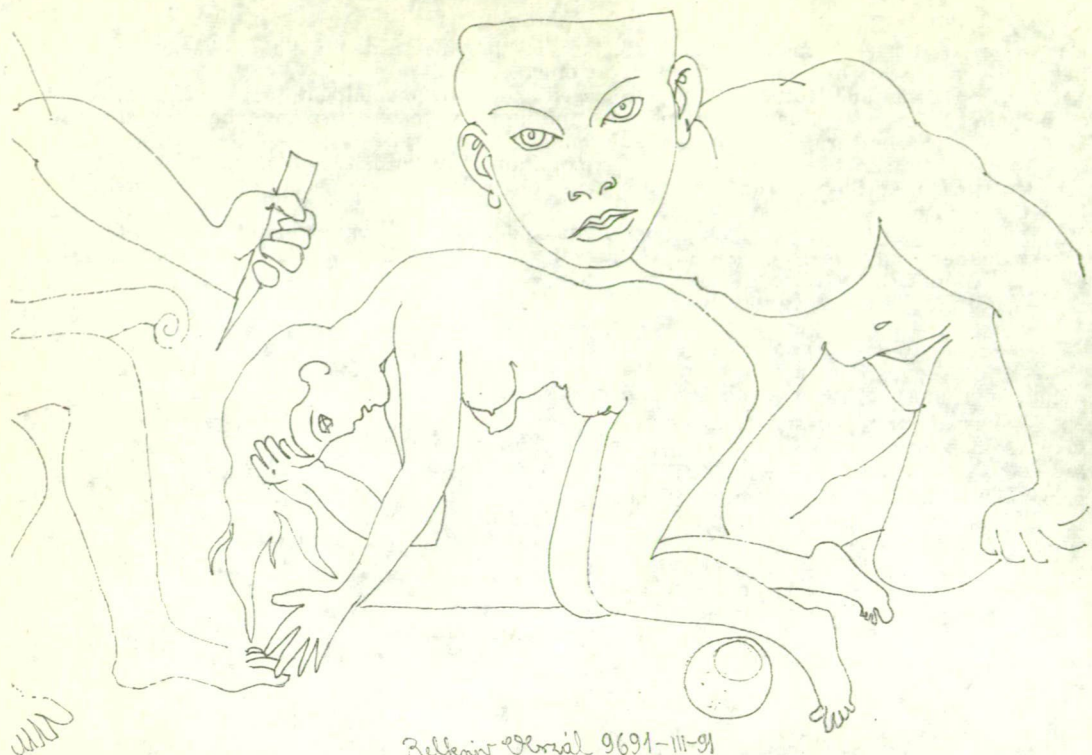
A szegedi munkásmozgalom lefejezve, s még csak most jön a feketeleves.

Tízezer munkanélküli szegedi kenyérkeresetre vár, és több ezer idemenekült munkátlan egykori úr, lesve valami konkra, ami a nagyok asztaláról lepotyog, szintén az utcán bolyong. Az utóbbiak vállalnak is mindenféle munkát, ha kell besúgók, börtönőrök, sztrájk törők, Horthy katonái.

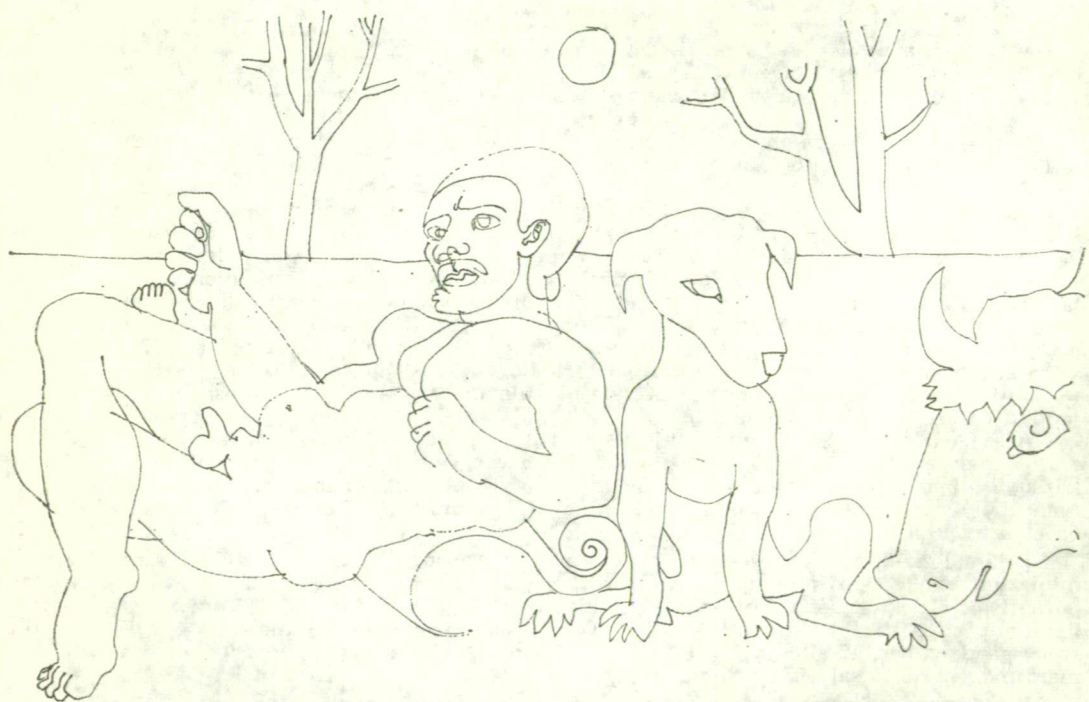
Talán hozzátartozik Szeged szellemi karakteréhez, hogy Hintzig földművelésügyi miniszter úr magához kéretett egy alsóvárosi gazdát, bizonyos Korom Mihály nevűt, a parasztság érdeklődését és bizalmát felcsigázandó, hogy vállalná el a földművelésügyi miniszter melletti államtitkárságot. De Korom bizony odanyilatkozott: ő egyszerű gazdaember, az államtitkárság nem nekivaló foglalkozás, azt el nem vállalhatja, mert még gazdatársai előtt is elveszitené a becsületet.

Hintzig másodsorra Vajas József szintén alsóvárosi gazdának ajánlotta fel ezt a szép című állást, „de Vajas is a szegedi gazdákat jellemző szerénységgel háritotta el magától a nagy tisztséget”.

ESZES BALÁZS

Rakennuslehti 9691-III-91

Rakennuslehti 9691-III-91

VINKLER LÁSZLÓ RAJZAI

KASSAI KELEMEN JÁNOS

MI A STRUKTURALIZMUS?

A strukturalizmussal hazánkban is egyre több publikáció foglalkozik. Örvendetes, hogy a Tiszatáj is igyekszik állást foglalni az ezzel kapcsolatos kérdésekben, s előző számában közölte Szávai István írását, mely Vitányi Ivánnak az Új Írás januári számában megjelent *Struktúra, strukturalizmus szerintem* c. cikkével polemizál. Ezért szívesen teszek eleget a Szerkesztőség felkérésének, hogy adjak közre egy részletet *Mi a strukturalizmus?* c. könyvemből, mely a közeljövőben a Kossuth Kiadónál jelenik meg.

Nem szándékozom állást foglalni Szávai írásával kapcsolatban. Könyvem Lévi-Strauss-szal foglalkozó fejezetéből néhány olyan pontot közlök — a jegyzetapparátus elhagyásával —, mely a strukturalista *filozófia* főbb jellegzetességeit, s a marxai gondolatrendszerrel való ellentmondásos kapcsolódási pontjait világítja meg.

A TÖRTÉNELEM. A TÁRSADALMI HALADÁS

Korábban láttuk, hogy az etnológia és a történelemtudomány tárgyát Lévi-Strauss hasonlóan tartja: mindkét tudomány olyan társadalmakat tanulmányoz, melyek különbözőek a mienktől. Az egyes társadalmak több dimenzióban: az idő, a tér, és egyszerre az idő meg a tér dimenziójában térhetnek el egymástól. A történelem csak az időben való különbözőséget vizsgálja.

Ez ahhoz a nézethez vezetett, hogy a társadalomban reálisan is csak az idő dimenziójában való különbségek léteznek. Így létrejött a történelem egységének képzete. Akik a történelem egységének talaján állnak — a történészek és a filozófusok többsége — vonatkozási pontul a nyugati civilizáció történelmét választják.

Hegel ennek az álláspontnak a legjellegzetesebb képviselője. Az ő hatására a történelmet akkumulatívnak fogják fel: minden társadalom intézményeiben, kultúrájában stb. őrzi mindazt, amit az előzőek megvalósítottak. Minden társadalom egy genezisnek: a szellem fejlődésének meghatározott szakaszát képviseli. Így apriori meg lehetünk róla győződve, hogy ha meg akarjuk érteni a többi társadalmat, nem kell kilépni a miénkől.

Lévi-Strauss bírálja ezt a szemléletet. Bírálata sok helytálló elemet tartalmaz, hisz a történelem Európa-centrikus felfogása valóban egyoldalú. Nemcsak elméleti, hanem súlyos gyakorlati hibákhoz is vezetett ez a felfogás. Marx, kidolgozva az ázsiai termelési módról szóló elméletét, már példát mutatott az Európa-centrikusság feladására, de azzal, hogy az ázsiai termelési mód kérdéseit mégis sokáig elhanyagolták a marxisták, a hegeli történelemfelfogás szintjére estek vissza, s ez megszabta az ázsiai, afrikai társadalmi mozgalmakkal kapcsolatos politika bizonyos gyengeségeit, hibáit is. Lévi-Strauss a hegeli típusú koncepcióval szemben azt hozza fel, hogy kettős redukciót követ el. A primitív csoportokat ugyanis csak úgy képes magyarázni, hogy ezek egy megelőző korszak — a mi történelmünk egy korábbi szakasza — maradványai, túlélői. Itt azt látjuk, hogy a térbeli különbség egy időbeli különbözőségekre redukálódik. Ugyanez a koncepció emellett más társadalmak történetét, mint a mi elmúlt történetünk egy darabját fogja fel. Mindez összefügg a logika és a történelem egybeesésének hegeli elvével is (melyet — mint látni fogjuk — Althusser bírál leghevesebben).

Lévi-Strauss Hegellel szemben leszögezi, hogy nem létezik az emberi társadalmak genetikusan egysége értelmében vett egységes történelem, hanem csak *történelmek*.

Felmerül a kérdés, ez nem vezet-e ahhoz a gondolathoz, hogy csak tiszta kü-

lönbségek léteznek. Nos, Lévi-Strauss nem tagadja a különböző társadalmak egységét, csak más nívón keresi. Véleménye szerint egy társadalom különböző rendszerei és e rendszerek kapcsolatai azon logikai törvények egy bizonyos számának applikációi, melyek minden társadalomban megtalálhatók. E logikai törvények, mint a tudattalan síkján működő invariánsok, az összes intézmény, szokás stb. lehetőségének feltételei. Ismét látjuk a „tudattalan” fogalmának fontosságát: a társadalmi élet minden formája a „miénk”, de nem azért, mert e formák *ugyanannak* a fejlődési folyamatnak különböző szakaszai, hanem azért, mert mindannyian ugyanazzal a tudattalannal rendelkezünk.

A különbségek pedig nem abból fakadnak, hogy az egyes társadalmak a fejlődési folyamat *különböző* szakaszai, hanem abból, hogy mindig egy bizonyos kombinációt valósítanak meg abból a repertoárból, melyet lehetséges lenne rekonstruálni. „A struktúrák kizárólagosak. Mindegyikük csak bizonyos elemeket integrálhat azok közül, melyek rendelkezésre állnak.”

Tehát míg Hegel számára (és minden hegeli történefffelfogás, így a sartréi számára is) létezik a reális totalitás, mert a legfejlettebb társadalom tartalmazza az összes megelőzőt, addig Lévi-Strauss számára az „egész”-nek nincs aktuális léte, mert minden társadalom *bizonyos* kombinációk megvalósulása, s az összes többi kizárása.

A fejlődés, a genesis elvét ebben a felfogásban a *kombinatorika* elve helyettesíti. A változás, az új létrejövete nem más, mint az eleve adott elemek új elrendeződése. Ez nem jelenti azt, hogy az egyes társadalmi alakulatok kiszámíthatók, előre láthatók lennének, hisz „egy kaleidoszkópban az azonos elemek kombinációi mindig új eredményt adnak”.

De hogyan történik az egyik struktúráról a másikra való áttérés? Miért valósul meg egy bizonyos időszakban *épp* ez a kombináció, s miért nem egy másik? Miért szűnik meg az egyik struktúra, s miért lép helyébe egy új? Ezek azok a kérdések, melyekre a történelem strukturális felfogása legnehezebben tud válaszolni.

Lévi-Strauss az átalakulásokat a rész-rendszerek összeegyeztethetlenségével igyekszik megokolni. Minden konkrét társadalomban több különböző rendszer rakódik egymásra: a nyelv, a házassági szabályok, a gazdasági viszonyok, a művészet, a tudomány. Ezek sohasem felelnek meg egymásnak teljesen, a közöttük levő sűrűlódások, ellentmondások előbb vagy utóbb a struktúra bomlásához vezetnek. Látható, Lévi-Strauss célzást sem tesz a termelőerők és termelési viszonyok dialektikájára. A strukturalizmuson belül M. Godelier igyekszik ezt a hibát korrigálni, de — mint szintén szó lesz róla — úgy, hogy a gondolati mezőt illetőleg Lévi-Strauss felfogásán belül marad.

A hegeli történelemfelfogással szemben hangoztatott helyes gondolatok mellett — (a történelem pluralitásának tétele, a történelmi idő fogalmának taglalása) — Lévi-Strauss történelemkonceptiója alapvetően tarthatatlan. Nemcsak azért, mert a változásokat képtelen magyarázni, hanem relativizmusa miatt is. Ha az egyes társadalmak az előre megadott kombinációk valamelyikének megvalósulásai, mindegyikük egyenértékű. Az, hogy az időben melyikük jön létre előbb s melyikük később, a véletlen műve, akárcsak a kaleidoszkóp ábrái. Lévi-Strauss tételei alkalmatlanok arra is, hogy a társadalmi cselekvés vezérelveként szerepeljenek, márpedig egy történelem- vagy társadalomelméletnek ezt a funkciót is be kell töltenie.

A fentebbi relativizmus ellenére, mely eleve lehetetlenné tesz minden értékítéletet, Lévi-Strauss nem zárkózik el attól, hogy értékítéleteket fogalmazzon meg az egyes társadalmakkal kapcsolatban, s hogy bizonyos hipotéziseket fejtsen ki az emberiség jövőjéről.

A társadalmak két alapvető típusát különbözteti meg: az ún. „hideg” (a primitív) és az úgynevezett „meleg”, (a neolitik forradalom után létrejött) társadalmakat. Ezek egybeesnek azokkal a formákkal, melyeket a marxista elmélet ősközösségi, illetve osztálytársadalmak néven ismer.

A hideg társadalmak úgynevezett „történelmi hőmérséklete” a 0°-hoz áll közel, mert „igyekeznek intézményeik... segítségével szinte automatikusan megsemmisíteni azokat a hatásokat, melyeket a történelmi faktorok gyakorolhatnának egyensúlyukra és kontinuitásukra”. A „meleg társadalmak” ezzel szemben történetiek: a kasztk és az osztályok közötti különbségeket az időben való fejlődés motorjaként használják fel.

Ez a megkülönböztetés helytálló. A marxi történelemelmélet is aláhúzza, hogy léteznek olyan társadalmak, melyek csak kis mértékben rendelkeznek történelmi dimenzióval, mert „természetadta” közösségeiket és termelőeszközöiket mindig azonos szinten reprodukálják (a vérségi, rokonsági kapcsolatok társadalmi szerveződésük formái). Ez nemcsak az ősközösségekre, hanem nagymértékben az ázsiai terme-

lési módra is jellemző: szemben a par excellence történelmi társadalmakkal, melyeket az előző állapotok gyors meghaladása jellemez (antikvitás, európai feudalizmus, kapitalizmus). Lévi-Strauss abban tehát közel áll a marxi elmélethez, hogy a „hideg társadalmakra” a rokonsági, vérségi kapcsolatokat, a stagnálást tartja jellemzőnek, a „meleg társadalmakra” pedig az osztályviszonyokat és a történelmiséget. A következő tételében azonban már eltér tőle. Míg Marx az osztálytársadalmakra való áttérést haladásnak ítéli meg, Lévi-Strauss ennek ellenkezőjét vallja. Ebben a tekintetben elméletét „pesszimista marxizmusnak” nevezi. „En az emberiséget nem a felszabadulás irányában látom fejlődni — mondja —, hanem az embernek a nagy természeti determinizmussal szembeni fokozatos és teljes alárendelődése irányában.”

Ez egyike azon tétéleinek, melyek alapján modern Rousseau-nak lehetne nevezni. Pesszimizmusának összetevője az a romantikus antikapitalizmus, mely a „meleg társadalmak” negatívumaival szemben nem lát más alternatívát, mint a természeti állapotot. A jövőről, illetve a pozitív társadalomról alkotott elképzelései azonban — utópikus vonásaik ellenére — tartalmaznak reális mérlegelésen alapuló elemeket: Ha a strukturalista antropológiának az emberiség jövőjét kéne felvázolnia — akkor mint mondja —, „nem úgy fogná fel, mint a jelenlegi formák meghosszabbítását, vagy meghaladását, hanem mint a meleg és hideg társadalmak jegyeinek integrációját”. Tagadhatatlan, hogy a kommunizmus marxi célkitűzése is tartalmazza azt a gondolatot, hogy az ősközösség és a fejlett osztálytársadalom pozitív elemei integrálódnak. Csak míg Marx ezt egy dialektikus elmélet keretében fejti ki, a tagadás tagadásának törvényét ismerve fel benne, Lévi-Strauss a maga prognózisában épp saját eredeti premisszáival, a tudattalan mentális struktúrák, a kombinatorika stb. elméletével szemben tanúsít következetlenséget.

FILOZÓFIA. LÉVI-STRAUSS ÉS A MARXIZMUS

„Ami az én antropológiámat megkülönbözteti az angolszászok szociális és kulturális antropológiájától, az az, hogy... a maga módján egy filozófia” — írja Lévi-Strauss. Ez a kijelentése, valamint nézeteinek eddigi nyomkövetése arra kötelez, hogy munkásságának közvetlenül filozófiai oldalát is értékeljük.

„Az, ami viszont megkülönbözteti a filozófiától... — teszi hozzá az előző mondatához — az, hogy a hagyományos filozófia... azt a problémát vizsgálja, hogy miben szabad az emberi szellem.” (Láttuk, ezzel ellentétben épp a tudat abszolút determináltságának elvét képviseli.) Előbbi kijelentésével mindenképp az idealista filozófiáktól igyekszik magát elhatárolni, méghozzá, mint sok megnyilatkozása bizonyítja, a materializmus nevében. Csak az a kérdés, milyen materializmus nevében, s mennyiben következetesen a materializmus nevében.

Egyes írásaiban a dialektikus materializmus felé látszik hajlani, főleg annyiban, amennyiben a praxis elsődlegességét húzza alá, más írásaiban viszont inkább egyfajta vulgár-materializmust képvisel, főleg a determinizmus mechanikus felfogása révén. Bírálóival szemben, akik ellentmondást látnak ebben, azt hangoztatja, hogy a két filozófia (a dialektikus materializmus, s egyszerűen a materializmus) csupán „ugyanannak a reflexiónak két lépcsőfoka”. Materializmusában mégis inkább a mechanikus-vulgáris elem van túlsúlyban, amit szívesen el is ismer: „Nem sértődnek meg, ha bebizonyítanék nekem, hogy a strukturalizmus a vulgár-materializmus egy fajtájának restaurálásáig jut el.”

Kantiánizmusa, mely főleg az ismeretelmélet területén nyilvánul meg (a mentális struktúrák elvében), valóban párosul bizonyos antidialektikus tendenciákkal is. Hegellel szembeni jogos polémiájának megvan az a negatív összetevője, hogy a dialektikus logikával szemben az „analitikus logikát”, „az analitikus ész” részesíti előnyben.

A dialektika kérdésében hangoztatott nézetei szorosan összefüggnek történelemelméletével és a humanizmus problémakörében elfoglalt álláspontjával. Ez különben törvényszerű, s hasonló — sokszor élesebben, egyértelműbben megnyilvánuló — összefüggésekre bukkanunk a többi strukturalitásnál is.

A dialektika, a történelem és a humanizmus kérdésében való állásfoglalását sok írásában fogalmazza meg, ebből a szempontból azonban Sartre-ral folytatott polémiája a legjelentősebb (ennek a polémiának szenteli a *Strukturalista antropológia* utolsó fejezetét, melyben Sartre-nak *A dialektikus ész kritikájá*-ban kifejtett gondolatait bírálja, illetve válaszol az őhozzá intézett Sartre-kritikákra). E vitának az a jellegzetessége, hogy két szélsőség csap össze. Mindkét fél hangoztat helyes szempontokat a másikkal szemben, de mindkét fél álláspontja — a maga egészében — tarthatatlan. Mint ismeretes, Sartre a dialektikát csak a társadalom szférájában

ismeri el, s összeköti a praxis és a totalizáció fogalmával. Lévi-Strauss nem azért marasztalja el Sartre-ot, mert tagadja a természet dialektikáját, vagy mert alapjában véve egyoldalú, következetlen és idealista dialektikát hirdet, hanem azért, mert megkülönbözteti a „dialektikus ész” az „analitikus ész”-től, és önálló szerepet tulajdonít a dialektikus módszernek. Azért tehát, mert egyáltalán dialektikus. Igaz, Sartre a „dialektikus” és „analitikus” ész megkülönböztetésében kétértelmű, egyszer abszolúte szembeállítja őket, mint helyes, ill. gyökeresen téves módszert, máskor pedig úgy fogja fel őket, mint két egymást kiegészítő elvet. De Lévi-Strauss nem úgy helyesbíti Sartre-ot, hogy rámutat: a dialektikán belül megvan az „analitika” (a dolgokat önmagukban vizsgáló, az osztályozás és a kombinatorikán alapuló eljárás) korlátozott érvényességi köre, hanem úgy, hogy a dialektikát alárendeli az analitikus-formális módszernek: „A dialektikus ész — mondja Lévi-Strauss — számkra nem valami más az analitikus észhez viszonyítva — melyen alapulna az emberi rend abszolút originalitása —, hanem valami többlet az analitikus észben: a szükséges feltétel ahhoz, hogy feloldhassa az emberit a nem-emberiben.” Ez a mondat kulcsfontosságú: rávilágít mindkét vitapartner egyoldalúságára. Sartre, amikor a dialektika érvényességét a társadalomra korlátozza, azonosítva a specifikusan emberivel, abszolúte elválasztja egymástól a természetet és a társadalmat, az anyagi és a szellemi világot. Lévi-Strauss pedig, amikor egyébként igen helyesen bírálja a dialektikának a társadalommal és az emberrel való azonosítását, az ellenkező végletbe esik: a dialektikát alárendeli az „analitikának”. Így nem azt éri el, hogy helyreállítja a természet és a társadalom Sartre által szétszabdalt egységét, hanem azt, hogy az emberi szféra specifikumát teljesen feloldja a természetben. Azt látjuk, könyörtelenül érvényesül az a törvényszerűség, melyre a Bevezető fejezetben utaltunk: egy polgári filozófus mindig az idealista irracionálisizmus (a szellem abszolút önállósága) és a pozitivista scientizmus (a szellem specifikus voltának abszolút tagadása) közötti választás kényszere előtt áll. Ezt az összefüggést még pregnánsabban figyelhetjük meg Foucault esetében, aki ezt bizonyos korlátok között el is fogadja, igaz, általában a filozófia problémájaként állítva be.

A Lévi-Strauss és a Sartre közötti vita e vonatkozásával a strukturalista ideológia egyik fő jellegzetességére, „az objektívizmusra”, az „antihumanizmusra” térhetünk rá. Mint megfigyelhettük, Lévi-Strauss a társadalom szférájában ott lát tudományos analízisre lehetőséget, ahol a szubjektum (a beszélő szubjektum, a mítoszalkotásban részt vevő szubjektum, a rokonsági kapcsolatokban részt vevő szubjektum stb.) tevékenységei és hiedelmei kikapcsolhatók. Ez — mint az egyes szaktudományok módszertani elve — természetesen helyes. Ugyanakkor viszont eljut odáig, hogy elvileg is elválasztja az objektív struktúráktól a szubjektumszférát, a két pólus között egyszálú mechanikus determinációt tételezve, s így figyelmen kívül, legalábbis az elemzés horizontján kívül hagyva azt a tényt, hogy a szubjektumok társadalmi gyakorlatában jönnek létre, állnak fenn, s bírnak egyáltalán értelemmel a társadalom különböző síkjain elhelyezkedő objektív struktúrák.

Sartre ezért „esztétának” bélyegzi, hisz az embereket úgy kívánja tanulmányozni, „mintha hangyák lennének”. Lévi-Strauss elfogadja az „esztéta”-jelzőt, kijelentvén: „a humán tudományok végső célja nem az, hogy felépítsék az embert, hanem az, hogy szétrombolják”. Ezt a tételt még egy nyilvánvalóan redukcionista gondolattal is alátámasztja, azzal, hogy „a kultúrát a természetben, ... az életet pedig fizikai-kémiai feltételeinek összességében” kell reintegrálni.

Lévi-Strauss „antihumanizmusának” legfontosabb érvei a strukturalista nyelvészet már elemzett tételeiből és Freudtól származnak. Mindkét forrás a „tudattalan” strukturalista elméletébe torkollik. Freud pszichoanalízisére e vonatkozásban azért támaszkodhat (Lacannal együtt), mert megmutatja: az egyén pszichikai élete kisiklik a tudatos ellenőrzés alól, s ezért „a tradicionális értelemben vett racionális és morális ember, aki gondolataiért és tetteiért felelős, fikció”, s „az embert nem lehet a szubjektum, hanem csakis a struktúra terminusaival definiálni”. Ami pedig a nyelvészetet illeti, az eddigiekhez képest a problémaköteg még egy fonálát ragadhajtuk meg, a különböző tudományok konvergenciájából, s a nyelvészetnek a természettudományokra való visszahatásából adódó kérdéseket: Lévi-Strauss Jakobsonra hivatkozik, aki a nyelvészeti terminusoknak a biológiában (főleg a genetikában) való használatát nem metaforikus, hanem tartalmilag indokolt eljárásnak tekinti, mivel a genetikai kód teljesen a nyelv analógiájára működik (a DNS molekula négy triplettjének, melyek közül önmagában egyik sem bír „jelentéssel”, adott kombinációja rögzíti a genetikai kódot, tárolja az információt, akár csak a nyelv, mely szintén nem más, mint korlátozott számú egységek kombinációja): „Megtanultuk a biológusoktól, hogy létezhet valami, ami struktúrájánál fogva hasonlít egy nyelvhez, s mégsem feltételez sem tudatot, sem szubjektumot.

És ez nagy bátorítás a humán tudományok specialistája számára, aki a társadalmak fokán, tehát a nyelven túl... ugyanúgy kommunikációs jelenségekkel találkozik, melyek a társadalmi csoport tudatán kívül folynak le."

Lévi-Strauss filozófiájának fő tétele — az előzőekkel összhangban — az, hogy izomorfizmus áll fenn a természeti, a társadalmi és a pszichikai törvények között. Ez nála kettős redukcionizmus elkövetését jelenti: A tudatot és a társadalmat a természetre vezeti vissza. Mint mondja, „a szellem is egy dolog”. Ezt a filozófiát, amely szerint a pszichikai és a társadalmi nem más, mint a természeti valóság epifenomenonja, kísérő jelensége, naturalista monizmusnak nevezhetnénk. Ebben a tekintetben valóban egyfajta vulgár-materializmushoz áll közel, míg más esetekben a tudattalan és a nyelv hiposztazálása folytán, objektív ideálistikus tendenciáktól sem áll távol. Mindkét esetben jellemzi — s ez minden strukturalista gondolkodóra érvényes —, hogy a neopozitivistákkal szemben, akikhez rokonság fűzi a scientizmus tekintetében, helyt ad az ontológiának, s nem szűkíti le a filozófiát az ismeret-elméletre.

Lévi-Strauss elmélete a viták középpontjában áll, sok ellenvetés hangzott el vele szemben. Ezek némelyikére Lévi-Strauss maga igyekezett válaszolni. A Sartre-ral folytatott vitája mellett fontos Haudricourt-nak és Granai-nak címzett válasza, akik kételkednek abban, hogy a nyelvészeti módszer alkalmazható a kultúrák vizsgálatában; Rodinsonnak adott felelete, aki a diakron szempont elhanyagolásával vádolja; s végül Gurvitch-csel való polémiája, aki a struktúrafogalom általa adott értelmezését bírálja, s kifejti, hogy a kvantifikációs módszernek komoly akadályai vannak a társadalomtudományokban (az átélt emberi valóság nem vezethető vissza a mechanikus jellegű struktúrákra).

Rodinsonnak adott válasza azért tarthat különös érdeklődésre számot, mert alkalmat adott arra, hogy kifejtse Marxhoz való viszonyát. „Rodinson — olvashatjuk — a marxizmus nevében támad engem, akkor, amikor az én koncepcióm végtelenül közelebb áll Marx gondolatához”. Ezt azzal támasztja alá, hogy hivatkozik a „hideg” és „meleg” társadalmak, a „stacionárius” és „akkumulatív történelem” általa tett megkülönböztetésére, amit igazol például az ázsiai termelési mód elmélete. „Marxnál és Engelsnél — mondja — gyakran kifejezésre jut az a gondolat, hogy a primitív társadalmakat... a vérségi kapcsolatok irányítják (melyeket ma rokonsági struktúráknak hívunk)... Ha ezeket a társadalmakat nem rombolták volna le a kívülről, végtelenül ismétlődhettek volna. Az idő rájuk alkalmazható kategóriájának semmi köze ahhoz, melyet a mi partikuláris fejlődésünk megértéséhez használunk.” Lévi-Straussnak ebben igaza van. Abban az állításában is, hogy *A rokonság elemi struktúrái* c. művében az Engels által kijelölt feladatot igyekezett teljesíteni. (A régi vérségi kapcsolatokat „kell rögzíteni minden partikuláris esetben, mielőtt az elszigetelt jelenségekből konklúziókat vonhatnánk le erre vagy arra a törzsre.”)

Ezután egy bonyolultabb problémát érint. Hivatkozik a híres tételre: „minden eddigi történelem osztályharcok története”, s leszögezi: a „történelem” és a „társadalom” fogalmai, abban az értelemben, melyet Marx tulajdonít nekik, csak attól a pillanattól alkalmazhatók, hogy megjelent az osztályharc. Ez szintén helyes, de figyelemtettünk kell arra, hogy a „történelem”, „társadalom” fogalma egyfelől, s az „osztályharc” fogalma másfelől, nem rendelkeznek ugyanazon terjedelemmel, vagyis nem kötődnek szükségszerűen egymáshoz. Hisz Marx szerint az osztálytársadalmak megszűntével lezárul az emberiség „előtörténete”, hogy ezután kezdődjék meg „igazi történelme”.

E néhány utalásból kitűnik, Lévi-Strauss — filozófiájának vulgár-materialista és idealista jellege ellenére — egy sor kérdést Marx szellemében old meg, ami felveti általában a strukturalizmus és a marxizmus viszonyának problémáját, azt a problémát, hogy a marxizmus integrálhatja-e a strukturalizmus egyes elemeit, s ha igen, melyek legyenek azok. Erre csak a következő fejezetekben kísérlehetünk meg választ adni.

Az elmondottak elegendőnek tűnnek ahhoz, hogy összefoglaljuk, miben járult hozzá Lévi-Strauss a strukturalizmus elterjesztéséhez és magának a strukturalista ideológiának kialakulásához. Anélkül tehát, hogy a nézeteinek egészével kapcsolatban az elmondottakon túl szükségesnek tartott bíráló megjegyzéseket itt megtennénk, azzal a szándékkal, hogy ezeket a strukturalizmus egészével kapcsolatban igyekszünk megfogalmazni, emlékeztetünk arra a három problémakörre, mely a továbbiak szempontjából mint kapcsolódási pont és hivatkozási alap fontos:

1. A humán tudományok egyáltalán való megalapozása a fő kérdés. Ezek sorsa attól függ, mennyire képesek elérni a természettudományok egzaktságának szintjét. A természettudományokkal csak a nyelvészet vehető egybe teljesen, mert:

- a) a lingvisztika tárgya univerzális,
- b) homogén módszerekkel rendelkezik (amely bármely nyelvre alkalmazható),
- c) vannak általánosan elismert alapelvei.

A humán tudományok megalapozását ezért a nyelvészetben kipróbált módszerekkel kell megvalósítani.

2. Az általa javasolt strukturális módszer főbb elemei: a strukturalizmus „kiemeli a társadalmi tényeket a tapasztalatból, és laboratóriumba viszi őket. Itt megkísérli, hogy modell formájában ábrázolja őket, mindig a terminusok közötti relációkat, s nem a terminusokat téve meg gondolás tárgyává. Ezután minden reláció-rendszert, mint más reális vagy egyszerűen lehetséges rendszerek különös esetét kezeli, s globális magyarázatukat transzformációs szabályok szintjén keresi, megengedve az egyik rendszerről a másra való áttérést, úgy hogy a konkrét lingvisztikai, vagy etnológiai megfigyelés ragadhatja meg őket. Ezáltal a humán tudományokat a fizikai és természettudományokhoz viszi közel...”

Szó van itt tehát a következőkről:

a) A modellalkotás szükséges segédeszköz ahhoz, hogy a társadalmi struktúra és a társadalmi relációk megkülönböztetésével az *empirikusan felfogott jelenségek-től a rejtett struktúra felé haladjunk*;

b) Nem a terminusok, hanem a közöttük levő relációk a kutatás tárgyai;

c) A kutatás bázisfogalma: a rendszer, célja pedig általános, transzformációknak alávethető törvények és korrelációk felállítása;

d) Az etnológia által tanulmányozott rendszerek is „más reális vagy lehetséges rendszerek” különös esetei, tudattalanul megvalósításai: ezért az etnológia eltekint a szubjektív faktortól, hogy ezzel egy „elméleti antihumanizmus” megalapozója legyen.

3. A módszer, s a belőle születő irányzat struktúrafogalma tehát azt foglalja magában, hogy a vizsgált rendszerek egymás variációi, s a rendszerek rendszere pedig egy kombinatorika eredményének tekinthető. Mindegyik variáció az összes többi variációja, s nem egy privilegizált megoldásé: „A struktúra lényegében a transzformációk szintaxisa, mely megengedi az egyik variációról a másra való áttérést...” A struktúra részint a realitás eleme (tehát objektív), erre vonatkozik a francia „structurel” jelző, részint intellektuális eszköz (tehát szubjektív, s mint ilyen a szintaxis törvénye, melynek alapján készül a modell is: erre vonatkozik a francia „structural” jelző).

REJTŐ JENŐ ÉS SORSA

*„Nincs melódia, ami
gyönyörűbb, felemelőbb
és meghatóbb, mint egy
nagyszerű giocs, ha
időszerről lesz bennünk
valamiért.”*

(Csontbrigád)

Az utolsó szó jogán címmel szép kötet jelent meg tavaly a Magvetőnél, amely sok olvasóval Rejtő Jenő új arcát ismertette meg. De hát melyik arcát ismerjük? Mit tudunk róla? Többet, mint harmincöt éve első olvasói, akiknek P. Howard volt, semmi más? Többet, mint tizenöt évvel ezelőtt, amikor a munkaszolgálatos haláltábor után, úgy tűnt, másodszor is meghalt, ezúttal zúzásra és feledésre ítélt könyveivel?

Írókat könnyebb megölni, mint elfeledtetni, s Rejtő művei ma is köztünk élnek. Alkotójukról azonban, úgy látszik, még mindig nem tudunk eleget, mindig új meglepetéssel szolgál. Mint most. Vagy legutóbb, a *Csontbrigád*-dal. Ki hitte volna, hogy hatalmas olvasótábora zavart csalódással, idegenkedve teszi félre a könyvet? Karinthy akasztófahumorral tállalt panasza igazolódott: a humorista cipőjébe macskákat dugnak, s mikor az bosszankodik: felháborodnak. Hogyan? Humorista létére nem nevet? A rajongók tábora szemellenzős és kegyetlen, mint a játékot komolyan vevő gyerek: kedvencében nem csalódhat. Azt kell nyújtania, amit várnak tőle, amiért megfizették. Márpedig a *Csontbrigád*-ban P. Howard nem azt nyújtja. A jól ismert idegenlégiós hősök és ellenhősök épp hogy csak felállnak a starthoz a szokott testtartásban, de alighogy elindulnak, zavaró módon, bosszantóan másképp mozognak, mint ahogy megszoktuk. Elhagyják kijelölt pályájukat. Nem ott lehet nevetni, ahol máskor lehe-

tett, s nem úgy izgalmas a könyv, mint az eddigiek. Az ország legnagyobb olvasótáborára azonnal készen áll a válasszal: ezt a könyvet nem P. Howard írta, az állam jól akar keresni, megírátták másokkal. Kilóg a lóláb.

A demokrácia évszázados hiánya kitermeli az ennek a hiánynak megfelelő emberi gondolkodást. Ezért iszik a metilalkoholból a munkás: (a halálfejes figyelmeztetés csak azért volt ott az üvegen, mert sajnálják a dolgozóktól), ezért legyint az egytalálatos lottózó: (tudják ők azt nagyon jól, melyik számot kell kihúzni), ezért tüntet a futballszurkoló: (kikapott a csapat, mert nem szabad győzni). S egy egész ország mosolyog fölényesen: (kilóg a lóláb).

Távoli, laza gondolatársítás? Nem, mindennek elsődlegesen köze van Rejtőhöz. Ezt akarta megírni. Finomítsuk: ezt is meg akarta írni. A demokrácia hiányát. Hogyan kell túlélni egy ilyen létezést? És hogyan torzul el ebben a hiányban az emberi gondolkodás? Azt, hogyan kell túlélni, megmutatta. Nincs olyan kivégzési mód, olyan halálnem, olyan kiúttalanság és életveszély, ahonnan az ő hősei ne vágnák ki magukat. Fülíg Jimmyt, vagy Henry Fécamp-t nem lehet halálra ítélni, mint ahogy nem lehetett Naszreddin Hodzsát sem: az emír vésztanácsa tehetetlen: az összes módszerüket túlélte már Naszreddin, kár lenne megint felsűlni. Szorongásos álmok ellen gyógylexikon egy-egy P. Howard-könyv, s nagy szerencsénk, hogy csak álmainkban kell alkalmaznunk a hősök trükkjeit; sajnos a valóságban nem segítenek, sejtette ezt írójuk is.

A gondolkodás eltorzulását bemutatni, a tudat ábrázolásához természetesen más írói eszközökre lett volna szüksége, mint amilyenekkel alkotott. Egyszer kísérlete meg igazán: a *Csontbrigád*-dal. A humornak is többféle szűrője van, s itt mást rakott fel, mint eddig. „A nevetés öl” — tartja a szólás. Nem öl, s az Andersen-mese jótékony család: még egyetlen zarnok sem bukkott meg, azért mert kinevették. Persze a király valóban meztelen — de csak a fénylő ruha meg a páncéling alatt. Van öl — tudjuk mi azt nagyon jól, mégis nevetünk, ha lehet, mert akkor „finomul a kín”. Ez rejtőzik a P. Howard-könyvek humorában. Történt már kísérlet ennek az elemzésére? Nem. De hát ki az ördög igényelne efféle elemzést? Minek? A pofonegszerű ítélet úgyis készen áll: „Aki végigkacag egy P. Howard-regényt, annak számára élvezhetetlen olvasmány lesz az olcsó, szellemtelen és ostoba ponyvaregény.”

Óriási tévedés ez. Aki csak a ponyváig jutott, a *Piszkos Fred*-ben sem lát többet, és utána sem fog különbséget tenni. Meg kellene már szabadulni az irodalomnak ilyen túlzott hatást tulajdonító naiv (vagy tudatosan téves) elméletektől. Aki paródiát alkot, nagyon is jól tudja, hogy vegytiszta paródia nincs. A cseh *Limonádé Joe* western (vadnyugati film) paródia akart lenni, de didaktikusan, ujjal mutogatott a kigúnyolandó tárgyra — nem sikerült. A francia *Riói kaland* tökéletes paródia — mert nem csak az —, vajon a néző paródián nevetett és izgult az elsötétített teremben, vagy egy izgalmas kalandorozaton? Aki Chaplin farba rúgásain nevet, mind érti, hogy mit akar Chaplin felvillantani a legősbibb, primitív nevetetés mögött?

A másik pólus: ugyanilyen magabiztosan virágzik a meggyőződés, hogy kár a P. Howard-könyvekben többet keresni, mint jól sikerült, néha szellemes kalandregényeket, mert hisz az irodalomhoz végül is semmi közük. Igen, sok műve ilyen, de nem egyforma mércével kell mérni a könyveit. Ez is merészen hat talán. Ún. igazi írónál ez természetes, vannak gyenge és vannak jó alkotásaik. Rejtőnél ez majdhogynem ízléstelenül hangzik, de legalábbis amolyan „gimnazista”-vélemény, hiszen közismert, hogy ő mindig önmagát adja.

Önmagát adja? Érdemes itt megállnunk. Mert, ha először is azt kérdeztük, ismerjük-e Rejtő Jenőt, most már azt is meg kell kérdeznünk, tudjuk-e, mi a tehetség? Mitől függ a kibontakozása, mennyire van alárendelve külső, a tehetség törvényeitől független körülményeknek. Abban a vulgáris, mechanikus szemléletmódban, amelyhez olyan könnyű volt hozzászoknunk (és milyen nehéz most megszabadulni tőle), természetesen minden törvényszerű. Törvényszerűek a történelmi folyamatok (mindig, miután bekövetkeztek). Törvényszerűek az irodalom útvesztői is. Törvényszerű, hogy Molnár Ferenc kitűnően megcsinált, felszínes polgári vígjátékot alkotott, de nagy drámára nem futotta, törvényszerű, hogy Karinthy felaprózta tehetségét, és törvényszerű, hogy Rejtő P. Howard lett.

Valóban az. Csak éppen semmi összefüggésben nincs a tehetségükkel, mert azon kívülálló szorítások és körülmények eredménye. Mert a tehetség felől közeledve a kérdéshez azt kellene csálhatatlan biztonsággal meglátnunk, hogy más körülmények között Molnár Ferenc megalkotta volna a nagy drámát, Karinthy a magyar abszurd színházat, s Rejtő a fantasztikus-szurrealista regényt. De a feltételes módnak ilyen fajta figyelembevételre nem illő dolog. Vannak prizmák, amelyeken keresztül nem szokás művészettel foglalkozni. Keats, Lermontov vagy Petőfi halála megint csak „törvényszerű”, s Illyés Gyulán kívül vajon ki merészeltte úgy felfogni Petőfi életmű-

vét, hogy igazi tehetségéhez viszonyítva meglévő versei csak „fiatalkori művek” a soha meg nem íródott későbbiekhez, a Victor Hugó-i életút alatt megalkotott művekhez képest. Micsoda irodalomszemlélet is ez? Talán Bóka László megírta volna... és íme megint a feltételes mód.

A valóság ellenkezőleg az, hogy Rejtőnek sohasem volt lehetősége, hogy önmagát adja. Egyszer kísérte meg: a *Csontbrigád*-ban. 1937-ben írta, s ekkor rendeződtek kissé a körülményei? Már nem kézirattal kellett fizetnie a kávéházban? Nem tudjuk, nincs életrajza, csak legendája. Mindenesetre ebben a könyvben megpróbálta kiszélesíteni írói látókörét. Még nem igazi gondolati mű a *Csontbrigád* sem, csak a csiráit fedezhetjük föl benne. Filozófiai mondanója naív, túl általános itt is: „Embernek lenni betegség, s gyógyíthatatlan. De a hiéna megdöglik és az ember, az meghal.” Persze, ha Graham Green ír kalandregényt, abban illik komolyan venni a filozófiát, még ha lapos is, Rejtőnél már kevésbé. Hát még azt vizsgálni, hogy milyen a *Csontbrigád* megelevenítő ereje, látomása? Hogyan kel életre a Nincs? A hely, ahol „virág, fa, forrás nem létezik. Csak társadalom. A pusztá társadalom”. A látomás és az indulat Wells *Dr. Moreau szigeté*-re emlékeztet, a beszélni tudó állat-emberek atavisztikus törvényei villannak föl... De hiszen nálunk Wells fantasztikus regényeiről sem született elemzés, annál többet írtak sokkal gyengébb, érdektelen társadalmi-utópikus gondolathalmazairól. S csoda-e, hogy éppen Rejtő látta meg az angol író eme „főműveinek” értéktelenségét, s fantasztikus műveinek mélységét? Azért próbálunk analógiákat találni, hogy megvilágosodjon: Rejtő művészete nem valami furcsa, esetleges, irodalmon kívül álló dolog. Mert nem kell hajuknál fogva előranganogni ezeket a hasonlóságokat, aki jól olvas, fölérez rájuk. Mikor a *Csontbrigád* hősei Velencét, Párizst, az életet idézgetik vissza tragikomikus módon a szudáni pokolban — az *Bradbury Vonatjegy a Chicagói Bombatólcsérhez* c. novelláját juttatja eszünkbe. És szinte restellnivaló már, hogy megint ide lyukadunk ki: nálunk Bradburyt se lehet a mai amerikai próza legnagyobbjai között emlegetni. Fantasztikus novellákat ír... science-fiction... nem irodalom...

Bocsánat a sok példaért. Mindezzel kiélezni szeretnénk a problémát, nem „ad absurdum” vinni. A lehetőségről és nem a megvalósulásról beszélünk. Karinthy *Cirkusz*-ának hőse kitanulja az artistamesterséget, hogy végül a létra tetején hegedűművész lehessen. Az alkotás törvényei kérlelheterlenebbek: ez a fajta bravúr csak a legkritkábban sikerül. Stefan Zweig még Balzac művészetében is kimutatja, mennyire hatott az évekig tartó ponyvairás az *Emberi Színháték* alkotójára. Mit kérjünk hát számon Rejtő Jenőtől? Hogy nem volt az akaratérő zsenije?

De folytassuk másképpen. Legyünk finnyások és legyünk objektívek, (álobjektívek, persze). Egy pillanatig valljuk azt, hogy a P. Howard-könyvek sem esztétikai normáink szerint, sem pedig fogyatékoságunkra figyelve nem tekinthetők igazi irodalomnak, és a művészettől mind agyunk, mind szívünk mást vár. Jobban mondvá mást várt. De újabban néha rémülettel, néha meg boldogan fedezzük föl, hogy se agyunk, se szívünk nem olyan, mint volt. Nem szeretjük már a családregényeket, regényfolyamokat, mint ahogy valamikor elpártoltunk az eposztól is. A science-fictiont említettük — máskor meg mintha Chandler detektívregényeit éreznénk igazi irodalomnak, s a szemünket dörzsöljük: mi történik velünk? Garaudy a realizmus határait derített új fényt, a Beat-kötetet olvasva meg arra döbbenünk rá, hogy a művészet határai is másképp és máshol helyezkednek el, mint ahogy eddig hittük. A happeninggel kell megismerkednünk, és ha ezekre a jelenségekre nem akarjuk a művészet szót használni, akkor találjuk meg a kifejezést, amellyel majd helyettesítjük.

Jó lenne azonban, ha nem szavakon múlna. A *Csontbrigád*-ot olvasva úgy érezzük, a giccses melódia nagyon is időszerű lett bennünk, s ezáltal megszűnt giccsnek lenni. „A titok itt van előttünk, és a forró évszak villamos feszültsége percenként rajzolja fenyegető grafikonjait a Szudán fölötti sötétre” — így fejeződik be a könyv. Mi jól tudjuk, hogy hol volt és hol van ez a regénybeli Szudán. S amíg tudjuk, hozzánk szólnak ezek a sorok, nem a ponyvaolvasókhoz.

BIKÁCSY GERGELY

FINN KÖLTŐK VERSEI

VILJO KAJAVA*

VERSEK

És aztán holtszürke fákat láttam
és sárga gyerekeket
és asszonyokat akik
mosogatórongyra hasonlítottak leginkább
a Gond és a Halál partjain,

és akkor négy
lábra emelkedtem elébb
és aztán két
lábamra álltam
és állatként üvöltöttem,
hogy így volt.

*

Jaj, meddig emlékszem még
hirtelenszöke hajadra, anya,
és meddig érzem kezéd a fejemen —
a gépek acélfogai közt
lassan elpusztulok
a tüdőmben fanyar levegő sipog,
az ablakokat nézem:
szürkék akár
a legyek szárnyai,
pulóverem nézem
s cipőmön ámulok:

ezek talán azok a kék topánkák,
amelyekben kiküldtél a világra?

*

Aztán előbújtak a giliszták,
hátukon hozták a mezők sarát,
előbújtak az esőgiliszták,
majd a kenyér mögül sűn sétált elő
s végül a partra
úszott szélsebesen a sellő: egy hullám,
és kész volt a reggel.

* VILJO KAJAVA 1909-ben született Tamperében. Újságíró, lapszerkesztő, majd szabad pályán működött. Eino Leino-díjas, az új finn líra egyik diadalravívője. 1946–48 között Svédországban élt, ekkor két svéd nyelvű kötete is megjelent. Legfontosabb kötetei: *Sívitettyt kádet* (*Szárnyas kezek*) 1949; *Hyvå on meri* (*Jó a tenger*) 1950 és *Tuliteema* (*Tűztema*) 1957.

120 MÉRFÖLDRE LENINGRÁDTÓL NYUGATRA

Helsinkiben lakom.

Helsinki Finnország fővárosa.

Itt nyújtózik alig 120 mérföldre Leningrádtól nyugatra.

Helsinki növekvő város akár lakbérei.

A hegytetőn ülünk erdeink közepén és nyugatról
figyeljük az arcát. Fekete ruhát hord,
fehér az inge és ezüstszürke nyakkendő
leng a nyakán. Más erre minden, fejletlen
vagy fejtetőn áll, de nem közénkvaló.

Saját erdeink közepén ülünk,

de távol nyugatról figyel egy szem, amely
a parti vizek mélyében rejtezik.

És Helsinkit újjáépítik Alvar Aalto tervei szerint.

MI TART MÉG ITT A FÖLDÖN?

emberek ömlöttek a templomokból
a prédikációt tárgyalták sokáig
az ős szaga lengett a földeken
az újságok a nemzetközi erőkről fecsegték
és tiszteletről amit a nép megérdemel
mi tart még itt a földön, Catullus?
miért élsz még?
gyorsan elrohadnak a burgonyatövek
októberre jár
hosszú az este
Egy fiú hátán az ijjal az erdő felől közeledik

V E R S

Gyerekkocsit toltam, megoldottam a problémát, amely
Claude Simon szavai szerint a költő
egyetlen szakmai feladata: hogyan írjunk,
bugyog a kávé, gyerek kiált a fal túloldalán,
folytatom,
olykor kevés a tárgy,
vagy túl sok.
Bénítóan vakít a nap, frissen sült kenyér illata szállong
a Hämeentie házai között, rátok
gondolok, emberek, akik egyformák vagytok és mégis
mind másféleképpen
izgatjátok
érzékeimet.
A véletlenszerű és a kimért közt a különbség jóformán semmi.
hát mért a költő dolga,
hogy, Simon szavaival,
formát adjon a formátlannak,
mért éppen a költő legyen ennyire elesett?
Kávét iszom.
Aztán csendesen sétálok, kezem a hátam mögött, semmire

* PENTTI SAARIKOSKI a finn líra enfant terrible-je, 1937-ben született Impilahtiban. Kommunista, igen eredeti, nagy hatású lírikus. 1963-ban elnyerte az Otava kiadó költői díját. Költészete különösen két kötetben (*Mitä tapahtuu todella? — Mi történik tulajdonképpen?*) 1963. és *Kuljen missä kuljen — Järok ahol järok*, 1965) csúcsondik ki, legújabb verseskötete (*Laulu laululta pois — Dairól dalra*, 1966) némi hanyatlást mutat.

nem gondolok, még ha úgy látszik is, hogyan
 írjunk,
 hogyan fizessük ki a számlát, különböző
 ruhában miképpen viselkedjünk,
 boldoggá tesz most ez a tavasz.
 Most, hogy az asszony blúzanyagot vásárol valahol, Sourandert
 kinyírhatnám, igen, a mindig szolgálatkész végrehajtót, aki
 ki fogja számítani mennyit ér ez a vers is,
 mennyit fizetnek érte,
 ez már a metafizikai kétségbeesés.
 A micisapkát viselő hordár,
 a liftpucoló,
 kezében a vödör, a villamoskocsik
 takarítóasszonyai,
 nekik is van még ehhez valami közük,
 vagy nincsen?
 a gyerekkocsit figyelem
 s a kövek alakzatait.
 Nem tudom, mi történik tulajdonképpen.
 Alighogy ezt a verset befejeztem, vörös bort vettem a boltban,
 ma este talán moziba megyünk, vagy
 kocsmába, nem sok a lehetőség, vörös
 bort iszom, irok és indulok, nem tudom merre.
 A gyerek a csengővel játszik, meglehet,
 hogy tévedek, hogy rosszul sejtettem valamelyik
 lényeges távolságot, emellett
 a történelmet sem ismerem annyira,
 hogy nézetem fejesek szavával bizonyítsam.
 Az események
 kergetik egymást mint a szívverések, kétszer
 lépek bele ugyanabba a folyóba, néha
 még többször is, de hát nem köt semmi,
 sem szokások, sem félszek, sem hajdani
 filozófusok uniformisa.
 Akkor újra főznénk a kávé, üldögeálnánk, diskurálnánk,
 múlna az este,
 az x és a z megbűvölő betűk: Marxot
 és zodiákat jelentenek.
 A telihold árnyakat éget a földre, ma este sokan úgy érzik: magukra maradtak.
 Én pedig csupán eddig a mostani percig éltem.

MAHOLNAP ÉN IS SAJNÁLKOZOM

elolvadt a hó a faágakon
 a falakon túl felcsap a zene
 hírek
 egy férfi a lúggal telt hordóba esett
 és semmi egyéb nem maradt belőle
 mint a pénztárcája fémrészei
PARLAMENTARIZMUS

maholnap én is sajnálkozom
 Tanner és Leskinen
 Tanner olyan öreg már
 és Leskinen annyira fiatal

hogy aludtam arra gondoltam vajon
 ha meghalnék éjszaka egyszer
 megszakadna-e az álmom is
 vagy folytatódna nőne másnapig
 mint a szakáll
 ameddig léteznek államok
 léteznek államférfiak
 és egyszer szobrot kap mindegyikük

tegnap leplezték le Svinhufvud szobrát
azóta földresúnyt szemmel baktatok át az üres városon

minden író nagyra nő egyszer
s az író feladata
hogy növesztgesse elhervadt asszonyok virágait
mindaddig míg
irodalom és író létezik

1918

1.

Kivágódott az ajtó
a fejemről megszökött a kalap
az úrnak várnia kell talán őszig is
a kisasszonyoknak otthagyni tüt és cénát
az asszonyoknak a varrógépet
a mulatságból biza semmi sem lesz
mind tönkremegy hogyha szél fúj
micsoda rövidlátó ajtók uram
nem tartanak el egyetlen nyarat

2.

ugyan mit is mondtam
ha nincs ajtó hát nincs is rá szükség
a lovakat mind ellopták uram
ott állnak az erdő szélén
mindegyiken ott van a lovas
puska is van velük uram
én elmegyek mondta a lány
megnyugtattam
csak az urakat ölik meg mint önt is uram
de hát segít-e ez

3.

most mit teszünk óbégatott az asszony
bőgés nem segít itt fürmedt rá az úr
ahogy nem is segített
már három szakállas állt az ajtónyílásban
hiába ravaszkodott
az asszonynak nem kellett semmi más
de egy időre
felkötötték a kristálycsillárra lábánál fogva
és köldökön lötték

JÁVORSZKY BÉLA fordításai

Eeva-Liisa Manner*

B A C H

Áradat,
íves hídakká összeízülő kövek,
veretekkel ékes karmos aranysárkányok lapulnak a vízben,
lépcsők kúsznak felhőszínű házakhoz,
Bruno szelleméhez szárnyalnak s a tömötten többszólamú Pascalhoz,
giottói kék örvényben vihar és szívbeli béke.

* Eeva-Liisa Manner 1921-ben született Helsinkiben. Pályafutását középiskolai tanárnőként kezdte, később egy kiadó szerkesztőségében működött. Ekkoriban jelent meg első kötete (*Mustaa ja punaista — Fekete és vörös*, 1944). 1947-ben hivatalától megvált, azóta az irodalomnak él. Kritikusai és műfordítói tevékenysége is számottevő.

Második kötete (*Kuin tuuli ja pilvi — Mint a szél és felhő*, 1949), akárcsak az első, még hagyományos stílusú volt. Hosszabb hallgatás után azonban, 1956-ban megjelent verseivel (*Tämä matka — Ez az út*) mind gondolatvilágát, mind szabad versformáit tekintve kiforrott, modern lírikusként aratott sikert.

**Időtlen idő:
kupolák támadnak,
gyűrűzve tolongó újabb városok,
szédítő ívek s belőlük szökellő új hidak
vakító szőrű paripákra és szent szamarakra várva;**

**Fénykoronás szamarak; szögek hullnak ki fájón
patkolt patákból, melyek hétszirmú liliumokká nyílvá
méltók, hogy
angyalok illessék csókkal.**

**Fénykoronás szamarak; aranyló tényérok rajtuk,
mindegyikből tíz-tíz sugárküllő lobog,
istentől származó ujjak,
vizesésként zuhogó fényből muzsikát szövök.**

**És kapuk tárulnak, egyre nyílnak, —
megnyílnak óriás bíborcsőrök, hőmpölygő változatok,
ellankadt szárnyak tárulnak, törnek az égre, fúga,
tornyok remegnek, ércgalambok őrizte városok, kupolák
lebegő mozaikja és itten**

Fordította: H. KISS JUDIT

ARVO TURTIAINEN*

E S T E

**Este van,
kásás csésze fönn a hold,
a csillagok kanalak.**

**Homály horkol lenn a köveken,
mohás fenyvesek között
álmodik az éj.**

**A szél most suhogni kezd,
szenderegni nem lehet:
hajnal közelít!**

Fordította: GRÓF JÓZSEF

JEGYZETEK EGY KLASSZIKUS ÉSZT REGÉNYRŐL

EDUARD VILDE: AKI ELADTA A FELESÉGÉT

Az öröm nem mindig volt zavartalan, ha egy-egy észtt kollégával összehozott bennünket a sors. A beszélgetés óhatatlanul elkanyarodott a fordításokhoz, s bizony keresnünk kellett a szavakat... Ők ma is rendszeresen ismertetik és *fordítják* irodalmunk jelentősebb alkotásait, mi viszont inkább évtizedekkel korábbi kiadványokra hivatkozhattunk. Csak egy év óta látszik némi lendület; ennek eredménye volt Vilde utolsó regényének újabb kiadása is. (Első ízben 1933-ban jelent meg, Bán Aladár fordításában.) S bármennyire elkoptatott a „hézagpótló” jelző, most élnünk kell vele, mert itt valóban rések áthidalásáról van szó.

Sokat foglalkoztatta Vildet a cseléd és a földesúr, a zsellér és a földbirtokos viszonya. Különböző esztétikai árnyalással, különböző megoldásokkal ábrázolta *Hideg földre* (1896) című regényében, aztán a századunk elején írt nagy trilógiájában, s ehhez a témához tért vissza utolsó művében, az *Aki eladta a feleségét* című

* ARVO TURTIAINEN 1904-ben született Helsinkiben. A háború éveiben politikai nézetei és forradalmi működése miatt bebörtönözték. A „Kiila” (Ék) nevű baloldali írócsoport vezető egyénisége. Szabadon lebegő, tömör versei Whitman hatását is éreztetik, de eredetű és újat képes alkotni. Intellektuális és gyengéden lírai arculatot mutat költői világképe. Finom érzékel fordított finnre Ady- és József Attila-verseket.

kisregényben. Tehát parasztregegy? — kérdezhetné az olvasó. Mindenesetre nem olyan értelemben, ahogy itthon megszoktuk. Igaz, nálunk is sokféle variánsa van a műfajnak, hisz ahány író, annyi változata ábrázolásnak és alkotói szemléletnek. Gondoljunk csak Kodolányi ormánsági témáira, a yers, naturalisztikusan reális ábrázolásra, a szociográfia tényszerűségéhez kapcsolódó művekre, vagy Szabó Dezso expresszív-mítizáló parasztszemléletére; de gondolhatunk Szabó Pál beleélő, líraian derűs, humoros helyzetképeire, Móricz balladai színezetű, komor drámáira, Németh László *Gyászának* nyomasztó lelki folyamataira, vagy akár Tamási mesei-mitikus-mágikus, néha a szürrealizmust idéző műveire. S nyilvánvaló, hogy a szemlélet variációi sokféle műfaji változatot alakítottak ki nálunk is.

Vilde műve főleg abban tér el a nálunk ismert parasztregenytől, hogy más természetű konfliktust ábrázol, helyesebben más arányokkal építi fel a tárgyban adott konfliktusszövevényt. A társadalmi ellentétek inkább a környezetrajztól szövik át (a zsellérek helyzete, a cselédség, a gazdag tejbérlő magatartása stb.), de megnyilatkoznak a földesúr közérzetében, lelki idegenségében is. Ironikus, humoros hangnemmel indul a mű, s heves társadalmi összecsütközések helyett elkanyarodik a lelki drámák szakadékos tájaira. A fővonalat tehát a belső ütközések alkotják: lényegében két szereplőre és három helyzetre összpontosít az író. A helyzetek felváltják egymást a történés során, egymás helyére lépnek, s szinte egy-egy helyzet jellemrajza vagy lelki képe tapad fürtszerűen össze. Van ebben valami a tudatregények technikájából! Persze nem Joyce-i értelemben, inkább csak úgy, hogy az adott helyzeteket rendszerint a két hős (a földesúr és zsellérje) közérzetén, lelki folyamatain át észleljük. Minden kisregény illő mértékben vázolja a környezetet; csak szükségletei szerint részletez, s ez vonatkozik Vilde művére is. Am a környezet — vázlatossága ellenére — nagyon is aktív szerepet kap nála, s különösen a tragikus vég kialakulásában van szerepe.

A földesúr jelleméből és helyzetéből indul ki a történés, ezért vele kezdi az író. A leíró jellemzés ragyogó összhangját adja külső és belső, környezet és ember összefüggéseinek. Krémer éppoly torzó, mint a máekülei dombon álló, félbemaradt udvarház. Elnyűtt ruhája, életmódja a félig-élt életék bevégzetlenségéről, felemásgárol árulkodik. Szabályossággal leplezi tétovaságát és ürességét; élete alig több pusztá vegetatív létezésnél, s amivel több, az is inkább teher és vigasztalanság. Jelenével sem tudott mit kezdeni az agglégény, de azért hosszú öregségre vágyott, s a hipochonder félnkséggel került minden felindulást. Idegenkedő gámoltalansága — talán gyávasága — képtelenné teszi mélyebb emberi kapcsolatokat. Cselédeit is kerüli, mert fél tőlük, s szinte minden emberi közegen kívül létezik a bajor ösök karikatúraszzerű unokája.

Remekel Vilde, amikor vonzalmat ébreszt e látszat-élőben zselléraszonya iránt. Rendkívüli, helyesebben rendhagyó helyzet kell, hogy kibuggyan hasson a sóvárgás, s hogy a tétova ember legyőzhesse súlyos gátoltságát. A rendhagyó helyzet: egy tavaszi napon, dologidőben, alvó, ismeretlen asszonyba botlott hatodrészes zsellérje, Tonu Prillup háza előtt. Első fokon talán a látvány ragadta meg: a zöld pázsit s a pirosuló szoknya ellentéte, az asszonyi érettség s a gyermeki vonások kontrasztja. S a látványnak volt egy vágyakat kipattantó mozzanata is: rácsodálkozott a női nyak két friss, egészségtől duzzadó ráncára. E pillanattól kezdve a szenvedély érlelődését figyelheti az olvasó. A növekvő vonzalom kezdetben burkolt, álruhás formákban nyilatkozik: a gyáva, gátlásos ember majdnem öntudatlan cselekvéseiben és változó hangulataiban. Szinte „öntudatlan csavargások” jellemzik, mert alig észleli környezetét; „ön maga és a dolgok közé valami fátyol feszült, amely rögtön megújult, mihelyt széttépte”.

E folyamattal párhuzamosan megváltozik a lélek közérzete is. Valamilyen rés, valamilyen hiányérzet tudatosodott benne: a félig-élt ember felismeri elszalasztott lehetőségeit, örök halogatását, az egész életét elrontó félnkséget. Az érlelődő, még öntudatlan vágy a meghasonlás meredélyeire sodorja. Riogatja a közelgő halál is, s oly erős a hiányérzet depressziója, hogy kibillent a bábuembert szabályosságából. Az a jelenet a lélektani fordulópont, amikor megérintette Mari állacskáját. Mintha a boldogságot tapintotta volna: egyszerre tudatosodott benne az érzelmi valóság, amely eddig ott lappangott a pótcselekvések, tudattalan irányulásuk és hangulatváltások mögött, s átrendül a jellem egyfajta aktivitásba.

Az aktivitás kezdetben alig több a gátlások fokozatos oldódásánál. Mindenekelőtt eszmei-morális téren igyekszik szándékait igazolni Krémer. Elég egy töredéket visszaidéznie egykori latin memoritereiből („nitumur in vetitum”) ahhoz, hogy talán esendőnek, de esendően emberinek minősítse vágyait. Szofizmái között felbukkan a teológia régi buktatója: a kegyelem és megbocsátás tana — feltételezi a bűnt. A félnék, esetlen logika aztán „páratlan” ötlettel emeli önmagát egy vélt

erkölcsi magaslatra: *előre* kell megegyeznie a zselléraszonny férjével! Úgy érzi, így kiemelkedik az átlagból, főlé nő a Radeck-féle nőcsábászoknak, lovagias partnerré szépül, pedig csak a titkos viszony várható következményeitől félt. S a helyreállt egyensúly még így is nehezen szánta rá magát a tényleges cselekvésre! Adott helyzet kellett hozzá, hogy agresszív sókimondásba csapjon át a gyávaság, s megtegye ajánlatát zsellérének. Ettől kezdve változik a helyszín, háttérbe szorul a földesúr alakja, s csak néha bukkan fel a cselekmény egy-egy kritikus fordulataánál.

A regény másik nagy folyamata: hogyan győzi le a zsellérben a gazdagság csábja a férjet? Prillup távolról sem paraszt-Harpagon, inkább csak a kilátástalan szegénység nyomasztotta. Kitűnően felépített, hézagatlan motívumsor jelzi, hogy a kezdeti bizonytalankodás után hogyan válik számára vélt Elfiziummá a tejbérlet, milyen fortélyokkal közeledik asszonyához, s hogyan próbálja rávenni a Krémerral való viszonyra. Tényleges, külső harc nem bontakozhat ki a házastársak között, mert Mari még vitára sem hajlandó. Magabiztos, különös, szinte gyermekien ártatlan macacssággal tér ki a rábeszélés elől, s magára hagyja urát a nagy „gonddal”. Így válik Prillup egy iktülnös helyzet különös erőinek játékszerévé. Fél, hogy elvész az ígért jómód, fél az uraság neheztelésétől, de tehetetlenül áll asszonya akarata előtt is. Sok minden kavarog lelkében, de csak részben érzékeli e kaotikus belső világot, mert mindent homályba borít az uralkodó ösztön: a gazdagság vágya. S a magára maradt sóvárgás kitor a tapasztalati világból is; néha humoros, néha tragikomikus helyzetben hívja az asszonyi macacsság ellen ösök, istenek, javasasszonyok csodatevő hatalmát. Hívja mindaddig, míg csak bele nem roppan, míg a tehetetlenség nem kezd növesztetni benne az üldözési mániát. *Ekkor*, a férj testi-lelki romlása láttán, a feleség is megteszi a kívánt lépést.

A regény harmadik nagy folyamata: Prillup újabb, végleges összeroppanása, a bűn bűnhődése és Mari felemelkedése. Nem oly koncentrált rész, mint az előzők; rések, sejtetés, látomás jelzik a hangnem módosulását. Komorabbá vált az atmoszféra, s néha balladai árnyalat ötvöződik a regénybe. Nem a belső folyamat hézagatlan tükröztesét kapjuk immár, inkább a kialakult helyzet, a *háromszög* fontosabb lelki mozzanatait, amelyek mégis biztosan bontakoztatják ki a tragédiát.

A siker, az ölébe hullott tejbérlet átrendezi Prillup belső világát. Régi konfliktusai feloldódtak, ám azonnal csiráznak az újak. Amikor kielégült a lélek uralkodó ösztöne, a gazdagságvágy, rögtön felbukkantak azok az érzelmi rétegek, amelyeket eddig elnyomott vagy csak elhomályosított a fő erő. Meglepő, hogy pillanatig sem tud közömbösen gondolni felesége viszonyára! Kezdetben talán a *férfit* ért „sérelem” ingerelte, később aztán úgy járt, mint sokan mások: a vetélytárs puszta léte felnyitotta szemét, megláttatta vele asszonyát, s őszintén beleszeretett. A csapdaszerű, erkölcsi bukással fenyegető helyzet aztán további terhekkel súlyosbodott. Kiderült, hogy a tejbérlet sem aranybánya, nem teszi nábobbá a zsellért.

S e ponton kezdődik a környezet dolgokat alakító aktivitása. Mert kitudódott a szerződés, szóbeszéd tárgya lett, hogy milyen áron szerezte meg Prillup a tejbérletet. Sokoldalúan játszik bele a környezet a hősök sorsába. Megfagy a zsellér körül a levegő, elhagyják vásárlói, s kezd leromlani az üzlet. Mások, főleg az útitársak, állandóan gúnyolják; szinte egy percre sem engedik kihullani tudatából rongyemberségét. Csak itatással, kártyavesztéssel tudja betönni szájukat, így viszont sieteti saját anyagi romlását. A feldúlt otthon kínja, az úzótság terhe, az önvád és a bántások csapdája lelki sikon készíti elő halálát; a test szinte csak követi a belső eseményeket.

A regény gyengéje — a befejezés. Nem önmagában az, inkább csak azért, mert a zselléraszonny vázlatos jellemzése miatt váratlan poénnak hat. A környezet páfordulása összhangban van a mű struktúrájával, Mari alakjának elnagyolása azonban megbosszulja magát. Úgy érezzük, hogy elszalasztott valamit az író, nem használta ki az anyag adta összes lehetőséget. Egyedül a nő az, aki képes kiemelkedni e mocsárszerű csapdából; hol szenvedélyes, hol könnyed gesztusokkal torolja vissza sérelmeit, s veréb akar lenni a városban, nem bezárt kanári. E növekedés lehetősége valóban benne volt a jellemben, s *utólag* érezzük is *korábbi* mozdulatainak jelentőségét, belső tartalmát. Mégis homályos a képlet, nélkülozi azt a részletező okozatiságot, amelyen a másik két szereplő épül.

Lelki folyamatokból tükrözödo emberi-társadalmi körkép: — ez jellemzi a nagy észrt író regényét. Olvasása igazi élményt ad; a fordító (*Kálmán Béla*) egységes nyelvi atmoszférát teremtett. A szabatos nyelv gazdagon árnyalódik az ironia gunyoros színeivel, s hajlékonyan követi a lélek minden mozdulatát, a néha felizzó szenvedélytől a tényszerű közléseken át egészen a sejtelemszerű rezdülésekig. (*Európa Könyvkiadó 1967.*)

KOVÁCS KÁLMÁN

KILENCVEN ÉVE SZÜLETETT
MÓRA FERENC ÉS MÓRICZ ZSIGMOND

PÉTER LÁSZLÓ

ANTISEMATIKUS ARCKÉPVÁZLAT MÓRA FERENC RŐL

NYilassy Sándor festőművész halála után pár nappal Móra azt mondta a közös barátot elparentáló másik barátának, Tonelli Sándornak: „Nemsokára fölöttem is beszélni fogtok. Jó volna tudni, hogy emberi hangon beszéltek majd fölöttem. A pátosz és a nagy hang nem illik énhozzám.”

Pátosz nélkül és halkán próbálok portrét rajzolni róla, születése kilencvenedik évfordulóján. Ahogy Mórához illik.

1

A szegedi ipartestület küldöttségének, amely január 20-án, halála előtt 19 nappal fölkereste őt, s mint a félegyházi foltozó szűcs fiát, tiszteletbeli elnökké választotta, azt mondta, hogy apja a céhes világban rangbéli ember volt: szolgálómester; s ő is úgy fogadja a kitüntető címet mint apjának örököse, mint „nemzeti szolgálómester”. Nem csináltam mást, mondotta, mint ő: „Tulipánokat és rozsmaringokat hímezgettem, csak ő drága tűvel, én olcsó tollal, és szolgálómestere voltam szegény nemzetemnek, hol apró örömeket, hol apró szomorúságokat jelentgetve nekik, de mindig olyan tiszta szívvel és becsületes szándékkal, mint az apám, s ezért szíveltek úgy az emberek, mint az apámat.”

Öt évvel előbb, amikor a félegyháziak megajánlotta díszpolgárságot köszönte meg, ugyancsak ezzel a szerénységgel jellemezte életművét. „Engem — mondotta — túlbecsülnek, én az irodalomnak csak barkácsoló kismestere vagyok. Énutánam nem maradnak piramisok, sokat kell fűrnöm-faragcsálnom. Nem vagyok nagyregiszterű orgona, kolompszó vagyok a magyar mezők felett, de fáradt emberek ezt is szeretik hallgatni néha. Nem vagyok csillag, csak rőzsetűz, de az, amíg ég, meleget tud adni egyszerű embereknek. Nincs az én írásaimban okosság, mélység, csak érző, szegény, igazi magyar szív van.”

Versben pedig még előbb, már 1916-ban így vallott lírájáról:

*Vagyok nótázó emberecske,
Magam zügának méla tücske,
Nem hangszer, mely csodákat ont:
Mezőkön csendülő kolomp.*

— — — — —
*Rőzsetűzem nem látszik messze,
Magamnak ég csak híves este,
Hamvát befödi az avar:
De míg ég: tiszta és magyar.*

Pósa Lajos sírjára

Ebből nemcsak az tűnik ki, hogy Móra 1916-ban és 1929-ben is, versben éppúgy,

mint prózában, majdnem azonos szavakkal vall életművéről, hanem következetes szerénysége is. Tisztában volt tehetsége, képességei határával.

Am ebben a szerénységben nagy adag lemondás is van.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy Móra negyvenkét éves, amikor 1922-ben Supka Géza „kiássza” őt a szegedi körtöltés mögül, helyet ad írásainak a *Világ* hasábjain, a szabadkőműves és polgári radikális napilap oldalain. Ezzel, majd *A festő halála* sikere révén lett egy csapásra országos hírű, kedvelt író. Csak 1927-ben jelent meg négykötetnyi a vasárnapi tárcákból, amelyeket írásainak kedvelői annyira vártak és szerettek. S még ezután írta meg az *Ének a búzamezőkről* paraszti eposzát, majd a régészeti stúdiumainak ihletését magán viselő, máig legolvasottabb művét, az *Aranykoporsót*. A halál olyan regényterveket vitt vele a sírba, mint Katona József élete szülővárosában, vagy a híres szegedi Hóbiárt basa históriája, a törökvilág korabeli Szeged színes kuriózumaival.

Sikerét alig élvezhette. Élete nagyobbik fele csak küzdés volt az elismertetésért, az étető visszhangért. Mire elérte, már késő volt. Azok a sajátos ellentmondások, amelyek írásainak belső feszültségét adják, e kései sikerben lelik magyarázatukat. Karinthy észrevette: Móra szelíd humorát, mosolygó bölcsességét, finom gúnyát és öngúnyát nem lehet Jókaitól, Mikszáthtól, Tömörkénytől eredeztetni, minden látszat ellenére sem. Ő csak vállalta, de nem akarta ezt a szerepet, ennek az örökségnek a folytatását. „Több volt és különb — írja. — Filozófus volt, gondolkodó, tudós és forradalmár: úgy sejtem, politikus is. S mindenekelőtt: bíráló szellem, minden megismerhetőnek makacs keresője.” Kosztolányi is azt vallja róla: „Világnézetét derűsnek szokták nevezni. Én nem tartom annak. Derűs ez, de borús is egyszerre, az édest vegyíti a keserűvel, a nyájasságot a gúnyval, a politikai hitet a mindenbe beletrődő közönnyel, az andalgást a teremtettével, a szomorkodást a duhajsággal, a megbékélést a dohogással s egy csipetnyi, rokonszenves lázadással.” Móricz Zsigmond, amikor Móra humorát jellemzi, hozzáteszi: „Sose mondott olyat, aminek ne lett volna egy adag keserűség a mélyén.”

Annak a sajtóságos, csalódott rezignációnak, amely Móra mosolya mögött az ajkán ült, azt hiszem, Móra rossz közérzete volt az oka.

2

Rossz közérzet? Beteg volt tán? Nem, tudunkkal az utolsó évekig nem kínoztá nagyobb baj. De nem is testi értelemben gondolom a jobb híján használt kifejezést. Ahelyett, hogy egy szóval próbálkoznám értelmezni, hadd sorakoztassam inkább föl azokat a tényezőket, amelyek szerintem e rossz közérzet okai voltak.

Írásaiból kiolvashatóan, több ilyen motívum is volt. „Lírikus vagyok, különösen, mióta nem írok verset” — mondta egyszer tréfásan, s valóban: prózájában éppúgy mutatja magát, mint a költő, aki Babits híres sora szerint azt vallja: „Csak én bírok versemnek hőse lenni.” Gyermeekmeséi, ifjúsági regényei, amelyekkel már 1922 előtt is országosan ismert volt a fiatalság körében, zömmel önéletrajzi értékűek: ha nem a magyar történelemből vagy a népmesekincsből merítik tárgyukat, akkor Móra gyermekkorának élményanyaga táplálja őket. A *Kincskereső kisködmön* egyik fejezetében éppen ilyen vallomások, szimbolikus erejű epizódra találunk. Úri gyerek pajtásai közt métáztat a városzéli homokbányák körül a gyermek Móra képe-mása, a bő ködmönű Gergő, amikor eléjük keveredik egy nagykendős, tapasztófülddel teli zsák alatt görnyedő parasztasszony.

„— Vigyázz, Gergő! — kiált rám az adogató, a Veszkeny prókátor fia, és föl-hajítja a labdát.

Fölütöm olyan magasra, hogy tán vissza se esik többet, a fiúk hátrameresztett nyakkal néznek utána, de az én szemem megint csak a nénikén van. No, egészen szülémet formázza így messziről. Az ám ni, mintha mondtá volna is szülém a múlt vasárnap, hogy tapasztani kellene már a malomházat, mert mind kimozgósodtak a téglái.

— Vigyázz, Gergő! — kiált megint Veszkeny Gyuri, és akkorát suhintok a labdára, hogy a szőlők aljáig szaladnak utána nagy kurjongatva a többiek. Én meg nézek az asszony felé, alig bír dőcögni szegény. Le akarja tenni a zsákot, de inkább magától esik az le a válláról. Ráül, törüli az arcát a kötőjével, és felém fordul egy kicsit. Megdobban a szívem: szülém az csakugyan! Valaki mintha megtaszítana: szaladj hamar, segíts neki! Mennék is én, de már szállingóznak vissza a fiúk. Sok az úri gyerek köztük — mit szólnak azok hozzá, ha megtudják, hogy az én szülém az a zsákos néni?

Visszatérnek a fiúk, azt javasolom nekik, forduljunk nap ellen, mert ha szemembe tűz a nap, nem látom a labdát. Pedig nem a naptól akartam én elfordulni, hanem szülemtől. Én csakugyan hátat fordítottam az országútnak, hanem a többiek meg most kerültek velem szembe. A Taján kapitány Laci fia mindjárt el is kiáltotta magát: — Fogadjunk, Gergő, hogy azt a nénit én ennyiről is hátra tudnám hajítani!”

Melegség öntötte el erre a kisködmönt a benne valóval együtt, és sikoltva, szétlökösve a pajtasokat rohant az édesanyjához, elé térdelt és könnybe lábadt szemmel könyörgött neki, hogy ő vihesse haza a földet.

Ez a kis emlék sok mindent elárul Móra és az őt útra bocsátó szegényparasztság viszonyából. A századforduló társadalmában az értelmiséggé válás, a tanultság csaknem törvényszerűen azt jelentette, hogy a népből kikerülő hátat fordít annak a világnak, amelyből kiemelkedett, szegényli és megtagadja nemcsak szüleit, hanem a paraszti társadalmat is. Móra is küzdött ezzel az érzéssel, s bár mindig ellenzéki és demokrata volt, érezte; mást, többet is kellene tennie a népért, amely küldte. Évekkel később a *Georgikon* epilógusában egy másik alteregójának, a yanai tehetség típusát mintázó Messzi Imriskének ezt a keserű tanítást üzeni: „Mire vihetnéd a mi tülekvő, marakvő, egymás hegyin-hátán gázoló úri falkánkban? Lángész lennél? Kinevetnének, megtagadnának, fölfeszítenének. Szerény lennél? A bolondok fapénzével fizetnének ki. Élelmes lennél, makacs, furfangos, keménylábú, keménykönyökű, rügni, furakodni tudó? Úri pozícióid verekednél ki magadnak, talán jó hírt is, egyetemi katedrát is — és rongyos lenne a cipőd, és közös lenne a szalmakalapod a fiaddal, lányoddal, feleségeddel, és elsápadnál a szived gyökeréig, mikor olvasnád, milyen árat szabnak a búzának a te megtagadott véreid, és a halálos órád párnáján is átkoznád azt a percet, amelyikben otthagytad őket, és beálltál úrnak...” Móra, a polgári életvitelre emelkedett, jól fizetett köztisztviselő és szerkesztő, lelkiismeretfurdalást érzett vérei sorsáért. Amikor attól a polgárságtól, amelynek világába Szegeden még ifjan beilleszkedett, meg kellett védenie szülőjét, a népet, akkor fölsikoltott érte, a maga módján kiállt védelmében. A forradalmakban is, utóbb is, amikor az ellenforradalmi világ nyomorát kellett világgá kiáltani, az elsikkasztott földreformot, a Zuginék egykéjét, a Földhözragadt és a Földnélküli Jánosok embertelen sorsát a világválság idején. Szószólójuk lett azoknak, akiknek ki nem mondott vádjá a szemükből kiáltott feléje:

— Közülünk való vagy, vérünk vagy, a mi eresztésünk vagy: beszélj rólunk azoknak, akik közé küldtünk. Ne cifrázd, ne szépítsd: mondj el bennünket olyanoknak, amilyenek vagyunk ebben az esztendőben.

Nem egészen fogadtam szót. Nem mondtam el mindent, amit láttam, mert azt mondanák rám, lázítok.”

3

Rossz közérzetének másik oka is innen magyarázható: a magyar társadalom általános állapotából. Fiatalon, a század elején még a függetlenségi eszme, a 48 tradíciójának szellemében küzdött, optimizmussal, hívén, hogy előbb-utóbb győz a nemzet a Habsburgok, győz a nép a feudalizmus, győz a szabad gondolat a béklyózó maradiság fölött. Ezért lép a szabadkőművesek, a polgári radikálisok közé. A világháború keserves csalódás neki: ő, aki az emberi értelemben és jószágban bizakodik, megdöbbenve látja a szörnyű ostobaságot, a vérezőnt. Egy kezünkön megszámlálhatjuk, hány magyar költő maradt, akit percre sem tévesztett meg a háborús hisztéria, a hamis mámor: Ady, Babits, Dutka Ákos — és Móra Ferenc a kezdettől fájdalommal, dühvel látta az oktalan emberpusztítást. „A háborúban a tollal küzdők sorában a legtisztább magyar hősök egyike volt a mi Móra Ferencünk” — írta róla harcostársa, Juhász Gyula, aki maga sem volt ment a háborús epidémiától.

Ezért magától értetődő, hogy a háború végét és a régi világ végét egyszerre hozó forradalom, az őszirózsás, nemcsak hívere, hanem egyik kiemelkedő helyi vezetőjére is talál Móra Ferencben: a szegedi Nemzeti Tanács alelnöke, proklamációinak szövegezője, a polgári demokratikus forradalom népszerű szónoka. Ő terjeszti elő már november 2-án Szeged közgyűlésében a köztársaság kikiáltását kezdeményező indítványt, ő beszél december 8-án a szegedi asszonyok előtt a szocializmusról, és 22-én ő mondja el a szocialisták nagygyűlésén azt a magasan szárnyaló, ihletett beszédet, amelyet azóta *Hiszek az emberben* címmel majd minden Móra-kötetben megtalálhatunk. Ebben megvallja, hogy bár félti még az emberiséget a jövődő viharoktól, de látja már az ígért földjét, melyet a szocializmus hoz, s jóllehet ő sorsával, neveltetésével, életformájával a polgársághoz kötődött, szívvel a szocializmus hívei között van.

S amikor 1919 márciusában vértelen, békés úton a proletárforradalom győz, Móra — elaltatva korábbi aggályait, akár Juhász Gyula — megint ott van azok között, akik igent mondanak az új világra, hisznek benne, s a maguk módján, a kultúra apostolaiként, ki is veszik belőle részüket. Csak április közepén kell látnia, hogy a francia szuronyok mögött szervezkedő ellenforradalom meghiúsítja Szegeden a szocialista forradalom szándékait. Kemény hírtelme, a híres-hírhedt *Memento*, magára vonta egykori osztályosai, a polgárság és a középosztály gyűlöletét. Az ellenforradalom fölülkerekedése őt is, akárcsak Juhászt, kiúzi a forradalmi közélet őrhelyeiről: Juhász Gyulának a színház, neki a *Szegedi Napló* éléről kell távoznia. Egzisztenciájában is fenyegetik, sőt életére törnek. Jó barátai, Szalay főkapitány, Somogyi polgármester és a francia megszálló katonai parancsnokok mentik meg, becsülve benne a költőt, a tudóst.

Móra most nagyot csalódott. Az a meghasonlottság, amely a háború kitörése óta kezdett lelkén elhatalmasodni, ekkor tetőzik. Az eszmék, amelyek mellé lelkesen állt, eltiporva; az emberek, akik hirdették, most megtagadják a két forradalmat, és színt váltva állanak a fehér világ, az ellenforradalom hasznélvezői közé. Móra sem tud a hihetetlenül nagy nyomásnak ellenállni, s bár az októberi forradalmat soha nem tagadja meg, a proletárdiktatúra értékelésében ő is korábbi polgári radikális nézőpontjára hull vissza. Juhász Gyula ekkor talál el a munkássághoz, ekkor vállalja a közös üldözöttségben a szolidaritást a magyar munkásosztállyal; Mórát ettől visszatartja stalluma, csalódottsága, mentalitása. Juhász, akár a proletariátus, csak láncait veszítheti: nincs féltlenivalója, a hatalom bosszúja így is, úgy is elérte, nyugdíját megvonták. Kitart tehát a Munkásotthon előadói dobogója mellett. Móra 19. után visszahúzódik a könyvtárba; neki van vesztenivalója, igazgatói tiszte, fizetése; van családja, amelynek elért életszínvonalát nem kockáztathatja. S vannak művelt, gazdag barátai, a Back Bernátok és Pongrácz Albertek közül, hatalmon levők a. Szalay Józsefek és Somogyi Szilveszterek közül, akik elnézik az ideális lelkű poéta forradalmi mámorban írt, mondott szavait, de akik magára hagynák, ha tovább is kapcsolatot tartana gyanús emberekkel, foltos múltú munkásokkal, Cizibula-féle vezetőikkel. Lehetetlen, hogy az érzékeny lelkiismeretű Mórát ne kínozná az érzés: nem lett volna szabad megtagadnom titeket. Pedig a *Memento* és a *Személyes kérdésben* között nemcsak egy bő hónap a különbség, hanem a dolgok értelmezése is.

Talán ezt a rossz érzést is legyűrendő áll Móra az ellenforradalom ellen tollal küzdők táborába. A különítményesek tobzódása idején a névtelenség védelme alatt, a konszolidáció után már nyíltan, leplezetlenül mártja epébe tollát a berendezkedő ellenforradalmi világ, a faszizmus elleni harcban. Vezércikkei elválaszthatatlanul fonódnak össze tárcáival, elbeszéléseivel: műhelytitkainak földérintéséből, Vajda László befejezetlenül maradt áldozatos munkájából kitűnt, hogy Móra műfajai közömbösek témájuk iránt. Egy gondolatot fölkap, frissen megírja vezércikknek, utóbb — csiszolva, igazítva rajta — átkölti elbeszéléssnek. Régi gyermekmeséből — egy friss esemény szikrázására — új vezércikk lesz, történelmi miniatűrjei, középkori legendák vagy népköltészeti motívumok mind-mind beépülhetnek vezércikkébe éppúgy, mint novellájába. Életműve ezért is oszthatatlan egész. Ebből a támadó, antifasiszta indulatból kerül át szépirodalmi alkotásaiba a keserű gúny a humor aláfestéséül, a sok zárójeles, szarkasztikus megjegyzés a világra, amelyben él, az emberekre, akik oly hitványak, vagy csak — gyarlók, esendők, gyávák, haszonlesők. Stílusának ezek az ekkor jellegzetessé váló vonásai árulják el leginkább meghasonlottságát.

4

S ekkorra érik meg benne a harmadik tényező, mely meghasonlását, rossz közérzetét okozza: az önmagával való elégedetlenség. Negyvenéves, és igazgatója a műzeumot és könyvtárt egyesítő közművelődési palotának, de azt a jövőt, melyet ifjan álmodott magának, hogy művész lesz, író, tudós — de olyan, aki jelentékenyt, halhatatlant alkot, nem érthette el. „Sohase az lettem, ami lenni akartam... Sohasem azt tettem, amit akartam” — vallotta 1928-ban a *Literatura Almanach*-jában. Ez a kicsinyhitűség, kielégületlenség sok-sok írásának fölhangja: ez fogalmazódik meg a bevezetőül már idézett önjellemző vallomások szerénységében, a maga életművének lekicsinylésében. A *festő halálának* is ez egyik vezérszólama. Ottani képmása, a régész és költő, öniróniával szól magáról.

Megleپő őszinteséggel ismeri el Móra, hogy lírájáról már húsz esztendővel előbb is azt mondták: kőkorszakbeli. S valóban, furcsa és csodálatos, hogy a gondolkodásában, politikai nézeteiben a haladást, az újat képviselő Móra ízlésében, irodalmi ars

poeticá-ját, költői modorát illetően a konzervatív, a népi-nemzeti epigon-líra követője. Ezt az ellentmondást még nem fejtettük meg. Azt hiszem, két összetevővel kell leginkább számolnunk. Az egyik az indítás, a pályakezdés elhatározó szerepe. Bátyja, Móra István ennek a költői irányzatnak már egyik neves képviselője, amikor a 15 évvel fiatalabb öccs, Ferenc első kísérleteit papírra veti. S utána is: a szegedi irodalom léggöre, a Dugonics Társaság, majd a Petőfi Társaság közege, amely teret és visszhangot ad az ifjú költőnek, mind errefelé irányítja. A „nemzeti irodalom” egyoldalú, maradi fölfogása, amelynek Móra irodalmi hitvallásaiban, kritikáiban és verseiben — mint az imént idéztben is — hangot ad, elzárta előle a modern magyar lírának azt az ágát, amely Adyval tört be Dévénynél új időknek új dalaival, de még azt is, amely Babits, Juhász, Kosztolányi, Tóth Árpád költészetének ihlető forrása volt. Ezért nem talált kapcsolatot a polgári radikális Móra ugyanennek a radikalizmusnak irodalmi orgánumával, a *Nyugat*-tal sem, még annyira sem, mint Juhász, aki viszont főként plebejus népisége miatt szorult ki az Osvát szerkesztette folyóiratból. S minthogy Móra lírája, bármilyen kedves, megható is olykor, nem állt „a kor kereséseinek vonalában”, idejét múlta már születésekor, nem lehetett belőle igazi lírikus, mégha alkata erre predestinálta is.

5

Móra szemérmes író, ebben valóban Gárdonyi és Tömörkényi követője. Esik ugyan szó tárcáiban, parasztrégényében is szerelemről, de tartózkodón, illemtudón. A *festő halálában* is tündéries, álmodozó, majdhogynem szentimentális a tudós szerelme a légies postáskisasszony iránt. Csak aforizmaiban, levelezésében és az *Aranykoporsóban* mutatkozik meg Móra elfojtott szerelmi szenvedélye, nőről alkotott véleménye, erotikus vágya. Aforizmaiban, meglepő, kissé frivolkodón, kiábrándultan szól a nőről, hűségéről; leveleiben megejtő stílussal, érzelmes, itt-ott érzélgős hangon teszi a szépet az öregedő gavallér. A házasságában kielégületlen ötvenéves férfi elmulasztott szerelmeit költi művé Titanilla és Gránátvirág szenvedélyes egymáshoz tapadásában. Hogy ez mennyire nem belemagyarázás, mennyire a maga szerelmét szublimálta itt az író, ha mégoly sokszoros áttételeken, évezredekken is átal, arra a kortársak emlékezetén kívül egy műhelytitok is áruló jel. „Kint jártam a parton — írja Móra 1921. június 13-án kelt levelében ideáljának — ahol a tutajon ültem végig egyszer magával egy szombat délelőttöt, nyárinduláskor, istenem, milyen áhítatos voltam én, mikor élem tartotta a tenyéréje mélyedését: — Ebbe a fészekbe kell a csókocskákat ültetni, innen kelnek majd ki a csókmadarak.” Milyen kedves emlék a negyvenéves férfi életében! Csuda-e, ha a *Négy apának egy leánya* Varga Mártona — mint már utaltam rá: Móra alteregója — így emlékszik rá: „Egyszer egy szépasszonnal néztünk innen a partról ilyen kikötött búzáshajót egész hajnalig. Annak is zöld lámpája volt. Az asszony szeme is zöldesen aranylott. Fázott és ideadta a kezét, tenyerével fölfelé, hogy annak fészekbe ültessek csókokat, azok majd ott kikelnek, és akkor is végigfutkározzák a testét, ha elszakadunk egymástól. Az egyetlen asszony volt, akinek a lelkével is tudtam csókolózni. Ugyan hova lett ez az asszony?”

Ezt a regény elején olvassuk. A végén újból visszatér a még nem régi emlék: „Hogy is mondta az egyszeri szépasszony? Ültesünk a tenyerébe csókocskákat, hátha kikelnek...” Az élmény itt még friss, öt-hat éves. Am meglepő, hogy amikor ez a szerelem már rég elhamvadt, s az öregedő író szívét más nőideálok pezsdítik, akkor is visszacsendül a régi motívum. Az *Aranykoporsó* kis Titje ugyanúgy nyújtja Quintipornak a kezét, rózsás tenyerével fölfelé, mint a budai szépasszony: „Ha a kisfiú értelmes volna, akkor észrevenné, hogy a kinyitott tenyér is kérő száj — mondta oktató hangon. — Jó meleg fészek. Ha kis csókokat ültetnek bele, azok kikelnek, és mikor az ember elalszik, előbújnak, és végigtipegnek rajta.”

6

Ilyen nyugtalanságok zavarják, ellentmondások bénítják, gondok gyötrik Mórát, fékezik lendületét: a lent ragadt nép, az elnyomásban, háborúban, ellenforradalomban sínylődő emberiség és magyarság, torzónak maradt életműve, csalódás az emberekben és a házasságban. Ha hozzávesszük ehhez többszörös robotját — a múzeum és a könyvtár dolgait, az újságírás taposómalmát —, a népes család, a bő-

ven költséges feleség igényeit, a pénzkeresés hajszáját, már közelebb jutottunk megértéséhez: miért kényszerült terveit aprópénzre váltani, miért a gyors megjelenést, hamari gyümölcsöt hozó hírlapi tárca lett művészetének fő formája.

Innen indult el, a napilap különféle műfajait — a hírfejtől a színes híren, riporton, glosszán, meditáción, kommentáron és vezércikken át a tárcáig — emelte egyedülállóan magas művészeté. Ahogyan egyik méltatója írta: „Újságok sárguló lapjai közül szállt föl a Parnasszusra az életműve.” Persze, leegyszerűsítés lenne csak az újságírást, a publicisztikai genezist okolni Móra jellegzetes műfajának kialakításáért, s azt hinni, ha körülményei kedvezőbbek, gyökeresen más életmű kerül ki kezéből. Mórát eredendő hajlama is erre vonzotta. Valahol maga írja tréfásan, milyen jó, hogy rá lehet fogni az újságírássra, ha életműve torzó marad, hogy az a bűnös benne. Amit ő írt Tömörkény realizmusáról, hogy a szegedi parasztok és *célszörű szögény embörök* írója „a valóság párnáján álmodik” — az Mórára is jellemző. Anélkül, hogy most belemennék annak elemzésébe, mi az a csekély rokon, ami Mórát Tömörkényhez fűzi, s a fölületes látszatok ellenére mi az, ami tőle nagymértékben elkülöníti, a cselekményteremtő fantázia, a meseköltői véna korlátozottsága mindkettejük írásmódját meghatározta. Tömörkény csak a környező világból, Móra ezen kívül még a történelmi, a folklórból, a világirodalom nemzetközi kincsestárából, más írók — többek közt éppen Tömörkény — műveiből veszi tárgyát, motívumait, hogy aztán sajátos nézőpontjával, kompozíciós készségével és elbűvölő stílusával önálló alkotássá hasonítsa. Nem véletlenül nevezték némely méltatói „magyar Anatole France-nak”: a france-i szellemmel és ironiával némileg rokon Móra franciás bölcsessége, kesernyés gúnya. És arra a france-i gyakorlatra, mely a középkori legendáriumokat és anekdotagyűjteményeket a merész és a népköltészettel egyező elvvel, hogy „onnan veszem a témát, ahol találok”, kiaknázzható forrásként kezelte, valóban emlékeztet Móra életműve.

Ha elismerjük is, hogy Móra színes, csevegő, olvasmányos írásmódja, kedveskedő, érzelmes hangvétele kicsit az olvasót a könnyebb ellenállás irányába csábítja, s ha tisztában vagyunk is Móra sajátos helyével irodalmunkban, akkor sem érthetjük a mostanában újra erősebben hangot kapó lebecsülését. Vannak, akiket pl. bánt az *Aranykoporsó* mai közönségsikere; hogy immár negyedik kiadásban bocsátotta közre a Móra-sorozatban a Magvető Kiadó. Nemrég annak a kétkötetes válogatásnak, amelyben Móra elbeszéléseinek legjavát újszerű rendezésben adtam közre az *Aranykönyvtár* sorozatban, egyik kritikusa, Lukácsy Sándor, arra hívta föl a figyelmet, hogy Móra, a realista kismester, olyan íróknak volt kortársa, mint Joyce és Proust, Majakovszkij és Apollinaire vagy éppen Ady. „Mellettük — idézem Lukácsyt — Móra egy kicsit vidékies és ódivatú; aprólékos részletezése olykor kicsinyességet takar, könnyedsége csekély fajsúlyú mondanivalót is lebegtet.”

Nem lehet tagadni, s erre már az előbb utaltam, hogy Móra költészete és prózairó művészete is a realista hagyományt követte, s idegen volt tőle minden modern kísérlet, útkeresés. A Dugonics Társaság főtítkáráként elmondott beszámolóinak irodalompolitikai részeiben elvi alapját is megtaláljuk írói gyakorlatának. Bizonyos, hogy Móra korábbi megítélésében, „túlbecsülésében” részint forradalmi szereplésének az ellentmondásokat elhallgató, szépített, sematikus képe, részint éppen realizmusa volt a döntő. Ma a szocialista irodalom már nemcsak a kritikai realizmust, hanem az avantgarde művészeti forradalmat és haladó eszmét együtt hozó törekvéseit is előzményeül, örökségeül vállalja, nem esküszünk tehát a polgári, a kritikai realizmus egyedül üdvözítő voltára sem. De nem eshetünk a másik végletbe, nem becsülhetjük le a realista életműveket. Hamisak az előbbi párhuzamok, éppen úgy, mint az, amely lekicsinylőn állított a kortársul Baudelaire mellé Arany Jánost. Társadalmi fejlődésünk történelmi elkésztettsége a fő ok e fáziskülönbségekben, de még így sem szabad a modernséget bálványá tennünk. A legmodernebb mai nyugati irodalomnak is van realista szárnya, s éppen prózai ágon az a különbség.

A maga nemében kell tehát elbírálnunk Mórát is, és akkor realizmusa éppenúgy nem lehet hátrányára, mint ahogy korábban sem egyoldalúan előnyére. „Nem sok reményem van rá, hogy klasszikus legyek valaha” — írta Móra 1925-ben *Vasút akar lenni* című tárcája első mondatában, s tréfálkozva folytatta: „ebben az a jó is megvan, hogy éniattam egy gyerek se fog ríva fakadni az iskolában.” A jóslat második része nem vált be, mert életművét tanítják, de az valóban igaz lett, hogy irodalomtörténetünk mindmáig nem fogadta el öt klasszikusnak: ezért nem szerepelt pl. a *Magyar Klasszikusok* százötletes sorozatában sem!

Holott ő a tárca klasszikusa, a publicisztika klasszikusa és az ifjúsági irodalom klasszikusa. Önmagában sem lebecsülendő egyik is. S klasszikusa nyelvünknek. Ebben a meggyőződésemben megerősít, hogy a semmiféle elfogultsággal nem gyanúsítható Bárczi Géza, akinek ízlése és tudása egyaránt megbízható, a magyarul legszebben szóló író tiszteletben benne.

Nem tartozott irodalmunk legelső vonalába, abba, melyet a lírában Petőfi, Ady és József Attila, a prózában Mikszáth és Móricz neve fémjelez, de helye ott van mindjárt mellettük, és varázsos elbeszélő művészete, mély embersége olyan értékekkel gazdagította irodalmunkat, hogy méltán tartjuk őt nemzeti klasszikusaink között számon.

7

Amikor a szegedi egyetem díszdoktorrá avatta, azt mondotta: „én akár mint író, akár mint tudós, félbenmaradt egzisztencia vagyok.” Ez az érzés is rágta lelkét, ez is hozzájárult rossz közérzetéhez. Mégis, mindez gazdagította is, sokszínűvé tette életművét. Polihisztorsága inkább javára vált írásművészetének, semmint — ahogyan a régiségtan az *Aranykoporsónak* — terhére. Mindez együttvéve adta azt a sajátos valamit, amit Móra-oeuvre-nek ismerünk. Még a rossz közérzete is, kínzó ellentmondásai, mint a kagylóból a páncélja alá szorult homokszem: igazgyöngyöket termett.

„Elment — írta halálakor Móricz Zsigmond —, és vele együtt eltűnt a magyar irodalomból egy eredeti, sajátlagos, meghatóan őszinte s megilletően ragyogó magyar szín.”

MÓRA FERENC MAROSVÁSÁRHELYT

Bustya Endre, a kitűnő erdélyi irodalomtörténész, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság irattárában találta az alábbi öt Móra-levelet. A levelek közötti magyarázat Péter Lászlótól, a lapalji jegyzetek Bustya Endrétől valók.

*

Móra Ferenc 1928 első felében előadó körúton járt a szomszéd országok legnagyobb magyarlakta városaiban. Január 22-én Nagyváradon, február első napjaiban Pozsonyban, Érsekújvárott, Léván és Losoncon, április 15-én Szabadkán tartott előadást, április 29-én pedig — amint Sényi Lászlóhoz, a Székelyföld szerkesztőjéhez írott alábbi levelekből kitéjük, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságban tartott előadást.

1

Szeged, 1928. IV. 13.

Igen tisztelt Barátom,

megtisztelő soraid — részben frakkos, részben ásató-bundás csavargásaim miatt — csak most jutottak hozzám, — remélem, te előbb megkaptad a választ, mint én a kérdést. T. i. az én drága földim, P. G. I.¹ már előbb közölte velem a tervet, mielőtt leveled vettem volna s megírván neki, hogy a meghívásnak eleget tenni kötelességemnek tartom, átadtam neki az önmagam feletti impériumot. Azóta ő bizonyára továbbította a válaszom neked s így már tudod, hogy részemről semmi akadályja annak, amit 29-re terveztek. Legalább Irén húgom ezt a dátumot választotta s nekem is ez a legmegfelelőbb. Ápr. 26-án a bpesti feministáknál van előadásom, a jó Isten bocsásson meg nekik is, nekem is s május 5-én már Pesten van tiszteletbeli székfoglalóm a Gárdonyi-Társaságban.

Addig is igaz szívvvel köszönt, örömmel nézve a személyes találkozás elé, Tisza menti kollégád:

Móra Ferenc

Móra szerepléséről lapja, a *Délmagyarország*, május 6-án — a kolozsvári *Ellenzék* és a marosvásárhelyi *Székelyföld* tudósításai alapján — részletes tudósítást adott *Móra Ferencet három napig ünnepelte Marosvásárhely* címmel. Móra útja, írja a lap, valóságos diadalmenet volt: az ottani lapok — csakúgy mint előbb a *Bácsmegyei Napló* — vezércikkkel köszöntötték, és utóbb is elragadtatottan írtak Móra szerepléséről.

„Szombaton, megérkezése estéjén Móra gróf *Toldalaghi* József vendége volt, aki tiszteletére ötvenertékes vacsorát adott koronkai kastélyában, amelyen a város író- és mágnásvilága jelent meg, a többek közt a Telekiek, Aporok, Bethlenek. Más-

¹ P. Gulácsy Irén, akivel együtt szerepelt Móra Marosvásárhelyen.

nap dr. *Ferenc Mihály* Zsigmond földbirtokos adott az író tiszteletére nagyszabású ebédet, amelyen a város dzsentri társadalma vett részt.

A *Kemény Zsigmond Társaság* ülését a kollégium dísztermében tartották meg, ahol ötszáz ember szorongott. Az elnöki megnyitót *R. Berde Mária*, az országosan ismert regényíró tartotta, aki a közönség tapsai közt köszöntötte Mórát mint a magyarság vigasztalóját, mint páratlan eredetiségű művészt s mint az első magyar író, aki *nem azért jött Erdélybe, hogy vigyen, hanem, hogy hozzon.*

Móra ezután közel másfél óras előadást tartott a maga közvetlen, tárgyhoz nem kötött modorában, s olyan sikert aratott, aminőt a lapjelentések szerint még nem látott az ősz székely város.

Az előadást egyik vendéglő éttermében százterítékes bankett követte, amelyen a polgári társadalom nevében mondtak több felköszöntőt az íróra.

Hétfőn délből ismét gróf Toldalagi vendége volt Móra intimebb ebéden, délután orgonahangversenyt rendeztek tiszteletére a kultúrpalotában, majd szállásadója, dr. *Szilágyi János* főorvos gyűjtötte össze délutáni teára a város honorációs társadalmát. A búcsúvacsora hétfőn este volt *Máriaffy Lajos* kamarás és felesége, báró *Wesselényi Erzsébet* szentgyörgyi kastélyában, ahol megint a környék mágnásvilága gyűlt össze.

Móra pénteken utazott vissza Erdélyből Budapestre, ahol szombat este tartotta székfoglalóját mint a Gárdonyi-Társaság tagja a pesti vármegyeház dísztermében."

A *Délmagyarország* — a Horthy-rendszer liberális-demokrata ellenzékének és a szegedi szociáldemokrata munkásságnak szócsöve — szemmel látható hivalkodással sorolja föl a Mórát Erdélyben körülzsongó, történelmi nevű mágnásokat. Célja világos: azt akarja a szegedi hivatalosak tudomására hozni, hogy a forradalmakban „kompromittált”, az irthoni hatalmon levőktől üldözött író *ott megbecsülük!* A lapnak ugyan ebben a számában, a vezércikk helyén, név nélkül ugyan, de nyilvánvalóan Móra tollából *Levél haza* címmel maga az író számol be erdélyi élményeiről. S ebből tűnik ki, hogy ő nem bánja az erdélyi mágnások barátságát, mert őket — a hazai arisztokráciával szemben — emberebbnek, demokratábbnak találta. De még így is szükségesnek tartotta, hogy leszögezze: „E sorok írójának, *aki soha se tagadta meg plebejus voltát*, mindig felejthetetlen élmény[e] lesz, hogy sorsa forgószele a maga tradíciótlan világából néhány napra oda sodorta *Erdély aranykorá*-ba, ahol patinás városokban, bércek lábához simuló falvakban, ódon bibliotékák kandallós ölen, mohos sírkövé temetőikben mindenütt él az a történelem, amit az Alföld fia csak mumifikálva ismer. Élnek, mégpedig őseikhez nem méltatlanul, az egykori kancellárok, diplomáták, hadvezérek, könyvtáralapítók, iskolafundálók, irodalomépítők, művésztámogatók sarjadékai. S ha a közéletől visszahúzódva, ha anyagi erejükben megtizedelve, ha a *fruit Ilion et fuimus Troes* jegyében élnek is, ma is élén járnak a kultúrának, és egyek a népükkel, a harisnyás székellyel, aki ösztövé marhájjával csöndben szántogatja sovány földjét.”

Móra fölhasználja az alkalmat arra is, hogy a Horthy-korszak hamis revíziós politikáját támadja: „ti otthon csináltok ugyan irredenta albumot és irredenta mézeskalácsot és irredenta bubifrizurát és mindenféle irredenta üzletet, de nem vesztek tudomást az elszakított magyarság új kultúrájáról, irodalmáról, művészetéről, és fogalmatok sincs belső életéről, küzdelmeiről, igazi szenvedéseiről!”

A cikket, amely azóta a *Memento* című kötetben (1967.) hozzáférhető mindenki számára, Móra kivágva elküldötte vendéglátóinak. Erre utal következő levelének elején.

2

Boríték: Mélt. *Sényi László* úrnak, író Targu-Mures a „Székelyföld” szerk. *Románia Feladó: Móra F. Ungaria, Szeged.*

Drága kollégám, kedves jó Barátom,

*megdöbbenve sejtem ki Berde Mária leveléből, hogy egy hónappal ezelőtt rosszul szuperálhatott felétek a posta. Mindnyájatoknak írtam azon melegében, ahogy haza értem s neked még azt a vezércikket is elküldtem, amit a *Délmagyarország*-ba írtam rólatok, a történelmi levegőtökről, az erdélyi mágnások ideát ismeretlen típusáról s a ti idegen világotokról, ami nekünk azért idegen, mert mi már elfajzottunk tőletek, — attól tartok, már a honfoglalás idejében.*

No most már mindegy, mást nem tehetek, minthogy sietek lemosni magamról a hálátlanság és neveletlenség látszatát és még egyszer külön-külön megköszönöm mindnyájatoknak azt a vendéglátást, amivel én még sehol se találkoztam, pedig mindenütt hozzászoktattak ahhoz, hogy tejbé fürdessenek, mézbe hempergessenek.

Tulajdonképp csak azután szégyeltem el magam az engem meg nem illető túlzásaitokért, amikor itthon rendeztettem az emlékeimet és mivel-tudom, hogy azokban a tebaráti kezéd volt a *primum movens*, engedd meg, hogy mindenek előtt azt szorítsam meg túláradó hálával.

Hiszem az Istent, hogy találkozásunk nem az utolsó volt s hogy az egész életre szóló ölelést, amellyel elválásunkkor megtiszteltél a május elseji ég csillagragyogásában, visszaadhatja még a méltóságos asszonynak kezét csokoló, rád mindig testvéri szívvel gondoló

Szeged, 1928. VI. 4.

Móra Ferid

3

SZEGED, 1929. I. 3.

Kedves Lacikám,

a melléklet tegyen róla bizonyóságot, hogy legalább a jószándékaink találkoztak. Hogy soraink nem keresztezték egymást, annak az a magyarázata, hogy engem igen csúfított a búcsúzó ó-év. Hirtelen kitört rajtam az influenza, nem a spanyol, hanem a leggonoszabb hazai kiadása, ágynak döntött s az újévi levelezésem itt maradt, ki megcimezetten, ki felbéllyegzetten, a hivatali íróasztalomon. Egy-két lapát aszpirin aztán máig úgy helyezhözött, hogy csukott autóban ma már becsempésztem magam a hivatalba s elexpediálhatom a félben maradt újévi kérvényeket „boldogság tárgyában.” Talán nem is baj, ha egy kis késéssel érnek a mennyei kancelláriába, most már ott kevesebb a dolog s több remény van rá, hogy kedvező indorzátaival látják el őket. S talán az se baj, hogy a Maros-partra is csak ünnep oktavájára ér oda az ölelés. Annyit melegséget küldök benne, hogy az ki nem hülhet odáig, — s még mindig nem annyit, ami párja lehetne a tieteknek, kóborlásaim legsugarasabb emlékének. S ne bússulj az elveszett cikk miatt se, Lacikám, föl van az énnálam jegyezve, adósság gyanánt. Nyomtatásban, sajnos, nem lehetett már megkapni, de legépeltetem a könyvtári példányról. Már eddig is megtettem volna, ha zaklatott életem mellett időm lett volna kikeresni.

Az utolsó pihenőm az volt, amit körötökben töltöttem. Azóta szünetlen ásattam, amiről tán a lapokból is tudsz. El is ásattam a nyári szabadságomat. Most pótolom, márciusban, amikor leszaladok egy hónapra Spanyolországba. Legalább közvetlen tapasztalatból tudom meg, hogy ott nincs olyan meleg, mint Marosvásárhelyen.

Égész szívével a tietek:

Móra Feritek

4

Szeged, 1929. XI. 30.

Drága Lacikám,

az imént szerkesztettem egy nagyon óvatos üdvözlő sürgönyt címedre a Kemény Zsigmond-Társaság részére s ahogy ismerem a postátok járását, felteszem, hogy az szombattól hétfőig el is jut hozzád. Így legalább én se maradok ki a jubileumotokból, amiben ideátról kevés embernek a szíve van benne annyira, mint az enyém, ami érthető is, mert kevés csavargó magyar ért még meg Marosvásárhelyen olyan mézbe hempergetést, lángosba törülgetést, mint én. Sok mindent elfelejtetek az életben, el is felejtetek, hál istennek, mert ahogy öregszik a vándor, egyre nehezebb lesz az emlékek tarisznyája, de Marosvásárhely nem marad el tőlem, még le nem tesznek a nagy ágyba. Más emberek vagytok Ti ott, mint akikbe másfelé beléltam s ha mindnyájan olyanok volnánk, talán hamarabb vissza lehetne billenteni a világ kizök kent tengelyét, — ámbar abban sem vagyok egészen bizonyos, hogy megérdemli-e ez a mi fajtánk azt a munkát, amilyent Ti végeztetek s általában megérdemli-e benneteket... Sokszor gondolok én ilyeneket veletek kapcsolatban, hiszen van, ami állandóan emlékeztet rátok. Farkasszemét néz velem a hivatalszobámban Gulyás² barátunk akvarellja a könyvtárról, a legszerényebb a szobám piktúrái közt, de nekem a legeleveníbb és legmeghittebb.

Persze, gondolod magadban, könnyű így a szélnek beszélni s a keletre szálló felhőkkel üzengetni, de mi van az előszóval,³ vagy legalább a válasszal, amire nem is a barátság kötelezi a rendes embert, hanem a tisztességtudás...

Drága jó Lacikám, engedd meg, hogy én is azzal védekezhessenek, amivel most minden akasztófavirág ki akar bújni a hurok alól: nem vagyok én normális ember. Már hogy az életem nem az. Nem is az enyém, hanem mindenkié, aki hozzám juthat

² Gulyás Károly kollégiumi rajztanár, a Teleki-Téka könyvtárosa.

³ Sényi Mórától kért előszót a Kemény Zsigmond Társaság 50 éves jubileuma alkalmából megjelenő Ünnepi Könyv számára.

s lekanyaríthat belőlem egy karajt. Az újságból valószínűleg tudod, hogy amint a tavaszon hazakerültem Spanyolországból, mingyárt [!] nagy ásatásokat kezdtem, amiket pár napja fejeztem be. Az ásatás nálam nem Attila-keresés, hanem menekülés az élettől. A várostól, a közélettől, az ügyes-bajos emberektől, a politikusoktól, a hangversenyrendezőktől, a könyvügygynököktől, az aktáktól, a koldulóktól, a tervezőktől — persze aztán mikor bekerülök az emberek világába, azért mégis csak mindennek eleget kell tenni s ebben öröklődök föl. Tudod, Lacikám, az az én végzetem, hogy én mécesnek születtem s az emberek villanylámpa-szolgálatokat várnak tőlem.

Ami pedig az előszó-ügyet illeti, leveledet egy hónapi késedelemmel kaptam. Szeptember elején érkezett s én október első hetében tértem haza az ásatásokból, akkor is csak futó vendégnek. S úgy gondolom, ha az érdemi részét már ügyis lekéstem, a magam kimentése nem sürgős. Aztán új rohamok jöttek, felvidéki turné a Kassai-újságírók javára, a magam operettje, stb. — minek mondjam tovább?

Édes jó emberem, az ünneplő társaság⁴ számára ide teszem ünneplő szívemet, amely sürgönyömben nem fért bele, neked pedig elküldöm ezt az emléket a pesti könyvhétről, — hátha könyvebben megkapom az amnesztiát. Majd egyszer, ha megint együtt lesztek mindnyájan, akik kedvesek vagytok ott nekem és esetleg fénykép készírlátok, juttassatok abból egyet nekem, hogy legalább úgy nézegethesselek beneteket.

A méltóságos asszonynak kezét csókolva, mindenkit szívből köszöntve, hűséges szeretettel ölel:

Móra Ferid

5

Szeged, 1931. I. 31.

Kedves Lászlóm,

nem szabad rossz néven vened, hogy kedves figyelmedet ilyen későn köszönöm meg. Megszokhattad már, hogy alulírt barátod a világ legneveletlenebb embere, nem veleszületettségéből, hanem muszájból. Száz felé van szaggatva az életem s magamnak meg a magam dolgainak jut belőle legkevesebb.

Most külön oka is volt a hallgatásomnak: éppen az Ünnepi Könyv. Nem csak neked akartam megköszönni, hanem mindnyájatoknak, akiket szeretek és becsülök nálatok. Időtlen idők óta itt a könyv az asztalomon s csak tegnap este tudtam kimódolni, hogy pár sort írjak róla a M. H.-ban. A vasárnapi számban jelenik meg, mire a levelem odaér, bizonyára már olvastad is. Most én kérem a te elnézésedet: nem úgy írtam, ahogy szerettem volna, hanem ahogy lehetett.

A méltóságos asszonynak kezét csókolva, a jó embereket szívből köszöntve, téged szeretettel ölel testvéred:

Feri

A Kemény Zsigmond Társaság 1930 októberében megjelent kiadványáról Móra a Magyar Hírlap 1931. február 1-i számában Marosvásárhelyi Ünnepi Könyv címmel a következő névtelen ismertetését írta:

„Most múlt ötven éve annak, hogy Tolnai Lajos marosvásárhelyi református pap, a magyar realista regény nagy úttörője, báró Apor Károllyal s néhány tanügyi emberrel összefogva, megalapította a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságot a »széptudományok művelésére«. Az alapítók legtöbbször nevével régen elment az idők hajója, de amit alkottak, az megállta ötven év viharát — s ami annál is veszedelmesebb, hűltvérű közönyét.

A Kemény Zsigmond Társaság, amely nagy lendülettel s külön folyóirattal indult meg — Erdélyi Figyelő-nek hívták, Arany János és Reviczky Gyula is írtak bele — pár esztendei lobogás után elalélt, s a többi vidéki irodalmi társaságok nem sok vizet zavaró életét élte egész az impériumváltozásig, amikor azonban tudatára ébredt önálló hivatásának. Báró Kemény János, a vécsi Helikon életrehívója mint elnök és Sényi László marosvásárhelyi szerkesztő mint főtítkár állnak az élen ennek az új kulturális munkának, amelynek vezérkarát Marosvásárhely írói teszik, elsősorban Berde Mária és Molter Károly. A helyi felolvasó-üléseken és az egész székelységre kiterjedő vándorgyűléseken kívül alapítványokat gyűjtenek, pályázatokat tűznek ki, szellemi olimpiaszókat rendeznek, irodalmi emlékünnepeket ünnepelnek, s megható igyekezetrel mindent megtesznek a magyar lélek ébrentartására.

Ennek a minden elismerést megérdemlő buzgalomnak a terméke az a terjedelmében tekintélyes, kiállításában ízléses és értékekben gazdag Ünnepi Könyv, amelyet

⁴ Az 50 éves jubileum ünnepeivel 1929. december 2-án voltak.

a félszázados jubileum emlékére Sényi László gondos szerkesztésében kiadott a Társaság. Sajnos, meg kell vallani, olyan példa ez, amit a magyar irodalmi társaságok nem tudnának követni, nemcsak a vidékiek, hanem a fővárosiak sem. A könyv, amelyben nyolcvan író képviseli Erdély lelkét verssel, tanulmánnyal, szépprózával, Apponyi Albert üdvözlétének fakszimiléjével s báró Kemény János Epilógjával végződik, amely ezt az intelmet intézi Erdély három anyanyelvet beszélő népeire, de úgy, hogy *van arra miért felfigyelni Erdély határán túl is*:

— Őrizzétek, fejlesszétek kultúrátokat. *Becsüljétek egymás szellemi kincseit, s ne engedjétek, hogy a napi politika áldozatául essék egyetlen anyanyelv, egyetlen kultúra sem, mert a nemzeti művelődésnek csak addig van létjogosultsága a földön, amíg a nemzeti öntudat, amely táplálja, megbecsüli minden nép nemzeti öntudatát. Aki egy másik nemzet kultúráját megveti, magát gyalázza meg, de aki örül és védelmére kel más nemzet szellemi kincseinek, saját nemzetének szerez vele dicsőséget!*"

Kemény János üzenete, amelyből Móra ezeket a sorokat tartotta fontosnak, máig időszerű tanulság!

KÉT KÖNYV MÓRICZ ZSIGMONDRÓL

CZINE MIHÁLY: MÓRICZ ZSIGMOND

A magyar próza egyik legnagyobbjának életét, munkásságát bemutató és elemző mű az újra indított *Nagy Magyar Írók* könyveinek sorában látott napvilágot, abban a felújított kismonográfia sorozatban, amelynek célját, hivatását a Kiadó a következőkben jelölte meg: „Elsősorban az irodalommal most ismerkedőknek szánjuk ezeket a könyveket, kedvet ébresztő szándékkal a további olvasáshoz.” Nos, ezt a célt aligha lehet eszményiben szolgáltni annál, ahogyan Czine Mihály ebben a könyvében tette.

Czine nemcsak témájának tudós ismerője, de az íróról szólva sok tekintetben ő is íróvá válik. Könyvének számos olyan szuggesztív, karakterisztikus részlete van, ami éppúgy felejthetetlenül megrögződik az olvasóban, mint szépirodalmi olvasmányainak sok-sok mozzanata. Valóban bravúros teljesítmény, ahogy egy-két biztonságos tollvonással, néhány találó képpel, kifejezéssel, megállapítással atmoszférát tud teremteni. A szülői ház hangulatát, a szülők egyéniségét, a szatmári táj levegőjét, ízeit, színeit, az ott lakó nép jellemét éppoly elevenen és markánsan adja vissza, mint ahogy néhány rövid oldalon átélhetővé, érzékelhetővé teszi (sőt: átélni, érzékelni *kényszeríti*) a politikai közhangulatot, egy-egy írói érzelállapotot, vagy az egyes Móricz-művek világát, problematikáját. Ha kell, objektíven vizsgálódó, józan tárgyilagossággal mérlegelő, de ha a tárgy úgy kívánja (mert sohasem öncélú ez nála), szeret és tud

szubjektív lenni, személyes élményeinek, érzéseinek utat engedni. S teszi ezt mindvégig élvezetes, sodró lendületű, szép stílusban.

Az eredmény olyan olvasmányos mű, ami minden bizonnyal háromszorosan is elősegíti az előbb idézett kiadói szándék megvalósulását: kedvet ébreszt (ill. fokozza az érdeklődést) Móricz iránt, hozzájárul általában az irodalom megszerettetéséhez, és kedvet ébreszt az *irodalomtörténet* iránt is. Mert az olvasmányosság csak az érem egyik oldala. Legalább ennyire fontos kiemelni a könyv tudományos jellegét, értékeit is.

Ha filológiailag megközelítően pontosak akarunk lenni, azt kell mondanunk, hogy Czine kismonográfiája terjedelmének kb. 90%-ában nem más, mint a *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*, ill. az irodalomtörténeti kézikönyv Móricz-fejezete egyes helyeinek változatlan átvétele — és megfelelő összekötő szöveg révén szerves egységgé, egészé formálása. Éppen ezért, ha az előbbieken a mű olvasmányos értékeiről szóltunk elismerően, most ugyanezt kell tennünk tudományos nézőpontjából tekintve is. Hiszen a Móricz portrét a *Kézikönyv* 5. kötetéről megjelent kritikák, szakvélemények egyöntetűen a kötet egyik legjobb, legszínvonalasabb részletének tartották — teljes joggal —, s ugyancsak elismerő volt a vélemény annak idején a nagy kismonográfiáról is. Ezek a tények szépen bizonyítják, hogy Czine könyve mint népszerűsítő mű igen magas tudományos színvonalú is egyben, a népszerűsítő jelleget korántsem a tudományos nivó rovására, hanem éppen

azon keresztül, annak révén valósítja meg, a Móricz-kutatás jelenlegi eredményeinek summáját adva.

A népszerűsítés legjobb, legeredményesebb útja ez, az olvasmányosan tudományos művek tervszerű kiadása. Czine könyvének „összeötvözése” a másik kettőből ezt a célt figyelembe vevő tudatos alkotó munka eredménye. Ha lenne rá helyünk, érdemes volna hosszasan elidőzni annak vizsgálatánál, hogy mit vett át és mit hagyott el amazokból, amikor ezt a külön, önálló művet elkészítette, mert nagyon sok tanulsággal járó irodalomtörténeti műhelytanulmány kerekedhetne belőle, számos módszertani következtetéssel a tudományos népszerűsítésre vonatkozóan.

Reméljük, hogy a sorozat többi kötete szintén olyan igényes és értékes lesz, mint Czine Mihály *Móricz Zsigmond*-ja, ami — a megjelenés tágában értelmezett időzítését tekintve — méltó tisztelgés is egyben a 90 éve született író emléke, munkássága előtt. (*Gondolat Kiadó 1968.*)

VÖRÖS LÁSZLÓ

KÁNTOR LAJOS:

VALLOMÁSOS MÓRICZ ZSIGMOND

Adataiban nem sok újat adó kismonográfia Móriczról, de sajátos vizsgálódási szempontja minden adatközlés elmaradásaért kárpótöl. A mű alcíme: *Epika és líra határvidékén* — s az elemzés kiindulópontja, eredeti ötlete: Móricz lírai alapállása és egyetemessége; annak vizsgálata: hogyan válik ez a lírikus programú epikus a korabeli magyar valóság legátfogóbb ábrázolójává. A megrögzött és elfogadott „parasztság írója” minősítés helyett az egyetemességet, az összmagyarságot veti értékmérőnek a mórliczi műhöz — sikerrel.

Tulajdonképpen egy művészetpszichológiai vizsgálat eredményét olvastuk Kántor Lajos könyvében, az írói egyéniség és a mű kapcsolatának szálaikat követhettük. A lírikus program és a minden műben való személyes jelenlét kimutatása a szerző célja, s ebben a munkában olyan hozzáértéssel és jártassággal rendelkezik, hogy képes ezt a nagy terjedelmű életművet más rendbe állítani, mint azt az irodalomtörténetírás eddig tette. Ellenvetésem lehetne módszerével szemben, hogy ez csak egyszempontú vizsgálat, de bizonyos, hogy a leg-

lényegesebb szempontok egyike az övé, s ezzel magyarázható, hogy olyan megállapításokat tehet a szerző, amelyek eddig a Móricz-irodalomból hiányoztak: az írói alapélmények megállapítása; a líraiság és a drámaiság viszonya; a regényalakok születésének és kialakulásának követe; a városi élmény vizsgálata; Bethlen Gábor s az író lelki rokonvonásai, s végül egy keveset emlegetett Móricz-regény értékeire való figyelmeztetés: a *Rab oroslán* a szerző szerint a magyar középosztály kiúttalanságának regénye.

A kismonográfia harmadik kötete Kántor Lajosnak, sokoldalú irodalomtörténeti érdeklődésének és értő munkásságának bizonyossága. Kántor a Korunk szerkesztőségének tagja, az egyik leggyakrabban szóló figyelemre méltó romániai magyar irodalomtörténész-kritikus. A magyar klasszikusok romániai kiadásai elé számos előszót írt, mind-mind újjáértékelés volt. Találkoztam nevével a romániai fiatal magyar írók — a Forrás-nemzedék — kötetének előszavai alatt is, és több alkalommal olvastam fiatalokat bemutató írásait a Korunk-ban. Könyvet írt *Az ember tragédiája* százéves vitájáról. Közel egy éve olvastam a Korunk-ban *Kövek* című rovatát, amelyben minden alkalommal a (hazai s ottani) magyar irodalom aktuális gondjairól, jelenségéről szól. S tudok róla, hogy készül az *összegező* műre: a 20. századi magyar nővela monográfiáját írja. Kántor abból a fiatal irodalomtörténész-író gárdából való, amely a nagy elődök hagyományain nevelődött a kolozsvári egyetem és folyóiratok körül (Balogh Edgár, Jancsó Elemér, Cseh Gyula, Szabédi László kezei alatt), de éppen benne és társaiban (Láng Gusztáv, K. Jakab Antal, Lászlóffy Aladár, Páskándi Géza) nyilatkozik meg az elődök hagyományain gazdagodó, de őket túllépő nemzedék.

Móriczról szóló kismonográfiájának van hazai tanulsága is: az utóbbi időben rejtve élő és meg-megnyilatkozó Móricz-ellenességgel, az író másodvonalba helyezésével, a mórliczi életmű és írásmű hagyományainak folytathatóságát tagadó nézetekkel is vitázik. (*Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest 1968.*)

ILIA MIHÁLY

BÁLINT SÁNDOR

A „RÓZSA SÁNDOR” MŰHELYÉBŐL

MÓRICZ ZSIGMOND SZÜLETÉSÉNEK 90. ÉVFORDULÓJÁRA

Igen elfoglalt, sok sürgős feladattal küszködő néprajzi kutatásunknak egyik ünnepi tisztessége lesz a népi gondolatnak elkötelezett íróink, költőink életművében található táji, népéleti dokumentáció szakszerű értelmezése. Bár az alkotói önvallomás, illetőleg ábrázolás más céllal, hangsúllyal történt, mégis a tudomány is okulhat belőle.

Csak szemléltető példának említünk néhány témalehetőséget. Arany János tárgyi néprajzát már régen megírták, de arra még senki sem vállalkozott, hogy a folklórral való kapcsolatait, a rájuk vonatkozó gazdag részletkutatásokat legalább összegezze. Születésének másfél századik fordulóján a néprajz oldaláról alig méltattuk. Jókai regényeiben lényegében benne van az egész akkori Magyarországnak néprajzi képe is, összefoglaló méltatásával máig adóskor vagyunk. Kizárólag Tömörkény tanuskodása nyomán nagy körvonalakban akár idegen is megírhatná Szegednek század eleji néprajzát. Móricz Zsigmond, Veres Péter, Szabó Pál, Darvas József a Tiszántúl, Illyés Gyula a mezőföldi parasztságáról szólva, a társadalmi néprajz hazánkban nehezen bontakozó vizsgálatához klasszikus anyagot szolgáltat. Tamási Áron a székelység, Kodolányi János az Ormányság archaikus népi világát és szigetsorsát az írói látomás mellett hiteles néprajzi „nyersanyag” felhasználásával ajánlja a szakmai kutatás figyelmébe. Mindezzel természetesen az irodalomtörténeti, helytörténeti, honismereti kutatás is jól járna, mert az alkotás esztétikailag elemzett egyéni ihletései, talán olykor el is túlzott európai kapcsolatai mellett fény derülne a gyermekkor és szülőföld emberi közösségének magatudatlan, tehát sorsszerű ösztönzéseire is. A szokásos általánosságok, kifejtetlen sommázások, olykor frázisok helyén hitelesebb képet remélhetnénk.

Kísérletünkben Móricz Zsigmondnak Rózsa Sándorról szóló regényét vesszük szemügyre. Móricz ugyan nem volt a szegedi táj fia, művéhez azonban tiszteletre méltó buzgalommal kereste az Aranytól is követelt epikai hitelt, az írott forrásokban és előszavas hagyományban található bizonyosságokat, hogy így a *Rózsa Sándor* ne csak szépírói alkotás legyen, hanem idézze a szegedi világot is. Miután pedig az írott dokumentumok nem elégítették, nem elégíthették ki, szükségszerűen, de alkotói hajlama, emberi vonzódása szerint is az eleven hagyományhoz kellett fordulnia.

Máshol röviden már elmondottuk, hogy az íróval hogyan ismerkedtünk meg és hogyan iparkodtunk anyaggyűjtésében segítségére lenni. Erősen foglalkoztatta a nyelv, vagyis a szegedi népnyelv, amelynek Ágnes néni, továbbá az alsóvárosiak és tápaiak ajkán megszólaló muzsikája, kifejező ereje magával ragadta. Tisztaban volt azonban a határokkal is: „Ha én Szegeden születtem volna ősi szegediektől és ott nőttem volna fel, akkor tudnám a nyelvet. De így csak a magyart, az emberit, a mindnyájunkkal közöset akarom” — írja a Kelet Népe egyik szerkesztői üzenetében. Nem zárkózik el azonban nyelvének ő-ző átszínezésétől.

Már akkor foglalkoztunk szegedi tájszavak, szólások gyűjtésével. A kéziratot szabad rendelkezésére bocsátottuk. Nagy figyelemmel tanulmányozta, és sokat kijegyzett belőle. Ezekből a regényszövegbe is belekerült az első kiadás (1941.) oldalszámai szerint:

100. *Ha akar, lögyön templom!* — rikkantott fel magában — *minek az a kápolna!*... Akasszanak fel: de engöm többet bottal mög nem ér az istennek szent árkganyala sé.

102. *Amelyik kutyának veszőtt hírét kötik e kő annak veszni.* Mán Rózsa Sándornak a nevét ugatják. Mán azon csudálkoznak, hogy hun van ilyen soká, hogy semmi se történik az éccakában? No hadd ugassanak.

103. Komenció. Abbul kell élni, amit kimondanak kiadnak. Ahun az embört semmise fenyegeti, csak éppen az istennyila. Pedig hát ott is sokszor *füstöl a kémény, de nem tudjuk mi föl alatta*...

112. *Ebbel tartis* (pontansi: tartisz), *ebbé kő lönnöd!* — mondja ébredve egy hatalmas testes asszony, aki roppant tagokkal nyújtózik s közben ráeszmél, micsoda kutyafalka az, amelyikben magára talál.

113. Látok egy legényt — mondta Pörzsi — de hát *ahun egy van, ott egy sincs.* E'mönt a mi fiunk, — sirt fel egy vénasszony, fekete kordován bőrét gyúrva — nincs má nekünk életünk.

129. *Má ne haragudj, erőszakkal mennyek az isten nyakára?* (= öngyilkos legyek?)

130. A mög mindig előkerült, hogy az embört *baranyi kocsira ütették.* Mi??! — hördült fel Rózsa Sándor — *baranyi kocsira!*? — mert ez a legnagyobb sértés; mert ez azt teszi, hogy becsapták.

140. Nem vér az isten bottal. Az isten sem siet, sem késik. (Pontos szegedi hangzásban: az Isten se nem siet, se nem felejt.)

II.42. Tudod-e azt a találos kérdést cimborám, hogy mikor van a magyar egy akaraton? ... Mikor kártyáz, mert akkor mind nyerni akar ... meg mikor a templomból gyűn kifelé, mert akkor mindenki első akar lenni ...

Szívesen használja a szegedi igeragozásnak már Vörösmartyótól is értékelt archaikus formáit. Így II.37: *fölakasztik, levágik*. II.40: *akari*.

Javasoltuk Móricznak, hogy a stílus színessége érdekében a szegediek párbeszédeit ö-ző tájshólsába írjuk át. Azonnal és igen szívesen beleegyezett. Nyomdai késedelmeskedések, de főleg halála miatt a szándékot csak igen egyenetlenül, egyes részeknél válthattuk valóra. Innen az ö-zésbeli következetlenségek, amelyek miatt még életében több nem jóhiszemű kritikában, kötetkezésben volt része. Móricz halála miatt természetesen már semmiféle utólagos „helyesbítésnek” nincs helye, legföljebb egy eljövendő, filológiai apparátussal készült kritikai kiadás jegyzetanyagában.

Hogy Móricz okosan forgatta Reizner János helytörténeti munkáját, arról számos rész tanúskodik. Ennek elemzésére azonban itt nem vállalkozunk.

Jártában-keltében Móricz mondai hagyományokat is följegyzett és alkalomadtán föl is használta. Így mindjárt regénye elején (20. l.) elmondja a földön járó Jézusnak meg a tápai kovácsnak legendáját. Ez a történet a szegedi kovácsok hagyománya szerint céhpatronusokkal, Szent Lénáddal esett meg.

A röszei kovácsot, Rózsa Sándor regénybeli jó emberét máshol is megszólaltatja, amikor Maradék Pál a szegedi szép gyalult sima pusztaságot szeretné látni. II.5: *Hogy is mondta a röszei kovács: „nem ördög az embőr, hogy hat nap alatt mögacélozzon egy ásót”. De az Úristen hat nap alatt az egész világot mögteremtötte, hajja ken!” — morgott neki a szögédi embőr. „Olyan is a! — felelt a kovács. — „Mit, kend az Úristen munkájában is kételkedik? Mi héjja van annak?” „Hát a högyeket még elgëreblyélhetö vóna!”*

Török Pálné tápai történetét Lele Mihályné Fodor Etelka idős tápai parasztasszony családi hagyományként mesélte el 1940 nyarán Móricznak. Iteni tartózkodására emlékezett egy tápai megörzött nyelvi régiség, a felszólító módnak jelentő mődként való használata. 224: *Egy jó vacsorának mink se vagyunk ellenségi. Részé lögyön benne — mondta a gazda. A gazdasszony is tőditotta: Bizony nem is értöttük, hová möntek maguk. Mink itt csak főzzünk, főzzünk, maguk mög mönnek világgá ...* II.18: *Hetfén mink ketten a leveles tőhon kimőnnyünk.*

Szegeden is, bár máshol is élő népmesei motívum, amikor a táltosló megkérdezi gazdáját: *hogyan vigye? Erre a lovas ezt mondja neki: úgy hogy kárt ne tőgyön se magába, se másba.* Ezt olvassuk a 366. lapon.

A szegedi boszorkánypörök Reizner-közölte vallomásait Móricz is átlapozta. Szorongó asszonyok szájába adva földidezi (II.40) a vádakát, főleg az ördöggel való társalgást, majd hozzátette: „Tomboltak, ordítottak, jó szögédi módra már megint a boszorkányvilágba sülyedtek vissza, mert az titokzatosabb és csodálatosabb, mint a betyárság és a betyárokak se lehet megérteni boszorkányok és ördögök nélkül.”

Móricz 1940 augusztus elején ott volt a híres szegedi havibúcsún, a kerülésen, amelynek megragadó leírását (352—359) a regény egyik fejezeteként olvashatjuk. A búcsú kialakulásáról, Szeged Délvidékre, tanyákra kirajzott parasztnépének az anyavárosba való hazatéréséről, a legendáról mi beszéltünk neki, bár a búcsúsokkal is szót értett.

A búcsú idején a templom körüli polgárházak szárazbejáratában és udvarán sok rögtönzött *duattyán*, vagyis alkalmi vendéglő volt, ahol étel, ital, sőt este muzsikaszó várta a szent szolgálatban éléhezett embereket. Egyikben meg is vacsoráztunk. „Alsóvárosi templom mellett van a duattyán ... leveles szín, amelyben bort mérnek és hurkát, kolbászt; semmit mást. E'kell a tanyai magyarnak, ha bejön a keresztel és megpihen a szép templom tövében a búcsújárás és kerülés szent fáradalma után”. A szó egyébként még a hódoltság maradványa.

Itt megjegyezhetjük, hogy a *Kibir ángyó duattyánja* (145) Szigethy Vilmos információjából került a regénybe. Neveket itt fölösleges említeni, csak annyit, hogy az „intézmény” a századforduló táján „virágzott”. *Toronyalji urak*, főleg az agglegények szórakoztak benne. Móricz ezt az értesülést vetítette vissza a regény korába. Bár lehetséges, hogy efféle úri bordély már akkor sem volt ismeretlen.

Móricz a regény írása előtt megfordult a szegedi Alsótanyán, így Mórahalmon, továbbá Röszei, Szentmihályteleken. Részben Reizner, főleg azonban személyes adatgyűjtése, imitt-amott a mi tájékoztatásunk révén hiteles képét rajzolja meg a szegedi pusztá hajtani világának, a földmives civilizációba való nem könnyű áthajlásának, majd a kiteljesedő tanyai életnek. Lépten-nyomon találkozott a szegedi parasztságnak Rózsa Sándor iránt érzett rokonszenvével is.

Az író alkotó jogával élve, *csipp-csupp igazzal* nem törődhetett. Így Pandirkó Guszti rőszkei földesurasága, továbbá a rőszkei plébánia és Hajas plébános szerepeltetése az ő kitűnően sikerült költői fikciója, XX. századi helyi elemekkel is átszőtt találó ábrázolása. Erre a regény politikai mondanivalója miatt volt szüksége. Maga a történeti valóság az, hogy Rőszke nem volt földesúri falu, hanem Szeged szabad királyi város birtokán létesült kertésztelepülés. A középkorban falucskaként virágzott, a hódoltság idején elenyészett. A XVIII. század elején a tiszai határőrség egyik állomása, számos szerb granicsárral, akik azonban hamarosan beolvadtak az Alsóvárosról még ebben a században kirajzó dohánykertész magyarságba. Ez az igen dolgos rőszkei népotvözet máig szilaj, szélsőségekre hajló természetéről ismeretes a szegedi világban. Mint tudjuk, Rőszke a szegedi paprikatermelés egyik főfészke, amelyet Móricz a regényírás előtt néhány esztendővel mesteri riportokban is megörökített.

Rőszkének egészen a XX. századig nem volt papja, temploma. Móricz kitalálását nyilvánvalóan az is magyarázza, hogy Kopasz Antal rőszkei plébánosnak több napig vendége volt. Kopasz törzsökös szegedi, egyébként igen szerény műveltségű civis ivadék volt, emberi karaktere sokkal rusztikusabb, mint Hajas biedermeier figurája. Móricz Kopasztól mindenestre sok, természetesen inkább anekdotikus értesülést kapott Rőszke múltjáról, Rózsa Sándor rőszkei kapcsolatairól. Az ugyanis kétségtelen, hogy a *nagyparaszt* családja, leszármazottjai Rőszkén éltek.

Móricz írói szándékait a néphagyomány oldaláról mégis alighanem a *szögedi kufa*, Balogh Ágnes öreg, akkor nyolcvanesztendőös nagynénénk igazolja és erősíti meg. Emlékezetünk szerint legalább négy-öt félnapot eltöltött nála (Londoni körút 18). Móra Ferencen kívül nem hallottunk senkit, aki olyan elbűvölő szépséggel beszélt volna magyarul, sőt szögedi módra, mint Ágnes néni. Talán túlzásnak tetszik, mégis valljuk, hogy az első kötet szépségét, kerekességét, emberi igazságát, szegedi levegőjét Ágnes néni emlékező szava is építette. Sorok, bekezdések is felködlenek bennünk, amelyek kétségtelenül ő sugallt az írónak. Így 8, 24: *a szögény is embőr*, 221: „de sokszor adott egy darab könyeret... Mikó eemöntem a kolomppaa... Mer olyan vótam én, mint a bárány... mikó kicsi vótam: kolompot kötöttek a nyakamba, bé a kukoricásba, hé... Mindönki jó vót énhozzám... jó árvaságom vót neköm a rőszkei határba...”

Akadna még — főleg a hajdani pásztorélet köréből — mondanivalónk, azonban ennyi is elég ahhoz, hogy lássuk, Móricz Zsigmond mekkora alkotói komolysággal fogott a munkához, amelynek végére jární már nem tudott. A *Rózsa Sándor* így is egyik legemlékezetesebb írói cselekedete marad nemcsak modern irodalmunknak, de a szegedi regionalizmusnak is. Az író egyéniségében summázódott, írásba rögzített közösségi hagyomány ismereteink szerint máris elindult a folklorizálódás, népkönyvvé válás útján. Alighanem ez a közösség legőszintébb, legméltóbb tisztelgése a mű előtt.

IMRE LAJOS

PETŐFI: KÖZÜGY

HALÁLÁNAK 120. ÉVFORDULÓJÁRA

1849. július 31-én, nem sokkal délután hat óra múltával eleredt az eső, s egyre sűrűbb pászttáokban verte a Fejéregyháza—Héjjasfalva közötti utat, melyen mintegy másfél órával előbb még véres pánikban menekült Bem maroknyi serege. A buni útszögelléssel áellenben, az Ispán-kútnál, melyet a köznép „Ugrókútnak” nevezett, fiatal férfi holtteste feküdt. Br. August von der Heydte osztrák vezérkari őrnagy, aki Lüders hadtestéhez volt beosztva összekötőtisztnek, német alapossággal vette szemügyre a holttestet: „Er war mager, klein, trockens Gesicht, mit sehr bestimmten Ausdruck, und grossem, schwarzem Vollbart” — „sovány, kicsiny, száraz arcú volt, nagyon határozott arckifejezéssel és nagy fekete körszakállai” — írja a mezítlábas, kiforgatott zsebé, nagy vértócsában, bal mellén dzsidaszúrással fekvő, magányos halotról.

Leírásában minden pontos: a helyszín, a fekete pantalló; a szegélyezett fehér selyeming, mely a halott pár héttel előbbi, utolsó arcképén is látható. Az utolsó két hét lázas hajszejára vall a „nagy, fekete körszakáll”: Bem minden áron győzelemre akarta úzni seregét, s régi módszerével, a gyorsasággal, a hihetetlen menetteljesítményekkel operált. Borotválkozásra, szépítkezésre a szó szoros értelmében nem ma-

radt idő, s a halott, aki korábban kis spanyolszakállat viselt, így került fekete körszakállal ismeretlen sírjába.

Ez a kép: az esőverte, sáros holttest, mely a maga jelentéktelenségében és elhagyatottságában feküdt ott a császári tiszt fürkész szemei előtt, a hirtelen sötétedő nyári alkonyatban, *ma már jelkép*. Egy szemléletnek, egy filológiai megtisztulásnak, *egy eszmei igénynek* a jelképe, éppen véres naturalizmusával és leírásának pontosságával. Dokumentuma annak, hogy korunk irodalomtudománya azért idézte fel — nem a képződés szellemidéző praktikáival, hanem a tudományok egész sorának apparátusával — a halott Petőfi valódi képét, hogy *az élő Petőfihez* jusson egyre közelebb és közelebb. A Petőfi-hagyaték ugyanis közügy, mint ahogy műve közügy volt már életében is: hiszen már életében túlnötte azokat a hatáskereteket, melyeket csupán egy költői életmű határolhat el. Saját kora *kevés*, az azt követő évszázad *kicsiny* volt ahhoz, hogy szembenézzen az igazi Petőfivel. Innen van az a szakadék, mely ma a 26 éves fejfel elhunyt költő és — gondolnánk, természetes — olvasóközönsége, az ifjúság között van. Sokan ezt generációs problémának vélik, holott ez csak annyiban igaz, hogy köztudatunk — és vele együtt az ifjúság — többnyire még azt az évszázadon át tömjénell körültengetett Petőfit látja, aki karddal vítezkedett volna a tragikus ütközetben, mint egy Kinizsi Pál, s kiomló vérével, égre emelt szemgolyókkal írta végórájában egy kősziklára: „Hazám”; azt a Petőfit látják, aki bronzba öntve, bodor fürtökkel áll a Duna-parton, s égre mutató ujjával mintegy ezt mondja: „Sic itur ad astra.” A Petőfi Társaság Petőfijét látják, akit égre emeltek, hogy minél távolabb legyen, s nem azt a Petőfit, aki — ha tovább él, az emberi kor normális határáig — Gyulai Pál szerint „fejével az égboltot ütötte volna ki”.

Neve a köztudatban még ma is közhelyekben fulladozik: a múlt század második felének közheyeiben, mely a maga kései és elsőkélyesedett romantikájával, felemás és elvetélt társadalmi berendezkedésével nem is tudott, nem is akart mit kezdeni vele, tehát hazug és színészes pózokba merevítette. A mai ember — ha már ismeri a modern Petőfi-portrét — Aranyal együtt mondhatná: „mintha sással hasítanak a fülemet”, mikor ilyen hangzatokat hall róla: „lánglelkű”, „koszorús”, „látnoki”, „halhatatlan”; ha pedig nem ismeri, közönyösen engedi el füle mellett az elunt frázisokat, s velük Petőfi friss hangját is. Nem Petőfi idegen a modern ember és mai ifjúság számára, hanem az elavult portré, a begyökeresedett, kivénhedt jelzők, melyek úgy tapadtak a költőre, mint elsüllyedt hajóra a tengeri üledék. Ennek eltávolítása: közügy, elsősorban nem irodalomtörténeti, hanem közéleti érdekből.

Persze, kezdhettük volna azzal is, hogy *magá az irodalom közügy*. Mindig is az volt, nálunk különösen. Líránk és legjobb prózánk alkata szerint is mindig a magyar közéletben gyökerezett, és mindig arra hatott vissza. Ez a közéletiség a reformkor során Vörösmartyékkal, Eötvösökkel, Tóth Lőrincékkel — akik költészetben, tudományban, szótárkészítésben, nyelvmuvelésben, egyáltalában a szellemi és a művészeti alkotás minden területén a nemzet előttünk álló sorsát építették — konzekvens program lett. Közügy volt, hogy az országnak nincsen háza, s ebből hatalmas vers született, melyben az „ezredényi szenvedés” is bátran felkiáltott; a történetudomány kutatta a magyar jobbágyság múltját, hogy a jobbágyság *jelenének* kínzó kérdéseire választ és megoldást keressen; a nyelvtudomány a magyar nyelv szókészletének állagát vette számba, jelentésanalízisére, hogy alkalmas legyen minden tudomány művelésére, s ezzel valóban európai nyelvvé váljon. Mindez *közügy* volt. Végül pedig közügygé, történelmi eseménnyé vált március 15-én egy vers, s a továbbiakban Petőfinél vessé vált minden közéleti — s így természeténél fogva történelmi — esemény. Így forrt össze a Petőfi-fogalom a közéletiség fogalmával, így lett Petőfiből nemzeti közéletünk számára „közös eszme”, „nem alkuvó” elv, „lobogó” és minden, aminek a forradalmi újjászületés korról korra elnevezte.

Eszmei hagyatéka egyértelmű; modern Petőfi-kutatásunk ezt az egyértelműséget elemzi, teszi világossá, ennek szerves kapcsolatait keresi magával a korrallal. Ez azért fontos, mert Petőfi nem csupán hagyomány, hanem — ahogyan két évtizeddel ezelőtt *Király István* megfogalmazta — „vívászat” is. Ez a felfogás már messze esik a költővel kapcsolatos obligát pátoztól és a romantikus Petőfi-szemlélettől: az egyértelmű *elkötelezettségre* utal. A száz év gyakorlatában munkáló, a nemzeti-forradalmi tudatba beépült Petőfi-eszmeiséget, Vajda János, Ady Endre és a marxizmus Petőfi-eszményét, egyszerűsre mind hétköznapijaink Petőfijét közelíti meg.

Ez a vívászati szerep írói, esztétikai és kritikai irányzatok határvonalává tette meg a Petőfi-hagyatékot, melytől *vagy* jobbra, *vagy* balra helyezkedhetnek el művek, állásfoglalások és jelenségek. Petőfi mintegy mérce ebben a felfogásban, mely társadalmi és erkölcsi értékrendet jelöl. A korábbi egészséges irányú Petőfi-kutatás, ill. portréalkotás eredményei — itt elsősorban *Horváth János* hatalmas monográfiájára és *Illyés Gyula* kitűnő portréjára kell gondolnunk —, de főképpen az utóbbi húsz év Petőfi-közleményei, melyek ma (részint új felismerések közlésének szán-

dékával, részint — sajnos! — a hagyománymentés segélykiáltásaival) *közéleti és közérzeti kérdéseinkkel összefüggésben jelentkeznek, e mércét közüggé teszik. Közügy, mert a Petőfi-életmű iránti közöny — vagy pláne ellenérzés, mert ilyenrel is találkozunk, ha nem is a sajtóban vagy a szakirodalomban — nem csupán önmagunk becsmérése, vagy egy nagy és tiszta hagyománnyal való szakítás, hanem bántó és ellenséges eleme is mai köztudatunknak, a nemzeti közérzet beteges jelensége: ezt tudomásul kell vennünk!* S hogy ma újra írnak róla, hogy az elmúlt egy-két esztendőben újabb Petőfi-hullám kapta hátára sokak gondolatait, s e gondolatok nemegyszer aggasztóak voltak: ez is társadalmi jelenség, s minden felszólalás a közügy igényével hangzott el.

Van ma nálunk egy divatos irányzat, melyet hol deheroizálásnak, hol dezillúzió-nálásnak (kimondani is alig bírja az ember!) szoktak nevezni. Ennek feltétlenül van jó szándékú és a realitások meglátására, önmagunk jobb megismerésére irányuló tendenciája is. Létjogosultsága azonban csak akkor van, ha alapját objektív és teljes tudásanyag, az összefüggések hibátlan meglátása és feltárása képezi. Ennek hiányában odajutunk, hogy — szomorú példa — egyetemi ifjúságunk egy része (az évforduló során végzett közvélemény-kutatások hozták felszínre) Adyt pl. konzervatívnak, formalistának, idegennek, Petőfit elavultnak, szimpléxnek, hovatovább primitívnek érzi. Nem értik, hogy világszerte miért éppen ő fémjelzi elsősorban a magyar irodalmat, mit adhat ez az átlátszónak vélt költészet a huszadik század utolsó harmadában élő bonyolult embernek? Hivatkozhatunk más, mindennapi jelenségekre is: a középiskolákban éppen Petőfi az, akivel — elsősorban fiatal — tanáraink alig tudnak mit kezdeni, az érettségi vizsgákon éppenséggel róla halljuk a legtöbb frázist vagy a leggyászosabb mekegéseket, szavalóversenyeken, irodalmi színpadok műsorain alig szerepel, mintha valóban bevonult volna az érdektelen „halhatatlanok” közé.

Külön tanulmány tárgyát képezhetné, hogy kit, kiket, miért vádoljunk ezért, vagy az irodalmi ízlés- és igényfejlődés bonyolult viszonyai között milyen okok játszottak közre nem Petőfi „deheroizálásában”, hanem lefokozásában. Én ismét és változtatlanul csak arra az ellentmondásra utalnék, melyet már korábban is említettem: a múltból maradt sekélyes és ma már egyre inkább torz — de még a köztudatban élő — Petőfi-kép és a gondolatosság, az absztrakció, a bonyolult felé irányuló igények ellentmondására. Ez ellentmondás feloldására pedig — ezt megint csak ismételtlen hangsúlyoztam — nem egy új Petőfit kell kreálni, mely talán jobban megfelelné a modern embernek, hanem meg kell tisztítanunk Petőfit az évszázados üledéktől, hogy az életmű a maga valódi tisztaságában, kristálytömbszerű egyértelműségében csillogjon. Ez már önmagában a *modern Petőfi lenne*.

Sajátos, hogy *ettől nem is állunk olyan messze*; a rossz hagyomány azonban, úgy látszik, egyelőre erősebb. Vagy hogy kissé vulgárisan fejezzem ki a lényegét: sajtóban, irodalomban, iskolákban, információcsészékben nem csináltunk elég hatásos propagandát az értékes Petőfi-irodalomnak.

Köztudomású, hogy nincs még magyar költő, akiről annyit szónokoltak, akiről annyit írtak volna (rosszat, selejteset is!), mint ő róla; az is tény, hogy a legaprólékosabb és legalaposabb életrajzi és filológiai elemzésnek — főképpen az elmúlt húsz évben — ezt az életművet vetette alá a tudomány. Azt pedig csak a ma munkálkodó Petőfi-kutató generáció tudja, hogy — bár az irány már helyes és a portré arcvonásai épek, valódiak — mennyi kérdésre keresünk még választ.

Horváth János monográfiája — melynek szemléletével sok pontban vitatkozunk, de melyet az alapvetőnek tartott, nagy munkának kijáró tisztelettel értékelünk — kijelölte helyét a magyar líra történetében, s elemezte, megvilágította e lírikum egész belső struktúráját; *Pándi Pál* Petőfi-írásainak jelentősége elsősorban abban áll, hogy a Horváth János-féle alapokat tisztázzák és korrigálják. *Ilyés Gyula* tanulmánya a költő emberi-politikai arculatának valódi vonásait vázolja fel; *Dienes András* cikkei, kötetei mindezeknek életrajzi, filológiai támasztékokt adnak. Sorolhatnánk tovább: *Hatvany Lajos* Így élt Petőfi-jét roppant sajtóapparátusával, *Mezősi Károly* hangverszorgalmú okmánygyűjtő tevékenységét, *Kiss József*, *H. Törő Györgyi*, *Fekete Sándor*, *Martinkó András*, *Tóth Dezső*, *Hegedűs András* és mások közleményeit, melyeknek közös vonása, hogy nemcsak hozzátésznek minden esetben valami újat és fontosat a Petőfi-biográfiához, vagy a Petőfi-filológiához, hanem ugyanakkor szét is osztlnak valami tévhitet, obligát legendát, frázist — leválasztanak valamit az üledékből.

Hovatovább elmondhatjuk, hogy *ma Petőfit jobban ismerjük, vonásait, karakterét, helyét a közéletben tisztábban látjuk, mint a saját kora, vagy bármelyik kor*. Külön igazalom, nemegyszer a szenzáció erejével hat az a modern és fáradtságos filológiai tevékenység, melyet elsősorban *Lukácsy Sándor* képvisel, s mely a költő intellektusának gyökereit és összetételét vizsgálja. Így tudtuk meg, hogy a „piros zászlót” Petőfi már Marx előtt a világforradalom jelképeként énekli meg — először a világiroda-

lomban! —, s hogy forradalmi filozófiája, a francia forradalomról szerzett ismeret-
anyaga, mely gondolkodásának és egész felfogásának gerincét képezte, a század egyik
legpallérozottabb elméjű szocialistájának, *Cabet*-nak hatásjegyeit hordja magán, akit
akkor még rajta kívül alig ismerhetett valaki Magyarországon. S miután ezt a leg-
aprólékosabb filológiai vizsgálódás tisztázta, már azt is tudjuk, hogy *Cabet* áramkö-
rein keresztül *Morus*, *Campanella*, *Morelly*, *Bonarotti* gondolataival is érintkezett a
költő; a költő, aki magasabb iskolákat ugyan nem végzett, de bizonyosan őt, egyes
feltevések szerint nyolc nyelven tudott huszonhat éves korára; akinek világhíradalmi
tájékozottságát, olvasottságának széles határait csak most kezdjük sejteni; aki *Vö-
rösmartyt* és *Aranyt*, korának legnagyobb nyelvművészeit nyeri meg egy műfordítói
triász gondolatának, mely a teljes Shakespeare-t akarja magyarra átültetni. Az újabb
kutatások nyomán tételezzük fel, hogy *Beck Károly* révén kapcsolata volt a *Junges
Europa*-mozgalommal, mely a német, francia, angol, olasz forradalmi ifjúsági szer-
vezeteket fogta egyetlen láncba; 1847-ben ezért akart Párizsba, majd Londonba
utazni. Egyszerre sürgetővé vált emberi kapcsolatainak, kortársai, barátai tevékeny-
ségének és jellemének kutatása, a kor sajtóberkei belső zugainak fürkészése, utazásai
eddig rejtett szándékainak feltárása, a vidékek politikai és társadalmi arculatának
elemzése, melyekhez köze volt. Röviden: a költő és kora ezernyi kapcsolatának fel-
tárása. Petőfi csak így lehet teljes: komplex kutatások tükrében. Ahogyan többet és
többet tár fel a biográfiai és a történelmi kutatás, úgy egyre több és több a filológiai
kérdőjel, s az ezekre megtalált válaszok úgy tisztítják le rétegről rétegre a Petőfi-
fogalomra rátapadt üledéket, mint ahogyan a restaurátor vegyszerei és ecsetje tisz-
togatták le egyetlen daguerrotyp-fényképéről az évszázados oxidációt. Állíthatjuk: a
mai Petőfi-portré, mely tisztázott elvek, történelmi tények, aprólékos biográfiai és
filológiai, és éppenséggel *nem mindig a kimondottan Petőfi-centrikus kutatások* rend-
szeréből alakult ki, olyan közelségbe hozza az *élő Petőfit*, mint ama daguerro-
typ a tuskés hajú, haragosan összezárt ajkú, és mégis melankolikus tekintetű
ifjú arcmásával. Annál inkább éreznünk kell az irodalompropaganda és az
irodalomtörténet felelősségének súlyát: hiszen a köztudatban még mindig nagyon élénk
annak a Petőfinek a képe, aki ondulált hajfürtjeivel, eszményített vonásaival, magasra
vetett fejével olyan, mint egy korabeli arszlán, aki éppen most lépett ki valamelyik
Hatvani utcai frizőr műhelyéből. Tudjuk azt is, hogy máskor — ugyanebben a felfo-
gásban — ez az arszlán felleghajtó köpönyeget ölt, s afféle garabonciás diákká ved-
lik. Olykor meg — a korabeli szalonkritika kései reminiszenciájaként — hol csárdás
kiskalapot, hol pedig frigiai sapkát tesz a fejére, s ennek megfelelően ízeskedik és
egyszerűsködik, vagy pedig a Grève piac suhancainak vérszomjas jelszavait ordí-
tozza.

A mai Petőfi-kutatás előtt már tisztán áll, hogy költészetének indulati telítettsége,
egyértelműsége, formai egyszerűsége, forradalmi következetessége egy kiválon pal-
lérozott, olvasott és magasan a kor színvonalán álló elme konzekvens költői meg-
valósulása. Semmilyen tekintetben sem volt borzas-zseni, vátesz, vagy garabonciás.
Amire az ilyen megállapításokat erőteltetetlen alapozták: az költészetének többnyire ki-
forratlan eleme, a kor konvencionális lírájának ízlése szerint kialakult néhány vers,
melyeknél ebben a stílusban sokkal jobbakat írtak nálánál sokkal kevésbé tehetséges
költők is. A „*Jövendölés*” kis kamasz-Petőfije a mai kutatót sokkal inkább mosoly-
gásra, mint a „*vátesz*” felfedezésére készíti. Nem a leendő zsenit látja benne, akinek
„*dicső neve*” „*soká, örökkön él*”, hanem a hatodrangú szintársulatok kórusaiban zen-
gedező segédszínészt, eltűzött pátoszával és gyerekes proféciaival. De így, ezzel a
mosolygásra készítő önbizalommal is: annál emberibb, annál közelebb számára a
leendő nagy Petőfi, a nemzet forradalmi intellektusának majdani hordozója. Forra-
dalmi költészete nem valami hátronzogató, indulatokból és ösztönökből összeállt
carmagnole-ének, hanem nemzeti riadó, európai muzsika, melyet az ifjúság bája, ter-
mészetessége, a kor legnagyobb gondolatának ereje, a jövőért küzdő emberi tudás és
szenvedély jár át. Költészete — hogy Németh László egy más vonatkozású, de ide is
illő meghatározását idézzük — „a minőség forradalma” volt. Ezért példa, ezért sárt-
hetetlen hagyomány, ezért *közügy* számunkra Petőfi.

Halálának 120-ik évfordulóján nem a segesvári „*hősre*”, a „*génuszra*” emléke-
zünk, hanem a menekülőre, aki — *Dienes András* nem győzte eleget hangsúlyozni —
a csataterén nem a halált, hanem az életet kereste. A drámai pillanatra emlékezünk,
melyben életének utolsó szemtanúja, *Lengyel József* székelyszerű sebész emléke-
zése szerint „*fedetlen fővel, s zétterjesztett ingnyakkal, lengő zubbonyával*” futott a
Fejéregyháza—Héjjasfalva közötti országúton. Emlékezünk a zilált, holtfáradt fiatal
emberre, aki az előző éjszakán — ezt is pontosan tudjuk — egy perccel sem aludt,
aki a csataterre menet *Gyalóky Lajos* százados kocsián az európai liberális hatalma-
kat szidta gyalázatos ámulásuk és önzésük miatt, s akinek utolsókat dobbanó szívén-
ben, halálós kínban és félelemben egy nagyot akaró nép életösztone kalapált.

PRÓZA

IRODALMI KÖRUTAZÁS

**HÁROM ÚTINAPLÓ — SÖTÉR ISTVÁN: VACSORA CARMELBEN;
SZABÓ MAGDA: ZEUSZ KÜSZÖBÉN; SIMON ISTVÁN: FORRÓ ÉGÖV ALATT**

Az utazások — egyúttal tehát az útleírások — korát éljük. A háború, majd az azt követő természetes, később mesterséges elzártság lefojtotta a vándorlási lázat, amely most oly forró hőfokon tart hazánkban is százezreket. Később, amikor újra utazhattunk, az írásos élménybeszámolók iránt is jelentkezett újra az igény, amelyet eleinte pusztán *zsurnalisztikai eszközökkel* próbáltak kielégíteni azok, akik erre vállalkoztak. Rövidesen kifogytunk azonban a hírlapírói klisékből, rádöbbenve arra, hogy a főszínes jelenségek mulékony ábrázolására vállalkozva nemcsak az ismétlés veszélye nagy, hanem az eredetiség is másodlagosnak tűnik. Elavultak a „szempontok” is. A kezdetekkor a riportázs-keretek még úgy-ahogy eltűrték a leegyszerűsítő metodikát. Látszólag elegendőnek tűnt néhány érdekesebbnek ítélt látvány hevenyészett, épphogy csak impresszionisztikus visszaadása, játszadozás a rendelkezésre álló kevéske adatmennyiséggel, amit alkalmi összehasonlításra és messzemenő következtetések levonására egyaránt alkalmasnak vélték a műfaj művelői. Pedig nagyon kevés volt ez a lényegmondáshoz: az olvasók hamar beteltek vele. S valahogy így támadt föl az igény az *irodalmi fogantatású útinaplók* iránt. Utóbbiak nem alkalmi használatra készültek. Már szándékaikban is többek akartak lenni afféle bédekker-nél, amely megelégszik a futkosó turista útbaigazításával. Úgy akartak élményeket tolmácsolni, hogy azokat az olvasó is átélhesse, mintegy részesévé váljon mindannak, amit a szerző látott, tapasztalt, s amit kiegészített még tudásával, érzéseivel, gondolataival, következtetéseivel, egyszóval *teljes művé formált*, alkotássá emelt.

A módszerek — amelyek e végeredményhez elvezetnek — természetesen különbözőek lehetnek, s általában különbözőek is. Ahány író, annyiféle szokás — mondhatnánk, és helyénvalónak tűnik ennek hangoztatása esetünkben is, amikor három, olyannyira különböző habitusú, indíttatású, érdeklődési körű alkotó — Szabó Magda, Sötér István és Simon István — művét próbáljuk feltenni ugyanarra a patikamérlegre, abszolút eredményt ugyan nem remélve e mérlegeléstől, de abban azért bizakodva, hogy bizonyos *viszonyító súlykategóriáknak* mégis birtokába jutunk majd.

Szabó Magda költőből lett prózaíróvá. Otthonos műfajából rándult ki — immár másodízben — az útleírásba. Simon István ugyanezt tette. De nála a költészet volt az anyaország. Talán Sötér az egyetlen, akiről elmondhatjuk, hogy otthon érezheti magát ebben a műfajban, bár valaha ő is regényírónak indult, mindazonáltal korán megpróbálkozott az esszével is. A regényíró később — sajnálatosan — elhagगतott benne, de az esszéíráshoz hű maradt, bár ez irányú ambícióit sokszor háttérbe szorította benne a tudós tanulmányíró, a monográfus.

Egy kis — megbocsátható — egyszerűsítéssel tehát állíthatjuk; a külföldi utazások izgalmait így a műfaji kirándulás úti izgalmai is tetézik. Ezek az izgalmak a művet is átjárják, külön érdekességet kölcsönözve neki (különösen Simon István esetében).

Kezdjük talán a közös nevezőre hozható tényezőkkel. Az utazások — időpontilag, Simon egyik utazásától eltekintve — erre az évtizedre esnek. Közös bennük *rövidségük* is. Szabó Magda tán hat hétig bolyongott Görögországban, Simon kiruccanásai se tartottak tovább soha néhány hétnél (Vietnam, Egyiptom, Kuba). Még Sötér tűnik leginkább időmilliomosnak: a Ford Alapítvány

meghívottjaként száz napot töltött az Egyesült Államokban. Persze az írói kirándulásokat nem lehet se naptárral, se rőffel mérni. Az igazi író mindig utazik, ha másként nem, gondolatban. Művek tolmácsolta hatások, összebúvárkodott ismeretanyag segítségével bele tudja (szokta) magát élni a föle esetleg több ezer kilométernyire élő, lélegző életformákba, körülményekbe is. Az irodalom számtalan példáját ismeri ennek, s annak is, hogy egy-egy író évtizedeken át készült arra az útra, amely elvezeti olyan országokba, melyeket szőröstül-bőröstül megismert már, de melyeknek eddig nem lépte át még a határát. Melyik magyar író nem álmódzott olyan országról, ahová egyszer életében még el szeretne (szeretett volna) jutni, hogy *szembesítse érzéseit, kitalációit, következtetéseit a valósággal!* Ha jól meggondoljuk, közéjük tartoznak ök hárman is, akik a közelmúltban tették le útinaplójukat az irodalom asztalára. Az utazások időtartamának rövidege tehát, mint ellenérv, nem jöhet számításba. Az igazi író röppenésnyi idő alatt is légiónyi cselekvést, látványt, történetést élhet át — esetleg annyit, aminek megérleléséhez, kidolgozásához aztán esetleg évek kellenek. Meg hát fogódzól ott van az írói fantázia is, a képzelet, a kombinációs készség, amely hiányos, szaggatott élménysorokat is teljessékké tud egészíteni, olyan tökéletességgel restaurálva a hiányzó valóságdarabkákat, s végül olyan egységbe forrasztva, hogy a leggyakorlottabb szem sem tud különbséget tenni közöttük, még kevésbé biztonsággal különválasztani: melyik az átélt élmény, s melyik a fantázia realissá növesztett árnyéka.

E tekintetben Simon István látszik a legegyszerűbb képletnek. Ő maga is mentegetőzve jegyzi meg bevezetőjében, hogy „*Félek a költészet berkéből kilépni: a már begyakorolt módszertani fogások mintha biztonságosabban vezetnék a tollat a verssorok szabályosabb rendjébe, a próza még mindig a bozótos-süppedékes talaj érzését kelti bennem.*” Majd alább: „Magamnak is talány: sikerült-e a százezer kilométerek úti élményeiből pár órányra sűrítendő emléket megőrizni úgy magamnak, hogy másoknak is láthatóvá tegyem, ha már le is írtam a feledhetetlen élményeket.”

Sőtér pedig ekként írja körül írói célját: „Száznapos utazásunk az Egyesült Államokban, csak keresztmetszetet, s keresztmetszetnek is csak hézagokat nyújthatott. Ennek az utazásnak emlékei: állóképek, egyszeri és esetleges tapasztalatok — erejük és gyengeségük épp egyszerűségükben van. Ilyen utazás után még csak azt sem mondhatjuk, hogy jobban ismerjük ezt az országot, mintha hírekből, könyvekből, képekből ismertük volna csupán. Mégis, az utazáson szerzett tapasztalatok sürgetőbben indítják el a gondolkodást, mint a közvetítéssel szerzetek. Persze, ismereteket is nyújtott az utazásunk, de futólágos tájékozódásunknál értékesebbek is, fontosabbak azok a *gondolkodási indítékek*, melyek megmaradtak belőle. Ez utazás tehát újrakezdődik idehaza, immár a *gondolat utazásaként*. Az emlék átalakult gondolkodási feladvánnyá — gonddá és töprengéssé. És nem annyira ítélet, mint inkább sejtélem születhetett csak belőle. De a sejtélemnek is megvan a maga ereje és értelme. A valóságnak mindig maradnak olyan elemei, amelyeket csak megsejtenünk lehet. Benyomásaink nem érthették el az extenzív ismeretek szintjét, mégis, élénk benyomásoknak bizonyultak, tehát olyan jelzéseknek, melyek erőteljesebben kiváltották a gondolatot... Ez a könyv nem ismereteket közöl, hanem benyomásokat, s a nyomukban támadó gondolatmeneteket”...

Szabó Magda nem él ilyesfajta előszó-lehetőségekkel. Ő rögvest fejest ugrasztja az olvasót, az események közepébe. Tehát a különbségek felsorolásával folytathatjuk. Ő „*regényes*” útinaplót ír, a szó tényleges értelmében. A görögországi kirándulás látványlényeibe minduntalan belejátszatja saját személységét, egyúttal tehát mindazt, ami vele kapcsolatban történik. S tudjuk, hogy az emberrel általában ritkán történnek jelentős dolgok, még egy ilyen kiránduláson se nagyon. A regényekből jól ismert Szabó Magda-i szerkesztés-technikával találkozhatunk itt is — vagy legalább az elemeivel. *Lényeges és látszólag lényegtelen dolgok egymás mellett futtatása, egyes tények, tárgyak, események motívummá emelése, szándékos elhallgatása, újra szerepeltetése. S mindez egységbe forrasztva egy gazdagon áradó stílussal*, amely nemcsak az árnyalatokat ismeri jól, hanem bonyolultsága ellenére a természetesség erejével hat.

Sőtér módszere teljesen más, amint idézett soraiban már önleplező módon vallott is erről. Ő a franciás eleganciájú esszé híve: egyrészt gondolati árnyaltságával akar hatni, másrészt választékos stílusával. Ezt a stílust képgazdagság, intellektuális mértéktartás jellemzi. Ha hasonlaltal akarnánk élni, talán megkockáztathatnánk: ő, mint esszéista egy, az eredetnél mélyenszántóbban gondolkodó és elemző Márai, aki visszafogottabban fogalmaz Krúdynál. (Bár tegyük

mindjárt hozzá, bármily leleményesek, az igazságnak csak elemeit tartalmazhatják az efféle hasonlatok.) Mindenesetre *Sötér stílusa sajátos ötvözte a tényrögzítő realizmusnak és a szürrealisztikus fogantatású — eredetű — kép-gazdagságnak.* Am tegyük hozzá rögvest: a mai, fiatalabb olvasó számára kissé túldíszítettnek, túlságosan kiszámítottnak, megformáltnak hat, ami ebben a relációban nem föltétlenül erénye. Kétségtelen: ha igazságosak és őszinték akarunk lenni, kimondhatjuk: *a reális megítélés szerint is egy icipicit meghaladott stíluseszménynek tűnik, amit Sötér képvisel, megvalósít.*

Simon pontosan az ellentéte ebben. Ő, a költő, a zárt formákat érzi alkalmasnak a szárnyaláshoz. Így a próza lazább közegében lényegesen óvatosabban mozog: minél egyszerűbb megoldásokra törekszik, többnyire lehetőleg csak a látvány, a tények rögzítésére, s arra a néhány mértéktartóan általánosító következtetésre, *amely azért mindvégig teljes terjedelmében kapcsolatban marad azzal a valósággyaggal, amelyből elvonták.* Az óvatosság végezetül erénynek bizonyul. Korunk, művészetünk — mai normatíváink szerint — szereti a sallangtalanságot, a visszafogottan ábrázolt hétköznapit. Erejét éppen abban véli megtalálni: minthogy a dolgokban magukban rejlik önnön varázsuk, ezért nem kell mást csinálnunk, mint közreadnunk őket, hogy ez a varázs kiáramolhasson belőlük — nem kell tehát földíszítenünk őket érzéseinkkel, asszociációinkkal stb., mint egy karácsonyfát. Így *egyszerűségével Simon ér leginkább célhoz.* Ő ráadásul költő is. S ahol szükségét érzi, ott áttérhet az egymás alá írt sorok zárt rendjére. Így amit esetleg nem tudott a próza folyamatosságában ábrázolni, azt kifejezheti a líra nyelvén. És érdekes módon ezek a rafináltan egyszerű versek is másként hatnak — betétként — a próza közegében: *valahogy bonyolultabbnak és teljesebbnek, mint a Simon-versek egyébként, önállóan.* Szabó Magdánál egyetlen mondatban is rengeteg minden történik: *„Rengeteg apró-bolt van itt is, a franciák, az amerikaiak vásárolnak, igazán itt barátokozunk össze a norvég kislányokkal, akik közül a nagyobbik tegnap a melltartóját nyomozta Naupliában, ettől fogva hűsége asztaltársaink lesznek egész úton.”* S így megy ez, tíz, száz oldalakon át, olyan iramban, hogy szinte beleszédül az olvasó. „Ütjegyzetek” olvasható a cím alatt, műfaji megjelölésként. Nos az ütiélmények néha háttérbe szorulnak az olyan események mögött, amelyek bárhol megtörténhettek volna. Igaz, különben jól megírtak, s előtérbe nyomakodásuk csak akkor minősíthető hibának, ha szigorúan ragaszkodunk ahhoz, hogy az ütjegyzeteknek feltétlenül és kizárólag a föllelhető műemlékek, nevezetes helyek leírását kell tartalmazniuk. Bár az író ezzel se marad adósunk. Szépszerével sort kerít a művészettörténetekből, irodalmi alkotásokból ismert nevezetes helyek, műemlékek, valamint a hozzájuk kapcsolódó történelmi események, mondák, regék ismertetésére, betartva a játékszabályokat, nem hagyva ki semmit, ami az érték szempontjából lényeges. Unalmas részletzéssel se válóthatjuk. Arányérzéke megővja az ilyenkor szokásos buktatóktól: a sznob ájuldozástól, a tudóskodóan száraz precizitástól, a romantikus lelkendezéstől. Mégis valahogy úgy érezzük, sokszor mintha a rutin vezetné tollát, amikor papírra veti ezeket a gondos érzékkel megszerkesztett helyzetrajzokat. Ráadásul túl sokszor és túl állandóan játszatja bele egyéniségét mindenbe. Hogy félre ne érthessenek, ezért igyekszem egészen világosan beszélni: *valahogy túlságosan „szabómagdás” lesz mindig minden Görögországban;* ami egy bizonyos fokig, mint írói teljesítmény fölfogható erénynek is, azon túl viszont kissé terhes az olvasó számára, s ahogy kezdi maga mögött hagyni a könyv nagyobbik felét, egyre inkább az lesz.

Sötér sokszor és sokat épít élmények, benyomások továbbgondolására, az asszociációkra. Kétségtelen, hogy *jól megalapozott intellektuális apparátusával sajátos jellegzetességet tud adni az általa ábrázolt dolgok körének.* Mondatai mögül kisejlik a világ sorsáért felelősséget érző, jövőnkért tehát aggódó ember szocialista humanizmusa, amely össze akar gyűjteni, meg akar őrizni és közkinccsé akar tenni minden arra érdemes emberi értéket, legyen az fólhalmozva a világ bármilyen pártállású szegletében. Sokszor megejti az olvasót elemzésének finomsága, következtetéseinek elkötelezett, logikus rendje. Miért van akkor mégis, hogy hiányérzetünk támad olvasás közben, miért van az, hogy a Vacsora Carmelben *inkább részleteivel hat,* s nem teljességével? A valószínűnek tűnő magyarázat szerint föltehetőleg azért, hogy Sötér néhol *túlontúl nagy apparátussal* közelít meg és boncolgat egy-egy felvillanásnyi élményt, amely ettől a művi ráhatástól végül olyanná válik, mintha laboratóriumban preparálták volna. Tehát részint elveszíti életszerűségét, részint viszont szinte lefullad a köré vont asszociációktól, következtetésektől, amelyek újabb és újabb gondolatrétegeket raknak rá, elfödve teljesen lényének eredetiségét. Ami Sötérnek erős-

sége tehát (az elemzés), abban rejlik gyöngeségének forrása is: *hajlik a túl-
elemzésre*. Néha arányt téveszt, nem érzi pontosan, hogy mekkora élmény-
anyaghoz mekkora gondolkodói, elemzői pluszt adagolhat. Így néha — a csil-
lógó stílus ellenére is — elszűrkül, fáradttá válik, mondhatni: monotonná.
S egy kicsit azzá az egész könyv, amely szerkezeti arányaiban is hordja a
főntemlített deformációt. Minden részletszépsége, -igazsága, -eredetisége mel-
lett is némiképp túlméretezettnek, -írtnak hat. Különösen akkor válik ez
nyilvánvalóvá, amikor a kötet végén néhány hazai képet villant fel: ekkor
mintha oxigénnel telítődnek meg a levegő, újra feléled, rögvest megtalálja
pontos arányait. Lám, amit nagyszerűen ismer, arról röviden ír, s ezeregyed-
szerre is tud róla emlékeztetést mondani.

Utazást jelent e három könyv az olvasó, a kritikus számára is. Telve izgal-
makkal, meglepetésekkel, s olyhelyt csalódásokkal is. Írói módszerek tájait
cserkészi be, elkalandozva a megoldások labirintusában, nemegyszer céltalanul,
másszor meg eredmény nélkül visszafordulva. A művek nem kalapok, hogy
egymáshoz lehetne hasonlítani őket, ezért az olvasó végül is rokon-, illetve
ellenszenvére hagyatkozhat csupán, amikor Simon István rövidlélegzetű úti-
rajzaira gondol vissza a legszívesebben, minthogy *bennük vélte föllelni a mon-
danivaló, az élmény, a terjedelem jó eloszlású arányát*, ráadásul azt az alkotói
magatartást is, amelyet legközelebb érez önmagához. Ez bizony némi elfogult-
ságot, részrehajlást föltételez, nem árt tehát becsületesen kimondani. (*Gondolat*,
1968; *Szépirodalmi*, 1968; *Magvető*, 1969.)

PAPP ZOLTÁN

ILLÉS ENDRE: SZIGORLAT

A most induló életműsorozat első kötetét a válogatott novellák töltik meg. Nem-
csak valamiféle kronológiához igazodó hűség vagy a hatás fokozatosságára számító
kiadási terv megnyilatkozása ez az elsőség, benne van az az igazságtevő írói szándék
is, mely — a *Krétarajzok* remek íróportréi mellett — az eddiginél erősebb hang-
súlyt kíván rakni az oeuvre más műfajaira: így az elbeszélésre, és nem is méltat-
lanul. Ma már nemcsak a mélysege és bősége, de irodalomtörténeti jelentősége is
mérhető Illés szépprózájának.

A próza — mint Németh László találoán megjegyezte — a legkonzervatívabb az
összes műformák között; a stílusirányok hullámváza korántsem forradalmasítja olyan
gyorsan, mint a lírát, s megújulása is rendszerint fáziseltolódással valósul meg.
A költők a műfajok nadrágszíjparcelláit már a századfordulóra egybeszántották;
a prózában hasonló folyamatok — gondoljunk például az esszéregényre vagy a kis-
regényre — jó néhány évtizeddel később és mértéktartóbban zajlanak. A műfajok
feszes XIX. századi uniformisát az írók kevesebb handabandával és kevésbé ríktó
módon szabják-alakítják egyéniségükre, mint a lírikusok. Illés Endre is a próza
e megfontolt újítói közé tartozik. Valami hasonlót visz végbe a novellában, mint
Németh László a regényben: amit ír, tulajdonképpen tudatnovella, azaz egy bizonyos
lélekállapot elemzése; ő is azt vizsgálja, hogy egy-egy cselekvést, valamely emberi
magatartást milyen tudati szabályozás vált ki. De ha végigolvassuk a kötet *Ifjúság-
ciklusának* írásait, egy másik párhuzamot is megállapíthatunk. Az elbeszélés és ön-
életrajz, a valóságábrázolás és a vallomás rokon egymásbajátszását lehetjük föl
bennük, mint Illyés emlékező prózájában, például a *Hunok Párizsban* önelemző és
szenvédélyes tárgyilagosságában.

Illés Endre szabadgondolkodó a műfajelméletben: a novellát nem szabálynak,
nem normának, hanem alakítható gyűjtőfogalomnak tekinti. Határait többek között
úgy is tágitja, hogy a megcsontosodott típusokkal: a drámai módon sürített, anek-
dotikus csattanójú novellával, illetve a szociográfiai részletezést lírai illúzióban föl-
oldó elbeszéléssel szemben — polgárjogot szerez más, jogtalanul lebecsült és igény-
telennek tartott műfajoknak is: az életképnek és a rajznak, továbbá a portrénak és a
vázlatnak. De tán még ennél is fontosabb megjegyezni, hogy az elbeszélést az
esszé okos könnyedségével, játékos szellemességével ojtja be, jellemzéseit legalább
annyi írói objektivitással, mint kritikusai szigorral fogalmazza meg. Valóságos és
könyvélmény egymást érlelve-gazdagítja kapcsolódik össze írásaiban: így az *Olasz
képek* könyv egyszerre idézi az utazás személyes benyomásait és Thomas Mann Itá-
liáját; a *Legenda* — ha a külön tanárnak és egyszemélyben dilettáns költőnek ne-
vet adunk — legalább oly joggal tekinthető novellának, mint irodalmi bírálatnak.
Ami a Nyugat első korszakában, például Cholnoky vagy Csáth Géza életművében,

különválva és feloldatlanul élt egymás mellett: a próza „életes”, illetve „intellektuális” iránya, épp e kettősség alakul tisztá képleté írói módszerében. Sehol nem ösztönös és sehol nem doktriner; sikerrel kerüli ki a naiv empirizmus és a vértelen konstruktivizmus végleiteit. Mint repkény tapad a témához, ugyanakkor el is tud szakadni tőle, képes fölé is emelkedni. André Breton a mentsége: „Bocsássanak meg, de én úgy hiszem, hogy — ellentétben a repkénnyel — meghalok, ha valamihez hozzátapadok.” Racionalizmus, elemző szenvedély és realista valóságlátás egyszerre jellemzi.

A modern miniatúra művésze Illés Endre. Stíluseszményétől mi sem áll távolabb, mint a monumentalitás. Az igazságot „a pillanat térfogatába” zárva mutatja meg, de ez nem leszűkítést, hanem inkább sűrítést jelent. Az atomfizika századában az irodalom is egyre inkább vonzódik a tengerszem-művek tiszta mélységéhez: a mikrovilágot a lényeg számára sajátítja ki. Az intimitás nem rokokó csecsebecse vagy parnasszista ötvösmunka többé. A próza funkciója — Illés esetében is — kissé a mikroszkópéhoz kezd hasonlítani: a lélek szabad szemmel észrevehetetlen törvényeit nagyítja föl. Ezért van, hogy novellái mögé odaképzelteti olvasóival e novellák árnyékát: a pillanat mögé a folyamatot, a gesztus mögé a jellemet. Stílusa mentes az anekdota lumposságától, a líraiság egyéniségkultuszától; látása az orvosé, aki a jellem diagnózisát állítja össze, a betegséget tüneteiben ismeri föl. Elbeszéléseinek gondolati centruma van, nem reked meg az eszközök — a jellemzés és cselekménybonyolítás — szintjén. Azon nagy pillanatok megírója, amikor „feladja külön létét a szív és az agy, az egész múlt és a jelen”. Nem sejtet, hanem elemez; lélektani szemléletével nem ködös irracionálizmus, hanem az értelemben vetett hit párosul. A cselekvést nem a tudatalatti ösztönös félhomályából, hanem észokokkal magyarázza. Mesterei a nagy franciák: Stendhal és Flaubert, a latin világgóság klasszikusai. A tenger egy csepp vizét kémcsőben analizálja, hogy megismerje a tengert.

Nem az ábrázolás öröme a novella célja, hanem ítéletmondás a világról. Illés Endre a felvilágosodás nagy, XVIII. századi kritikusaik utóda. „A hamisságot kell megírni. A leleplezést. A megnyíló örvény mélyén a romlást” — hangzik a *Szép Heléna* vallomása. Mégsem moralista, hanem racionalista; a legfőbb bűnt, a hazugságot nem valamiféle kategorikus imperatívusz miatt, hanem önnön értelmetlensége miatt gyűlöli: „A hazugság hatalmas folyamrendszer, melybe beletorkollik a gyávaság, óvatosság, kishitűség, felelőtlenység. Még az erőszak is. Mert minden ember telenség, emberhez méltatlan kegyetlenség erőnek és rendnek hazudja magát — pedig csak örültség.” Szigorúsága — mely ars poeticájának kulcsszava — mégsem rombol, hanem építő. A szocializmus mellett a jellem tisztaságának követelményével politikál; a *Borostyánba fagyva* torz alakjaival, az *Emberélet útjának felén* dantei reminiscenciáival a *Kettős kör* pozitív példáját szegezi szembe. Önmagával szemben a legszigorúbb: erkölcsi törvénye szinte az alkotás esztétikájává válik. Sehol egy henyé szó, sehol egy homályos folt. Az ironia nálunk ritka képességével világítja meg a dolgok fonákját. Az *Ifjúság* ciklusban az idő, az *Üllői úti fák* írásiban az eszmény és valóság szembesítése a nagy leleplező. A poénszerű szerkezeti elv éles fénycsóvát vet a jellem disszonanciáira. Témaköre a harmincas évek közeposztályi-értelmiségi életformájához kapcsolja, de mondandója soha sem szűkül le egyetlen társadalmi osztály számára, mindannyiunkra érvényes. Nem kísérletezik divatos, de idegen föladatokat megoldásával, például történelmi tablóval vagy munkásábrázolással, nem cserélgeti énjét mint a ruhát, hanem a harmincas években kialakult szemléletét és hangkört mélyíti el, s így igazodik az új kor szelleméhez.

A Magvető Könyvkiadó nagy adósságot ró le Illés Endre összes műveinek közcincse tételével. Az író az új magyar próza élvonalához tartozik. A vállalkozáshoz a formátum — Kass János izlésesen egyszerű, geometrikus kötésterve — is méltó. Várakozással tekintünk a folytatás elé. (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

GREZSA FERENC

KODOLÁNYI JÁNOS: BOLDOG BÉKEIDŐK

Az idén hetvenéves Kodolányi János, és jelképesnek érzem, hogy az évfordulóra a legérettebb önéletrajzi regényt jelentette meg a *Magvető*. A *Boldog békeidők* születésének is jubileuma van ebben az évben, éppen a huszadik. Mindenképpen illendő tehát,

hogy a második kiadásra mi is felhívjuk a figyelmet.

A regény a második önéletrajzi ciklus darabja, s arra vállalkozik benne, hogy a saját családjáról mintázott alakok, a magyar-német nemzetiségi torzalkodásba görcsösödő baranyai falu

napjainak felidézésével megmutassa a századforduló körüli falusi értelmiség szellemi kiürülését, erkölcsi bizonytalanságát. A főszereplő a rossz házasság mérgeivel fertőzött Németh erdész, aki úgy érzi, nyugtalanságának, tétovaságának egyedüli oka a nyűgös feleség. A szerelem hat év alatt gyűlöletbe vált, és a háztartási marakodások áldozata a „jómadár” Laci, aki szüntelenül magán érzi az apa szigorú, megrovó tekintetét, csattanó tenyerét, a konokságot sújtó korbácsot. Ilyenformán fizethetett az író is a telki erdőfőtanácsos apa elrontott életéért gyermek korának fél évszázadig el nem feledett sérelmeivel és riadalmival. Ennyi idő múltán már könyörtelen tárgyilagossággal állítja elénk: a korrekt férfi, a tekintetes úr olyan, mint naftalinban őrzött hadnagyi uniformisa.

Németh titkolt érzékiségű, gyenge akaratú ember, környezetének akarata és vágyai szerint sodródik. Fénytelen éveit hiába akar felelőssé tenni másokat: az apját, aki ráerősakolta, hogy erdész legyen; a feleségét, akitől durván és közönségesen szabadul meg cselédei segítségével — benne nincs fény, benne nincs más lehetőség. A munkája nyűg, a szórakozása kötelesség, a kötelessége teher, még álmjai sincsenek. Minél több részletet tudunk meg életéről, annál bizonyosabbá válik, mennyire jelentéktelen. Hiányzik belőle a teremtő energia, és amikor kiesik a hétköznapi óramű pontossággal beidegzett teendőiből, a tétlen és kínosan múltó vasárnapokon látszik, milyen szürke és semmibe vesző figura. Csak ül a diófa alatt, és egymás után szívja maga sodorta cigarettait.

A *Futótűz* előszavában Kodolányi úgy fogalmazza meg a regény feladatát, hogy mutassa meg „pontosan, racionális, tehát reális eszközökkel, hogy kik és mik az ember szabad, harmonikus életének ellenségei, s miféle módon lehet és kell ezeket az ellenségeket elpusztítani...”. Ha ennek az írói programnak a megvalósulását keressük a regényben, akkor is igazolódik Németh középszerűsége. Minden meglevő, újonnan kialakuló emberi kapcsolata diszharmonikus, feloldását a kapcsolat megszüntetésében keresi. Életéből igyekszik kizárni a rendbontást: a fejfájással küszködő feleséget, a csínytevő fiút, menekül a rózsaszín pongyolás Piroska-idillből, retenti a szertelenség legapróbb megnyilvánulása is. Nem meri vállalni önmagát. Környezete őt tekinti az úriemberség megtestesítőjének, a józanság, a mér-

téktartás, a makulátlanság eleven szobrájának. Ezt a hirt veszélyeztetik cseléd-szobai besurranásai, a Kádival folytatott viszony. Hiába menekül a gyermekkori nosztalgiaik nyomában haza, ahol az élet megdönthetetlen erkölcsi rendje ígér oltalmat, nem old meg semmit. A könyörtelen határozottságú apa ennek nevében kényszerít rá új kapcsolatot. Az erdész sorsa elég érthetően sugall egy tanulságot. Nemcsak az roppan meg, aki lázad, hanem az is, aki engedelmeskedik.

Németh Gyula életének sivárságát társadalmivá szélesíti a környezet. Nem lehúzza magához, hanem kijelöli határait. A falusi kaszinótagok, a pap, a nyugalmazott kapitány, az orvos, a főszolgabíró ugyanúgy szerepet játszanak, mint az erdész. Vitájuk szócséplés, tudományuk talmi, az úri élet kötelező formáiban feszengenek. Az orvos nem gyógyít, a pap nem vigasztal, a szolgabíró kisformátumú kötekedő. Együttlétüket még a jól elmondott, szellemes adoma sem izesíti.

Az erdészház cselédei urukat formázzák. Józsit, a kocsiszt mintha népszínműből vágták volna ki. Miskolczi né őrtszeteletével nagyon jól megférnek apró csalásai, rossz regényből tanult álmvilága az embertelen cselédnyúzással. Ebben a világban nincsenek végletes indulatok, ha sokszor csattan is a szó, nincsenek tragédiák. Sorvadás ez, nesztelen, és az utat nem világítja emésztő, bosszuló tűz vagy nagy lelkek lobogása. A boldog békeidő hős nélküli kor, olyan mint uralkodója, az eszmétlen középszer képviselője, a fakádban fürdő Ferenc József. Másfelének, keményebb embernek a verést jajszó nélkül tűró, a titkokat kutató, kristálypalotát építő kisfiú, Laci nemzedéke ígérkezik.

Sajnálatos, hogy a kiadó milyen rossz propagandával ajánlja a könyvet. A megessett sváb cselédlány nem „rossz és démoni” vágyak hordozója, a görög sorstragédiák hőseihez hasonlítani meg éppen groteszk gondolatnak tetszik. Ugyan erős fantáziával lehet belelátni Miskolczi né alakjába a „kulcsait csörgető néber börtönőrt”. Ez a történet még egy mellékszereplőben sem sűrűsödik a tragédia szintjére, és a romantika hősöket nagyító szemlélete is idegen tőle. Kodolányi regényecéppen azt igazolja, hogy a nagyepikus ábrázolás, a hagyományos realizmus képes önmaga megújítására, lehetőségei nem merültek ki. (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

KARDOS JÓZSEF

OTTLIK GÉZA: HAJNALI HÁZTETŐK

A kisregény 1957-es kiadását — egy kötetben a szerző novelláival — meglehetősen tartózkodással fogadta a kritika, sőt akadt, aki úgy látta, Ottlik e művében „saját írói élete kültekének adta oda tollát s ezt úgy intézte el, hogy egy bohémvilágba tartozó festőnek adta át a szót”. (Élet és Irodalom, 1958. 10. sz.) Bizonyára ennek a fogadtatásnak is szól a szerző magyarázó nyilatkozata a könyv borítójának behajlóján: „*Most, az új kiadás olvasója alighanem fel fogja ismer-ni...*” stb. — Vagyis maga Ottlik Géza is szükségesnek véli, a fogalmazásból sejtetően némi kelletlenséggel, megmagyarázni ezt a tagadhatatlanul furcsa elbeszélést. Ottlik írásaira és tartózkodó modorú nyilatkozataira gondolva kissé meg is lepi az olvasót ez a „magyarázat”, pontosabban az, hogy az író rászánta magát.

Úgy véljük azonban, hogy a *Hajnali háztetők* magyarázatára nem először kényszerült, hogy ne mondjuk: fanyalodott. Az első, voltaképpeni magyarázó értelmezést még 1956-ban adta a terjedelmes elbeszélésről, a lényegében már 1943-ban megírt műhöz kapcsolt és toldott „bevezetés”-ben és „epilógus”-ban. A kritika ezt 1957-ben — akarva-e, akaratlanul-e? — nem vette tudomásul. Ezek után talán nem tűnik túlzott tapintatlanságnak, ha a második kiadás megjelenése alkalmából az elbeszélés „históriája” is érdekel bennünket.

Az 1943-ban befejezett írást csak maga a szerző ismeri teljesen, mert a Magyar Csillag-ban mindössze két folytatása jelenhetett meg a német megszállás miatt. Annyit azonban megsejt az olvasó a mai szövegből is, hogy ke-rek, zárt, kiérlelt alkotás, a szerzőt magát akkor — ha ez egyáltalán lehetséges — kielégítő mű volt:

Dédé (az 1957-es változat óta Bébé) egy véletlen folytán ismét találkozik gyermekkori barátjával, Halász Péterrel, annak révén megismerkedik Karácsonyi Lili titkos prostituálttal. Lili és Péter kapcsolata meglehetősen homályos Dédé számára. Hármójuk megsűrűsödő találkozásai és Lili vallomá-sai alapján azonban fokozatosan megismerkedünk ezzel a viszonytal, Pé-ternek Adriani Alisz, a szép millio-moslány iránt érzett szerelmével, s ve-le kötött házasságának történetével. Az elbeszélés azzal fejeződik be, hogy Halász Péter szakít ragyogó, dús-gazdag feleségével, és elindul meg-keresni a közben eltűnt Lilit. Péter

(az *Iskola a határon* „Petár”-ja) el-züllött úrifíú, aki ösztöneivel és kicsi-nyes hitványságaival gyermekkora óta „tiltakozik” egy származásánál fogva ránehezülő életforma ellen, de együt-tal minden emberi elkötelezettség el-len is. Visszataszító puhány-sága, hanyódása, megbízhatatlansága ellenére is van személyiségének vala-mi varázsa, amely két, végletesen el-entetés aikatú nőt is magához tud bi-lincselni, de „menlevelet” is biztosít számára a társadalomban: az utca sa-rában és a legelökelőbb szalonokban is az, aki. Hangulatainak, vágyainak, gyengeségeinek, csillogó ötleteinek, a pillanatoknak magát gátlástalanul át-engedő szuverén ingyenlő, aki olcsó hazugságokkal és arcpirító furfanggal játssza ki és használja is ki az életébe avatkozókat, a belőle „embert” alakít-tani akarókat. Bizonyára ez a „szu-ve-rén csirkefogóság” vonzza a régi ba-rátot, a festőművész Dédét is hozzá. S valóban, Halász Péter egy átmulatott éjszaka múltán, túlfeszített idegállá-potban elkövetett esztelen bravúr után, egy (vagy egyetlen) igazán „nagy pil-lanat”-ában csodálatos látomást él át a hajnali nagyváros különös varázsú panorámájáról, s elmondja (vagy fé-lig elhazudja, de ez mindegy) barátjá-nak. A festőt megejti ez a furcsa, el-lenállhatatlan varázslat, maga is látja a megfestendő képet: „A fényes őszi hajnalban, az áttetsző levegőg alatt borzongtak a kövek, hatalmas néma-ságban terpeszkedett a város a mesz-szeségbe. Szennyes színei egybefoly-tak. A nyugati látóhatár megfeszült, mint egy fakókék vitorla, mérhetetlen magasan. A folyam mentén bérkaszá-nyák horgonyoztak a híg napfényben. És tetők, kémények, tűzfalak szurtos, széltépett, esővert rengetege.”

Ez a csodás, festői látomás, amely Halász Péter számára a következő peroban már csak „egy rakás füstös pala-, cserép- meg bádogdarab”, jelen-ti az elbeszélés igazi csúcását, a Halász Péter-félek gyanús, az élet és alkotás értelmét tagadó létének ez ad mégis értelmet. Halász Péter a maga sehová nem tartozásával, botránys feloldott-ságával magát ösztönösen is védő lé-nye ebben az akaratlan inspirátor-mi-voltában lesz emberivé. Ő, aki igazán senkibe sem szerelmes és megbízha-tatlan barát, szerelmet és barátságot kelt másokban maga iránt, boldogít és boldogtalanná tesz, és művészi alko-tást sugall.

Az 1943-as elbeszélés Ottlik íróművé-

szetének, különösen szerkesztő és atmoszférateremtő erejének minden erejét fölmutatta. A történet Lili és Péter többé-kevésbé elfogult, hazugságot igazsággal vegyítő vallomási alapján egészül ki fokozatosan újabb részletekkel, s ezt szövik át Dédé személyes emlékezései, reflexiói. Ezeket sem hagyományos kronológia szabályozza, mint ahogy Lili és Péter vallomásait sem, hanem az egyes helyzetek kínálják.

Ez az elbeszélés szorult tehát 1957-ben „magyarázat”-ra, újraértelmező „kiegészítésre”. (Az eredeti elbeszéléshez képest az eddig ismertetett szövegrészben, 1956-ban alig keletkezett lényeges módosítás. Megszaporodtak a Halász Péterre vonatkozó gyermekkori emlékek, jelleme azonban nem változott, inkább Bébével való kapcsolata lett teljesebbé. Ugyanennyit módosult Adriani Alisz alakja is: Bébé egy balatoni emléke beiktatásával „illusztrálja” az 1943-as változatban csak „deklarált” szerelmét.)

A kiegészítő keret első fele, a „bevezetés”, úgy érezzük, arra bátorít, hogy magyarázó példázatnak, mondjuk, az egykori elbeszélés 1956-os szer-

kesztőségi fogadtatását, s ennek a szerzőre gyakorolt hatását jelző példázatnak tekintsük. (Magától kínálkozik ugyanis a párhuzam a festő által a történet hőseiről festett kép és az író által ugyanezekről írott elbeszélés között.) Az Ottliknál megszokott, fegyelmet stílustól elütő „csevegő”, gunyorosan kioktató előadásmód is erre enged következtetni.

A szándékosan vázlatos-kalandos tolódásra, „epilógusra” a szerző második magyarázatát (már ideztük első mondatát) kell érvényesnek tekintenünk: Az író az 1943-tól 1956-ig eltelt idő után úgy érzi, az igazi főszereplő mégis a művész, akit a Halász Péter-félek igazában megkárosítanak, mert az idők során, alkalmazkodni tudásukkal végül is kártékonyakká lesznek. Pedig lényegükben nem változnak...

Az ilyen keretbefoglalás, a cselekmény és gondolat ekképpen való máig vezetése kétségtelenül hozzáférhetőbb tette a mai olvasó számára a művet, de föl is oldotta, könnyedebbé (és könnyebbé?) tette. (*Magvető Könyvkiadó 1969.*)

NACSAJY JÓZSEF

MARÓTI LAJOS: A KOLOSTOR

Ismeretlen, távoli világ kapui nyílnak meg előttünk e regényben. Egy szerzetesrend magyarországi kolostorának sok évszázados levegője csap meg; altemplomok és káptalantermek hűvös monumentalitása és a templomerkélyről monoton következetességgel alászálló fűgafutam lengi körül azt a hűz fiatalembert, akik 1949 nyarán magukra öltötték a szerzet ruháját. Akkor még mindannyian úgy gondolták: elhatározásuk egy életre szól. Legfeljebb azt nem tudták csak, hogy mit vállaltak.

A témában tulajdonképpen benne rejlik a „nagyregény” sokféle lehetősége. Ha a történet idejére gondolunk: múlt és jelen összeütközése az emberi magatartásformák morális-pszichikai keresztmetszetében; a probléma kibontása a maga társadalmi valóságában csakúgy, mint a kolostori és e világi „üdvösség” szituációjára...

Az író e lehetőségek művészi megoldásával sok helyütt adósnak marad. Több oka van ennek.

A regény alaphangját a kolostori élet, kolostori szellem aprólékos, árnyalt motivációja adja. Maróti körül-

tekintő alapossággal rajzolja, mindjárt az elején, magát a helyszínt: a XII. századi altemplomot, a káptalantermet, a noviciusiskolát, a templomkórust, de figyelme kiterjed az ebédlőre és a mosdóra is. A hangvétel rideg hűvössége, kimért szabotossága jól simul itt a tárgy természetéhez; a növendékek tanácstanal, riadt tekintete, alapvető idegenkedésük ugyanakkor már most érzékelteti a majdani konfliktus ellenpontjait. A problémái tulajdonképpen csak ezután jelentkeznek.

Egyrészt abból, hogy a hangvétel mindvégig megmarad a kívülről leíró magatartás hideg tónusánál, még akkor is, amikor a kompozíció az emberi magatartásformák kérdéseit súlypontozza. A hűz növendék közül ugyanis a legtöbb valamilyen formában felázad a kolostori szellem elidegenítő hatása ellen. Maróti e lázadásnak többnyire csak a külső formáit adja; nem látjuk a lázadók arcát, tettük indítékainak a belső, pszichikai rugói homályban maradnak.

Homályban marad a főhős, Tarró Vilmos végső elhatározásának lassan

erő folyamata is. Az ábrázolás itt főleg az elméleti fejtegetések síkján mozog; logikai premisszákkal bizonyít, s végül olyan érzésünk támad, hogy Tarró azért szakít a szerzetesrenddel, mert elhitte az író — kétségkívül impozáns filozófiai felkészültségről tanúskodó — érvelését. Az a paradox helyzet áll így elő, hogy Tarrót legelőször Einstein relativitáselmélete ábrándítja ki a rendből, s csak ezután döbben rá a kolostor emberi viszonylatokban is zárt, ellentmondásos, voltaképpen hazug voltára. A belső motiváció hiánya később megbosszulja magát: a főhős a regény végén beismeri, hogy kolostori élete alatt tulajdonképpen mindvégig a bűnt szerette. Igen, de ha ennek a „bűnnek” utánanyomozunk, alig találunk morális jelzéseket az úton. Egyszerűen arról van szó, hogy Tarró „kivitatkozta” magából ezt a kolostort — s e kivitatkozás pszichikai alapozásával az író adósunk marad.

Állam és egyház ellentmondásos történelmi helyzetét az író csak egy halvány konfliktus erejéig érinti. Tarró látogatásai a kolostor falain kívül rövid ideig tartanak csak: elvtelenséget, léhaságot lát mindenütt: és mindenben, s többnyire menekülésszerűen távozik ebből a világból. Az ábrázolás itt is fehér foltokat hagy maga után; Maróti itt sem bontja le az elméletet sokoldalú összetevőire: Nem biztos, hogy egy húszéves fiú, legyen akár szerzetesnövendék is, a társadalmi valóság-
nak csak a vallásellenes oldalát képes

felismerni, s alig hihető, hogy volt menyasszonyát is csupán elvi úton itéli meg. A külvilág erőteljes szívverése hiányzik ebből a regényből, s így történhet, hogy amikor Tarró mögött bezárulnak a kolostor kapui, úgy érzi: a másik „rosszat” választotta.

A témában fejlődő valóságos konfliktusok felszínes kezelése és kívülről elhelyezett robbanóanyaga az Epilógus hitelességét is megkérdőjelezi. Négyen találkoznak itt a volt szerzetesnövendékek közül. Tarró fásult, csalódott lett, Theofil, a hajdani „biztos” növendék a szexualitást és az italt választotta, Tibor pedig önfelédten csámcsog a pornográf képeken — itt ér véget a regény. A hiba ott van, hogy sorsuknak, pályájuknak ez a kifutása nem következik a regényből: jellemük-ből, de a kolostorból sem, hiszen Theofil például az apja miatt züllött el.

Maróti Lajos sokirányú munkásságában (fizikus, költő, esszéista) a regényírás még a legfrissebb hajtás. Hiszen *A kolostor* második regénye csak. *A világtalan* az írói eszközök árnyaltabb, arányosabb kezeléséről adott már számot. A motivációk mélysége, a szituációrajzok alaposabb megmunkálása felől *A kolostor* — szerintünk — visszalépés az első munkához képest. A segítő szándékú bíráló hang talán lendületet adhat Maróti Lajosnak az ígéretes kezdet magasabb művészettel megívott, méltóbb folytatásához. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.)

MAJOROS JÓZSEF

VERS

GYÖRE IMRE: ORFEO SZERELME

Az Orfeusz-monda — melynek hősről maig sem tudjuk, hogy történelmi személy volt-e, vagy „csak” a költészet jelentőségét szimbolizáló mítoszi hős — Homérosz óta szüntelenül viszszatérő témája a költészetnek. Györe Imre képeletét is éveken át foglalkoztatta, hiszen most megjelent költői játékának első változatait már 1965-ben papírra vetette. Ő azonban — mint maga vallja — mindig elégedetlen volt a történet közismert változatával, amelyben a hős hiába száll le az alvilágba, nem képes onnan visszahozni szerelmét, mivel megszegte az alvilág urainak parancsát. Olyan hőst keresett és végül talált is Che Guevara

személyében, aki a legsötétebb erők felett is diadalmaskodik. „Orfeusz alakja — mondja a szerző — és az övé, valamiképpen összefonódott képzeletemben, s ettől a kettős, mégis egy alaktól nem tudtam szabadulni. Ennek következtében lett Orfeuszból Orfeo, s az alvilág tájai ezért hasonlítanak Dél-Amerika vidékeire. Érthető az is, hogy ennek az alvilágnak a fejedelme korántsem olyan lágyszívű, mint a görög mondában, s Orfeo élő lelkét is, azt, amitől ének az ének, meg akarja kaparintani magának.”

Györe keretes költői játékának szereplői a népmesék világát idézik. Az *Előjáték*-ban bemutatkoznak — az ösz-

véres Pedro, a népi Énekes és az ostoba maradiságot és a gyáva konformizmust megtestesítő Előljáró —, majd elmesélik, hogy a Tiszt úr parancsára nekik kell lerombolniuk a Hajnalcsillag nevű tanyát, amely átmeneti szállása volt Orfeoának. A hős itt még nem jelenik meg, de egyre többet hallunk róla, elsősorban a parasztok közé tévedt vándortól, Willytól, aki felidézzi a nagy gitáros alakját, aki „mindörökre eljegyezte önmagát a jó Reménnyel”.

Az *Orfeo szerelme* új és ízig-vérig korszerű értelmezése az ősi mondáknak. Györe népi hőse dalával várost emel a pusztaságban. Ám az Éj királya elrabolja jegyesét, a szép Reményt, s ekkor a hősnek két út között kell választania:

*Egyik a Sóhajok útja,
Fegyverek útja a másik.*

Orfeo az utóbbit választja. Elhagyja „hághatatlan sziklafallal körülnekelt” városát, és harcba indul a könyörtelen alvilági hatalmak ellen. Útja során elnyeri a nép rokonszenvét és támogatását, s még azokat is töprengésre készíti, akik általában nehezen szánják rá magukat a döntésre. A jámbor Szénégető is rájön, hogy nem lehet már a régi módon élni:

*Az ember vágja a fát,
látástól vakulásig,
aztán egyszercsak azt mondja magában,
hogy elege van
ebből az örökös szürkeségből.
Nem lehet,
hogy holnap is, meg holnapután is,
meg azután is,
mindig úgy legyen, ahogy most van.*

A Paraszt is felismeri sorsának kilátástalanságát, azt, hogy minél többet dolgozik, annál rosszabbul él, s minél többet fizet az úrnak, annál több lesz az adóssága. Egyre többen és többen ismerik fel a csüggedést és megalkuvást nem ismerő hős harcának célját és értelmét. Amikor ideiglenesen elrabolják Orfeótól kedvesét, élete értelmét, akkor sem adja át magát — csak nagyon rövid időre — az egyébként nagyon is érthető — mert emberi — szomorkodásnak:

*És Orfeo ne sirjon,
ha éppen az veszett el,
akitől dalra indult,
aki értelmét adta
valahány énekének,
ki többet ért maga,*

*mint ez a város itten,
a polgárok hadával,
s az egész pereputtyal?*

Utána azonban még nagyobb elszánt-sággal veti magát a küzdelembe, s végül legyőzi a sötét hatalmokat, sőt, magát a halált is. Orfeo „nem hal meg egészen”, ébren tartja az emberekben a szép Reményt, a szabadságvágyat, s ahol ilyen emberek élnek, ott nem lehet úrrá a csüggedés, ott mindig születnek új Orfeoák:

*Orfeo szembenéz majd
Orfeoával,
lesz majd város a régi fölött,
magasabb is
a régi kidaloltnál,
nem lesz püffedt patkányok
vára a város,
s nem szárad le
szánkról az ének.*

A nagy gitárosról szóló Játék nem marad hatástalan a keretjáték szereplőire sem, akik az *Utójáték*-ban már más-képp gondolkodnak, tudják, mit kell tenniük.

Az *Orfeo szerelme* nem csupán korszerű mondanivalójával, de művészi erényeivel is megfogja az olvasót. A cselekmény bonyolítása során Györe alkotó módon használta fel a dél-amerikai népköltészet és mítoszvilág kincsesházát, valamint Che Guevara életútjának motívumait. Az ő Orfeója, bár bizonyos mértékig eszményített hős, mégis elsősorban irigylésre és követésre méltó ember. A mű szerkezeteleg egységes, az allegorikus ábrázolásmód, a meseszerűség, a vízió és a valóság keveredése arányaiban és egészében is szerencsésnek mondható, mivel jól szolgálja a mondanivalót. Az *Orfeo szerelme* műfaja nehezen határozható meg, hiszen ízes népi bohózatnak indul, s fokozatosan alakul át tanulságokban gazdag — de soha nem didaktikus hangú — optimista tragédiává, olyan *költői játékká*, amelyben jól megfér egymás mellett a játékosság és a megtisztító erejű drámaiság, s amely éppen annyira megrendítő, mint amennyire bizakodást, reményt kifejező is.

Hincz Gyula a *Halálúzó* után az *Orfeo szerelmé*-t is szinte társszerzői szinten illusztrálta. Roppant kifejező erejű rajzai tökéletes összhangban vannak a mű „világával”. (*Magvető Könyvkiadó* 1969.)

BENKŐ ÁKOS

PÁSKÁNDI GÉZA ELBESZÉLÉSEI

Talán inkább Páskándi verseskönyveiről kellene írnom; költőnek ismerem meg, annak tartom ma is, jelentősnek a romániai magyar irodalomban — a magyar irodalomban. Már 1956-ban készült a verseskönete, de az csak jóval később került kiadásra. *Holdbumeráng* című verseskönyvével (amely harmadik kötete volt) egyéniesült ez a költészet, és tette láthatóvá azt az újságot, amit Páskándi és nemzedéke jelent az erdélyi magyar irodalomban: nagy itellektusú líra. Vagy talán a drámájáról lehetne szólni — mert azt is írt — (a *Király köve* a címe), elnyerte vele az *Utunk* 1968-as drámai díját, művét a kolozsvári színház tartja műsorán. De ebből csak részleteket ismerek, ezekből az derül ki, hogy a *Pigmalion*—Galathea történet egészen korszerinti földolgozása lehet.

S hogy mégis a novelláiról szólok itt, annak oka nem csupán praktikus-sági ok, hogy ti, a novellás kötete jutott el hozzám, hanem az, hogy ennek a föltűnően széles érdeklődésű írónak minden műfajban van figyelemre méltó munkája, de a prózája, amely szinte a versekkel együtt született, költészetével egyenrangúvá lépett elő. Páskándi jó és egyéni prózaíró is.

Mélyen gondolati prózát művel, csak nagyon kevés története van, amelyben az érzelmi hatásokra épít. De nem is történetet mond el, inkább csak jelzi azt, a közlés nagyobb része az író meditációiból, elemzéseiből, értelmezéseiből áll. Nagyon gyakran találkozhatunk azzal a sajátos módszerével, hogy külön kiemeléssel összefoglalja egy-egy mozzanat gondolati tanulságát. Tévedés lenne azt hinni, hogy száraz kommentárokról van szó, ezek nem kilógó tanulságok, vagy tanító figyelmeztetések, hanem a legmélyebben a történetből fakadó írói-emberi asszociációk, amelyeknek végiggondolására kényszerít bennünket az író. Lélekrajz van itt, szokatlanul sok és szokatlanul mély. Nem könnyű olvas-

mány, megdolgoztatja olvasóját, aki izére, értelmére akar rákapni. De hiszen Páskándi semelyik írása sem ígér könnyű birtokbavételt, és éppen ez sarkallja a figyelmesen olvasót írásainak megismerésére.

A kisváros és a kispolgár tűnik elő legtöbbit ezekben az írásokban; a semmi kis szürke ember, akit jelentéktelensége lenyom, de ennek tudatára ébredése mégiscsak emberré tesz. Ha példáit kellene keresni, Franz Kafka és Kosztolányi nevét lehetne említeni, bár sohasem annyira abszurd mint az előbbi. Alig van nyoma annak az írói, irodalmi hagyománynak, amelyben Páskándi felnőtt, amelyet első kézből kapott; talán csak a *Jézuska-játék* betlehemes gyermek- emléke sejteti, hogy a körülvevő példák nem múltak el nyomtalanul. De a novellás kötét gerincét azok az írások adják, amelyekből Páskándi hangja szól megkülönböztetőn: a *Meszelnék*, ahol az én és a külvilág nem talál közös nyelvet; a *Senkit sem fognak eltemetni* című írása, amelyben a félelmetes erővel földézelt kispolgári lét tárul elénk; az *Egy jobbtorjú gyerek*, amely az elődszi-zseni álarcában élő, tengődő és elpusztuló nihilista tragédiája; a *Lajos Fábián megöletése*, ami egy detektívhistória, de a műfaj csak keret, játéklehetőség az önelemzés remeklésehez. Nem nehéz meglelni a lírikust a *Vércukor*-ban, a drámaírórt a párbeszédés írásokban vagy az *Egy jobbtorjú gyerekekben*, ahol a Pigmalion és Galathea történetének fölelegetése bizonyára a dráma megfogalmazásának pillanata volt.

Páskándi Géza sokkal jobb és jelentősebb író, mint azt hazai irodalmi köztudatunk tudja. De hiszen honnan is tudhatná, ha ez a könyve is csak háromezer példányban jelent meg Bukarestben, és csak nagy véletlenséggel juthat hozzá az itthoni olvasó. (*Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest 1968.*)

ILIA MIHÁLY

ARANYTOLL

Életrajzot olvasok. Nem száraz tudományos adathalmazt. Olyan re-gényeset.

A hős 15 éves, amikor elcsábítja a szolgálólány, megfertözi „francsal”,

majd büntudatosan beugrik a kútba. A víz bűdös lesz, és ki kell merni.

Szerencsére az áldozat még a végzetes fejes előtt elviszi a fiút a körzeti bábához, aki már 50 éves, de ha akar-

ja, 30-nak látszik. A tudós nő mindent elkövet. Tevékenységének eredményességéről a gyakorlatban alaposan és személyesen győződik meg, és a jól végzett munka örömevel gyűjtja magára a házáat.

Szerencsére a fiú már messze jár. A harmadik nővel elvi okokból nem hajlandó, így ez életben marad.

Nagybátyja feleségével is csak a száját haraptatja véresre, a szolgálójának viszont sikerül egy gyermeket fogadni, amitől sürgősen férjhez megy. Ezen a fiú elbáncózik, és senkivel sem hajlandó, majd megsértődik és mégis hajlandó az új cselédlánnyal, aki eddig hiába kapacitálta és aki véletlenül nem más, mint a megperzselt bába unokahúga. Innen is megsértődve rohan tovább. A lány pedig mással nem akar, életfogytiglan vár reá. Jutulma nem marad el. A fiú visszatér. Egyszer három napra, egyszer egy éjszakára.

Kutyaharapást szörével. És ször mindenütt akad. A hős új szalásán a teenager házikisasszony korát meghaladó szintű szocio-demográfiai érvekkel támogatott szexuál-etikai előadást tart anyjának arról, hogy miért lesz ő az új lakó szeretője. A mama szelíden ellenzi. Később kiderül — féltékenységből.

A harapás még egy ideig sajog. A lányt még előtte agyoncsapja a leomló tűzfal, a mama bánatában férjhez megy, egy felkínálkozó harmadik lehetőségét megint elvi okokból vártnak majd hősünk orrára. Kénytelen beérni a negyedikkel, akit a siron túl is gondos, lefalezott lány testár maga helyett.

Aztán „andere Städen — andere Mädchen” (oder Frauen). A dúsgazdag gyönyörű, művelt, tehetséges stb. báronő első blikkre tőle akar gyereket, férje helyett, aki csak orozslánokra (Felis leo) lövöldözik.

Az akció már-már kitapintható eredményeket könyvelhet el magának, amikor a hölgy a krimikben szokásos fordulattal eltűnik és szerelmesének lelki világát siralomházba sodorja.

De hát „ki ő, mi ő, és merre van hazája?” (Könnyítésű elárulhatjuk, hogy nem Casanova.) Ezek után a válasz egyértelmű: Munkácsy Mihály. A helyes megfejtők jutalomból elolvashatják több mint ezeroldalas életének dióhéjban ismertett első részét: *A nap szerelmé-sé-t, és méltó folytatását. Az Aranyecset-et.*

Az olvasó, aki Dallos Sándor vagy Munkácsy Mihály nevétől elképzeltatva megveszi, vagy legalább kézbe veszi ezt a könyvet, rendszerint nem

sokat tud a festő életéről. (Legfeljebb Harsányi Zsolt *Ecce Homo*-ját olvasta.) Most akar sokat megtudni. Teljesül.

22 nő rúgott, legalább egy oldal erejéig labdába, a nagy festő életpályáján a 2X500 oldalas küzdelemben. Bundáról szó sincs. Mindenki mindent bedob, hogy felülkerelkedjen, azaz alulmaradjon. Erre csak nyolcan bizonyulnak méltatlannak. A többiek (hála a mester ragyogó erőnlétének) nem kényserültek üres kézzel elhagyni a játékteret.

Hogy mind a 22-en (fittyet hányva a fogamzástátlás kezdetleges szintjén igen valószerű következményeknek) egyet akartak — rendben van; de nem lett volna baj, ha valahonnan előkerül még egy, aki nem akar. Mondjuk, mert frigid. Vagy — uram bocsá' mást akar. Esetleg fél, vagy rövidlátó, és nem látja meg hősünkben a „Férfi”-t. Aki viszont akarná. Mondjuk, mindez még asztalosinas korában történik, hogy meglegyen a kontraszt. Először inas, aztán Mester. Először még nem mindenki látja meg, aztán mindenki meglátja. (Már akinek megmutatják.) Ebben volna a fejlődés. Volna. De nincs. Mert itt nincs kivétel. Itt minden nő meglátja. Egy pillanat alatt. De ez még nem baj.

Mindez még össze kell egyeztetni a kispolgári morállal. Ez már rázós, de nem megoldhatatlan. Először is ez a hős nem csábít. Mindig a nők kezdi. Pedig még rájuk is szolt. Allj vagy...! Vagy nem áll jót magáért. De azért helytáll.

A szakítás még nehezebb. De ahogy csodáltuk a hősnők hirtelen adakozó szenvedélyét, még inkább csodálatra kényszerít az a nagylelkűség, amellyel elbocsátják, átengedik, megosztják, kölcsönadják vágyaik egyetlen és örökös tárgyát. Itt nincsenek hangos botrányok. Mindenki önként távozik, lábujjhegyen. Nem követelnek gyerektartást, csak megtisztelve érzik magukat, és ha szükséges, férjhez mennek. Senki nem fenyegetőzik öngyilkossággal, inkább megteszi, olykor tapintatosan balesetnek álcázva, hogy megmaradjon problémamentesen egysikúan a pozitív hős.

„Egy kis romantika” „Meglátni és megszeretni egy pillanat műve...” Az ifjú a Nemzeti Múzeum lépcsőjén épp a véletlenül arra sétáló Arany Jánost köszönti, amikor megpillantja őt a végzet bárónője, aki majdan elsikkasztja vetélytársnőjének levelét, célba lő, fest, elbújik 15 évre, mert a férje leprás volt és tulajdonképpen nem is más, mint saját barátja, és önmagát csak a világ megtévesztésére találta ki. Mi-

re mindez kiderül, szerencsésen meghal, lehet a sírjánál virrasztani, de megjelenik az unokahúg, aki a megszólalásig hasonlít rá, minden tekintetben (ezt gyorsan kipróbálták), de mert egy válóper idegesíténé a művészt, a nő belátóan fejest ugrik, a változatosság kedvéért az utca kövére. „Egy kis romantika.” Olyan eredeti, hogy már Munkácsy korában is enyhén naftalinszagúnak találták volna. Ma ezt bőven adagolt erotikus parfümillaikkal igyekszik a szerző el-tüntetni. „Egy kis romantika” a rea-

lista festőről, akinek sikereit összehasonlítások hiányában összetévesztik a jelentőségével. De erről az utóbbiról nem érdemes vitatkozni, mert a könyv nem erről szól.

Amiről szól, talán arról sem érdemes vitatkozni (így is túl sok propagandát csináltunk a könyvnek), hiszen nem „új mű” születését ünnepeltük, csak egy harmadik kiadást. De talán az sem mindegy, hogy milyen 1000 oldalt adnak az olvasónak már harmadszor 100 ezer példányban.

RIGÓ BÉLA

KÖNYVESPOLC

GULYÁS JÁNOS: SÉTA AZ IDŐBEN

Érzékeny, finom tollú író mutatkozik be az olvasónak, az *Új Termés*-sorozat jóvoltából e könyv lapjain. Bemutakozásának kulcsszavai: emlékezés, átélés, át-érzés, nosztalgia...

E kulcsszavak Gulyás János első novelláskötetében az írói magatartás, szemléletmód jellemzői; rövid kibontásuk is meggyőzhet arról, hogy az író nem az intellektuális-lélekelemző próza ösvényein indul — valóságanyagát az expresszív líraiság köntösében tárja elének, sajátos hangulati értékkel bíró képek, színek többnyire mozaikszerű felvillantásával próbálja az *egészet* megkomponálni. Novelláinak központi alakjai — kevés kivétellel — nem cselekvéshordozók a szó jelen idejű értékében; inkább egy lezárt életszakasz végéről pillantanak vissza, legtöbbször egészen a gyermekkor horizontjáig — a megértés és saját maguk megértésének igényével.

Gulyás novelláinak uralkodó témavilága: a gyermekkor. Sajátos világ ez, vissza-visszatérő egyedi vonásokkal: a Fő utcával, a zavarosan úszó éggel, a széles utakkal, a szegénysorsú szülők iránti könnyes-hálás emlékezéssel, s a tüzesen süto meg a fényéből vesztő napkorong hangulati ellentétével, amelyben a kamaszlelek első, férfias konfliktusai remegnek és elhalnak — mindig kísértve, még azután is, tovább is... Ahol ez a világ zárt, egész, ahol csak önmaga titkait mutatja — Gulyás ott tud igazán művészként hiteleset alkotni. A *Délutánok* kamaszhőse a direkt írói átélés, beleélés miatt tud olykor szélsőséges érzelmei igazáról meggyőzni: az egyenes vonalú szerkesztés itt a zártságot a továbbívelő pálya hiteles ígéretével oldja. S szélesebb közegben, de lényegében

szintén a konfliktusgyógyulás végpontjai között mozog a *Fák előtt fehérek lesznek* c. novella is. Igaz, míg a *Délutánok* hőse megéli a saját konfliktusát, itt inkább megérzésről van szó; a novella gyerekkfigurája külső szemlélője a konfliktusnak, amelynek oldódása azután boldog, felhőtlen nevetésre fakasztja a felhőkkel terhes korban.

Ezekben a novellákban az idő ön maga közegében pereg — és nem visszafelé, el-elkalandozva. Persze, az idősi-kok különböző ábrázolása, múlt és jelen a tudattól és a tudatalattitól megbott őröngös játéka régóta polgárjogot nyert a modern irodalomban. Művészi-leg elfogadhatóvá azonban csak akkor nemesül ez a játék, ha funkciójában valahol érintkezési pontokat talál, ha van valamiért: a környezet mélyebb megértéséért, a valóságért, a teljesebb emberért. És amit Gulyás egynémely novellájában hiányolunk (*Séta az időben*, *Mária*, *aranyház*, *Emlék*), az éppen múlt és jelen érintkezési pontjainak továbbívelő lendülete. Ezekben a novellákban a nosztalgia egyfelől mint állapot nyer megjelenítési formát, ezen belül is a csalódás lélekrajzát adja, amelyre feltétlenül csalódás vár akkor is, ha a múltba néz — vagyis önmaga állapotrajzához fut vissza, arra nyer igazolást. A *Mária*, *aranyház* hősének jelen idejű helyzete: elrontott házasság, tétova szerelem, kocsmák, céltalan kóborlások a sötét utcákon, néma tündődés a megunt otthonban — visszafelé, a gyermekkorba, s ez a gyermekkor ilyenkor riasztó lesz, valahogy nem tud átsütni rajta a nyomorúságot is elviselni tudó hit és akarat melege; ingerült és szomorú ébredések, megannyi apró tragédia: múlt és jelen egyhangú zakatolása ez az em-

beri lélekben — s aligha szülhet mást, mint a végső emberi megnyomorodást. E novellák hangulati értéke is devalválódik; a pszichikai motiváció alakatlan darabokra hull az írói szerkesztés önmagát ismétlő vonalain.

A kötet legjobb írása a *Szövetségesek*. Széles társadalmi közeggel dolgozik, lendülete, dinamikája van; a cselekvés adja az alakok rajzát, ez szüli a külső és belső situációkat is egyaránt — izgalmas odasodrónunk sebes áradásához. Egy vállalati főnököt mutat be, annak önemésztő, de — s ez nagyon fontos — másokért és mások ellen önemésztő életét ábrázolja. Korunk modern — és ezért szürke — harcosát, akit bárhová dobál az élet — olykor sajnos,

hogv dobálhat — mindig talpra áll, s lendülete mindig a megoldásra váró feladatokra koncentrál. Nem a „kincstári optimizmus” hősei közül való mégsem — hisz a novella legfőbb értéke éppen az, hogy Gulyás embert és situációt körületekintő motivációval épít; a szándék és megvalósulás, a kudarc emberi és társadalmi eredőit egyforma erővel ábrázolja.

Ígéretes írói indulás a Gulyás Jánosé. Kifejezőeszközeinek tudatosabb elrendezésével, megmunkálásával még jobban megközelíthetné e cselekvő kor összetett valóságnyagát — hiszen minden tehetsége megvan hozzá. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

MAJOROS JÓZSEF

EGY MAREK PARÁZS

KECSKEMÉTI KÖLTŐK ANTOLOGIÁJA

Ha meggondoljuk, irigylésre méltó Kecskemét helyzetét. Irodalmi folyóirattal nem rendelkező vidéki városaink közül kevés sorakoztathat fel ilyen erős lírikus gárdát. Itt van mindenekelőtt a kötet legmarkánsabb, országosan ismert alakja: *Buda Ferenc*. Most bemutatott régebbi és új versei egyéni hangjára és látásmódjára rátalált, eredeti költői egyéniségként rajzolják eléink. Erős és határozott képteremtő készsége az, ami mindenki másról megkülönbözteti. Ettől válik minden költői közhelytől mentessé a szerelem (*Vascsillag*) vagy a tavaszvárás (*Sújtók tavaszi ággal*) hagyományos témája. Valóságsszemléletében az egyedi élményből indul ki, hogy eljusson az általános, mai emberi problémákhoz (*Vonatozók, Szólaljakok*). A tettekreklés, a harc vállalása, a megalkuvás elutasítása, a közéleti líra hangja harcosan, nagy erővel szólal meg. A *Roham* c. vers kapcsán Buda Ferencnek egy másik erős oldalát, fölülény versépítő-szerkesztő képességét ismerjük fel. Hatásos, nagyszabású, több síkú verskompozíciót épít anélkül, hogy gondolatmenetét elveszítené, aránytalanságba tévedne. E téren ha Nagy László vagy Juhász Ferenc nevét említjük vele kapcsolatban, az szerkesztés- és látásmódjának érzékeltetését jelenti. Summázásként tegyük még hozzá, hogy Buda Ferenc mennyiségileg és minőségileg is túlnötte a *Füvek példájá-t*, — második kötetét nagyon várjuk már.

A rég önálló kötetre érett *Gál Farkas* egy-két versében, ha fel is bukkann ismert költői póz vagy hang, azt elnyomja az az új, amivel meglepi az olvasót. Világos, erőteljes, tiszta ké-

pekben beszél. Szerencsésen elkerüli a diszsonáns hangokat abbeli igyekezetében, hogy távol tartsa magát a konvencionális formáktól. Körülrajzolhatóan áll előtűnk a költő: a parasztságból jött, elválaszthatatlanul hozzájuk tartozónak érzi magát ma is, költői magatartásban a kard és a toll bajnokát, Balassit választja eszményül (napjainkban szokatlan, de szimpatikus eszménykép). Ars poeticáját széles ívű, sodró lendületű versében, *Az idő nyílzáporában* tárja eléink. Látszólag partalan áradású mondatzuhatagokban jelenik meg hitvallása, melyet mégis — a gondolat belső törvényszerűségeiből fakadva — szigorú ritmus- és rímfejelem zaboláz.

Problematikásabb a *Tűztánc* antológiából ismert *Goór Imre*. Bemutatott verseiből két ellentétes kép bontakozik ki a költőről. Rövidebb terjedelmű műveiben ismerjük meg erőnyeit: a lírai hangulatok, pillanatképek fanyar tónusú rögzítője ő. Ez az ő területe, itt alkot maradandót. A nagyobb kompozíciókban azonban elvesz, szerkezeti aránytalanság lép fel, a mozaikszerűen egymás mellé dobott képek nem tudnak egységes egészzé összeállni. Így végső soron ezek a versek nem markolnak a lélekbe, közömbösen hagynak, bármilyen nagy akarások feszülnek is a sorok mögött. Az egységes kép kialakításában az erőteljesebb válogatás sokat segíthetett volna.

A Tiszatáj olvasótábora számára az első kötetét már maga mögött hagyó *Hatvani Dániel* sem ismeretlen. E gyűjtemény költői között ő az, akinél legerőteljesebben jut szóhoz a „kecskemétiség”, az aranyhomoki tájjelleg

(bár biográfiailag ő sem a „hírös város” szülötte). Megnyerő természetességgel és őszinteséggel ábrázolja a homok átalakuló tanyavilágát, másutt a borpincék háttéréből tör elő a költő közéleti felelősségérzete, elhivatottsága. A legsikerültebb darabok azonban nála is a kisebb lélegzetű, zárt formában írt lírai versek. Hangja ezekben a legtermészetesebb. Mint a kötet előző költőinél, nála is megaláljuk a nagy erőpróbát, hogy bemutassa korunk bonyolultan összetett valóságának egy szele-

tét (*Vicinálisok utasa*). Szélesen hőmpölyögve és mégis zsúfoltan tárul elénk a kép. Ebben az esetben az anyag legyűrűse, a lényeg megragadása nem sikerült egyértelműen.

Összegzőképpen elmondható, hogy értékes kötet az *Egy marék parázs*. Ebben jelentős része van a két szerkesztőnek (*Szekér Endre, Varga Mihály*) és az illusztrátorként is közreműködő Goór Imrének. (*Kecskemét 1968.*)

NEMES GÁBOR

KENDE SÁNDOR: FELMENTŐ ÍTÉLET

Egy morális kérdésekkel számot vető könyvvel gyarapodott a háborús irodalom.

A főhős, Kéri Gyula, a felszabadulás után államügyész lesz. Egy ízben régi barátjával, Zoltánnal szemben is — akit, maga sem tudja, miért, letartóztattak — képviseli a vádat. Az előzmények: míg Zoltán a fronton volt, Kéri az ő feleségéhez fordult a kéréssel: egy befolyásos barátjával legyenek segítségére bevagonírozott menyasszonya elhurcolásának megakadályozásában. Az asszony azonban nem fárasztotta magát az ügyért... A kis zsidó lány nem tért többé vissza. — Kéri megfogadja: tízezer ember halálával fizet menyasszonyáért.

Ezen a ponton merednek föl a morális problémák kérdőjelei. Túl tudja-e tenni magát az emberileg legmesszebbmenőn jogos fölháborodásból, megrendültségből támadt vak bosszúvágyon a szerencsétlen ügyész? Az író szándéka e dilemmával a legbecsületesebb, általánosításában is. A megvalósítás során azonban sokféle buktatót nehezíti a mondandó érvényrejtését. Elsősorban az, hogy Kende nem számolt a regénynek bizonyos öntörvényszerű műfaji megkötöttségeivel. A könyv vázolt eseménye jellegzetesen egy moralizáló *kisregény* témája: alapvetően *kérdő* jellegű. De húsz évvel azután, hogy az élet már lezárta a problémát, kérdő *kisregényt* írni (vajon hogyan oldható föl a dilemma?) nagyon kevésbé célravezető. Ezt érzi Kende is. Ezért fordul a *nagyregény*hez, mely a lezárt problémák szintézisben láttatásának klaszszikus műformája. Tehát *felelő* nagyregényt akar írni. E szándékából azonban csak a nagyregényforma valósul meg. Az életanyag a törvénytevő az írásműben; témája kérdő természetének ellenében nem sikerül felelő arculatú könyvet produkálnia. Hogyan szélesíti ki anyaga kereteit a nagyregény felé? Úgy, hogy hőseinek kora gyermeksé-

gég nyúl vissza. Így véli megteremteni az egyensúlyt, melyet nem biztosított volna semmi az aktuális-kérdő jellegű *kisregény*forma és a húsz év előtt valós probléma között. Itt még meg lett volna a lehetősége, hogy tartalmában is igazi nagyregényt írjon (íme, így zárt le az élet egy nagy kérdést). Ez esetben ok-okozati viszonyok, az élet, a társadalom távoli területei összefüggéseinek gazdag motivációját árbázolta volna. E lehetőség azonban elvetélt a következők miatt: a terjedelmes, kétharmadérsznyi ifjúkori prelúdiumnak nincs érdemi funkciója a regény döntő, utolsó harmada szempontjából. A hősöknek diákori lakásadójukkal való konfliktusainál például sokkal inkább érdekelt volna, hogy a földalatti mozgalommal kapcsolatba került hősök mivel foglalkoztak. Am erről alig tudunk meg többet, mintha csak egy klubba váltottak volna belépőt.

Mindettől függetlenül a regény utolsó harmada (mint jó *kisregény*anyag) valódi dráma ígérétét hordozza. Kár, hogy a dráma méregfogát Kende — meggondolatlanul — jó előre kihúzta. Zoltán felesége, Encsi ugyanis (különben kitűnően megformált figura — de sajnos épp a döntő eseményben motívátlan maradt) fronton levő férjét megcsalta, s az író végképp elválasztotta őket. S ezek után, akár föltételes módban is, fölmerülhet-e Zoltán felelőssége az asszony erkölcsstelen, embertelen lelkiismeretlensége miatt? Aligha. Márpedig Kéri rajta kérné számon a végzetes történeteket. S ez annál is érthetlenebb, mert Encsit is Kéri kezére adja egy nyomozó útja során az író — ám futni hagyja a történetből. Ily módon az ügyész öngyilkossága végül is csupán önnön szerencsétlen életének lesz megoldásává, és lezárásává a cselekvénynek — de nem váltja ki a vergődő hősök drámájának katarzisát. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

BÁRÁNY LÁSZLÓ

MI VAN A FIÓKBAN?

KÉT FLEKK
PÉTER LÁSZLÓVAL

Vinkler László rajza

— A Bácskából származol — s ma a „Szeged-tudomány” egyik legismertebb művelője vagy. Milyen út vezetett a Várossal való ily teljes azonosulásig?

— 1926. jan. 21-én születtem János-halmán, de kétéves koromtól már Mindszenten, 1933-tól pedig a Szeged alatti Szőregen éltünk. A szegedi Baross Gimnáziumban olyan kiváló tanáraink voltak, mint Vajtai István és Visy József. Visytől hallottam az első Juhász Gyula-verset, latinórán: „Ovid levele Juliához”. Az egyetem — ahol Sík Sándortól hallgathattam irodalmat —, az ifjúsági mozgalom és a magunk alapította Kálmány Lajos Kör még inkább szegedivé érelt. 1947-ben Szőreg nyelvjárásának hangtana c. dolgozatommal doktoráltam Klemm professzornál, s egy ideig tanárságát is voltam mellette. 1945—46-ban az egyetemi diákszervezet elnöki tisztségét töltöttem be, 48-ban kollégiumi igazgató lettem. Onnan egy jobboldali, innen egy balos hullám billentett odébb — 50-ben, el Szegedről is. Száműzetésemben — Ortutay Gyula jóvoltából — múzeumokat szerveztem az Alföldön, míg nem a semmiből teremtett karcagi Györffy István Nagykun Múzeum éléről 1952-ben végre hazakövetkezhettem: ámde egyelőre csak Makóra. Itt fogtam a József Attila-kutatásokba, Espersit alakja itt vezetett el Juhászhoz. 1954-től ismét Szegeden dolgoztam, az egyetemi könyvtárban, egyidejűleg a népköltészet mb. előadójaként és a Juhász-kritikai kiadás szerkesztőjeként. 1961-ben kerültem a Somogyi-könyvtárba.

— Pályakezdedés óta sokoldalú érdeklődés jellemez. Melyek a fontosabb kutatási területeid és munkáid?

— A népi írók és egyetemi néprajzi tanulmányaim igazetében ébresztgettem Kálmány emlékét, s írtam meg életrajzát (1952). A sokoldalúság sorsom alakulásának áldása, átka: ahová vetett, ott kellett helytállnom, így lettem nyelvész, majd irodalomtörténész, utóbb bibliográfus. De azt hiszem, inkább művelődéstörténésznek tarthatom magam: ebbe minden belefér, még a munkásmozgalom története s az utcanévrendezés is. Mint „poéta-adminisztrátor” a sajtó alá rendezett művekkel (Juhász, Tömörkény, Móra, Réti) szolgáltam tán inkább a közművelődést; önálló munkáim — még a legnagyobb, a *Juhász Gyula a forradalmakban* (1965) is, amely egyben kandidátusi értekezésem volt — csak részletek, bár elégtélelemül szolgál, hogy József Attila-tanulmányaim vagy az ő-zésről szóló dolgozatom máig kikerülhetetlenek.

— Legendásan termékeny és gyorsan publikáló szerzőnek tartanak. Hány nyomtatásban megjelent művedet tartod számon?

— Vezetem írásaim jegyzékét, az apró hírlapi cikkeket is beleszámolva az 1927. tétel az utolsó: Franyó Zoltánnak most megjelent prózáit méltatom május 28-án a Magyar Hírlap-ban. Az első egy kis cserkész-írás volt 1941-ben, a főlsszabadulás után pedig 1945. ápr. 4-én a MADISZ szegedi lapjában, az Utunk-ban: *Néhány szó a demokráciáról*. Voltam újságíró is, 1947-ben a Szegedi Friss Újságnál; egyik parlamenti tudósításomra máig büszke vagyok. Elvetélt szerkesztői hajlamaimat (a Tiszatáj alapító szerkesztőségének is tagja voltam) a Somogyi-könyvtári Híradóban élelem ki. Az itt elfolyó energiák mennyivel több gyümölcsöt hoznának a szegyenletesen hiányzó Szegedi Szemlé-nél!

— Min dolgozol, milyen munkáid várják a megjelenést?

— Az utóbbi években igyekeztem Szeged múltjából minél több értékes hagyományt fölkatatni. Így fedeztem föl Szegednek legutóbb Politzer Györgyöt. Barátaim szegedi tárgyú cikkeim gyűjteményes kiadására biztatnak. De hát ilyenre nincs kiadó! *Szegedi Tükör* c. irodalmi antológiánkat a Magvető önkényesen visszadta. Egy másik kötet egy délalföldi népmese-antológiával, valamint az *Annák, szerelmek* c. hosszabb tanulmánnyal ugyancsak kiadásra vár. Távlabbi tervem: a kritikai kiadás befejeztével új Juhász-monográfiát írni.

(—)

TÉKA

Ezzel a címmel indít új sorozatot a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó, a sorozat szerkesztője Csehi Gyula, a kolozsvári egyetem magyar irodalom professzora lesz, aki az Utunk máj. 2-i számában szolt erről. A Téka-ban naplók, emlékiratok, életrajzok, levelezések, útleírások, riportok, esszék és különböző dokumentumok jelennek meg havonta két kötetben. A jelzett témákban a magyar és egyetemes kultúrára egyaránt kitekint majd a Téka. Minden kötethez egy kis tanulmány és jegyzet lesz.

Az első kötetek már nyomdában vannak. A sorozat tervéből idézünk néhány címet: Silvio Pellico börtönaplója (Csetri Elek gondozza), Arisztotelész Poétikája (Szabó György), Saint Simon tanulmányai (Jordáky Lajos), Samuel Pepys Naplója (Semlyén György), Aesopus meséinek teljes fordítása (Bodor András); és egy fölöttébb érdekes kiadás szerepel a tervezetben: a Kalevala új magyar fordítása, melyet Nagy Kálmán készít el. (Nagy Kálmán kitűnő nyelvművelő és stílusista is, az Utunkban külön rovata van, ahol fáradhatatlanul és szellemesen végzi a nyelvművelés eléggé nem becslhető munkáját.)

A sorozat magyar anyagának első kötetei: válogatás a régi Erdélyi Múzeum anyagából. (Benkő Samu készíti, aki Kemény Zsigmond naplójának, majd Bolyai János vallomásainak földolgozásával és kiadásával végzett igen fontos munkát az elmúlt években); Gyulai Pál, Thorma Zsófia „az első erdélyi tudós asszony külföldi régészekkel és tudósokkal folytatott levelezéséből”, a nagybányai festők leveleiből is készül egy kötet (Borghidai István), Kemény János és Bethlen Miklós önéletrajza (Dani János és Bernád Gusztáv), kolozsvári boszorkánypörök (Kiss András), válogatás a századelő falupublicisztikájából (Egyed Akos). Lesznek a sorozatnak román, német és jiddis vonatkozású kötetei is.

(i.)

KRÓNIKA

EGYÉVES AZ „OLVASÓ NÉPÉRT” MOZGALOM

Pedagógusok országos tanácskozása Szegeden az olvasóvá nevelésről

A Szegedi Tanárképző Főiskola által gondozott pedagógiai folyóirat, a Módszertani Közlemények szerkesztőségének kezdeményezésére május 28-án egész napos rendezvénysorozattal ünnepelték Szegeden az egy esztendeje meghirdetett „Olvasó népert” mozgalmat.

A sajtótájékoztatóval induló programsorozatnak kedves és hangulatos mozzanata volt az a kiállítás, melyet ifjúsági könyvekből, valamint az olvasóvá nevelést propagáló, saját maguk által készített plakátokból állítottak össze a főiskola hallgatói.

A kiállítás megnyitását követően tudományos ankét kezdődött a főiskolán Németh Istvánnak, az idén 10 éves Módszertani Közlemények főszerkesztőjének elnökletével. A tanácskozáson többek között felszólalt Darvas József Kossuth-díjas író, az „Olvasó népert” mozgalom meghirdetője, Miklósvári Sándor, a Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezetője, Dr. Pálmai Kálmán helyettes osztályvezető — a magyar tanárképző főiskolák küldöttje és gyakorló pedagógusok is. — *A rendkívül tanulságos ankét teljes anyagát augusztusi számunkban szándékozunk közölni.*

Darvas József a főiskola klubdelutánján

Hegedüs András, tanszékvezető főiskolai tanár köszöntötte május 28-án délután a Tanárképző Főiskolán megjelent Darvas József Kossuth-díjas író, aki „apró örömök és nagy nyomorúságok” között nevelkedett, aki „megszenvedett azért, mert a mélyből jött és a földből vétetett”, akinek írásaiban a néphez való hűség mellett ott van az „életalakító szenvedély, a mindig megújulni vágyás”. Az író pedig vallott magáról: „Ahogy a szülőnek minden gyermeke kedves, úgy az írónak minden alkotása”. A gyermekek: a Fekete kenyér, Vízkeresztől szilveszterig, Egy parasztszalád története, Szakadék, Rézég eső, A térképen nem található és többiek sorban állnak s az író emlékezik: melyik milyen élmény hatására keletkezett, s hogy hogyan értékeli azokat visszatekintve az évek távolából. A művek egy részét ma már másképp írná meg, mégis közel állnak szívéhez az eredeti formában is.

A főiskolai hallgatók kérdéseket tettek fel, s Darvas József több izgalmas problémára adta meg a választ. Sor került az irodalmi szociográfia értékelésére is. Vajon a túlzott szociográfikus ábrázolás nem hoz-e az irodalomban visszafogottságot? Bár az irodalmi szociológia rejthet magában veszélyt, mégis nagyon fontos a társadalmi önismeret szempontjából. Sor került a fiatal, kezdő írók problémáira. A legfiatalabb írónemzedékre, mely még „gomolyog”, végképpen mást akarnak ábrázolni és máshogy, mint a mai nagyok. Darvas József hangsúlyozta, a szerkesztőségek egyik fő feladata éppen a fiatalok íróvá válásának segítése. A magyar irodalom és világirodalom, írók és kritikusok viszonyának boncolgatása után hangsúlyozottan került sor a magyar szakos tanárok feladataira: az irodalom tanárai kell hogy ismerjék az irodalomtörténet mellett

a fejlődő, mai magyar irodalmat is. Az irodalmat igazán szerető és ismerő tanárokra van szükség. A fiatalok hozzájárulása azt bizonyította, hogy bennük is megvan az igény, a törekvés. Ez az értékes, hangulatos délután is hozzájárult ehhez.

SZEGEDI SZERZŐK ESTJE A KÖNYVHÉTEN

A könyvhét alkalmából a Juhász Gyula Művelődési Központban szegedi szerzők — Andrassy Lajos, Polner Zoltán, Simai Mihály, Tóth Béla — találkoztak olvasóikkal. A bemutatást Kovács Sándor Iván egyetemi adjunktus, a Tiszatáj rovatvezetője vállalta. Bevezetőjében a szegedi irodalom tízéves fejlődését foglalta össze, s tagadta a „minden időkre állandó értékrend” kialakításának szükségességét. Az irodalmat, mint állandó folyamatot vizsgálta, melyben hol az egyik alkotó lép előre, hol a másik.

Bemutatta Andrassy Lajost, a Tiszatáj költő-főszerkesztőjét, akinek nemrégien jelent meg a második kötete, „Nem-múló nyugtalanság” címmel, melyben hű marad azokhoz az elvekhez, magatartáshoz, melyet első kötetével is vallott; Polner Zoltánt, kinek költészetete jó példa, hogyan lehet az elvontabb mondani-valót is érthetően, mégis modernül kifejezni; Simai Mihályt, akinek mindkét kötetében (A virradat emlékiratai, Látás és látomás) az életöröm hangja szólal meg. A negyedik vendég Tóth Béla volt, kinek most megjelent kötete, a Mi, janicsárok máris nagy érdeklődést keltett, s mindenképpen a szegedi irodalom hírének öregbítését szolgálja majd.

A bemutatás után Polner Zoltán Apró szentekelés, Elátkozott, Javasszony, Látó, Szántó Kovács János és Mese a királykisasszony óhajáról című verseit, Andrassy Lajos Kőnek a gyökerek, Szívem a helyén, Te, ki mellettem végleges vagy című, Simai Mihály családcentrikus verseit (Rózsafüzér, Kantáta, Legenda, Házi áldás) olvasta fel. „A költészet a primhegedű, a próza a bőgő, vagy a nagydob” jegyezte meg Tóth Béla, akitől a Mi, janicsárok c. részleteit hallottuk.

Kovács Sándor Iván értékelő bevezetője után tehát a szerzők „bizonyítottak”. A szegedi alkotók és a szegedi versbarátok „randevűja” jól sikerült.

LACZKÓ KATALIN

SZEGEDI KÖLTŐK VERSEI A „SZIBIRSZKIJE OGNYI” HASÁBJAIN

Szeged szovjetunióbeli testvérvárosa, Odessza mellé ma már oda kell számítanunk a sok ezer kilométerrel messzebb fekvő szibériai Novoszibirszkét is. Ami ugyanis mindeddig nem sikerült a hivatalos testvérvárossal, Odesszával, hogy ti. írók cserélőtatásaira is sor kerüljön végre, az Novoszibirszk vonatkozásában rég valóság. Örömmel adunk hát hírt róla, hogy a személyes kapcsolatok eredményeként — s viszonzásul a Tiszatáj emlékezetes novoszibirszki irodalmi összejelentésainak — a nagy múltú szibériai folyóirat, a „Szibirszkije Ognji” ez évi 4. számában szegedi költők verseit olvashatjuk. Beköszöntőként folyóiratunk címlapjának fotója s egy rövid, de adatokban gazdag Szeged-portré tekint az olvasóra. A kis bevezető magát meg nem nevező szerzője (talán vendégeink egyike, Puhnacsov vagy Szmerdon írhatta) kedves és baráti túlzással Szegedet a Budapest utáni második legjelentősebb

HÍD, 1969. 3. SZ.

Talán furcsának tetszik, hogy ebben a rovatban, ahol a kisebbségi magyarság irodalmi életének híreiről szoktunk szólni, most egy megdöbbentő szociográfiára hívjuk föl a figyelmet. A Híd fenti számában jelent meg Biacsi Antal: *Ez a halál nem magánügy* című szociográfiai tanulmánya, amely Szabadka város és környéke 1964–1967 közötti öngyilkossági statisztikáját vizsgálja; a mű elnyerte a Híd szociográfiai-szociológiai pályadíját. Példás adatszerzése mellett következtetéseinek logikussága teszi jelentősé. „Jugoszlávia a százezer lakosra jutó évi átlag 12,2 öngyilkosságával tartósan biztosította magának az »öngyilkosok világranglistáján« a közepes helyezést. Am az általános öngyilkossági arányszám mögött igen jelentős, mondhatnám úgy is: riasztó területi eltérések rejtőznek. A területi különbségeket kifejező öngyilkossági arányszámok egyes vidékeken végtelenen nagyok, szinte ordítanak. A mögöttük rejlő tények ezeken a területeken — községekben — szinte elgondolkodtató társadalmi jelenséggé nőttek. Így például hazánkban Szlovéniában az Vajdaságban legnagyobb az öngyilkosok száma. E területek általános öngyilkossági arányszámait meghaladják a 25,5-öt. A Horvát Szocialista Köztársaságban 15,1; Szerbiában 12,2; Crna Gorában 10,8; Bosznia-Hercegovinában 6,4; Macedóniában 4,0 és Koszovón 3,4 a százezer lakosra jutó öngyilkosok száma az 1966-os év adatai alapján.

Szabadka községben (mint a város és környező falvak és települések adminisztratív társadalmi-politikai területi egységén) az 1959 és 1963 közötti időszakban az évi általános öngyilkossági arányszám átlagban 54,1 volt. A község mai adminisztratív társadalmi-politikai területi egységén az általános öngyilkossági arányszám az 1964–1967-es időszakban évi átlagban 58,7-re nőtt, 1966-ban pedig 66,1-gyel tetőzött.”

Az öngyilkosságok időszakát tekintve a május-június-július hónapok vezetnek; különösen nagy az ötven éven fölülí férfiak arányszáma, s közülük a házások döntő többségben vannak. A szerző adatai cáfolják azt a téves hiedelmet, hogy az

INNEN- ONNAN

öngyilkosság a magasabb műveltségűek közül. szedi leginkább adatait; statisztikájából kiderül, hogy a legtöbb közepesen alacsonyabb műveltségű vezetnek. Foglalkozást tekintve a magánföldművesek vezetnek, „az östermelőknél nincs holnap...” — írja Biacsi Antal. „Magyar betegség-e az öngyilkosság” — kérdi a szerző. Joggal kérdezi: a vizsgált területen, Szabadka község területén, a magyarok öngyilkossági arányszáma az életüket önként elvetők között 72,7, ez a szám 14-gyel nagyobb a község általános öngyilkossági arányszámánál és 40-nel nagyobb a vajdasági magyarságénál. A tanulmány szól még a gyermeköngyilkosságokról, a társadalmi közönyről, a város elöregedéséről, az egykéről is.

A tanulmány tartalmi érdekessége mellett egy új jelenségre is figyelmet: a vajdasági magyarság szellemi életében megjelent és sikeresen jelentkezett egy eleddig elhanyagolt műfaj: a szociográfia. A Híd szociológiai-szociográfiai pályázata igen fontos mozzanat a vajdasági magyarság kulturális életében, és a jelek szerint sikeres művek ösztönzője lett és lesz a jövőben is. Biacsi munkája mellett elkészült és hamarosan megjelenik egy szociográfia a vajdasági magyar tanárokról is.

A közlésből nem derül ki, hogy mi a szerző foglalkozása, egy napilapban láttuk a fényképét, amint a díjat átvette. Fiatalember. A neve után ítélve meg éppenséggel „szögedi”. Ősei bizonyára „a szegedi kirajzásba” tartoztak (Bálint Sándor terminológiája ez a Délvidékre kirajzó szegediekre); a Biacsi név a török hódoltság korában jelent meg Szegeden, török név volt.

(i.)

IGAZ SZÓ, 1969. 3., 4. SZ.

A marosvásárhelyi folyóirat egy-egy jelentős romániai magyar író munkássága bemutatásának szentelte két számát. A 3. szám Bözödi Györgyöt méltatja, a jeles író, szociográfus, történész. Nemrég múlt harminc éve, hogy megjelent a máig elevenen ható s a maga korá-

KRÓNIKA

kulturális és gazdasági központnak mutatja be, s a felsőoktatás itteni bázisairól éppúgy avatott tollal ad kurta tájékoztatást, mint a város irodalmi hagyományairól, a Tiszatáj jelenéről vagy a magyar internationalisták szibériai, közelebről novoszibirszki kapcsolatairól. Erdekes színelváltás e kis szegedi tükörnek az a gondolat, ami a két város, Szeged és Novoszibirszk arculatának közös vonásait hangsúlyozza. A „Szibirszkije Ognj” — írja a beköszöntő — ezzel a szegedi összeállításal nem tekintí befejezettnek Szeged és Novoszibirszk irodalmi kapcsolatait; ellenkezőleg: „e publikáció az állandó alkotó tapasztalatcsere kezdete”.

Szegedről a következő költők szólnak meg oroszul — Szmerdov, Puhnacsov, Plitscsenko, Karpunin és Romanov fordításában —: Andrassy Lajos (*A mauzóleumban*), *A Kreml falánál*, *Novoszibirszkben*), Lódi Ferenc (*Enek*, *Vallomás*), Simai Mihály (*Csak a fák*) és Veress Miklós (*Moszkvai eső*, *Hajnal*).

(—)

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ EST ÚJSZEGEDEN

Az országos nyitány előtt került sőr az újszegedi November 7. Művelődési Központban a könyvhét megünneplésére. A telt terem virággal díszített emelvényén Darvas József Kossuth-díjas író, Csák Gyula, Lator László, Fenákel Judit és Tóth Béla vallottak magukról, műveiket pedig Schubert Eva, Kovács János és Mentés József adták elő.

Darvas József megnyitójában az irodalom nemzeti feladatairól beszélt: „Az irodalomnak is feladata a szocialista öntudat kialakítása. Ilyen szempontból jelentős, humanusan felfogott nemzeti probléma is.” Ezért van nagy jelentősége az egy évvel ezelőtt megindult „olvasó népért” mozgalomnak. A bevezető után szóltak meg a művek. Darvas művei közül a „Szegedi képek” hangzott el, régi szegedi emlékei dokumentuma. Csák Gyula harmadik kötete, az Ember a kövön a könyvhétre jelent meg. Az író az ezt megelőző két kötet keletkezéséről, íróvá válásáról beszélt. Ezután Lator László saját verseit olvasta fel (Öröm, Az udvar). Fenákel Judit humoros-szatirikus tárcáját (Az ember és az ő dolgai) mondta el. Az est méltó csattanója volt Tóth Béla új regényének (Mi, janicsárok) felolvasott részlete. „Sokan azt tartják, önéletrajzi írás. Nem rólam szól, a környezetembeli emberekről, de az ember magát is csak belesikeríti!” — mondta az író. Kovács János pedig jól értette, érezte, s ennek következtében kitűnően interpretálta az elhangzott részletet.

—laczó—

BOLGÁR—MAGYAR BARÁTI EST

A bolgár hét keretében a Vörösmarty utcai Művelődési Központban Nikolaj Minov bolgár író találkozott szegedi olvasóival. Mocsár Gábor, az írószövetség dél-magyarországi csoportjának titkára bevezetője után Juhász Péter irodalomtörténész mutatta be a bolgár irodalom néhány reprezentatív képviselőjét: Stefan Canevet, Ivan Pojcsjevet, Georgi Dzsagarovot, Parran Szeferovot, Hriszto Fotevet, Konsztantin Pavlovot, Ivajlo Petrovot. Az értekezésnél még többet mondtak azok a művek, melyeket a Minerva színpad tagjai: Molnár Judit, Fekete Gizella, Szabó Olga, Zádori Fekete Mária és Nagy András mutattak be. Nikolaj Minov befejezőként a bolgár és magyar irodalomról, a két nép hagyományairól emlékezett meg.

Minovot egyébként baráti beszélgetésen látták vendégül az írószövetség dél-magyarországi csoportjának tagjai is az Újszegrőlklubban.

FELAVATTÁK DINNYÉS FERENC EMLÉKTÁBLÁJÁT

„A születése nyolcvanharmadik évfordulójára készített emléktáblát — annak a háznak a falán, amelynek emeleti műtermében Dinnyés Ferenc alkotta műveit — a Városi Tanács megbízásából felavatom. Tisztelettel és kegyelettel adózva emlékének, életművének; az emlékezés koszorúját elhelyezem a város vezetői és művészetértelős közönsége nevében is.”

A babérkoszorút Kovács József, Szeged m. j. Városi Ta-

nács Művelődésügyi Osztályának vezetője helyezte el e szavakkal a Hunyadi sgt. 4 sz. házon, Dinnyés Ferenc hajdani lakóházán. Avatóbeszédében többek között elmondotta: Szeged kultúrpolitikai vezetése egyre nagyobb gondot fordít haladó kulturális hagyományaink, művészeti értékeink feltárására, örökségünk ápolására. A hagyományok feltárásában jelentős eredmény volt az elmúlt évben Dinnyés Ferenc halálának 10. évfordulóján megrendezett, Szegeden, és Budapesten a Nemzeti Galériában bemutatott, egész életművét reprezentáló kiállítás. Ez a kiállítás egyben adósságtörlesztés is. A város vezetése a tavalyi emlékkiállítás megrendezésével országos művészeti fórumokkal együtt adózott Dinnyés Ferenc, „a festő-poéta” életművének, aki vállalta a művészet társadalmi funkcióját, s alkotásaival egy nehéz korszakban a humánus szószólója volt.

EGYÉVES A MŰVESZKLUB

Az első születésnap

Egy évvel ezelőtt, 1968. június 14-én „házi kiállítás” nyílt az újságíróklubban. A szegedi festőművészek munkáiból összeállított tárlat célja: a kiállítók művészetének megismerése, megvitatása. Ebből a kiállításból nőtt ki — Akác László, dr. Nikolényi István és dr. Polner Zoltán munkája eredményeképpen — a ma már igen jól működő művészklub.

Az elmúlt évben gazdag, választékos, s mint a látogatottság mutatja, nagy érdeklődést keltő rendezvények követték egymást. Dér Endre József Attila-díjas író szeptemberi vitaíntő előadása (a IX. Nyári Tárlatról) volt a nyitány. Ezt követték Vinkler László: A velencei biennaléről, Szelesi Zoltán: Szegedi képzőművészek Európában, Tápai Antal: Munka és művészet, Dér István: Zombori László kiállítása, Zombori László: A Szegedi Téli Tárlat, Duranci Béla: Magyar és jugoszláv nemzetek képzőművészeti kapcsolata, Hemmert János: Anyagszerűség a képzőművészetben, dr. Pogány Ödön Gábor: Az Alföld festészete, dr. Csaplár Ferenc: Szegedi írók és képzőművészek, Lelkes István: Dél-franciaországi útinapló c. előadásai.

Nagy hiányt pótol a képzőművészklub. Végre van egy fórum, ahol havonta egyszer a művészek összejöhetnek, vitatkozhatnak. A jövő évi program tematikai bővítést is hoz. Vonzónak ígérkezik a jövő év programja is. A X. Nyári Tárlat vitaíntő előadását szeptemberben dr. Dömötör János tartja meg, majd Tóth Miklós iparművészettel, Sándor Lajos színházi díszlettervezéssel foglalkozó előadása következik, valamint egy építészeti jellegű előadás. A félévet dr. Péter László Kálmány Lajosról szóló előadása zárja majd.

A jubileumi, júniusi összejövetelen Lelkes István festőművész tartott előadást Dél-franciaországi útinapló címmel. Nizza, Vallauris, Provance — a képelet a legszebb vonásokkal díszíti fel ezeket a vidékeket. Egy „látó” festőművész azonban észreveszi ezeknek a vidékeknek negatívumait is. Tapasztalatait érdekesen, színesen, diaposzítívok segítségével elevenítette fel. Az előadás — nyugodtan mondhatjuk — dél-franciaországi tárlatvezetés volt. A Fernand Leger-ről és Picasso-ról vetített film hangozatosan egészítette ki a képet.

A HÁROM VÁGH-WEINMANN KÉPEI SZEGEDEN

„Amikor a fát kihúzzák a földből, többé nem terem majd virág” — mondta kicsit szomorúan Nandor Vágh-Weinmann nemrég, a Móra Ferenc Múzeum igazgatói szobájában.

Harmincnyolc éve hagyta el családja hazáját, Franciaországba költöztek, s azóta csak másodsor jártak Magyarországon: tavaly, amikor az Ernst Múzeumban állították ki, s most, a szegedi tárlat alkalmából. Ő és Maurice nevű testvére, bár kitépődtek a hazai földből, mégis „virágzanak”, megmaradtak művészek. S Szeged városára úgy emlékeznek vissza, mint életük legszebb emlékére. Itt ismerkedtek meg 1928-ban Juhász Gyulával és Móra Ferencel, akiknek Maurice által festett képei ma is a szegedi múzeum megbecsült darabjai.

A Kulturális Kapcsolatok Intézete és a Móra Ferenc Múzeum április 27-én nyitotta meg a két Vágh-Weinmann test-

ben nagy vitát kiváltó és megdöbbentő könyve, a Székely bánja. A mű mai méltatói (Gáll Ernő, Balogh Edgár és Benkő Samu) a bírálatukat sem hallgatják el, mint ahogy egykor a Korunk is számon kérte Böződitől az együtt élő dolgozók problematikáját, a tudományos értékű történelmi és társadalmi koncepciót, de most is a könyv ádolgozására, megbővítésére és újra kiadására biztatják a szerzőt. A Székely bánja valóban a nemzeti történelemszemlélettel való leszámolás volt. A történész Böződi legújabb műve is ezt a régi témáját mélyíti: A székelység társadalmi-gazdasági mozgalmainak kérdését az 1562-es felkelést megelőző időben — 1968-ban jelent meg. Az 1848—49-es erdélyi események kutatása is érdeklődésének középpontjában maradt, idevonatkozó folyóiratlemltet kiadatlan tanulmányainak kiadását sürgeti Benkő Samu.

A közlésre került, néhány Böződihez szóló levél közül kiválik Gaál Gáboré, aki a legigazabb fölfedezője volt Böződinek, és megnyerte őt a Korunk-nak. Gaál itt sem tévedett.

Böződi szépiró is: talán leginkább benne nem vált szét a tudós és a szépiró, egyéniségének egyenértékű két szféráját a legtermészetesebb együttesben tudta mindig tartani. 1968-ban megjelent kötete, a Nyugatalan pásztorok, sajnos nem kapott méltó visszhangot itthon, pedig az író Böződi aktualitását, időszerűségét bizonyítja. Új műve, melynek egy részletét az Igaz Szó közli, Gábor Aronról szól; bizonyos, hogy e téma Böződiben a legautentikusabb földolgozóra lelt.

A folyóirat 4. száma a romániai magyar irodalom egyik legellentmondásosabb, de kétségtelenül nagy tehetségű alkotójára emlékezik: Szabédi Lászlóra. Mind a megjelent, de nehezen hozzáférhető, mind pedig a kiadatlan művekből most közölt részletekből kiderül, hogy Szabédi szuverén írói egyéniség volt, még végletes ítéletei is tisztelgetés-érezszenek; munkássága ma is méltó megítélésre vár. Az Igaz Szó az emlékező számmal el akart indítani a Szabédi életmű fölmérésében, mert az erdélyi magyar irodalomban Szabédi egyre erősebben érezeti kikerülhetetlenségét.

INNEN- ONNAN

A folyóirat mindkét száma több ismeretlen fényképdokumentumot közöl. A 3. számban Móricz Zsigmondot és Böződit láthatjuk széke-lyek között; egy másik képen Móriczot Marpsvásár-helyt az 1941-es könyvnapon Asztalos István, Balogh Ed-gár, Gábor István és Böződi György társaságában. A Sza-bédi-emlékszám is közöl ismeretlen fényképeket. A leg-érdekesebb egy 1941-es ko-lozsvári könyvnapról, rajta: Kiss Jenő, Szabédi László, Jékely Zoltán, Jancsó Adrienne és egy középkorú, sőt fiatalos parasztember: Veres Péter,

Az Igaz Szó 1969-ben for-mát változtatott. De jól lát-szik már, hogy nem egysz-e-rűen formaváltoztatásról van szó, hanem következetes munkáról, amely a romániai magyar irodalom föltárását, értékelését, az élő irodalom-ba való beépítését tartja föl-adatának. Sok sikert kíván-unk az Igaz Szó-nak ehhez a munkához.

(i.)

CSEH, SZLOVÁK, MAGYAR KÖLTŐK FORDÍTÁSA

Az *Irodalmi Szemle* 1969. 2. számában *Füge-di Elek* közölt egy anno-tált statisztikát *A cseh és szlovák költészet ma-gyarul* címmel. Izgalmas olvasmány. Csehből kb. 1930 verset fordítottak magyarra (ez 32—35 ezer sor-t tesz ki), és megkö-zelítőleg 130 költő mű-véből válogatták. A leg-többet fordított cseh költő Jiří Wolker, Nez-

KRÓNIKA

vér, Nandor és Maurice, és Maurice fia, André Vágh kiállít-ását.

A két testvér első gyűjteményes kiállítása 1924-ben volt Budapesten az Alkotás Művészklubban, s azóta számtalan helyre eljutottak képeik. A többszöri parizsi kiállításon kívül Németországba, Kanadába, az Egyesült Államokba, Kalifor-niába, és most ismét Magyarországra. Életük sok nehézsége ellenére mindhárom művész optimista hangvételű képeket alkot. Mindenekelőtt a színek tombolása fogja meg a szemet. A szép Provançe is alkotásra ösztönözte a művészeket.

A kiállítás egy mozzanattal tovább építi a magyar—francia képzőművészeti kapcsolatokat.

MAJOR MÁTÉ ELŐADÁSA AZ ÚJ ÉPÍTÉSZETRŐL

A Vörösmarty utcai Művelődési Központban Major Máté akadémikus tartott május 2-án érdekes előadást a fenti cím-mel.

Előadásában két fő kérdésre adott választ: miért jött létre a modern építészet; hol tart az építészet napjainkban. Az épí-tészet formavilága is két komponensből alakul ki: az egyik az anyagi, a másik az a szellemi igény, amelyet a társadalom támaszt. Az anyagi komponens állandó fejlődése ugrásszerű fejlődésre készíti a másik összetevőt is. Az új anyagok meg-jelenése (acél, vasbeton) új formák kialakítását tette lehetővé.

Arra a kérdésre, hogy pillanatnyilag hol tart az építészet, sok fekete és színes diapozitív kép segítségével kaptunk vá-laszt. A világ legnagyobb szovjet, német, francia építészeti csodái elevenedtek meg előttünk Major Máté értő komment-álásával.

E programmal egyidejűen érdekes kiállítást láthattunk a Művelődési Központ egyik nagytermében. „Az építészet fotó-ban” címmel a Magyar Fotóművészek Szövetsége hirdetett pályázatot. Ennek az anyagnak egy részéről készült a kicsiny, de témájával és technikájával is érdeklődést keltő kiállítás. Az ország minden részéből jelentkező fotóművészek képei között két szegedi — dr. Porszász János és Buzsáky Ferenc — díjazott képei is szerepeltek.

—ó —k

LIEBMANN BÉLA 70 ÉVES

Hinni ugyan nem hisszük, de az igazolványok rosszindu-latú bejegyzései mégiscsak azt állítják, hogy *Liebmann Béla*, minden fotóriporterek legifjabbika az 1969-es év június 23-án betöltötte a 70. évét.

Hinni ugyan nem hisszük, de bizonyos papírok mégis azt mutatják, hogy Béla bácsi még valamikor 1913-ban jegyezte el magát a kazettanyitogatók céhével. *Temesváron* élt ekkor, ott lett optikus, és 1919-ben ott fényképezte le azt a levegőben úszó zeppelint, amely aztán néhány perc múlva lángolva zu-

Liebmann Béla: Múlt és jelen

hant le. Ez a „jármű-portréja” jelent meg először nyomtatásban: a *Temesvári Hírlap* közölte.

Az első riportfotót aztán — 1962-ig, szakmaművelésének 50. évfordulójáig — potom 200 ezer felvétel követte, s aki ismeri Béla bácsi kamaszosan sebes lépteit, meg jobb karjának azt az utánozhatatlan könyökemelését, ahogy a fényképezőgépet elkatintja, ehhez a 62-es 200 ezerhez még újabb tizezernyi felvételt adhat.

Ez az elképzelhetetlenül sok fénykép túlnyomó többsége Szegeden készült. Itt rögzítette celluloidszalagra azt a munkáját is, amellyel — 1940-ben — a *luzerni* nemzetközi fotókiállítás egyik fődíját nyerte, s éppígy azokat is, amelyekkel annyi nemzetközi és hazai fényképtárlatról hozott haza érmekeket, okleveleket. Nem csoda hát, hogy annyi díj birtokában — 1954-ben — a vidéki kiállítók közül elsőként elnyerte a *fotóművészi* címet.

De hasonlóképpen az sem csoda, hogy a mindig kellő időben és kellő mennyiségben elkészített képeivel elnyerte a „sajtó igen tisztelt képviselőinek” őszinte barátságát is. Sőt, nevével még egy játékos szó kiállításra is készítette őket! Ha ugyanis valaki vakujával villant, akkor e tevékenységet úgy szokás minősíteni, hogy „libmant”. Szakkifejezés lett tehát Béla bácsi vezetéknevéből...

Életének egy szomorú szakaszából viszont regény. *Bárdos Pál Különös ismertetőjele a félelem* című munkáját az ő életmentő kalandjai nyomán írta. Mert Béla bácsi életeteket is mentett, a háborús kavargásból mindenféle rögtönzött mesékkel, a pillanat szülte fogásokkal emelte ki sorstársait. Csak a felesége meg a kislánya életét nem tudta megmenteni. Őket már hazafelé tartva, egy ausztriai falu szélén terítette le a rájukszabadított golyó.

Magánosan kezdte az új életet 1945 tavaszán, amikor március 18-tól az MKP szegedi szervezetének hivatalos fényképezése lett. Aztán elnyerte a *Kiváló dolgozó* címet, aztán *Munkáértedemérem ezüst fokozatának* és az *MSZBT aranykoszorújának* is a birtokosává vált.

És közben persze megszokták nélküli sakkozott. 1928-ban — egy szimultán mérkőzésen — döntetlenre végzett a sakkfenomén *Capablankával*, 1933-ban pedig szegedi bajnokként ünnepezték. A sakknak köszönheti egyébként második feleségét is, akivel most nyugdíjas öreg napjait tölti.

Nyugdíjas, öreg napok? Nincs olyan délelőtt, hogy föl ne tűnne a szerkesztőségnek táján, tudakolni, mi az új megbízatás, hova menjen. És megy, majdhogynem szalad. Viszi kis fekete táskáját, majd egy mozdulat, és máris ott a kezében a gép. Aztán, ha kell, „libmant”. Ha valaki, ő aztán igazán tud libmantani...

(akácz)

ROBERTO BENZI SZEGEDEN

Megkülönböztetett érdeklődés várta a filharmóniai hangverseny dirigensét, Roberto Benzi olasz származású francia karmestert. Ez a megkülönböztetés a művész két filmjének szült (Első hangverseny, A kis karmester), amelyek által nemcsak tanúi, hanem bizonyos mértékig intím részesei is lehettünk a csodagyerek pályakezdésének, majd — néhány évvel később — a művészi megnyilatkozások kezdetének, valamint annak a családi, szellemi légkörnek, amelyben élt. Magyarországon először 1957-ben, Szegeden csak egy alkalommal, 1963-ban járt.

Műsorát zenei életünk egyik kiváló reprezentánsa, az Állami Hangversenyzenekar szolgáltatta meg. A hangverseny nyitányként Ravel *Menuet antiqua-ja*, ezt követően Honegger III. (Liturgikus) szimfóniája, a szünet után Mendelssohn *Szentivánéji álom* kiserőzenéjéből a *Nyitány*, Scherzo, Notturno, valamint Richard Strauss *Till Eulenspiegel* vidám csínyjei című szimfonikus költeménye hangzott el.

A mindössze 20 éves Ravel újító egyéniségét már hordozó mű paradox jellege — amelyet a mű címe is jelez — hivatott kivitelezőre talált karmesterében. A Liturgikus szimfónia differenciáltabb anyagával azonban már nem tudott egyértelműen megbirkózni, mert nem eléggé drámai alkat. Mendelssohn napfényes romantikája viszont sokkal közelebb áll Benzi egyéniségéhez: a *Szentivánéji álom* részleteinek előadásával maradéktalan élményt nyújtott. Külön ki kell emelni tempóinak kiegyensúlyozottságát, amely lényeges elem a tündérvilág idilli képeinek, problémátlan könnyedségének kifejezésénél. A *Till Eulenspiegel* groteszk humorát, gazdag fantá-

val, Neruda, Lysohorský következik utána. Wolkerből 280 verset fordítottak magyarra.

A szlovák költészetből 2220 verset olvashatunk már magyarul, (38—40 ezer sor!), 140 költő műveiből készült, s a listát Hviezdoslav vezeti 160 verssel, Ivan Krasko, Jan Kostra és Karl' Fraňo előtt. De előkelő helyen van a fordított költők sorában Emil Boleslav Lukač is, aki a magyar irodalom kitűnő szlovák fordítója és propagátora.

Cseh és szlovák verseket magyar nyelven kb. 100—100 kötetben lehet találni. Ezek között a kötetek között van egy nagyon korai szegedi vonatkozású kötet is: *Árvizkönyv Szeged javára* (Bp. 1880.), Cajak és Botto verseinek fordításaival.

Fügedi Elek szerint az utánközlésekkel és újr fordításokkal együtt ma már „10 000-nél jóval több a cseh, a szlovák és a magyar versek kölcsönös közléseinek a száma”. Imponáló szám. Mérhető mennyiség. De vajon hogyan lehetne mérni azt: mi szívdótt föl az irodalmi tudatba mindhárom népnél ebből a hatalmas anyagból? Csak egy példát a számok ellen: Ondra Liso-horský 115 verssel igen elől van a lefordított cseh költők listáján, de vajon hányan tudják, még olvasó, irodalmi emberek közül is, hogy milyen világirodalmi nagyság a töredék kis lah népcsoport költője?

(i.)

ÉVADZÁRÓ A FILHARMÓNIAIÁL

Az 1968/69-es hangverseny-évad nagyzenekari zárókoncertje nemcsak pontot tett egy zenei esemény, ciklus végére, de fel is tette rá a pontot. Vaszy Viktor pálcája nyomán először Debussy *Három nocturne* című zenekari kompozíciója csendült fel. A szerző impresszionista alkotóperiódusában keletkezett mű hálás koncertfeladat, mert zenei mondanivalója alapján könnyen érthető, poétikus ihlettségű, festői szépségű, s Vaszy Viktor a sokoldalú művész intuíciójával vette Debussy korábban sokat vitatott zenéjének gátjait. A Nuages (Felhők) gyöngéden színes és sejtlemes hangulata után a Fêtes (Ünnepek) mozgalmasabb, a Sirénés (Szirének) mély emócióval telített előadása — Budapesti MÁV Zenekart — főleg a fúvósokat — méltán a karmesteri teljesítmény mellé emeli.

Kadosa Pál: *Concertino brácsára és zenekarra* szólistája a még pályája startján álló fiatal művész, Erdélyi Csaba, akinek a concerto grossók zenekarkezelésére emlékeztető mű brácsaszólamának nehézsége már nem jelent megoldhatatlan feladatot. Férfiasan energikus hangszerezése, nagy hangja imponáló biztonságot kölcsönöz játéknak. Reméljük, még hallunk felőle.

Hatalmas apparátust mozgat Carl Orff: *Carmina Burana*-ja. Vaszy Viktor kedveli, ugyanakkor még a nehéz próbakörülmények között is biztos kézzel, értőn nyúl az együttesek szintézisére megteremtő alkotásokhoz. Differenciáltsággal, szellemesen poentírozta a középkor világias örömet kifejező mű líráját, humorát, vaskosságát. Orff, századunk zenéjének érdekes alakja, huszonnégy verset dolgoz fel a 13. századi latin, alnémet, néhol ófrancia szövegű versgyűjtemény-kódexből, amely egyik gazdag tárháza a középkori ún. vagans-költészetnek.

Tulajdonképpen szcenikus kantáta (az énekeit és zenekaron előadott tételeket pantomimikus színpadi játék ágészti ki a szerző eredeti elképzelése szerint), de — mint ez alkalommal is — igen gyakran oratóriumszerűen mutatják be.

Az énekszólamokban Ka-

ziájú zenekari effektusait virtuóz tolmácsolásban hallhattuk mind a karmester, mind a zenekar részéről. Roberto Benzi elég fiatal ahhoz, hogy reményeket tápláljon bennünk. Vezényléstechnikája nagyon esztétikus, virtuóz adottságokkal rendelkezik, plasztikusban értelmez. Szuggesztivitása, impulzív ereje csak megerősíti az elhivatottságával szembeni bizalmat. Örömmel és várakozással tekintünk a szabadtéri játékok idei Carmen-bemutatója elé, ahol legközelebb vendégszerepel Szegeden.

LACZKÓ SÁNDOR

EGY SZEGEDI BARTÓK-ESTHEZ

Bartók útjelző munkásságának háromféle alkotásával jelentkezett május 12-én a szegedi Fömerényi István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola Zeneművészeti Tagozata, és a hangverseny igazolta a Szegeden élő Bartók-kultusz. Visszhangja sokszorosan túlszárnyalta a hangversenynaptár hétköznapjait: forró tüntetéssé nőtt. Városunk büszke lehet, hogy a Közreműködött művészek Szegeden tanultak és szegedi művészeti intézményen, keresztül jutottak a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolára.

A műsort a „Kontrasztok” nyitotta meg. Ez a háromtételes kamaramű hegedűre, klarinétára és zongorára nem sokkal Bartók Amerikába költözése előtt készült. Nagyszerű muzsikájában szembevetendő a hangszerkezelés eredetisége, amellelt jazzhatásokat is felhasznál. A darab egyik ékessége egy magyar népdalszerű szakasz meghökkentő beállítása. Ez utóbbiban feltűnt a három ragyogó kamaramuzsikus: Schmidt Eleonóra, Bán Ildikó és Mihály Gábor, akik teljes összhangban, a hangszinek ezernyi változatával szólaltatták meg a zeneköltő elképzeléseit.

A megbetegedett Gregor József helyett Verosza Magda ugrott be a „15 magyar parasztdalal”. Ez az 1914—1917 között készült népdal-feldolgozás Bartók merész újításából adott ízelet. A fiatal főiskolai művésznövendék remek ritmussal, lobogó tüzzel tolmácsolta az egyes számokat és meglepett a mű ésszerűségével.

A hangverseny fénypontját jelentette a „Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre” remek előadása. A mű szépségeit nem kell felfedeznünk, de aláhúzzuk azt a fejlődést, amelyet a kivitelezés magas színvonalára a Bartók-kultusz intenzitásából merített. A muzsika anyanyelvünké vált. Ebben irányító szerepe volt az Antal István és A. Ferjesi Katalin zongorakettős átszellemlőt tolmácsolásának. A technikai tökély folytán világos, párbeszédese zenélésmód izzó feszültségek kirobbanó sikert aratott. Nem kisebb a két ütős: Keló Pál és dr. Perényi László szerepének fontossága. A zenei biztonságon felül kamarazenei alkalmazkodásukat emeljük ki. A tételből az I.-nek fűgáját és a szinte játékos III. tétel egészét említjük, mint az előadás csúcspontját.

SZ. G.

MEGYEI ÉNEKKARI BEMUTATÓ

Május 11-én került sor Szegeden a Tanácsköztársasági Művészeti Szemle keretében az énekkarak bemutatójára. A seregszemlén Szeged város és a megye legkiválóbb kórusai vettek részt, akik már sokat tettek a dal kultúra ápolása, megszerettetése érdekében.

A bemutatót Nagy Lászlóné, az SZMT kulturális munkatársa nyitotta meg. Megnyitójában a csoportok nemes törekvésért értékelték.

A megyei bemutatón hét kórus szerepelt. A zsüri (Vaszy Viktor, Párkai István, Veszely Gabriella, Monoki Lajos) arany minősítésű oklevelet adott a Szeged m. j. Városi Tanácsa Vörösmarty utcai Művelődési Központ kamarakórusának — amelyet Kardos Pál vezetett —, az Erdős János által vezetett MÁV vegyeskórusnak, s az Általános Munkáskórusnak, mely dr. Mihálka György vezetésével lépett fel. Ezüst minősítést kapott a Heinz Gyula vezette kiskundorozsmai Petőfi Művelődési Otthon kórusa, a Szegedi Szövetkezeti Bizottság énekkara Várady Zoltán vezetésével, és a Szegedi Ifjúsági Ház kamarakórusa Kalmár Ferencné vezetésével.

(laczó)

20 ÉVES A MAGYAR JOGÁSZ SZÖVETSÉG

Élénk érdeklődéssel köszöntötték politikai fórumaink a húszéves Magyar Jogász Szövetséget VII. kongresszusán. Am túl e jelentős jubileumi emlékezésen, egyéb is figyelemzertett a májusi síófoki találkozóra. Miként arra a Magyar Hírlap tudósításában taláiban rámutatott: „A jogi munka elfogaita méltó helyét társadalmunkban.”

Az MSZMP Központi Bizottságának márciusi ülésén hozott határozata a szocialista demokrácia feladatairól, az igazságügy-miniszter parlamenti beszámolója, az országgyűlés elnökének legutóbbi előadása, a tv jogi „Fóruma”, napilapjainknak a „mechanizmusba vágó” jogpolitikai kommentárjai szocialista jogrendszerünk gyors fejlesztését sejtetik. Erthetően, hisz a dolgozókat mind élenkben érdekli a jog, népünk követeli a rendet, s érzi, hogy ennek döntő eleme a jogrend...

— Ilyen ismert előzmények szellemében tanácskozott a szövetség Síófokon — mondotta a kongresszusról visszatérve dr. Antalffy György egyetemi tanár, a szövetség megyei elnöke. — Jogásztársadalmunk kétezzer képviselője ezúttal jogéletünk ügyszolván minden lényeges kérdését érintette. Csak néhányat említenék a megvitattott témákból: politikai berendezkedésünk alkotmányos alapjai, a kodifikáció jogelméleti problémái, a büntetőjog néhány időszerű kérdése, az új gazdaságirányítási rend és a polgári jog összefüggése.

— Dinamikusan fejlődő társadalmi rendünk — folytatta a professzor —, a tudományos technikai forradalom kibontakozása jogrendszerünkől korszerűbb és hatékonyabb jogpolitikai módszereket követel. Az állam és a jog fejlesztése egyértelműen a demokratizmus fejlesztését is kell hogy szolgálja. Népünk igényli a szemléletében felfrissült jogászai munkánkat.

— A szocialista törvényességért folytatott tevékenységünkben — hangzott végezetül a nyilatkozat —, melynek érvényesítéséért törvénnyel, jogalkalmazással, a jog megismertetésével, az embereknek a kívánt magatartásra való nevelésével küzdünk, meggyőződésem, hogy e széles szintű tanácskozás során is előreléptünk.

LÉVAY ENDRE

INNEN-ONNAN

rykó Teréz, Gyimesi Kálmán és Réti Csaba nem mindennapi technikai követelményekkel küzdöttek meg sikeresen, akárcsak a Zenebarátok Kórusa, mely szorgalmával és lelkesedésével egyegy pillanatra önmagát múltá felül. Muzikális és tisztán intonát éneklésével kellemes színtöltött jelentett a Tanárképző Főiskola I. sz. Gyakorlója gyermekkórusának közreműködése. A MAV-zenekar kitűnő együttes, szívesen hallottuk őket. Szép búcsút vett tehát az óévad, bízunk benne, hogy szép lesz az újbóli találkozás is, amely talán már „konzolidáltabb körülmények között” kerülhet sorra.

LACZKÓ SÁNDOR

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Nem közölhető kéziratot küldtek: H. G. Kétegyháza, — V. E. Dunaújváros, — B. J. Budapest, — T. L. Kiskunmajsa, — K. F. Hetényegyháza, — G. J. Szentcs, — K. J. Eger, — B. B. Szolnok, — SZ. J. Szeged, — N. J. Balmaújváros, — Sz. G. Budapest, — P. M. Budapest.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Hazánk és megyénk felszabadulásának 25. évfordulója tiszteletére a Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya egyetértve a Szakszervezetek Megyei Tanácsa, a Hazafias Népfront Megyei Bizottsága, a KISZ Megyei Bizottsága, a MESZÖV Megyei Igazgatósága, a KISZÖV Megyei Elnöksége, az MSZBT Megyei Elnöksége és a Fegyveres *Eroők illetékes szerveivel,

PÁLYÁZATOT

hirdet irodalmi, képzőművészeti, honismereti-helytörténeti szakörök számára a felszabadulásunk óta eltelt 25 év eredményeinek, alkotásainak gyűjtésére, feldolgozására és bemutatására.

Pályázni lehet kollektív és egyéni alkotásokkal, dolgozatokkal, kiállításokkal az ösz 25 éves megyei felszabadulási évfordulók alkalmából.

A pályamunkák (alkotások, dolgozatok, kiállítások) mutassák be a szovjet hadsereg felszabadító harcát, annak nyomában a népi demokratikus forradalom eseményeit, az új hatalmi rendszer kiépülését, népünknek a szocializmus építése közepette a munkában tett erőfeszítéseit, eredményeit, a megtett utat, s népünk megváltozott mai életét.

A kollektív vagy egyéni alkotásokat a Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztályához kell beküldeni (Szeged, Rákóczi tér) 1969. szeptember 1-ig, melyeket bíráló bizottság minősít. A bejelentett kiállításokat 1969. október 15-ig a helyszínen tekintjük meg és bíráljuk el. A kiállítások bejelentésének határideje 1969. szeptember 1.

Pályadíjak:	irodalmi szakköröknek	5000 Ft
	képzőművészeti szakköröknek	5000 Ft
	helytörténeti-honismereti szakköröknek	5000 Ft
	kiállításoknak	5000 Ft

A bíráló bizottság a pályadíjakat kollektívák és egyének között megoszthatja. Az elbírálás határideje 1969. november 1. Az ünnepélyes eredményhirdetés 1970. április 4. alkalmából történik. A pályadíjat elnyertek erről előzetes értesítést kapnak, amelyről a megyei sajtó is tudósít.

Szeged, 1969. május 15.

CSONGRÁD MEGYEI TANÁCS V. B.
MŰVELŐDESÜGYI OSZTÁLYA

**HA
KIRÁNDULNI,
ÜDÜLNI megy
– vigyen magával
TÉRKÉPET!**

Ausztria autótérképe	ívben	25,— Ft
A Bakony turistatérképe	ívben	11,— Ft
Bécs térkép és kalauz	fűzve	21,50 Ft
A Börzsöny hegység turistatérképe	ívben	11,— Ft
A Budai-hegység turistatérképe	ívben	11,— Ft
Budapest belső területe	ívben	5,50 Ft
Budapest térkép peremvárosokkal	ívben	11,— Ft
Budapest atlasz	fűzve	50,— Ft
A Bükk hegység turistatérképe	ívben	11,— Ft
Csehszlovákia autótérképe	ívben	25,— Ft
Jugoszlávia autótérképe	ívben	25,— Ft
Lengyelország autótérképe	ívben	25,— Ft
Magyarország autótérképe	ívben	11,— Ft
Magyarország autóatlasza	kötve	45,— Ft
Nyugat-Európa autótérképe	ívben	25,— Ft
Soproni-hegység térképe	ívben	11,— Ft
A Zempléni-hegység turistatérképe	ívben	11,— Ft

Keresse fel az Állami Könyvterjesztő Vállalat szegedi boltjait:

„MÓRA” könyvesbolt, Kárász utca 5.

„TÖMÖRKÉNY” könyvesbolt, Lenin krt. 34.

IDEGENNYELVŰ, ORVOSI ÉS ZENEMŰBOLT

Kárász utca 16. Dugonics tér sarok.

ANTIKVÁRIUM, Kárász utca 16.

Nyitva: 8-tól 18 óráig.

KIS SZEGEDI MUNKÁSMOZGALOM- TÖRTÉNET

VIII.

Az őszirózsás forradalom győzelmének napjától kezdve, a szociáldemokrata párt országos vezetésének álláspontja nyomán, a szegedi pártszervezet is mindent megtett a kivívott polgári demokrácia megőrzésére. Tevékenyen közreműködött pl. a rendfenntartó fegyveres alakulatok szervezésében. Ezzel egyidejűleg nagy lendülettel szervezte a még szervezetlen munkásokat; különös súlyt helyezett a polgári elemek közötti agitációra és az értelmiség szakszervezeteinek létrehozására is. 1919 márciusára már több mint 30 000 tagja volt, jórészt polgári, kispolgári, középrétegbeli elemekből. A szervezet munkáját Wallich Kálmán irányította, aki a háború alatt tűnt fel a szegedi munkásmozgalmában. November elején megalakult a Szegedi Munkástanács, amelyben a párt- és szakszervezetek küldöttei vettek részt. Ez a szerv elsősorban a közellátás javítása, néhány reakciós vezető tisztviselő eltávolítása, a közszükségleti cikkek árának csökkentésére irányuló akciói révén egy-két környékbeli város munkástanácsának példájává lett. Jelentős magántulajdonban levő áru- és ételmi-

<p>1918. november 21.</p> <p>Értesítés</p> <p>Az igazgatóság a munkások érdekeit szem előtt tartva, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében...</p>	<p>1918. november 21.</p> <p>Értesítés</p> <p>Az igazgatóság a munkások érdekeit szem előtt tartva, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében...</p>	<p>1918. november 21.</p> <p>Értesítés</p> <p>Az igazgatóság a munkások érdekeit szem előtt tartva, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében...</p>	<p>1918. november 21.</p> <p>Értesítés</p> <p>Az igazgatóság a munkások érdekeit szem előtt tartva, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében, a munkások munkájának megkönnyítése érdekében...</p>
<p>KÁVÉHAZ ÁTVÉTELÉRŐL!</p> <p>Magyar Kávéház Rt. Szeged, Széchenyi u. 10. sz. Tel.: 10-10.</p>			

